

Nr 314.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående vissa anslag och lån till främjande av bostadsproduktionen m. m.; given Stockholms slott den 12 mars 1920.

Under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över civilärenden för denna dag, vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen

1:o) att till uppförande av bostadshus för tjänstemän vid statens järnvägar, telegrafverket, postverket, statens vattenfallsverk och tullverket må av statsverkets fond av rusdrycksmedel tillsvidare och i enlighet med Kungl. Maj:ts närmare beslut disponeras *dels* för år 1921 ett belopp av 10,000,000 kronor, *dels ock* för år 1920 ett belopp av 7,500,000 kronor, med rätt för Kungl. Maj:t att även ett senare år disponera vad som av nämnda belopp ej åtgått ett föregående år;

2:o) att besluta, att en särskild fond, benämnd statens bostadslånefond, skall inrättas, från vilken fond, som skall förvaltas av statskontoret, lån efter de huvudsakliga grunder, som äro angivna i statsrådsprotokollet, må av Kungl. Maj:t beviljas kommuner med flera till visst bostadsbyggande, samt att såsom kapitalökning för denna fond anvisa *dels* för år 1921 ett reservationsanslag av 25,000,000 kronor, *dels ock* å tilläggsstat för år 1920 ett reservationsanslag av 15,000,000 kronor, båda beloppen att utgå av lånemedel, ävensom, vid bifall härtill, förordna, att de i förslagen till riksstat för år 1921 och till tilläggsstat för år 1920 under rubriken »Fast upplåning» upptagna lånemedel skola höjas med motsvarande belopp;

3:o) att till understöd, i huvudsaklig överensstämmelse med i statsrådsprotokollet angivna grunder, åt kommuner med flera för uppförande av vissa bostadsbyggnader anvisa och till Kungl. Maj:ts förfogande ställa *dels* för år 1921 under femte huvudtiteln ett reservationsanslag av 6,500,000 kronor, att direkt utgå av hyresstegringskattemedel, *dels ock* å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln ett reservationsanslag av 4,000,000 kronor, att utgå av tillfälliga lånemedel;

4:o) att för anordnande av pristävlingar om standardmateriel och därav föranledda åtgärder i enlighet med av Kungl. Maj:t närmare meddelade bestämmelser å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 25,000 kronor att utgå av tillfälliga låne-medel;

5:o) att till resestipendier åt arkitekter, byggmästare och arbetare i byggnadsfacket, ävensom åt personer med medicinsk-hygienisk utbildning, för studier i utlandet av bostadsfrågan å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln anvisa och ställa till Kungl. Maj:ts förfogande ett reservationsanslag av 75,000 kronor att likaledes utgå av tillfälliga låne-medel; samt

6:o) att, vid bifall till vad under mom. 3:o), 4:o) och 5:o) föreslagits, besluta, att det i förslaget till tilläggsstat för år 1920 under rubriken »Tillfällig upplåning» upptagna belopp skall höjas med 4,100,000 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola tillhandahållas riksdagens vederbörande utskott.

GUSTAF.

C. E. Svensson.

*Utdrag av protokollet över civilärenden, hållet inför Hans
Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den
12 mars 1920.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern BRANTING,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena friherre PALMSTIERNA,
Statsråden UNDÉN,
THORSSON,
OLSSON,
SANDLER,
NOTHIN,
NILSSON,
ERIKSSON,
SVENSSON,
HANSSON.

Efter gemensam beredning med statsrådet och chefen för finansdepartementet anförde departementschefen, statsrådet Svensson följande:

Med avseende å frågan om statsingripande till bostadsproduktionens främjande, erinrar jag till en början, att enligt nådigt bemyndigande *den 19 januari 1912* dåvarande statsrådet och chefen för civildepartementet tillkallade rådmannen Allan Cederborg, filosofie doktorn Yngve Larsson, kaptenen Carl Meurling, filosofie doktorn Adrian Molin och professorn Gustaf Steffen att såsom sakkunniga i enlighet med departementschefens närmare anvisningar inom civildepartementet verkställa utredning och avgiva förslag till åtgärder med avseende på de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden.

Enligt vad som framgår av departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet den 19 januari 1912, borde följande frågor utgöra

Utredningar
i bostads-
frågan.
1912 års
bostads-
kommission.

föremål för utredning av de sålunda tillkallade sakkunniga (*bostadskommissionen*), nämligen spörsmålen *dels* om införande i lämplig omfattning av särskild bostadsinspektion, *dels* angående eventuellt inrättande för mindre bemedlades räkning av någon rådgivande stats- eller kommunalinstitution i bostadsfrågan, *dels* om ernående av billigare byggnadskostnader genom nya bostadstyper, lindrigare byggnadsbestämmelser och lämpligare upplåtelseformer av mark, *dels* om inrättande av ordnad bostadsförmedling, *dels* om bostadskreditens ordnande, *dels* föreningsverksamhetens stödjande på ifrågavarande område, *dels* ock slutligen om kommunikationsväsendets befrämjande. I samband med dessa utredningar angående den allmänna bostadsfrågan skulle emellertid uppmärksamhet även ägnas åt frågan om egnahemsbildandet för bostadslägenheter. Slutligen skulle kommissionen även, i samråd med kommerskollegium, verkställa undersökningar för vinnande av tillräcklig kännedom om rådande bostadsförhållanden å olika orter inom landet.

Till fullgörande av sitt uppdrag har bostadskommissionen avgivit följande betänkanden och redogörelser:

- I. 1912—1914 års allmänna bostadsräkningar;
- II. Undersökningar rörande de mindre bemedlades bostadsförhållanden i svenska städer;
- III. Byggnadsverksamheten i rikets stadssamhällen åren 1912 och 1913 (jämte översikt för åren 1904—1911);
- IV. Belåning av bostadsfastigheter i Sverige år 1912;
- V och VI. Diverse insamlade uppgifter (ej tryckta);
- VII. Bostadsfrågan i utlandet;
- VIII. Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning i Sverige och utlandet (av Prof. Lundstedt);
- IX. Bostadsfrågan i Sverige ur sociologiska och socialpolitiska synpunkter (av prof. G. Steffen);
- X. Förhandlingarna vid de skandinaviska bostadskommissionernas konferens i Stockholm den 8—10 januari 1918;
- XI. Betänkande angående ordnandet av den sekundära bostadskrediten;
- XII. Betänkande angående kungl. byggnadsstadga.

Åtskilliga andra yttranden hava också, efter särskilda remisser, avgivits av bostadskommissionen, varjämte kommissionen haft att uttala sig om en del aktuella kristidsspörsmål å bostadsfrågans område såsom angående hyresstegringslagstiftningen, angående statssubventionen till uppförande

av bostadshus med smålägenheter, angående byggnadsmaterielens förbilligande m. m.

Kommissionen hemställde härefter i skrivelse den 6 november 1918, jämte det redogörelse lämnades för dess verksamhet, att dess uppdrag måtte få anses slutfört. Detta medgavs av Kungl. Maj:t den 15 nov. 1918, samtidigt varmed Kungl. Maj:t lämnade uppdrag åt vederbörande departementschef att inom civildepartementet tillkalla sakkunniga för verkställande, efter departementschefens närmare anvisningar, av vissa ytterligare utredningar på bostadsfrågans område. De sakkunniga, som i följd av detta uppdrag tillkallades (*bostadssakkunniga*), voro borgmästaren Jakob Pettersson, aktuarien i socialstyrelsen fil. lic. Kurt Bergström, landskamreraren A. Wijkman samt arkitekten S. Wallander.

Bostadssakkunniga av 1918.

Sakkunniga avgåvo *dels* den 1 mars 1919 betänkande med förslag till förordning om hyresstegringskatt för bostadsändamål, *dels* den 26 augusti 1919 framställning om vissa åtgärder och anslag till bostadsproduktionens främjande, *dels ock* den 26 september 1918 en V. P. M. angående vissa åtgärder mot bostadsnöden. Härjämte hava bostadssakkunniga avgivit *dels* visst yttrande över bostadskommissionens förslag till ordnande av den sekundära fastighetskrediten, *dels* gemensamt med socialstyrelsens yttrande den 18 februari 1920 angående hyresregleringslagens prolongation, varförutom överläggningar i olika delar av bostadsfrågan hållits med nämnde sakkunniga. Deras uppdrag är med vad sålunda förekommit avslutat.

Tillika har ett flertal olika framställningar och förslag i bostadsfrågan inkommit från kommuner, föreningar och enskilda. Särskilt har *Svenska stadsförbundets bostadsråd* den 13 december 1919 avgivit en vidlyftig framställning i förevarande ämne. Till dessa framställningar lär jag få tillfälle återkomma längre fram i sammanhang med behandlingen av de olika spörsmål, vartill de närmaste äro att hänföra.

Svenskastadsförbundets bostadsråd.

Bostadsproduktionen kännetecknas i allmänhet av *periodiskt omväxlande hög- och lågkonjunktur*. Denna ojämnhet i bostadsproduktionen gör sig särskilt gällande i de större städerna, där befolkningen i största utsträckning icke själv äger de hus, den bebor. Men jämväl i de mindre städerna, i köpingar och municipalsamhällen, där en god del av befolkningen själv äger de hus, som den bebor, uppträder en liknande ojämnhet i bostadsproduktionen. Variationerna äro dock här under normala förhållanden mindre än i de större städerna.

Växlingar i bostadsproduktionen och de faktorer, som bestämma denna produktion.

Orsakerna till dessa växlingar i bostadsproduktionen, till denna omskiftning av överflöd på bostäder och brist på sådana, äro många och olikartade. Erfarenheten har emellertid visat, att bostadsbrist regelmässigt inträder i sammanhang med högkonjunktur i allmänhet. Det har därför med en viss rätt sagts, att bostadsnöd är ett bevis på »goda tider». Detta är också förklarligt. Under »goda tider» ökas å ena sidan bostadsbehovet i städerna och de stadsliknande samhällena till följd av den ganska hastiga inflyttning, som då äger rum till dessa orter, dit i regel industrien söker sig. Å andra sidan avtager samtidigt bostadsproduktionen dels på grund av ökade byggnadskostnader, dels ock därigenom att kapitalet med större fördel finner användning å andra områden. Därtill kommer, att befolkningens växande inkomster under uppåtgående tider framkalla krav på större och bättre bostäder.

För övrigt äro väsentligen två faktorer avgörande för inträdande av bostadsbrist, nämligen *befolkningens tillväxt* och *byggnadsindustriens allmänna läge*.

*Befolknings-
tillväxten
såsom faktor
vid bostads-
produktionen.*

Uppenbart är, att en växande folkmängd i stort sett påkallar ökat bostadsutrymme. Härvid må emellertid erinras om de svårigheter, som äro förbundna med alla försök att sätta folkmängd och bostadsbehov i siffermässig relation till varandra. Hänsyn måste nämligen här tagas till åtskilliga, statistiskt sett, betydligt invecklade faktorer. Sålunda är det utan vidare klart, att befolkningstillväxten, i den mån den beror på hög födelsefrekvens, åtminstone till en tid, återverkar vida mindre på bostadsbehovet, än om detta behov grundar sig på inflyttning av vuxna personer. Vidare utövar äktenskapsfrekvensen, i vad den är beroende av såväl folkmängdens åldersfördelning som mer eller mindre goda förvärvsmöjligheter, självfallet stort inflytande på bostadsbehovet. Det är i hög grad sannolikt, att de nuvarande svårigheterna på bostadsmarknaden i sin tur verkat hindrande på bildandet av nya familjer. De till buds stående statistiska siffrorna rörande antalet ingångna äktenskap kunna därför ej heller utan vidare tjäna till ledning för en uppskattning av de bostadsbehövandes antal. Alla dessa omständigheter i förening mana till särskild försiktighet, då det gäller att med stöd av befolkningsstatistiska siffror för en ort söka bedöma det där förefintliga bostadsbehovet.

*Byggnads-
kostnaderna
såsom faktor
vid bostads-
produktionen.*

Den andra faktor, som kan föra till bostadsbrist, och den viktigaste, är den spekulativa byggnadsproduktionens ställning.

Av betydelse för denna näringsgren äro först tomt- och jordprisen.

Frågan om den inverkan, tomtprisen utöva på byggnadsproduktion, är invecklad och kan ställa sig väsentligt olika under olika förhållanden och för olika byggnadsföretagare. Som regel tvinga höga tomtpris till ett starkt utnyttjande av tomten, således till byggande av »hyreskaserner». Dessa bidraga åter å sin sida till att hålla tomtvärdena höga. Men ett annat förhållande må också uppmärksammas. Ju högre kvot av värdet å den *bebyggda* tomten, som tomten representerar, desto mindre risk löpa tomtägarna genom att förlägga ett byggnadsföretag å tomten (genom borgen eller på annat sätt). Ett högt tomtvärde kan således underlätta byggnadsproduktionen för en företagare, som måste lita till största möjliga kredit för sitt bygge. Före kriget, då tomten representerade cirka 25 % av värdet å en bebyggd fastighet, kunde tomtägaren eller annan förläggare utan nämnvärd risk hjälpa byggnadsföretagaren med kredit (t. ex. gå i borgen för byggnadskreditivet). Nu åter, då motsvarande proportionssiffra nedgått till högst 10 %, är risken för förläggaren att med sin kredit stödja företaget betydligt större.

För en fullt sund byggnadsproduktion med tillräckliga allmänna kreditmöjligheter äro billiga tomtpris ägnade att underlätta denna produktion.

Av ännu större betydelse för byggnadsproduktionen är emellertid de direkta byggnadskostnadernas storlek. När kostnaderna nå en mycket betydande höjd, vågar den privata byggnadsverksamheten sig icke ut i marknaden. Äro dessa kostnader dessutom växlande inom korta tidsrymder, ökas risken av och svårigheterna för varje spekulativ byggnadsverksamhet.

Det tredje huvudmomentet i den spekulativa byggnadsverksamheten är penningmarknadens ställning. Svårigheten att få byggnadskreditiv och sedermera inteckningslån på rimliga villkor ökar uppenbart i hög grad vanskligheten av byggnadsverksamheten. Särskilt är denna svårighet framträdande med avseende å den s. k. sekundära krediten, d. v. s. belåningen av fastigheten över 50 upp till 70—80 procent av värdet. Ju mera den spekulativa byggnadsverksamheten handhaves av en byggmästarkår, vars huvuduppgifter äro att uppföra hus för att så snart som möjligt åter sälja dem och påbörja ett nytt byggnadsföretag, desto mera hämmande för byggnadsverksamheten ställer sig en försämring i lånemarknaden, yttrande sig i höjda räntor och ökade svårigheter för att placera de högst liggande inteckningarna.

Penningmarknadens ställning såsom faktor vid bostadsproduktionen.

Krigsårens
åtgärder i
bostads-
frågan.

Åren närmast före världskriget kännetecknades i vårt land, liksom flerstades i utlandet, av vikande bostadsproduktion. När så kriget utbröt och tog ett allt långvarigare förlopp, blevo svårigheterna för bostadsproduktionen allt större. Härtill bidrog också, att exportindustrin och livsmedelsproduktionen togo alltmer av den tillgängliga arbetskraften i sin tjänst. Knappheten på tillgängligt kapital, vanskligheterna överhuvud att uppbringa kredit för bostadsbyggande, de höga räntesatserna och de stigande materiel- och arbetsprisen, jämte ovissheten i hela prisläget, gjorde stagnationen i bostadsproduktionen allt större. Ett socialt bostadsproblem av svårartad natur trängde sig fram, och statsmakternas ingripande i olika hänseenden påkallades för att komma befolkningen till hjälp i dess bekymmersamma bostadsförhållanden.

De förslag, som för detta ändamål framlades för riksdagen, gingo främst ut på *dels* en statssubvention för allmännyttig bostadsproduktion, *dels ock* en lagstiftning till förekommande av en ekonomiskt och socialt menlig hyresstegring.

Statssubvention till uppförande av bostadshus med smålägenheter.
Proposition nr 34 till 1917 års riksdag.

Sålunda framlades, efter en vidlyftig utredning, till 1917 års riksdag *förslag om statssubvention för viss bostadsproduktion*. I proposition nr 34 den 20 januari 1917 föreslog nämligen Kungl. Maj:t riksdagen att under sjätte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 4,000,000 kronor att i huvudsaklig överensstämmelse med av vederbörande departementschef till statsrådsprotokollet angivna grunder användas till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter, med rätt för Kungl. Maj:t att förskottsvis redan under år 1917 av tillgängliga medel utanordna beloppet.

Grunderna för anslagets utgående voro huvudsakligen följande: Understöd av allmänna medel skulle utgå för uppförande i städer och stadsliknande samhällen av bostadshus, huvudsakligen inrymmande smålägenheter t. o. m. två rum och kök. Understödet skulle i allmänhet utgå med en tredjedel av byggnadskostnaderna och skulle av detta bidrag statens andel utgöra två tredjedelar och kommunens en tredjedel. Av byggnadskostnaderna skulle således utgå av staten $\frac{2}{3}$ och av kommunen en $\frac{1}{3}$. Som förutsättning för understödet skulle vidare gälla, att ifrågavarande byggnadsverksamhet underkastades viss kontroll, hyresreglering och vinstbegränsning. Statens bidrag skulle utgå som rent understöd utan ränte- och återbetalningsskyldighet. Beträffande arten av kommunens bidrag kunde jämväl godtagas lån med ränte- och amorteringsfrihet under minst 10 år, ävensom bidrag in natura under vissa angivna förutsättningar. Kommunen borde jäm-

väl anses hava fullgjort sin bidragsskyldighet genom att ingå i företaget med belopp, som motsvarade dess andel i förhållande till statsunderstödet. Kommunens bidrag har dock, med hänsyn till den ständigt fortgående prisstegringen i de större städerna, ej sällan måst sättas till en större andel av byggnadskostnaderna än $\frac{1}{9}$.

Kommunen skulle avgiva förbindelse, att bidraget komme att till byggnadsföretagen utanordnas endast i mån av understött byggnadsföretags fortskridande, ävensom att bidraget återbures i den mån det samma icke efter fastställda grunder kommit till användning. Kommun, som erhållit statsbidrag, skulle vara ansvarig för att den statsunderstödda byggnadsverksamheten anordnades på lämpligaste sätt såväl vad anginge byggnadsmaterialets anskaffande som beträffande företagens planläggning, utförande eller förvaltning, ävensom att verksamheten ägde rum under erforderlig kontroll. Kostnaderna för den kommunala organisationen och kontrollen skulle bestridas av vederbörande kommun utan anlitande av statsbidraget.

Förslaget väckte inom riksdagen vissa betänkligheter, men bifölls dock av bäge kamrarna.

I proposition den 23 april 1918 nr 339 föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att på tilläggsstat för år 1918 anvisa ett förslagsanslag av 3,000,000 kronor att efter huvudsakligen samma grunder som föregående år utgå såsom understöd till kommuner för uppförande av hus med smålägenheter.

Proposition
nr 339 till
1918 års
riksdag.

Denna proposition bifölls av riksdagen.

Jämväl till 1919 års lagtima riksdag föreslog Kungl. Maj:t i proposition nr 239 riksdagen, att ett förslagsanslag av högst 2,000,000 kronor måtte å tilläggsstat för samma år anvisas såsom understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter.

Proposition
nr 239 till
1919 års
riksdag.

Grunderna för understödets utgående voro desamma som gällde för 1918 års anslag.

Propositionen bifölls av riksdagen.

Statens byggnadsbyrå, som haft till uppgift att föreslå fördelningen av subventionsmedlen och i övrigt handlägga de av anslagen föranledda uppgifter, har vid bedömandet av ansökningarna och uppgörandet av förslag till bidragens fördelning i främsta rummet tagit hänsyn till inom respektive kommun förefintlig bostadsbrist, och har kännedom härom vunnits icke blott genom de företedda ansökningshandlingarna,

Fördelningen
av subven-
tionsanslagen.

utan även genom från socialstyrelsen inhämtade upplysningar. Då statsbidrag begärts för flera olika byggnadsföretag inom samma kommun, har företräde i allmänhet lämnats åt dem, som uppvisat lägre byggnadskostnad per eldstad, varigenom åstadkommits största möjliga antal bostäder. Särskild hänsyn har tagits till sådana byggnadsföretag, som genom sin omsorgsfullare planläggning och organisation synts lämna bättre säkerhet för, att bidraget skulle komma till avsett gagn. Sålunda hava i regeln sådana byggnadsföretag, som planerats av kommunerna själva ävensom av bostadsföreningar eller i filantropiskt syfte under kommunal medverkan bildade bostadsbolag, ansetts böra hava företräde framför enskilda företag. Vid i övrigt enahanda förutsättningar hava därigenom stadskommuner, som förut ägnat bostadsförhållandena en planmässig omvårdnad, föredragits framför kommuner, där så icke varit fallet. Med hänsyn till den nedsättning av de utav kommunerna begärda anslagsbeloppen, som varit nödvändig, har byggnadsbyrån även ägnat särskild uppmärksamhet åt industriens ställning till dess arbetares bostadsbehov, och har byrån icke förordat bidrag, där sådant varit avsett att användas till direkt understöd åt särskilda industriföretag eller till bolag, som uppenbarligen endast åsyftat ett visst företags behov av arbetarebostäder. Där understöd tillstyrkts åt byggnadsföretag, vars kapital i större eller mindre utsträckning tillhandahållits av industrier å platsen, har någon förräntning av det från industriellt håll lämnade kapitalet icke medgivits under de första tio åren.

Jämväl i andra fall än de nyssnämnda har viss nedsättning av det begärda statsbidraget i förhållande till byggnadskostnaden skett, nämligen då denna varit relativt låg och det på grund härav samt stundom också med hänsyn till kommunens ekonomiska ställning kunnat antagas, att företaget även med sålunda reducerat bidrag skulle komma till stånd, eller att en sådan nedsättning vore möjlig, utan att företagets ekonomi äventyrades. Vid uppgörandet av förslag till anslagens fördelning har särskild hänsyn tagits till de olika sökandekommunernas ekonomiska bärkraft och inom desamma rådande skatteförhållanden samt större eller mindre behov av att staten i nu föreliggande avseende trädde hjälpende emellan ävensom till inom respektive kommuner konstaterad folktillväxt och förefintligt bostadsbestånd under föregående år.

En den 16 december 1919 av byggnadsbyrån avgiven belysande redogörelse för de anslagna subventionsmedlens fördelning och den med dessa åstadkomna byggnadsproduktionen torde få såsom bilaga fogas till detta protokoll (bilaga I).

Den *beräknade* kostnaden för nämnda 7,675 eldstäder uppgick till 21,865,271 kronor 79 öre eller omkring 2,850 kronor *per eldstad*. Uppgift å den *verkliga* kostnaden har hittills inkommit beträffande nybyggnader, inrymmande 5,786 eldstäder, vilka dragit en kostnad av omkring 3,190 kronor *per styck*.

De av 1917 års statsanslag understödda byggnaderna hava uppförts

av kommunerna.....	å 15 orter
» bostadsbolag eller bostadsförening	» 26 »
» egnahemsbolag eller egnahemsförening	» 4 »
» enskilda personer	» 14 »

Av 1918 års anslag beviljades tillhopa 2,970,000 kronor till 2 municipal-samhällen (tillsammans 48,000 kronor), 6 köpingar (tillsammans 331,000 kronor) och 46 städer (tillhopa 2,591,000 kronor, därav till Stockholm 596,000 kronor, till Göteborg 200,000 kronor och till Malmö 144,000 kronor).

12 kommuner med ett tilldelat belopp av 337,000 kronor fullföljde ej ansökningarna, i anledning varav 4 städer sedermera tillerkändes tillsammans 180,255 kronor 55 öre. Av 1918 års anslag återstår således f. n. odisponerat 156,744 kronor 45 öre. Ansökningar om understöd från sålunda tillgängliga medel äro f. n. beroende på byggnadsbyråns förberedande handläggning.

Av 1918 års fördelade anslag har ett belopp av sammanlagt 145,000 kronor icke ännu utbetalts, och av de hittills utbetalda (2,668,255 kronor 55 öre) hava 27,267 kronor 12 öre icke ännu kommit till användning, utan komma framställningar att göras om sistnämnda belopps användande till andra byggnadsföretag.

Med de av 1918 års anslag använda medlen, 2,640,988 kronor 43 öre, hava uppförts byggnader, innehållande tillsammans 3,101 eldstäder. Statsbidraget har således utgått med 848 kronor per eldstad.

För förenämnda understödsbelopp hava uppförts, förutom 26 egnahemsbyggnader, 258 hyreshus med tillsammans

16 lägenheter om 3 rum och kök
491 » » 2 » » »
691 » » 1 » » »
76 » » 1 rum.

Summa 1,274 lägenheter samt 8 butiker.

Den *beräknade* byggnadskostnaden för nämnda 3,101 eldstäder har uppgivits till 13,195,512 kronor 16 öre eller 4,255 kronor per eldstad. Uppgift å de verkliga kostnaderna kan ännu icke meddelas.

Det kommunala bidraget har uppgått till 1,509,155 kronor 34 öre eller omkring 487 kronor per eldstad..

De byggnader, för vilka understöd utgått av 1918 års anslag, hava uppförts

av kommuner	å 21 orter
» bostadsbolag eller bostadsförening	» 16 »
» egnahemsbolag eller egnahemsförening	» 1 »
» enskilda personer	» 11 »

Av 1919 års anslag hava 52 kommuner sökt bidrag om tillhopa 6,217,486 kronor 72 öre. Härav hava 1,985,000 kronor anvisats, därav till 1 köping (26,000 kronor) och 26 städer (med tillsammans 1,959,000 kronor, därav Stockholm 565,000 kronor, Göteborg 250,000 kronor samt Malmö och Norrköping vardera 150,000 kronor).

Av 1919 års anslag hava hittills utbetalts till 12 kommuner 751,000 kronor till understöd för uppförande av bostadshus med tillsammans 941 eldstäder och med *beräknad* byggnadskostnad av omkring 4,125,000 kronor, motsvarande en medelkostnad av 4,380 kronor per eldstad.

Närmare detaljer för bostadsbyggandet med 1919 års anslag kunna givetvis ännu icke meddelas.

Vidkommande *lagstiftningsåtgärder för hyresreglering* erinras om, att i sådant avseende utfärdats lag med vissa bestämmelser mot oskälighyresstegring den 25 maj 1917, gällande till den 1 oktober 1918, lag med vissa ändrade bestämmelser mot oskälighyresstegring m. m. den 14 juni 1918, gällande till och med den 31 december 1919 samt lag med vissa ändrade bestämmelser mot oskälighyresstegring m. m. den 19 juni 1919, vilken lags giltighetstid utgår den 31 december 1920. För innehållet i dessa lagar torde en närmare redogörelse här icke erfordras. Allenast torde böra erinras om, att hyresregleringslagstiftningen äger tillämpning i stad, köping och municipalsamhälle, vars mantalsskrivna folkmängd vid 1916 års ingång översteg 5,000, ävensom i annan stad eller köping eller municipalsamhälle, så ock eljest i kommun eller del av kommun, där Konungen förordnat om lagens tillämpning.

Hyresregleringslagstiftning.

Å vilka orter, hyresregleringslagen är gällande den 1 december 1919, framgår av en upprättad förteckning, som torde få fogas som bilaga till statsrådsprotokollet (bilaga II).

Ytterligare några förhållanden, som haft inverkan på bostadsproduktionen under krigsåren, må här uppmärksammas.

Sålunda har *statens egen byggnadsverksamhet*, i vad den avsett bostadsbyggande för statsanställda, under krigsåren företett en avsevärd stegring och därmed i någon mån bidragit till en förbättring av bostadsförhållandena. Särskilt vid de affärsdrivande verken har detta bostadsbyggande varit rätt så omfattande. De avsevärda nedprutningar, som de sista åren av statsfinansiella skäl måst vidtagas i verkens anslagsäskande, hava icke i någon mån gått ut över anslagen till bostäder för personalen. Tvärtom hava verken härutinnan uppmuntrats till anslagsäskanden.

Ökat husbygge för stats-tjänare.

Omfattningen av denna verksamhet, för vilken år 1919 anvisats tillhoppa 9,557,084 kronor, framgår av den sammanställning, som meddelas här längre fram (sid. 52), och till vilken jag hänvisar.

Vidare må erinras om det betydande stöd, som under de sista åren lämnats bostadsproduktionen genom *lån ur pensionsförsäkringsfonden*.

Lån ur pensionsförsäkringsfonden.

Dylika lån hava utlämnats allenast till allmännyttiga bostadsföretag, som antingen omhänderhafts av kommunerna själva eller stått under deras direkta uppsikt. För betryggande kontroll över att de bostadsföretag, som belånas i fonden, anordnas på ändamålsenligt sätt såväl ur social som ekonomisk synpunkt har beträffande ifrågavarande lån uppställts den fordran, att vederbörande kommun ställer sig såsom låntagare eller garant för lånet. I sådana fall, då lån utlämnats till enskilda bostadsföretag mot kommunal garanti, har garantiförbindelsen formulerats på sådant sätt, att kommunen påtager sig ansvar för och kontroll över lånemedlens användning på föreskrivet sätt samt skyldighet att uppbära och till pensionsfonden inbetala räntor och likvider för lånet.

De villkor, som av fullmäktige för pensionsfonden hittills uppställts för beviljande av ifrågavarande lån, äro följande:

Lån mot billig ränta.

Dessa lån hava utlämnats allenast för uppförande av bostadshus med smålägenheter, varmed i allmänhet menats lägenheter om högst två rum och kök. Lånen, som amorteras och förräntas medelst lika annuiteter under lånetiden, lämnades till en början antingen mot 5 % ränta, lånetid av 15—40 år och konverteringsrätt efter 15 år eller mot $4\frac{3}{4}$ % ränta under en fast lånetid av 40 år. Låntagarna hava i flertalet fall använt sig av det senare alternativet, $4\frac{3}{4}$ % ränta under en fast lånetid av 40 år. I början av innevarande år har emellertid med hänsyn till det förändrade läget på penningmarknaden de ifrågavarande billiga lånen tills vidare utlämnats mot 5 % ränta under en fast lånetid av minst 30 år. I de fall, då lån utlämnas till kommun för anordnande av kommunalt byggnadsföretag, brukar föreskrivas, att företaget icke får avse att huvudsakligen bereda vederbörande kommuns egna arbetare bostäder vare sig såsom löneförmån eller till billigare hyra än vad eljest skulle ifrågakomma.

Till kommuner, som enligt gällande föreskrifter beviljats statsbidrag för uppförande av bostadshus med smålägenheter, hava i allmänhet lämnats lån mot billig ränta med högst så stort belopp, som motsvarade totala kostnaderna för byggnadsföretaget med avdrag av statsbidragets belopp, under förutsättning att kommunen för viss del — i regel 30 à 40 % — av byggnadskostnaderna med ovannämnda avdrag skaffat täckning genom upplåning på allmänna lånemarknaden.

Beträffande sådana lån, vilka avsetts att genom kommunernas förmedling utlämnas till av kommunerna kontrollerade enskilda bostadsföretag (halvkommunala företag, andra bostadsbolag eller bostadsföreningar och enskilda), har föreskrivits, att kommunerna vid denna utlåning icke få betinga sig högre ränta, än den de själva betala till fonden.

I sistnämnda fall, d. v. s. då lånemedlen disponeras såsom lån i andra hand, har föreskrivits, att medlen få användas endast till belåning av sådana hypotek, som ligga över viss del — i allmänhet 40 % — av tomt- och byggnadsvärdet.

Lån mot något högre ränta.

Vid beviljande av lån till kommuner för bostadsändamål hava de billigare lånevillkoren i främsta rummet förbehållits sådana kommuner, som antingen förut

icke erhållit sådana billiga lånemedel ur fonden eller som voro ekonomiskt mindre bärkraftiga och därför kunde beräknas icke vara i stånd att utan förmånen av billiga lånemedel ordna sin bostadsfråga. Beträffande sådana kommuner åter, som förut erhållit lånebelopp för ifrågavarande ändamål mot billig ränta och vilkas ekonomi icke ansetts motivera ett fortsatt utlämnande av billiga lånemedel, har det syntts lämpligt att i allmänhet taga en något högre ränta än 5 % även för sådana lån, vilka i övrigt uppfyllt de fastställda allmänna grunderna för erhållande av billiga bostadslån. I övriga fall, då lån för bostadsändamål begärts, men de allmänna förutsättningarna för erhållande av billiga lånemedel icke varit förhanden, eller lån avsett uppförande av bostadshus med lägenheter om mera än två rum och kök, hava jämväl, därest tillgången på medel överhuvud medgivit dylik placering, lån utlämnats mot en ännu något högre ränta.

I enlighet härmed hava alltså — ehuru i jämförelsevis mindre omfattning — bostadslån från fonden utlämnats mot en ränta varierande mellan $5\frac{1}{4}$ och $5\frac{1}{2}$ % för en fast lånetid av 30 à 40 år.

Lånerörelsens omfattning och beskaffenhet framgår av nedanstående tablåer:

År.	Antal.	Belopp i kronor.
1916 (senare halvåret).....	25	6,383,000: —
1917.....	34	7,442,000: —
1918.....	52	8,656,100: —
1919.....	28	8,679,500: —
Summa 119		31,160,600: —

Av sålunda beviljade lån, av vilka till och med år 1919 utbetalats i runt tal 22,000,000 kronor, hava 26,493,600 avsett lån mot billig ränta och 4,667,000 kronor lån mot en något högre ränta. Lånen fördela sig på följande sätt:

Lån, beviljade till	Mot billig ränta.	Mot högre ränta.	Summa.
Kommuner för kommunal byggnadsverksamhet.....	6,865,500: —	561,000: —	7,426,500: —
Kommuner för understöd-jande av enskild byggnadsverksamhet.....	17,357,600: —	2,198,000: —	19,555,600: —
Kommuner för delvis kommunal och delvis enskild byggnadsverksamhet.....	1,205,000: —	—	1,205,000: —
Enskilda mot kommunal garanti.....	1,065,500: —	1,908,000: —	2,973,500: —
Summa kronor	26,493,600: —	4,667,000: —	31,160,000: —

Städernas stöd
åt byggnads-
produktionen
under krigs-
åren.

Förutom i sammanhang med statssubvention hava stadskommunerna under krigsåren understött bostadsproduktionen inom sina resp. orter med avsevärda lån, garantier och dylikt.

Närmare upplysningar om den genom kommunala uppoffringar under senaste åren åstadkomna bostadsproduktionen lämnas i nedan intagna på uppgifter från Svenska stadsförbundet grundade tabell:

Genom kommunala uppoffringar under åren 1915 t. o. m. 1919 i städerna åstadkomna byggnadsföretag.^{*)}

1	2	3	4	1	2	3	4
Städer	Antal		Byggnads- kostnader	Städer	Antal		Byggnads- kostnader
	lägen- heter	eld- städer			lägen- heter	eld- städer	
Boden	29	79	231,000	Linköping	279	732	2,599,300
Borås	215	712	1,467,200	Ludvika	30	90	7450,000
Eskilstuna	230	476	1,692,740	Luleå	104	188	7473,904
Eslöv	12	34	55,000	Lund	37	108	310,900
Falun	114	232		Malmö	448	959	2,084,621
Gävle	182	407	71,850,000	Norrköping	192	516	1,540,809
Göteborg	2,670	5,783		Nyköping	152	301	1,149,500
Halmstad	108	224	7650,000	Nässjö	161	450	1,330,001
Hedemora	14	38	100,000	Sala	14	30	133,443
Hudiksvall	47	89		Skellefteå	8	25	
Hälsingborg	182	528	2,222,716	Skänninge	24	54	230,000
Jönköping	165	366	1,367,000	Skövde	40	80	201,364
Kalmar	96	256	635,800	Stockholm		4,460	32,000,000
Karlshamn	39	158	500,000	Strängnäs	7	17	79,306
Karlskrona	97	201	620,000	Sundsvall	93	257	962,700
Karlstad	163	449	1,883,668	Säter	6	12	10,000
Katrineholm	71	195	524,800	Söderhamn	14	32	793,000
Kristianstad	53	122		Södertälje	201	456	1,663,000
Kristinehamn	115	343	71,200,000	Sölvesborg	10	30	58,034
Landskrona	582	1,260	74,000,000	Tranås	27	73	
Lidköping	24	52	137,049	Trollhättan	92	187	7800,000

*) I ovannämnda byggnadskostnader ingå även enskildas uppoffringar, där sådana förekommit. Av uppoffringarna kan ej byggnadskostnad per eldstad i samtliga fall fastslås, dels emedan renoverade och delvis ombyggda bostäder å vissa håll medräknats, dels därför att endast beräknad byggnadskostnad kunnat angivas för icke färdiga bostäder. Vid jämförelse mellan kol. 12 bil. III (sid. 184 ff.) och kol. 4 här ovan torde iakttagas, att i bil. III i vissa fall upptagits anslagna belopp, varmed byggnadsverksamhet ännu ej åstadkommits (jfr noterna till bil. III) samt att ovanstående tabell omfattar ett mindre antal städer än bil. III.

1	2	3	4	1	2	3	4
Städer	Antal		Byggnads- kostnader	Städer	Antal		Byggnads- kostnader
	lägen- heter	eld- städer			lägen- heter	eld- städer	
Uddevalla	117	297	861,000	Västervik	75	203	
Umeå	68	229	900,000	Växjö	36	130	400,000
Uppsala	12	24	⁵⁾ 140,000	Västerås	250	539	2,250,000
Vadstena	9	20		Örebro	222	456	1,991,000
Varberg	18	48	160,000	Örnsköldsvik	11	30	150,000
Vimmerby	11	31	70,000	Ostersund	86	176	751,000
Vänersborg	73	113	⁷⁾ 485,000		8,135	23,357	⁸⁾ 73,464,859

Anmärknings: Från köpingar och municipalsamhällen ha följande uppgifter härom inkommit:

Borgs villastad; lägenheter —, eldstäder 37; byggnadskostnad 161,000 kronor.

Kungsör; " 14; " 34; " 63,000 "

Ljungby; " 18; " 44; " 96,248 "

Mönsterås; " 7; " 20; " 60,000 "

Vara; " 6; " —; " ⁶⁾ 60,000 "

Åtvidaberg; " 14; " 35; " 130,000 "

¹⁾ Göteborg: häri ej medräknade sådana bostäder vartill lämnats lån genom vissa banker å ett belopp av 2,540,000 kronor.

²⁾ Luleå: 1 oktober 1920 tillkommer ytterligare 54 eldstäder.

³⁾ Strängnäs: 4 st. byggnader äro dessutom under arbete (ca 8 lägenheter och 20 eldstäder).

⁴⁾ Säter: renoverade lägenheter.

⁵⁾ Uppsala: uppgifterna omfatta endast stadens egen byggnadsverksamhet.

⁶⁾ Vara: planerade bostäder.

⁷⁾ Summorna approximativt angivna.

⁸⁾ I denna summa ingå ej beloppen för Falun, Göteborg, Hudiksvall, Kristianstad, Skellefteå, Tranås, Vadstena och Västervik.

En närmare redogörelse för de olika former, varunder städernas understöd meddelats, sammanfattad i en genom svenska stadsförbundet bekommen uppgift om »städernas finansiella uppoffringar för bostadsfrågan under åren 1915 till och med 1919», torde få som bilaga fogas till detta protokoll (bilaga III).

I den allmänna översikt över de på bostadsproduktionen inverkan-
faktorer, vilken tidigare lämnats, har fästs uppmärksamhet vid *befolkningens tillväxt* såsom en av de faktorer, vilka kunna förorsaka bostads-
nöd. I detta avseende har folkökningens ringa tillväxt i städerna under
de sista åren i vårt land varit ägnad att motverka de menliga verk-
ningarna av stagnationen i bostadsproduktionen. Medan folkökningen

Förhållan-
dena för när-
varande å
bostadspro-
duktionens
område.

Folkökningen.

i rikets samtliga städer år 1913 var 51,604 personer, uppgick den 1918 till allenast 10,903. Denna nedgång torde haft sin främsta orsak i krigsårens livsmedelssvårigheter i städerna i jämförelse med på landsbygden och i de genom industriens och livsmedelsproduktionens utveckling ökade förvärvstillfällena å landsbygden. Uppenbart är således, att, om folkökningen i städerna under krigsåren växt såsom under de närmast föregående åren, bostadsbristen därstädes varit än mera svårartad än nu är fallet.

Byggnads-
kostnadernas
stegring.

Den nuvarande bostadsbristen i städerna har väsentligen föranletts av de under krigsåren stegrade byggnadskostnaderna, för vilka den spekulativa byggnadsverksamheten givetvis är särskilt känslig.

Rörande byggnadskostnadernas oerhörda *stegring under de sista åren* hava bostadssakkunniga i sitt betänkande angående hyresstegringsskatt meddelat följande tabellariska översikt, som jag tillåter mig här återgiva:

Tabellarisk översikt av uppgiven relativ prisökning (i procent) å huvudpunkterna i kostnaderna för ett bostadshus, räknat från år 1914 till ingången av år 1919.

	Stock- holm	Göte- borg	Norr- köping	Lands- krona	Karls- krona	Kalmar	Söder- tälje	Västerås	Sunds- vall
Tomter	—	—	⁴⁾	75	100	—	—	30—50	—
Arbetslöner ...	100	155	112—174	150—200	70	167	130—200	213	167
Körslor	335	225	329	275	236	225	300	328	150
Tegel, mur-...	¹⁾ 330	375	⁵⁾ 200	400	320	300	400	301	240
Virke	²⁾ 170—200	160	195—253	300	125—150	200	200	150	125
Cement	270	220	257	360	200	280	300	225	210
Byggnadsjärn ³⁾	250—740	260	359	⁶⁾ 350	200	650	300	200	350
Gas-, vatten- o. avloppsledn.	170	210	250	300	200	250	175	⁷⁾ 300—350	200
Elektriska be- lysningsledn.	350	400	250	350	233	400	200	⁷⁾ 300—350	200

¹⁾ Taktegel 360 %. ²⁾ Resp. sparrar samt hyvlat och utskott. ³⁾ Resp. armeringsjärn samt plåt och spik. ⁴⁾ Senare rumsökning. ⁵⁾ Taktegel 233 %. ⁶⁾ Armeringsjärn 600 %. ⁷⁾ Priserna nu i sjunkande.

Enligt lämnade uppgifter angående medelkostnaden per eldstad för bostadshus med smålägenheter uppgick nämnda kostnad till:

	År 1914 kronor.	År 1919 kronor.
I Stockholm	2,000—2,500	6,500—8,000
» Göteborg	1,200	4,500
» Norrköping	1,500	4,500
» Landskrona	1,400	4,200
» Karlskrona	1,000—1,200	2,700 (trähus)
» Kalmar	1,300	4,500 (hus av enklare be- skaffenhet)
» Södertälje	1,800	6,000
» Västerås	1,525	4,603 (trähus)
» Sundsvall	2,500	5,910

Till byggnadskostnadernas uppdrivande har, särskilt i Stockholm, bidragit den öppna eller hemliga trustbildning, som under sista åren förekommit och som, enligt uppgift (jfr vidare sid. 100) föranlett, att i Stockholm t. ex. murbruket fritt byggnadsplatsen stigit från 1 kr. per hl. år 1914 till 5 kr. 50 öre per hl. år 1919, sand från 1 kr. 75 öre per kbm. fritt kaj till 8—10 kronor, samt kalk från 2 kr. 50 öre per hl. år 1914 till 12 kr. per hl. år 1919.

Vill man finna jämförelsetal för byggnadskostnaderna före kriget och för närvarande torde dessa kunna sättas till: början av 1914 100, slutet av 1916 170, 1917—1918 210 och 1918—1919 nära 300. En viss nedgång av prisläget för byggnadsmateriel har på sista tiden gjort sig märkbar, men förhållandena hava ännu icke stabiliserat sig och en del viktig byggnadsmateriel håller sig fortfarande kvar i minst lika högt prisläge som under första hälften av 1919.

Arbetslönerna inom byggnadsfacket hava under krigsåren, liksom andra dylika löner, stigit betydligt och visar icke någon tendens till nedgång, utan tvärtom. Arbetsförhållandena hava också blivit alltmera ovissa med talrika strejker, blockader o. s. v.

Jämväl *penningmarknadens nuvarande läge* i vårt land har bidragit till stagnationen i byggnadsproduktionen. Särskilt hava svårigheterna för den privata byggnadsverksamheten att anskaffa sekundär kredit visat sig hart när oöverkomliga. *Penningmarknadens läge.*

Alla nu berörda förhållanden hava medfört, att den spekulativa byggnadsverksamheten för närvarande nära nog avstannat; den *byggnadsproduktion*, som dock under krigsåren kunnat åstadkommas här landet, har därför till väsentlig del ägt rum genom stats- och kommunalbidrag under olika former. *Byggnadsproduktionens omfattning under kris-tiden.*

Den normala bostadsproduktionen inom enbart Sveriges större städer (med över 10,000 invånare) utgjorde före kriget (1913) omkring 18,600 eldstäder per år. Landets normalproduktion i alla våra bostadssamhällen torde kunna sättas till i runt tal 24,000 eldstäder per år, därav c:a 8,000 i byggnader av trä. Under 1914, som allenast delvis var ett krigsår, sjönk byggnadsverksamheten i städer med över 10,000 invånare helt obetydligt eller allenast med 2 %. Redan 1915 var dock minskningen uppe i 11 %, jämfört med 1913, samt år 1916 i 42 %. Men ungefär samtidigt började det allmänna också ersätta den vikande enskilda byggnadsverksamheten, varigenom bostadsproduktionen raskt steg för år 1916 till 65 % av det normala, för år 1917 till 81 % av den normala, men för år 1918 till endast 57 % av den normala. Att det just är den allmännyttiga byggnadsverksamheten, som under krigsåren åstadkommit nämnda relativt gynnsamma förhållanden, framgår därav, att i städer med mer än 10,000 invånare av samtliga nya bostäder tillkommo genom allmännyttig bostadsproduktion år 1914 10,7 %, år 1915 13,2 %, år 1916 24,9 %, år 1917 59,1 %, år 1918 67,1 %. Detta sista år vilade alltså $\frac{2}{3}$ av all bostadsproduktion på det allmänna. Samtidigt sjönk den affärsmässiga bostadsproduktionen till allenast $\frac{1}{6}$ av den normala; och dock kan med stor sannolikhet påstås, att även en del av denna $\frac{1}{6}$ tillkommit med ekonomiskt stöd i en eller annan form av det allmänna.

Genom kommunernas och statens avsevärda insatser till bostadsproduktionens upprätthållande under krigsåren hava, vad de större städerna beträffar, de senaste sex årens bostadsproduktion, vilken normalt bort uppgå till c:a 112,000 eldstäder, endast sjunkit till 82,000 eldstäder. Krisen skulle således hava inskränkt sig till, att vi nu äro c:a $1\frac{1}{2}$ år efter i bostadsproduktion. Tages emellertid i betraktande, att härvidlag ej medräknats de mindre städerna och municipalsambällena, ävensom att siffrorna för 1919 om bostadsproduktionen ej ännu föreligga, men för visso äro ogynnsammare än något av de föregående årens, kan med säkerhet påstås att vi, vad beträffar städer och stadslänkande samhällen, äro *minst två år efter i bostadsproduktion*.

Bostadsförhållandena i städer och orter med sammanträngd befolkning i december 1919.

Då det ansetts önskvärt att genom direkta utredningar av vederbörande ortsmyndigheter erfara, huru bostadsbristen för närvarande (d. v. s. i december 1919) ter sig i städer och andra samhällen med sammanträngd befolkning, hava vederbörande länsstyrelser anbefallts att härutinnan inkomma med upplysningar. De rapporter, som i anledning härav ingått, lämna i sin mån ett värdefullt bidrag till uppfattningen om nu rådande

förhållanden å bostadsmarknaden. En kortfattad sammanfattning av innehållet i rapporterna må därför här meddelas.

Vad *Stockholms stad* beträffar äro inkomna beräkningar mycket svävande. Tillskottet i eldstäder var åren 1909—1914 38,020, medan tillskottet i folkmängd var 18,415; tillskottet i eldstäder åren 1915—1919 var allenast 13,156, mot ett tillskott i folkmängd av 13,302. Beräknat per 100 personers folkökning utgjorde tillkomsten av eldstäder under den förra perioden 206 och under den senare 99. Om man vill bibehålla bostadsstandarden före kriget (82 eldstäder per 100 boende), bör för de under fem-årsperioden 1915—1919 tillkomna 13,302 invånarna beräknas ett bostadstillskott på 10,908 eldstäder, vadan det verkliga tillskottet på sätt nyss angivits, skulle väl täcka bostadsbehovet. En betydande bostadsbrist måste emellertid anses föreligga, men denna är relativ och icke absolut. Bostadshyrans relativa förbilligande under krigsåren samt inflyttningens bristande elasticitet utgöra bägge ett incitament till en efter konjunkturerna icke lämpad ökning i bostadsstandarden. Antalet hyressökande vid bostadsförmedlingskontoret var i augusti 1919 1,618 (därav 1,364 för lägenheter om högst 1 rum och kök), medan antalet lediga lägenheter allenast var 32 (därav 9 i Brännkyrka). Den 24 januari 1920 var antalet ansökta lägenheter 924 samt tillgången 11. *Stockholms stad* har tillräcklig tomtmark och jämväl staten äger sådan.

Stockholms stad.

I *Stockholms län* råder bostadsbrist i städerna Södertälje, Vaxholm, Norrtälje, Öregrund samt i köpingarna Saltsjöbaden och framför allt Nynäshamn. Bland municipalsamhällena är större bostadsbrist allenast rådande i Nya Hagalund och Råsunda. Bostadsbristen kan för hela länet skattas till omkring 600 lägenheter, öfvervägande smärre sådana om 2 rum och kök eller mindre. I städerna och köpingarna finnes i regel full tillräcklig samhället tillhörig bostadsmark, medan i municipalsamhällena enskilda disponera marken. Några särskilda svårigheter att för normala pris förvärva tomter och bostadsmark synas ej föreligga utan anses den stagnerade byggnadsverksamheten bero på de höga byggnadskostnaderna.

Stockholms län.

I *Uppsala län*. Bostadsbrist råder i städerna Uppsala och Enköping samt i Tierps municipalsamhälle, uppskattad till sammanlagt c:a 200 lägenheter, företrädesvis mindre sådana. Tomtförhållandena synes i regel tillfredsställande; för Uppsala framhålles vikten av att till byggnadstomter få förvärva domkyrkokomministerns lönejord, varjämte i Tierp svårigheter mött att ordna med vägar o. s. v. Vanskligheterna att erhålla kredit framhållas som den kanske mest verkande orsaken till byggnadssvårigheterna.

Uppsala län.

I *Södermanlands län* är bostadsbristen störst i Eskilstuna, men också avsevärd i Nyköping och Katrineholm samt Vingåkers municipalsamhälle. Jämväl i Malmköping och Sparreholm råder bostadsbrist. Sammanlagt anses bostadsbristen omfatta 342, företrädesvis mindre, lägenheter. I Katrineholm, Gnesta och Flen finnas tomter allenast i enskild ägo. I övrigt råder god tillgång på tomter; och visa städerna stor villighet att sälja tomter till skäliga pris. Allmänt klagas över, att familjebildande och inflyttningar till städer och stadsliknande samhällen under nuvarande förhållanden äro omöjliggjorda eller väsentligen försvårade.

Södermanlands län.

- Östergötlands län.* I *Östergötlands län* är bostadsbristen mest tryckande i Norrköping (c:a 600 lägenheter). Jämväl i Motala, Linköping, Vadstena och Skänninge råder bostadsbrist, ävensom i Kisa, Åtvidaberg och Borensbergs municipalsamhällen och i Finspångs brukssamhälle. Bostadsbristen avses omfatta 860 lägenheter, företrädesvis mindre sådana. I Norrköping har kommunen under sista åren byggt c:a 300 lägenheter; jämväl i Finspång och Åtvidaberg hava vederbörande verk idkat en rätt så omfattande byggnadsverksamhet. Brist i tomter och tomtmark synes ej råda, men prisen hålles på ett och annat ställe för höga. De uppdrivna byggnadskostnaderna hindra väsentligen all byggnadsverksamhet.
- Jönköpings län.* I *Jönköpings län* är bostadsbristen mest betydande i Jönköping, där den uppskattas till 500 lägenheter, varav $\frac{2}{3}$ mindre sådana. Jämväl i Huskvarna, Tranås, Värnamo samt i Vaggeryds municipalsamhälle råder bostadsbrist. För hela länet uppskattas bristen till c:a 660 lägenheter. Stor bostadsknapphet råder även i övrigt. Tillgång till tomter mot skäliga pris finnes.
- Kronobergs län.* *Kronobergs län.* Bostadsbrist råder i alla städer och stadsliknande samhällen och uppskattas till sammanlagt 159 lägenheter, flertalet om högst 2 rum och kök. Tillräcklig tomtmark för bebyggande finnes.
- Kalmar län.* *Kalmar län.* Bostadsbristen är betydande i Oskarshamn (250 lägenheter), Kalmar (ej uppgivet tal), Västervik (100 lägenheter) samt i Vimmerby och Mönsterås köping, i de bägge sistnämnda orterna uppskattade till 110 lägenheter. God tillgång å tomter finnes. Kronoegendomen Storslätt (vid Kalmar) och lönebostället Näs (vid Vimmerby) lämna sig för bebyggande. I Nybro har byggnadsverksamheten ej nämnvärt avstannat under krigsåren. I Oskarshamn skulle ett byggande av bostäder för telegraf- och postpersonal avsevärt förbättra bostadsförhållandena.
- Gottlands län.* I *Gottlands län* föreligger egentlig bostadsbrist allenast i Slite (uppskattad till 50—60 lägenheter), där tomtförhållandena äro rätt brydsamma, men skulle förbättras genom disposition av statens egendom Strandriddargården.
- Blekinge län.* I *Blekinge län* råder bostadsbrist i Karlskrona, Karlshamn och Ronneby samt (i någon mån) i Långö municipalsamhälle, uppskattad till sammanlagt 223 lägenheter. Tillräcklig byggnadsmark finnes till rimliga villkor. Å Saltö invid Karlskrona har kronan under uppförande 48 lägenheter.
- Kristianstads län.* *Kristianstads län.* Bostadsbrist råder huvudsakligen i Kristianstad (129 lägenheter) samt i mindre grad i Bjärnums, Klippans, Åtorps och Vikens municipalsamhällen. Tillsammans för hela länet uppges bristen till 198 lägenheter, företrädesvis mindre sådana. Tomtförhållandena äro gynnsamma i städerna, i köpingar och municipalsamhällen är byggnadsmarken i enskild ägo. Allmänt klagas över bostadsknapphet, som försvårar inflyttningar och familjebildande.
- Malmöhus län.* I *Malmöhus län* råder bostadsbrist i Malmö (470 lägenheter), Landskrona (200 lägenheter), Hälsingborg (100 lägenheter), Lund (40 lägenheter), Eslöv (40 lägenheter) och Trälleborg (35 lägenheter). Dessutom i Svedala och Hörby köpingar, i Anderslövs och Aslövs municipalsamhällen samt i Skromberga gruvsamhälle. I någon mån gör sig sådan brist också gällande i Klågerups, Staffantorps

och Genarps municipalsamhällen. För hela länet har bostadsbristen uppskattats till 966 lägenheter, till $\frac{2}{3}$ eller $\frac{2}{4}$ mindre sådana. I allmänhet synas tomtförhållandena gynnsamma, å en del orter är all byggnadsmark i enskild ägo.

Hallands län. Betydande bostadsbrist råder i Halmstad, men även i Falkenberg, Laholm och Varberg samt i Nyhems municipalsamhälle. Bristen uppskattas för hela länet till 315 lägenheter, företrädesvis mindre sådana. Tomtförhållandena synas ej bereda avsevärda svårigheter för byggnadsverksamhetens återupptagande. Allmänt klagas över svårigheterna för familjebildande och inflyttning.

Göteborgs och Bohus län. Betydande bostadsbrist råder i Göteborg (c:a 700 lägenheter) och dess förstäder Gårda, Kroksslätts, Lundens och Hagens municipalsamhällen (tillsammans minst 100 lägenheter). Bostadsbrist råder också i Strömstad, Uddevalla och Lysekil samt i Hunnebostrands municipalsamhälle. Bostadsbristen för hela länet är uppskattad till c:a 1,200 lägenheter, till mycket övervägande del mindre lägenheter. Uddevalla kyrkoherdeboställe behöver förvärfvas; eljest finnes god tillgång å byggnadstomter.

Älvsborgs län. I Älvsborgs län råder bostadsbrist i Åmål samt i Vänersborg, Borås, Trollhättan och Ulricehamn, ävensom i Lilla Edets och Herrljunga municipalsamhällen. För hela länet uppskattas bristen till 340 lägenheter, företrädesvis mindre sådana. I Trollhättan florerar inneboendesystem. Såväl där som i Lilla Edet bör staten (vattenfallsstyrelsen) tillhandahålla tomtmark; i övrigt synas tomtförhållandena i regeln vara tillfredsställande, dock råder i Åmål mindre villighet från stadens sida att sälja tomter. I Borås borde c:a 150 lägenheter utdömas såsom bostäder.

Skaraborgs län. Bostadsbrist, ehuru ej särskilt betydande, råder i länets alla städer samt i Töreboda och Grästorps köpingar, i Falköpings västra landskommun och i Stentorps stationssamhälle. Bostadsbristen uppges för hela länet till 233 lägenheter. Tillräcklig tomtmark synes allestädes finnas.

Värmlands län. Bostadsbrist råder i Kristinehamn (175 lägenheter), Arvika och Karlstad, ävensom i Torsby, Kil och Charlottenbergs municipalsamhällen. Någon bostadsbrist föreligger också i Sunne köping, i Filipstad, i Molkoms municipalsamhälle och i Årjängs samhälle. För hela länet är bostadsbristen uppskattad till 424 lägenheter, övervägande mindre sådana. I Torsby och Årjäng behöva vederbörande prästerskaps boställen tagas i anspråk. Eljest synas tomtförhållandena vara normala. I Karlstad råder livlig byggnadsverksamhet, tack vare subvention från staden.

Örebro län. I Örebro län råder bostadsbrist i Örebro, Nora, Hallsbergs köping samt i Kumla och Frövi municipalsamhällen. För hela länet uppskattas bristen till 240 lägenheter. Allmänt klagas över bostadsknapphet. Tillgång å tomter finnes, i Kumla dock för alltför höga pris.

Västmanlands län. Bostadsbrist råder i alla länets städer, störst i Sala, i Kungsörs köping och i Heby municipalsamhälle. Bristen är uppskattad till 233 lägenheter, företrädesvis mindre. Utom i Heby finnes god tillgång på byggnadsmark i vederbörande samhälles ägo, och råder hos kommunerna varken ovil-

lighet att upplåta tomter eller benägenhet för höga tomtpreis. I Västerås och Heby erfordras dock förvärf för byggnadsändamål av kronan och kyrkofonden tillhörig mark.

*Kopparbergs
län.*

I *Kopparbergs län* råder bostadsbrist i Hedemora, Säter, Ludvika och Avesta, ävensom i Borlänge, Krylbo och Morastrands köpingar samt i Leksands, Orsa, Rättviks och Vansbro municipalsamhällen. För hela länet uppskattas bristen till 310 lägenheter, företrädesvis mindre sådana. I Säter, Ludvika, Avesta, Morastrand och Rättvik erfordras byggnadsmark från resp. ecklesiastika boställen. Tomtförhållandena synas i öfrigt normala; i Krylbo bör byggnad av bostäder för statens järnvägars personal äga rum. I Borlänge köping råder brist på tomtmark och hållas prisen höga för de få, i enskild ägo varande, tomter, som finnas. Utvidgning av köpingens stadsplan är trängande.

*Gävleborgs
län.*

Gävleborgs län. Bostadsbrist råder i länets städer samt i köpingarna Bollnäs och Ljusdal i Storviks municipalsamhälle (75—100 lägenheter) ävensom i Sandvikens brukssamhälle (250 lägenheter). Tillsammans uppskattas bristen för hela länet till c:a 565, företrädesvis mindre lägenheter. Från Söderhamn och Hudiksvall påyrkas till bostadsbristens lättande avsevärt bostadsbygge för statens affärsdrivande verks personal. Bollnäs kyrkoherdeboställe behöver tagas i anspråk. I Ljusdal, Arbrå och Sandviken råder brist på byggnadsmark, då vederbörande samhällen ej äga några tomter. Särskilt äro förhållandena i Sandviken i detta avseende ogynnsamma, enär vederbörande bruk äger all byggnadsmark och ej avyttrar tomter till enskilda personer.

*Västernorr-
lands län.*

I *Västernorrlands län* är bostadsbristen mest betydande i Sundsvall (200 lägenheter). Men jämväl i Örnsköldsvik och Sollefteå samt vid Skönbergs, Skönmons och Långvikens municipalssmhällen och i Ånge stationssamhälle råder bostadsbrist, ävensom till någon del i Kramfors och Nyland. För hela länet uppskattas bristen till 310 lägenheter. I allmänhet synes brist å tomter och byggnadsmark ej råda. I Ånge måste staten bygga för sin alltjämt ökade personal. Allmänt klagas över bostadsknapphet.

*Jämtlands
län.*

Jämtlands län. Bostadsbristen är mest framträdande i Östersund, men avsevärd även i Kronobergs, Bräcke, Svegsmons och Strömsunds municipalsamhälle. För hela länet uppskattas bristen till 235, övervägande mindre, lägenheter. På flera orter råder brist å byggnadstomter, i Svegsmon erfordras disposition av mark från kyrkoherdebostället. Den reglerande delen av detta samhälle är för liten.

*Västerbottens
län.*

Västerbottens län. Bostadsbrist råder, förutom i städerna Umeå och Skellefteå, framförallt i Åsele, Wilhelmina och Lycksele municipalsamhällen, men även i Vännäs, Jörns samt Djupviks och Holmsunds municipalsamhällen. För hela länet kan bostadsbristen uppskattas till minst 340 lägenheter. I Lycksele, Wilhelmina och Åsele är trängande behov av byggnadsmark från vederbörande ecklesiastika boställen. I Jörns erfordras tomter från och ändrade villkor för redan skedda upplåtelser av Kronoparken Västra Jörnsmarken. I städerna finnes god tillgång på i vederbörande samhälles ägo varande tomter. I Umeå har tack vare stadens subventionsverksamhet en ej så ringa byggnadsverksamhet kunnat under senaste åren upprätthållas, men är denna alltjämt otillräcklig.

*Norrbottns
län.*

I *Norrbottns län* råder bostadsbrist i städerna, starkast kanske i Haparanda, varjämte avsevärd bostadsbrist förefinnes i Gellivare samt i Arvidsjaurs och

Svartöstadens municipalsamhällen. För hela länet uppskattas bostadsbristen till 303 lägenheter, i mycket övervägande grad smärre sådana. Förutom i Haparanda synes tillgång till bostadsmark förefinnas. I sistnämnda stad bör denna brist bli avhjälpt genom sökt inkorporering av kringliggande områden. I Boden äro tomterna, vilka tillhöra enskilda, i alltför högt prisläge.

Det har framhållits att, vad särskilt Stockholm beträffar, den *främlingsström*, som under krigsåren bosatt sig i staden, skulle hava orsakat eller väsentligt bidragit till bostadstillgångens försämrande.

Främlingsströmmens inverkan på bostadsförhållandena.

Jag har därför låtit anställa en särskild undersökning av dessa förhållanden. Denna undersökning ger vid handen, att den 10 november 1919 voro boende å hotell och pensionat 2,254 utlänningar, därav 430 norrmän, 411 ryssar, 407 finnar, 263 danskar o. s. v. samt i privat förhyrda lägenheter 4,353 utlänningar, därav 1,661 ryssar, 920 tyskar, 702 finnar o. s. v. En detaljerad statistik över de i privata lägenheter boende utlänningarna ger vid handen att i 1 rum och kök bodde 281 familjer, i 2 rum och kök 277 familjer, i 3 rum och kök 119 familjer, i 4 rum och kök 77 familjer, i 5 rum och kök 38 familjer, i 6 rum och kök 26 familjer, i 7 rum och kök 17 familjer, i 8 rum och kök 4 familjer, i 9 rum och kök 3 familjer och i 12 rum och kök 1 familj. Tillsammans således 843 familjer om 2,724 personer. De privat boende utlänningarna upptogo således 2,036 rum och 843 kök. Dessa lägenheter hade direkt uthyrts omöblerade av respektive värdar. Härtill kommo 1,629 inneboende utlänningar som bebott möblerade rum eller delat rum med andra. De minsta lägenheterna beboddes överhuvud av ryssar, tyskar och finnar.

Det bostadsutrymme, som de privat boende utlänningarna upptaga, är således rätt avsevärt och har därför inverkat till bostadbristens skärpning i Stockholm. I en stad som Stockholm måste man dock alltid räkna med en normal främlingsström av några tusentals personer, något olika å olika tider av året. Att utlänningarnas antal svällt ut avsevärt under krigsåren, är naturligt. Såsom förhållandena i så många länder varit under det långvariga kriget och under de inbördes strider, som flerstädes följt i krigets spår, har vårt land ej kunnat undandraga sig att giva asylrätt åt dessa främlingar.

Med få undantag hava utlänningarnas bostäder varit av anspråkslösaste art. Att nu vidtaga särskilda åtgärder för att utrymma de bostäder, som utlänningarna, särskilt i Stockholm, upptaga, skulle knappast anses värdigt ett kulturland som Sverige; såsom förhållandena ännu äro flerstädes i utlandet, möta för främlingarna svårigheter och vådor att återvända till sina resp. hemland, och för många är överhuvudtaget omöjligt att bereda reselägenhet till deras gamla hem.

I den mån så småningom lugna och ordnade förhållanden inträda

ute i världen, komma främlingarna säkert själva att gärna utbyta sin tillfälliga fristad å främmande jord mot hemvist i det egna landet. Det har också under de sista veckorna visat sig, att ett stort antal utlänningar redan lämnat landet och är det, med fredens inträdande, givetvis att förvänta, att allt flera skola söka återvända till sina respektive hemland.

Vad landsorten beträffar, torde främlingsströmmen icke hava inverkat på bostadsbristen, möjligen med undantag för Malmö och Göteborg.

*Bostadsnöden
ur allmän
synpunkt.*

Av den förut meddelade redogörelsen framgår oförtydbart, att en allvarlig bostadsbrist råder nästan överallt i landet. Bostadsnödens beklagliga verkningar för den enskilde och för samhället i sin helhet tarva näppeligen en närmare utläggning. Den förut framhållna omständigheten med avtagande äktenskapsfrekvens och försvårad familjebildning talar ett tydligt språk. Menligheten för hela samhällslivet av dylika förhållandens fortvaro kan ej bestridas. Mycket av de sociala missförhållanden, som råda i vårt nuvarande samhälle, har sin grund i dåliga bostadsförhållanden. För individen leder bostadsnöden till att han överhuvud icke kan skaffa sig bostad, han blir »husvill» eller hänvisad till en otillräcklig bostad eller till »inneboende», ett system, vars verkningar i olika avseenden äro beklagansvärda. De hygieniska kraven och anspråken på icke alltför begränsade bostadsutrymmen få stå tillbaka under tider av bostadsnöd. Denna leder också ofta till upplösning av familjebanden. En trång och osund bostad motverkar ett lyckligt familje- och hemliv och är en direkt orsak till, att krogar och nöjeslokaler bliva tillflyktsorter under ledigheten från arbetet.

I anslutning till arbetarklassens strävanden att förbättra sin levnadsstandard och för befrämjande av möjligheten att använda ökad fritid för familjeliv, barnuppfostran och bildande förströelser är det av utomordentlig vikt att kraftigare ansatser göras från det allmännas sida till skapandet av drägliga bostadsförhållanden. Detta är nödvändigt även ur den synpunkten, att bostadsnöden, till skada för hela samhället, lägger hinder i vägen för näringslivets utveckling, i det att den ökar svårigheterna att vinna lämpliga arbetslokaler och verkar hämmande på tillgången av arbetskraft.

Bostadsbristens menliga följder för den enskilde återverkar på hela samhället. Bostadsnöden verkar stagnerande på utvecklingen i sin helhet

och den skapar oro och missnöje. Dess avhjälpande måste på grund av allt detta anses vara icke en sak, som allenast gäller de härav drabbade städer och stadsliknande samhällen, utan en landsangelägenhet av största vikt.

* * *

Då det gäller att överväga, vilka åtgärder som från det allmännas sida kunna vidtagas för att lätta bostadssvårigheterna i städer och stadsliknande samhällen, uppkommer först frågan, om och i vad mån *lagstiftningen i ena eller andra riktningen bör anlitas i och för bostadsbristens lättande och bostadsproduktionens befrämjande.*

Lagstiftning till motarbetande av bostadsbristen.

Först torde härvid någon uppmärksamhet böra ägnas åt frågan om den statliga hyresregleringens inverkan på bostadsproduktionen. Det framhålles nämligen ofta, att just tillvaron av denna lagstiftning är det svåraste hindret för den affärsmässiga bostadsproduktionens återupptagande. Denna synpunkt har också kommit till uttryck i några av de förut berörda rapporterna över bostadsförhållandena i riket, i uttalanden från en del fastighetsägaresammanslutningar i landet, ävensom i en av Svensk Byggnadsdag 1919 antagen resolution, ingiven till Kungl. Maj:t genom skrivelse den 5 februari 1920.

Hyresregleringslagstiftningens inverkan på bostadsproduktionen.

Svenska stadsförbundets bostadsråd, som finner nämnda lagstiftning hava varit nödvändig och förebyggt ännu större olyckor å bostadsfrågans område än som verkligen inträffat, anser de invändningar, som framställts mot lagstiftningen i fråga, återfå sin kraft i samma mån som man närmar sig stabila förhållanden, efter vilka en affärsmässig bostadsproduktion kan och måste inrikta sig. Det allmännas åtgöranden för återställande av normala förhållanden å bostadsproduktionens område måste från att vara en kristidsåtgärd till att hålla den allra nödvändigaste byggnadsverksamheten i gång, numera främst åsyfta att leda denna verksamhet över till ett blivande relativt stabilt prisläge. I samma mån som en understödsverksamhet från det allmännas sida grundas på en successiv stegring av hyrorna i understödda fastigheter, i samma mån vore också en avveckling av hyresregleringen påkallad, så att vid den tidpunkt, då hyrorna torde hava uppnått en ekonomisk nivå, jämväl hyresregleringen kunde helt upphöra.

Bostadsrådet.

Departements-
chefen.

Det kan icke bestridas, att vissa olägenheter och svårigheter föreligga med de två olika hyresnivåer, som uppkommit närmast genom hyresregleringslagstiftningen, den ena avseende de före kristiden uppförda bostadsbyggena och den andra anpassad efter de under kristiden så väsentligt höjda byggnadskostnaderna. Dessa svårigheter hava också kommit till synes genom de alltmera framträdande försöken att kringgå denna lagstiftning. Det är därför naturligt, att vid överbägande av åtgärder från det allmännas sida till bostadsproduktionens främjande, spörsmålet om en avveckling av hyresstegringslagstiftningen beaktas. Härvid måste dock främst tagas hänsyn till de allvarliga ekonomiska och sociala vådor, som äro att emotse, om denna lagstiftning i ett slag eller i hastigt tempo avskrivs. En dylik avskrivning skulle få till följd en allmän hyresstegring av betydande omfattning, varav följderna icke skulle underlåta att omedelbart visa sig. Lönerna för statsanställda och för arbetare i enskild tjänst måste undergå förhöjning, den »arbetsro», efter vilken man längtar, och den stabilitet i prisförhållandena, som är av så stor betydelse för den industriella produktionens återupptagande i full utsträckning, skulle äventyras. Det bör också beaktas, att hyresnivån i viss mån alltid växlar efter bostädernas beskaffenhet, och att i de nyuppförda husen denna nivå måste bliva högre än i de gamla. Men givetvis hava de synnerligen starkt stegrade produktionskostnaderna för bostadsbyggandet under de sista åren skärpt denna allmänna karaktär av hyresnivån, så att skillnaden för närvarande är vida större än som med en sund utveckling på detta område borde vara fallet.

Man torde i allmänhet överskatta hyresstegringslagstiftningens verkningar på den spekulativa bostadsproduktionen. Givetvis har den verkat återhållande på denna produktion, men den främsta orsaken till att man för närvarande ej kan göra sig förhoppning om den affärsmässiga bostadsproduktionens återupptagande i normal omfattning, är säkerligen att söka i de höga produktionskostnaderna samt ovissheten om den närmaste framtidens ekonomiska utveckling överhuvud. Vidare spela bristerna i den nuvarande bostadskrediten en betydande roll.

Allmänna lag-
stiftnings-
åtgärder till
bostads-
produktionens
främjande.

Jag skall nu övergå till att beröra, om något väsentligt stöd för byggnadsproduktionens återupptagande är att vinna *genom lagstiftning, som, riktad mot kommunerna eller arbetsgivarna, ålägger dessa vissa lagliga förpliktelser till bostadsförhållandenas ordnande.*

Inom riksdagen har förevarande spörsmål vid några tillfällen varit föremål för uppmärksamhet.

Riksdagen.

Motion 79
i A. K. år
1917.

Så hemställdes i en år 1917 i andra kammaren väckt motion (nr 79), att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t ville för riksdagen skyndsamt avgiva förslag, *dels* till lag i syfte att ålägga arbetsgivare, som sysselsatte minst 10 personer anställda i stadigvarande syssla, att till sådana anställda som önskade uppföra ett eget hem och icke hade över 2,500 kronors inkomst, med företrädesrätt för de barnrikaste familjefäderna och de längst anställda, på en gång utbetala en summa, motsvarande minst $\frac{1}{2}$ års avlöning, som gäva mot villkor att gävomottagaren genast uppförde ett eget hem och förbunde sig att kvarstanna hos arbetsgivaren minst 3 år och att återbetala beloppet utan ränta till arbetsgivaren, därest anställningen lämnades innan dessa tre år; samt att arbetsgivare icke vore pliktig utgiva mera på ett år än till $\frac{1}{50}$ -del av de anställda, så räknat, att den som hade från 10—50 anställda betalade till 1 eget hem; den som hade över 50 till 2 och den som hade över 100 till 3 o. s. v. *dels* ock till bestämmelser, varigenom kommunerna ålades skyldighet att i de fall, där tomtjord överstege ett pris av 1 krona per kvm. tillhandahålla dylika egnahemsbyggare minst 600 kvm. till högst detta pris och inom ett avstånd av $\frac{3}{4}$ timmes färdeväg från arbetsplatsen.

I utlåtande (nr 9) över motionen anförde *lagutskottet*, att det kunde ifrågasättas, om motionärens förslag lämpade sig för statsmakternas lagstiftningsarbete till främjande av bostadsfrågan. Det fölle genast i ögonen, att de föreslagna lagstiftningsåtgärderna skulle verka ytterst ojämnt, vad angår såväl arbetsgivarnas skyldigheter som arbetarnas förmåner. Vidare framhölls det ovanliga i att arbetsgivarens bidrag skulle lämnas i form av gäva, ävensom att av arbetaren skulle fordras bundenhet vid arbetsgivaren under ganska lång tid. Jämväl den för kommunernas vidkommande föreslagna skyldigheten förefölle utskottet betänkelig. På anförda grunder hemställde utskottet, att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Mot utskottets utlåtande anfördes *reservation* av en ledamot av utskottet (herr Lindhagen), som hemställde, att riksdagen i anledning av motionen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte i samband med pågående utredningar om bostadsfrågan låta undersöka, huruvida, i vad mån och på vad sätt nämnda frågas lösning måtte byggas på medverkan, utom från det allmänna, jämväl från arbetsgivare.

Frågan förföll, i det att första kammaren biföll utskottets hemställan och andra kammaren reservationen.

Jämväl vid 1919 års lagtima riksdag väcktes i andra kammaren motion (nr 277) i förevarande syfte. Motionärerna framhöll, under hänvisning till industriarbetarnas svårigheter i fråga om anskaffande av bostad, att lantbrukarne själva finge ordna sina arbetares bostadsfråga, och att samma skyldighet borde åläggas industriella företag, ej minst i betraktande av de senares gemenligen större ekonomiska möjligheter. Det syntes motionärerna kunna ifrågasättas, om det vore samhällets plikt att reglerande ingripa i bostadsförhållandena uteslutande genom att bevilja större eller mindre kontanta anslag.

Villigt skulle erkännas, att ägarna till vissa industrier på många platser insett sin plikt att sörja för bostäder åt sina arbetare, varpå flera exempel anfördes. Det vore närmast för stadernas vidkommande dessa skyldigheter för industrien borde komma i betraktande. Måhända komma åtskilliga industriföretag,

Motion 277
i A. K. år
1919.

att härigenom tvingas ut på landsbygden på grund av där rådande lägre byggnadskostnader, men sågo motionärerna häruti ingen olycka.

Av huvudsakligen nu anförda skäl hemställde motionärerna, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning, om och i vad mån det kunde anses lämpligt, att ägare av industriella företag ålades byggnadsskyldighet i angivet syfte, samt därefter förelägga riksdagen de förslag, vartill denna utredning kunde giva anledning.

Motionen remitterades jämte vissa andra väckta motioner i bostadsfrågan till första kammarens andra tillfälliga utskott och andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

Över motionerna inhämtades yttranden från socialstyrelsen, svenska stadsförbundets bostadsråd, svenska arbetsgivareföreningen och landssekreterariatet.

I yttrande den 15 april 1919 erinrade *socialstyrelsen* till en början, bland annat, att bostadsfrågan under all överskådlig framtid syntes komma att intaga en av de mest betydelsefulla platserna på det samhälleliga reformarbetets program. Även om man inskränkte en lösning av bostadsfrågan till att åsyfta uppnåendet av endast vissa mera begränsade, praktiska mål, skulle man finna, att även en sådan lösning omspände vitt skilda frågor, vilka dock lämpligen borde infogas såsom led i ett större sammanhängande, ehuru mera schematiskt upplinjerat bostadsreformprogram. Det komme härvid närmast an på att staten sökte avvägbringa en »rollfördelning» på området, angivande statens, kommunernas, arbetsgivares samt enskildas speciella uppgifter på området, och att vederbörande sedan också ålades ansvaret för uppgifternas fyllande.

Efter att hava berört de uppgifter, som speciellt borde tillkomma stat och kommunerna — de senare skulle företrädesvis få markfrågan på sin lott — framhöll styrelsen, hurusom alla arbetsgivare med ett visst minimiantal arbetare borde påläggas en särskild bostadsskatt, utgående med ett visst belopp per anställd och år. De inflytande medlen borde fonderas och placeras i sådana anläggningar, som åsyftade att omskapa mark till bostadstomt, såsom för vägar och spårvägslinjer, vatten- och avloppsledningar. Kostnaden för dylika anläggningar kunde, särskilt till en början, medan ännu blott ett fåtal tomter av ett exploaterat område blivit upplåtna, icke förväntas bliva täckta genom avgifter och köpeskillningar för tomtupplåtelser. Arbetsgivarnas bidrag skulle användas till täckande av dessa kostnader, i den mån de ej bleve räntabla.

Svenska stadsförbundets bostadsråd erinrade i den 24 februari 1919 avgivet yttrande, i vad det avsåge förevarande spörsmål, om följande av rådet den 11 juni 1918 gjorda uttalande:

»Med hänsyn till vikten av att ej blott i nuvarande krigsläge utan även för framtiden vinna förbättring av bostadsmarknaden anser bostadsrådet det skyndsamt böra göras till föremål för utredning, om och i vad mån sådant må kunna vinnas antingen genom lagfästande av viss byggnadsskyldighet för flera eller färre grupper av industri- och näringsidkare eller genom åläggande för sådant ändamål av en viss skatt till kommunen, avsedd att av denna utnyttjas till bostadsmarknadens stabilisering eller på annat sätt.»

Svenska arbetsgivareföreningen lämnade i yttrande den 27 mars 1919 en kortfattad historik över, huru hithörande utveckling gestaltat sig samt yttrade här efter, att en återgång till systemet med fri bostad skulle enligt arbetsgivarföre-

ningens mening möta motstånd bland arbetarna själva. Jämväl om det vore fråga om skyldighet för arbetsgivaren att gent emot arbetarna uppträda såsom hyresvärd, ansåge sig föreningen böra avstyrka en lagstiftning därom. Även om tanken på att lagfästa en sådan plikt för arbetsgivaren under rådande bostadsnöden kunde finna viss resonans hos arbetarna, skulle även i detta fall sannolikt under mera normala tider den nyare, rationellare uppfattningen åter göra sig gällande, nämligen att förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare inskränktes till det rena arbetsförhållandet.

Slutligen ansåge sig föreningen böra erinra, att laglig förpliktelse för industriidkarna att bygga bostäder åt deras arbetare för det dåvarande skulle medföra så dryga byggnadskostnader, att en hel del företag helt visst icke skulle kunna bära dem.

För egen del ville föreningen därför förordna vissa andra utvägar till lindrande av det mycket beklagliga sociala missförhållande, som bostadsbristen innebure.

Landsekreteriatet framhöll i yttrande den 29 mars 1919, att bostadsnöden vore störst i de större städerna och industricentra. Förlades ett industriföretag till landsbygden, där inga bostäder funnes att tillgå, fölle det av sig självt, att ledningen av företaget byggde bostäder åt sina arbetare. I andra fall åter låte bostadsfrågan ofta lätt ordna sig utan sådant byggande. Då bostadsförhållandena sålunda vore så olika i skilda orter av landet, syntes någon generell byggnadspunkt lämpligen ej böra föreskrivas. Stat och kommun borde föregå med gott exempel på området.

Sekreteriatet delade motionärernas uppfattning, att de industriella företagen borde ha åliggande att ordna bostadsfrågan för sina arbetare och, där billiga och tjänliga bostäder ej stode till buds, borde sådana anskaffas av vederbörande företag. Dock borde bostadsfrågan vid sådant förhållande vara så till vida skild från anställningsvillkoren, att den arbetare, som så önskade, kunde förhyra sig bostad hos annan husägare, om sådan funnes på platsen, och under alla förhållanden borde arbetare, som bodde i visst företags bostäder, ej till detsamma bindas med andra bestämmelser än vad som gällde inför en privat husägare.

Då det slutligen endast vore fråga om utredning av frågan, tillstyrktes det av motionärerna framförda yrkandet.

Angående förevarande motion hemställde *andra kammarens fjärde tillfälliga utskott* i avgivet utlåtande nr 7, på anförda skäl, att andra kammaren måtte för sin del besluta, det riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla,

dels att Kungl. Maj:t ville, efter utredning av behovet för varje särskild ort, vidtaga nödiga anstalter för åstadkommande snarast möjligt av det oundgängligen nödvändiga antalet bostäder för statsanställd personal;

dels att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, i vilken omfattning och i vilka former staten för framtiden måtte kunna sörja för sin personals bostadsförhållanden;

dels att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, huruvida och på vad sätt staten borde vidtaga åtgärder till bostadsproduktionens ökande i allmänhet, särskilt i syfte att åstadkomma ändamålsenliga bostäder åt den mindre bemedlade delen av befolkningen;

dels ock att de förevarande motionerna, i den mån de ej kunde genom ovanstående anses besvarade, till ingen riksdagens åtgärd måtte föranleda.

Andra kammaren beslöt för sin del bifalla, vad utskottet sålunda hemställt.

Första kammarens andra tillfälliga utskott hemställde i avgivet utlåtande nr 24, under hänvisning till de sakkunniga, som den 14 december 1918 tillkallats av chefen för civildepartementet för att inom nämnda departement biträda med vissa utredningar på bostadsfrågans område, att första kammaren icke måtte biträda andra kammarens i ärendet fattade beslut.

Första kammaren biföll denna utskottets hemställan, varmed frågan sålunda förföll.

1918 års riksdags skrivelse nr 287.

I anledning av vissa uttalanden i sammanhang med det till 1918 års riksdag hänskjutna förslaget om fortsatt *anslag till uppförande inom städer och stadslägnande samhällen av bostadshus med smålägenheter*, anförde riksdagen i sin skrivelse nr 287, jämte det anmäldes att Kungl. Maj:ts proposition i nyssberörda ämne bifallits, att riksdagen, i likhet med departementschefen funne väckt fråga om industriens och arbetsgivarnas bidragsplikt böra med det snaraste göras till föremål för allvarligt övervägande.

Byggnadsplikt för kommunerna.

Beträffande frågan, huruvida *vederbörande kommuner genom lag böra åläggas att bygga bostäder för sina invånare*, när sådan byggnadsverksamhet av tillräcklig omfattning icke kommer till stånd genom enskild företagsamhet, må till en början lämnas några kortfattade uppgifter om *förhållandena i utlandet* på detta område.

Utländet.
Belgien.

I *Belgien* gäller en bostadslag av den 9 augusti 1889, varigenom amten, kommunerna och fattigväsendet berättigats att uppföra bostäder. De kommunala myndigheterna ha emellertid i ringa omfattning begagnat sig av denna rätt.

Danmark.

I *Danmark* ålägger lagen om den offentliga fattigvården den 9 april 1891 kommunerna en viss plikt att sörja för bostäder åt sina innebyggare (husvillor etc.). Det är emellertid först i de allra sista åren, som de danska kommunerna — och då främst de större städerna — gått till bostadsbyggande i större stil. Staden Köpenhamn har sålunda från hösten 1916 till våren 1919 uppfört eller beslutat uppföra 1,536 bostadslägenheter till ett sammanlagt belopp av 12 1/2 miljoner kronor. Staden har dessutom byggt 178 lägenheter om 1 rum i baracker av trä samt lämnat lån till hög procent av byggnadskostnaden till byggnadsföreningar och enskilda till ett belopp av 7 1/4 miljoner kronor. På detta sätt hava tillkommit 2,744 lägenheter. Slutligen har Köpenhamn understött bostadsbyggandet med att giva 10 års frihet för de viktigaste fastighetsskatterna och sålt ett stort antal byggnadstomter med 10 års räntefrihet för köpesumman. Jämväl andra städer i Danmark hava under krigsåren på olika sätt (tillskott, lån, garanti o. s. v.) stött den enskilda bostadsproduktionen. I 27 landsortsstäder ha dessutom vederbörande kommun själv uppfört tillsammans 754 bostadslägenheter.

Finland.

I *Finland* har såväl staden Hälsingfors som staden Åbo uppfört bostadshus, dock ej i större omfattning.

Frankrike.

I *Frankrike* hava kommunerna ända till senaste tid icke direkt ingripit i bostadsförhållandena. En lag av den 23 december 1912 giver emellertid kom-

munerna rätt att i viss omfattning bygga bostäder för sina mindre bemedlade medlemmar och att giva ekonomiskt stöd under olika former till byggnadsföreningar.

I *Holland* giver bostadslagen av den 22 juni 1901 kommunerna rätt till att uppföra bostäder och lämnar staten ekonomiskt stöd härtill dels genom billiga lån och dels genom direkta penningtillskott. Kommunerna hava dock icke i någon mer betydlig utsträckning begagnat sig härav.

Holland.

I *Schweiz* hava en mängd kommuner uppfört bostadshus, närmast för sina tjänstemän och arbetare. Under senare år har dock denna byggnadsverksamhet sträckt sig även till andra än kommunens egna tjänstemän och arbetare. Särskilt i Zürich hava betydande ansträngningar gjorts av kommunen att lösa bostadsfrågan även för medelklassen.

Schweiz.

I *Tyskland* har en rad stadskommuner byggt bostäder för sina tjänstemän. Ett mindretal sådana städer (32 st. vid utgången av år 1915) hava ägnat sig åt direkt bostadsbyggande för invånarna i allmänhet.

Tyskland.

I *Österrike* har den kommunala byggnadsverksamheten mestadels inskränkt sig till byggande av bostäder för kommunens egna tjänstemän, varförutom enskilda byggnadssällskap, med stöd av kommunen, särskilt i Wien, utövat en rätt så avsevärd byggnadsverksamhet.

Österrike.

I *Norge* har under senare år en betydande kommunal byggnadsverksamhet utövats inom flertalet städer, delvis direkt, delvis med stöd av lån ofta till högt belåningsvärde åt byggnadsföreningar och andra sammanslutningar. Särskilt har staden Kristiania under de senaste åren uppfört arbetarebostäder i betydande omfattning ävensom lämnat garanti för lån å sådana till avsevärda belopp. Dessutom föreligger i detta land ett förslag till lag om bostadsförhållandena, avgivet den 31 maj 1919 av en särskild kommitté, enligt vilken, när i en stad eller ett stadsliknande samhälle — efter särskilt beslut även i andra samhällen — är brist på bostäder om intill 3 rum och kök eller när det är att befara, att en dylik brist skall uppstå, kommunen är *pliktig* att avhjälpa eller avvärja bristen genom tillräckligt nybyggande. Närmare regler för denna skyldighet äro meddelade i lagförslaget och en vidlyftig statlig organisation för tillsyn och ledande av denna kommunala byggnadsverksamhet är föreslagen.

Norge.

I *England* gavs redan 1851 och 1866 kommunerna rätt att uppföra bostadshus för sina innebyggare. Dessa bestämmelser vidgades 1885 och 1890. En act av 1909 gav statsmyndighet rätt att härutinnan vidtaga vissa *ålägganden* gent emot kommunerna; och har härefter den kommunala byggnadsverksamheten i England företett ett rätt så starkt uppsving. Under krigets fortgång kom byggnadsproduktionen, som strax före kriget och i början av detta var i ett starkt uppsving, att nästan helt avstanna. Jämväl kommunernas åtgärder på området hämmades genom att nya kommunallån beviljades allenast för med kriget sammanhängande bostadsbehov.

England.

Då de planer, som för närvarande äro under utförande i England för bostadsproduktionens återupprättande, äro mycket omfattande och vi även i vårt land hava mycket att lära av de storartade förslag, som i detta hänseende föreligga,

Det stora
nybygg-
nadspro-
grammet
i England.

ävensom av de erfarenheter som vunnits vid deras omsättande i verkligheten, skall här — med ledning huvudsakligen av en uppsats av *d:r Yngve Larsson* i Svenska Stadsförbundets tidskrift för november 1919 — lämnas en sammanfattande redogörelse för det arbete, som igångsatts i England å detta område.

I runda tal uppskattas det normala årliga bostadstillskottet för de mindre bemedlades räkning i hela Storbrittanien, utom Irland, till 75,000—100,000 hus, varvid hus kan anses lika med lägenhet (under 20 pounds d. v. s. c:a 360 kronors årsvärde). Efter 5 års nära nog fullständigt stillestånd å byggnadsmarknaden och med hänsyn även till bristen vid krigets början och det särskilda bostadsbehov, som den planerade kolonisationsrörelsen på landsbygden medförde, beräknades, att vid krigets slut ett sammanlagt deficit av 500,000 hus skulle föreligga. Till fyllande av denna brist ansågs 3 år erforderliga, varav å första året borde belöpa uppförandet av 100,000 hus. Kommunerna förklarade sig på förfrågan i allmänhet villiga att bygga under förutsättning att staten lämnade finansiellt understöd. Hela den affärsmässiga byggnadsverksamheten, som före kriget svarat för åtminstone 96 % av bostadsproduktionen, måste nämligen lämnas ur räkningen åtminstone för de mindre bemedlades bostadslägenheter. Vad som definitivt avskräckte den enskilda byggnadsföretagaren var icke så mycket byggnadskostnadernas ovanliga höjd utan möjligheten av att de snart nog skulle falla, efter vad som allmänt antogs, med $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{3}$ i jämförelse med före krigsåren. Motsvarande belopp måste följaktligen avskrivas: bostadsbyggandet förutsatte en subvention från det allmännas sida. Vidare borde huvudparten av ansvaret för bostadsbyggandet vila på kommunerna. Man gjorde visserligen allt för att tillika få i gång en enskild eller halvenskild subventionerad byggnadsverksamhet, men även i fråga om denna begagnade man sig av kommunerna såsom förmedlare. — Lika klart framstod emellertid, att kommunerna icke kunde ensamma eller ens till någon väsentlig del bära de finansiella bördorna av subventionerna. Subventionen måste grunda sig på »ett kompanjonförhållande» mellan stat och kommun, där den förre, såsom den starkare, övertog den tyngre delen av bördan. Efter det åtskilliga förslag uppgjorts och kommunerna hörts över olika subventionsformer, antogs *våren 1919 en bostadslag*, upptagande huvudgrunderna för den behövliga omfattande bostadsproduktionen.

I det väsentliga äro dessa grunder följande: 1. I fråga om kapitalkostnaderna för byggnadsföretagen gäller, att kommunerna själva böra sörja för anskaffande av nödiga lånemedel; i det fall att lån erhålles från tillgängliga statsfonder, skedde detta icke mot den lägre räntefot, som eljest vanligen tillämpades vid lån ur dessa fonder utan mot marknadens vanliga ränta. 2. Kommunernas utgifter för företaget skulle icke under några förhållanden överskrida inkomsten av en utdebitering av en penny; och uppgick icke förlusten till ett motsvarande belopp, så finge kommunen bära den ensam. Blott i den mån förlusten översteg ifrågavarande gräns, övertogs den av staten. 3. Statsbidraget utgår till en början under en övergångsperiod av 7 år, utlöpande den 31 mars 1927. Redan under själva byggnadstiden kunde förskott erhållas å statsbidraget, grundade på ett preliminärt överslag av inkomster och utgifter. Sedan huset blivit färdigt, skola nya beräkningar av husets ekonomi ske, grundade på ett balanskonto, utvisande de verkliga inkomsterna och utgifterna. I den mån den brist, som en sådan kalkyl visar, överstiger inkomsten av en utdebitering av en penny, skall bristen täckas av ett årligt statsbidrag. Detta

bidrag kan dock sättas till ett lägre belopp, därest kommunen uppenbarligen underlåtit att iakttaga nödig sparsamhet vid byggnadens uppförande eller att tillförsäkra sig högsta möjliga hyresavkastning. En gång fastställt, utgår statsbidraget med samma belopp för vart och ett av de följande 7 åren. 4. Vid övergångsperiodens slut upptages företagets ekonomi till en förnyad granskning med hänsyn till de vunna erfarenheterna. De beräknade årliga utgifterna jämföras ånyo med de beräknade inkomsterna, varvid hyrorna sättas till belopp motsvarande tillräcklig avkastning å fastigheten, därest huset byggts vid övergångsperiodens utgång. Visa dessa kalkyler, att företaget forfarande kommer att gå med en förlust, som överstiger inkomsten av en pennys utdebitering, ersätter staten skillnaden. Denna uppgörelse skall vara definitiv. Men även vid fastställande av statsbidragets definitiva belopp kunna nedsättningar ske på grund av bristande ekonomi i husens skötsel eller med hänsyn till att onödigt låga hyror debiterats.

De sålunda fastställda grunderna för subventionen antogos skola medföra mycket avsevärda utvidgningar av storstädernas bostadsproduktion. I London betyder t. ex. en pennys utdebitering en skatteintäckt av ej mindre än 180,000 pund. Med rådande byggnadskostnader och hyror torde man få räkna med en skillnad mellan den faktiska och den ekonomiska hyran per smålägenhet av 5 shilling i veckan. Ett deficit å 180,000 pund motsvarar sålunda 13,845 hus å 500 pund stycket eller nära 7 miljoner pund — i svenskt mynt efter en kurs av 18 kronor per pund 126,000,000 kronor.

Den sålunda fastställda planen lägger hela kapitalanskaffningen på kommunen. Man utgick från ett sammanlagt behov av $\frac{1}{2}$ miljon hus, och då byggnadskostnaden beräknades till 700 pund per hus, förutsattes ett kapitalbehov av ej mindre än tillsammans 350 miljoner pund eller i svenskt mynt (efter 18 kronor per pund) 6,300,000,000 kronor. Den årliga brist, som det faller på staten att täcka, beräknades under första året ej komma att överstiga 400,000 pund. Efter de 3 årens förlopp — byggnadsprogrammet räknade, som nämnts, med denna tid för genomförandet — skulle den brist, som av offentliga medel var att täcka, uppgå till årligen $7\frac{1}{2}$ miljoner pund eller c:a 135 miljoner kronor. Det förutsattes i dessa kalkyler, att bristen, d. v. s. skillnaden mellan den ekonomiska och den verkliga hyran, kommer att uppgå till 15 pund per hus årligen. Det har emellertid redan visat sig, att kreditfrågan icke låter sig så lätt undanskjutas. Den är icke lättare för kommunen än för staten att lösa; av allt att döma komma kreditsvårigheterna antingen att tvinga staten att i vida större omfattning än hittills varit tänkt ställa sin kredit till förfogande eller också att väsentligt begränsa bostadsproduktionens omfattning.

Då sålunda redan på ett tidigt stadium, innan ännu den stora byggnadsverksamheten på allvar tagit sin början, botten började bliva synlig i den kommunala kassakistan, berättigades alla kommuner med lägre skatteunderlag än 200,000 pund (gränsen faller i allmänhet mellan 40,000 och 50,000 invånare) att för bostadsändamål erhålla lån genom The Public Works Loan Commissioners, en statsmyndighet, som bl. a. har till uppgift att för särskilt kommunala lånebehov ställa statens kredit till förfogande. Jämväl de större städerna hava emellertid krävt statens låneunderstöd.

Vid det stora nybyggnadsprogrammets uppgörande har man visserligen främst räknat med kommunerna såsom verkställande organ; men redan från

början var formen för och omfattningen av understöd åt enskilda bostadsföretag föremål för särskild uppmärksamhet. Främst kommo härvid i beaktande den allmännyttiga föreningen (The Public Utility Society), som i sig innefattar såväl kooperativa bostadsföreningar och filantropiska anläggningar som industriella bostadsbolag och således motsvarar våra allmännyttiga bostadsföreningar i förenings- eller bolagsform. För att en ekonomisk förening skall anses som allmännyttig enligt engelsk lag fordras, dels att dess utdelning är begränsad till 5 %, dels ock att ingen föreningsmedlem må innehava mer än 200 pund i andelar. Enligt 1909 års lagstiftning voro de allmännyttiga företagen berättigade att från statens kommunala lånefond, Public Works Loan Commissioners, erhålla lån på högst 40 år. I 1919 års bostadslag utsträcktes denna tid till 50 år. Räntan torde bli densamma, som kommunerna få betala. Den statliga belåningen har hittills varit inskränkt till $\frac{2}{3}$ av fastighetsvärdet. I 1919 års lag upptogs nu bemyndigande för statslånefonden att under byggnadstiden efter vederbörlig värdering emot inteckningssäkerhet utbetala förskott å statslån. Vidare medgavs i samma lag allmännyttiga bostadsföreningar rätt att erhålla statslån å sina efter kriget nybyggda fastigheter med intill 75 % å fastigheternas kostnader (ej marknadsvärde) samt å 50 år. Av räntan och amorteringen å de första $\frac{3}{4}$ av fastighetens kostnader bidrager staten med 40 %, d. v. s. företaget i fråga behöver blott förränta och återbetala 60 % av lånet. Detta är liktydigt med ett indirekt kapitaltillskott å 30 % av fastighetskostnaden. De sålunda fastställda subventionsvillkoren hava utsträckts att gälla även allmännyttiga stiftelser för bostadsändamål, s. k. Housing Trusts. Enligt 1919 års lag äga kommunerna att förvärva och till allmännyttiga föreningar upplåta mark för bostadsändamål, att teckna andelar i dylika företag utan den begränsning till 200 pund för varje delägare, som eljest gäller, samt att lämna företaget lån, lånegarantier eller direkta understöd. Slutligen hava kommunerna erhållit vissa nya befogenheter i syfte att underlätta ombyggnad av äldre och större lägenheter till arbetarebostäder. År ägaren själv villig att bygga om huset, må kommunen lämna honom lån intill hälften av fastighetsvärdet och till en ränta som med $\frac{1}{2}$ % överstiger självkostnaden. Kommunen må även efter fritt avtal eller genom expropriation själv utföra dylika ombyggnadsarbeten.

De betydande subventioner och kreditlätnader, som staten lämnar de allmännyttiga föreningarna, förutsätta emellertid en offentlig kontroll, ej blott av deras finanser utan även av deras förvaltning i övrigt, uthyrning, försäljning o. s. v.; och äro bestämmelser härom likaledes meddelade i 1919 års bostadslag. Med avseende å understöd åt enskild byggnadsverksamhet har man litat till att kommunerna lägga sin subventionerade byggnadsverksamhet så, att subventionen även kommer den enskilda byggnadsindustrien till godo. Kommunerna kunna och böra även köpa av enskilda byggmästare åstadkomna hus och anläggningar, förutsatt att planer och ritningar blivit på förhand i vederbörlig ordning granskade och godkända. Sålunda åstadkomna kommunala byggen erhålla subvention enligt samma regler som kommunalt byggda.

Nybyggnadsverksamheten ledes av särskilt inrättade organ. Närmast under inrikesministern ligger bostadspolitiken i händerna på en generaldirektör för bostadsfrågan. För byggnadsmaterialanskaffningen har en särskild avdelning inrättats inom inrikesministeriet. En rad av sakkunniga äro ställda vid generaldirektörens sida. Under honom sortera närmast 11 bostadsfullmäktige, var och

en för ett av de 11 distrikt, vari landet indelats. För London har tillsatts en särskild kollegial tillsynsmyndighet. Även inom de större kommunerna hava här och där särskilda bostadsmyndigheter nyinrättats. Huru ingående prövningen av bostadsbyggandet är, framgår därav, att kommunens byggnadsplan måste underställas tillsynsmyndigheterna i åminstone 5 olika repriser, nämligen med avseende å 1) anläggningens läge och markförvärf här för, 2) stadsplan, 3) byggnadsritningar, 4) entreprenadanbud och 5) rätt till att upptaga lån. Genom detta outtröttliga detaljarbete, som främst avser de tekniska frågorna, hava emellertid betydande besparingar i anläggningskostnader åstadkommits. Det förutvarande ammunitionsministeriet har övertagit hela materialanskaffningen för byggnadsverksamheten. Exempelvis kan nämnas att av de för 300,000 hus erforderliga 5 1/2 miljarder tegel redan den 1 mars 1919 kontrakterats 300 miljoner.

Ännu hava blott en ringa del av de hundratusental nya hem påbörjats, som nybyggnadsprogrammet omfattar. Om utsikterna för programmets genomförande är det därför ännu för tidigt att uttala något omdöme. Vissa erfarenheter hava dock redan kommit till synes. Det vida övervägande antalet nybyggnader äro rent kommunala. Redan nu hava emellertid byggnadskostnaderna visat sig gå i höjden på ett sätt, som man ej beräknat vid planläggningen. Byggnadskostnaderna överstiga sålunda redan nu den gräns, som regeringen inför parlamentet avgivit såsom maximum eller 700 pund per hus. En kostnad av 700 pund motsvarar en ekonomisk hyresnivå av i runt tal 1 pund i veckan (900—950 kronors årshyra). Med den högsta statssubvention, som kalkylerats eller 15 pund årligen, kommer man ned till en veckohyra av 14 shillings (630—690 kronor årshyra). I England betyder denna hyra en nära nog tredubbling av före kriget gängse hyra. Och detta medan hyreslagstiftningen begränsar hyresförhöjningen för smålägenheter till 10 % över den före kriget rådande freds-nivån! Efter de 7 övergångsåren måste den allmänna hyresnivån och byggnadskostnaderna hava kommit i harmoni med varandra; eljest drabbas kommunerna av en extra förlust, vari staten ej deltagar. Kommunerna hava sålunda det allra starkaste intresse i att få bort hyresregleringen och i att pressa ned byggnadskostnaderna. Detta intresse kommer att försvåra varje forcering av bostadsproduktionen utöver byggnadsindustriens givna underlag i form av materiel och levande kraft. Det bekymmersammaste torde dock vara, att redan nu, innan man ens hunnit upp till en normal verksamhet inom byggnadsindustrin, råder nära nog absolut brist på lediga arbetskrafter. Att detta förhållande även tagit sig uttryck i arbetarnas löneanspråk, ligger i sakens natur. Det är således fara för, att nybyggnadsprogrammet ej kan genomföras, åtminstone inom den tid, som avsetts.

Den antagna engelska rekonstruktionspolitikens största betydelse torde ligga å bostadsfrågans kvalitativa sida, i den höjning av den allmänna nivån, som denna stora mängd nya mönstergillt planerade och för våra svenska förhållanden, åtminstone hittills, mycket komfortabelt inrättade arbetarhem måste medföra. Den av Doktor Larson lämnade redogörelsen må komplettera de allra sista erfarenheterna av den engelska nybyggnadspolitikens utfall. Ur *social-attachéens i London* rapport av december 1919 må sålunda meddelas följande.

Det stora programmet till bostadsbyggandet har hittills icke givit mera än 3—4,000 fullt färdiga hus. Orsakerna till detta nedslående resultat angivas vara: 1) byggnadsföretagarnas bristande vilja att lämna sin medverkan till byggnadsplanens genomförande; 2) svårigheterna för kommunen att uppbringa lån och 3) bristen

på arbetskraft, orsakad dels av kriget dels av vissa hinder från de fackliga organisationernas å byggnadsområdet stadgar mot användande av icke fullt yrkes- skicklig arbetskraft. Däremot har det visat sig, att den privata byggnadsverk- samheten med förkärlek slagit sig på reparationer av gamla bostadshus och arbete för industriens och handelns räkning. Särskilt har också uppförande av hotell och lyxbyggnader sysselsatt den privata företagsamheten och visat sig lönande. Med reparationer av gamla hus skola sålunda vara sysselsatta 60 % av byggnads- arbetarna och med arbeten för industriens räkning 30 %, så att blott 10 % åter- står för den egentliga bostadsproduktionen. Huvudorsaken till detta sakernas läge är, att den hyra, som skulle åsättas de genom kommunens försorg uppförda bostäderna, icke kommer att täcka en normal avkastningsprocent. Orsaken här- till åter är, att hyrorna i äldre bostadshus enligt lag *icke få höjas med mera än 10 % över nivån före kriget*. Visserligen kan ej påstås att denna lagbestämmelse i och för sig skulle verka hämmande å bostadsproduktionen. Liksom i Sverige äro hyrorna i nybyggda hus undantagna från regleringen, och att den lagliga be- stämningen av hyror för smålägenheter skulle utgöra hinder för att erhålla till- fredsställande hyresavkastning i nybyggda hus kan icke göras gällande under nu- varande oerhört stora bostadsbrist. Däremot är det klart, att om staten planerar uppförande av mindre bostadshus i stor skala och uttryckligen förbinder sig att upplåta dessa mot lägre hyra, än som motsvarar skälig förväntning å kapitalet, detta måste verka avskräckande å den enskilda, spekulativa byggnadsverksam- heten. Då de nya bostäderna äro avsedda för arbetare, har man icke sett någon möjlighet att kräva den hyra, som motsvarar normal avkastning å nedlagda kost- nader, så länge den allmänna hyresnivån ställer sig så låg som för närvarande och så länge arbetarnas löner icke nått en höjd, som sätter dem i stånd att be- tala de av krigstidens kostnadsstegring betingade höga hyrorna. Liknande äro orsakerna till, att kapitalet visar så stark räddhåga, som för närvarande är fallet i England, att engagera sig i byggnadsföretag. Byggnadsverksamheten måste uppenbarligen räkna med den rådande höga s. k. naturliga kapitalräntan och bl. a. med de räntesatser, som gälla för statens upplåning för andra ändamål. Dessa räntesatser äro för närvarande nära nog det dubbla mot de normala. Då detta abnorma förhållande icke kan väntas bli bestående, råder helt naturligt tve- kan att binda sig vid den ränta å byggnadskapitalet, som nu kräves.

Med hänsyn till dessa omständigheter förberedas genomgående förändringar i planen för bostadsproduktionens genomförande, sådan den är formad i 1919 års bostadslag. Den nya planen skulle omfatta följande huvudgrunder: 1) en subvention av 150 pund för varje hus, som uppföres av enskilda företagare (incl. allmännyttiga sammanslutningar o. dyl.) — då kostnaden för varje hus senast beräknats till 700 pund, blir det således 21,5 % i statssubvention, i själva verket räknar man numera med en kostnad per hus av 800 pund, varmed subventionen nedgår till 19 %; och skulle det inträffa att kostnaderna, åtmin- stone här och var, komme att närma sig 1,200 kr. pr hus, vilket befaras å en del håll, nedginge subventionen till allenast 12,5 % —; 2) bemyndigande för kommunerna att finansiera den av dem bedrivna husbyggnadsverksamheten medels utgivande av kommunala obligationer i enlighet med förslag av en inom finans- ministeriet tillsatt kommitté; 3) bestämmelser åsyftande att förhindra uppförande av rena lyxbyggnader.

Med de föreslagna utvidgningarna i regeringens byggnadsplan blir denna i stort sett lagd efter 2 olika linjer. Å ena sidan skola kommunerna ombesörja en byggnadsverksamhet, som i varje fall måste bli av betydligt större omfattning än före kriget, då den kommunala bostadsproduktionen endast utgjorde 5 % av den samlade byggnadsverksamheten. Å andra sidan anser man sig icke kunna undvara det privata initiativet, vilket hittills hållit sig borta och inriktat sig å annan byggnadsverksamhet (industriella ändamål, reparationer, lyxbyggnader etc.). Om kommunerna verkligen skola kunna utföra de uppgifter, som anses böra tillkomma dem, måste de uppenbarligen beredas tillgång till kapital och vara beredda att ikläda sig och staten de högt uppdrivna kostnader, som en bostadsproduktion under nuvarande förhållanden betinga. Den ränta, som bestämts för de föreslagna kommunalobligationerna och den särskilda säkerhet, man ämnar tillägga dessa, torde möjligen erbjuda tillräcklig lockelse för placering. Skulle det på detta sätt icke lyckas att få någon kommunal byggnadsverksamhet till stånd, inställer sig givetvis tanken på strängare åtgärder. Som en början här till kan betraktas det ovanberörda planerade förbudet mot rena lyxbyggnaders uppförande. Det kan tänkas att man ytterligare fortskrider på tvångets väg och man har pekat på föredömena från krigstiden, då av industriens 540,000 arbetare (mot 840,000 före kriget) ej mindre än $\frac{3}{4}$ sysselsattes direkt av regeringen för dess räkning.

Genom en i december 1919 av parlamentet antagen ny bostadslag (*Housing [Additional Powers] Act 1919*) har man också återvänt till den rena omedelbart avskrivningsbara subventionens väg. Genom nämnda lag har nämligen medgivits, att varje person, som inom de närmaste tolv månaderna bygger en arbetarebostad, skall erhålla en byggnadspremie, i förhållande till husets storlek av i regel 150 pund. Ansökan härom skall ställas till vederbörande kommunalmyndighet, som jämväl övervakar bygget och avger det besiktningsintyg, på vilket byggherren erhåller premiebeloppet. För dessa byggnadspremiers bestridande har parlamentet anvisat ett belopp av 15,000,000 pund d. v. s. i runt tal 270,000,000 kronor. Premien torde motsvara $\frac{1}{5}$ eller $\frac{1}{6}$ av byggnadskostnaden. För att direkt intressera den enskilda företagarverksamheten har man måst släppa på de föreskrifter om noggrann ekonomisk, social och hygienisk kontroll, varmed man från början sökte göra det offentliga bostadsbyggandet till medlet att höja bostadsförhållandena till en förebildlig standard.

Alltjämt uppgå dock de hyror som kunna debiteras för arbetarebostäder för närvarande i storstäderna till belopp, som knappast räcka till att tillfredsställande förränta halva byggnadskostnaderna.

1919 års decemberlag har också bemyndigat kommunerna, att om bostadsbyggandet inom deras områden av brist på material och arbetskraft försenas, förbjuda annan byggnadsverksamhet på viss bestämd tid. Kommunerna hava också givits rätt att förhindra rivning av bostäder inom sina områden samt fått tillstånd att emittera Housing Bonds å vissa mindre valörer, återbetalbara inom 5—20 år samt löpande med $5\frac{1}{2}$ % ränta.

I Sverige lägger som bekant gällande kommunallagstiftning icke några hinder i vägen för kommunerna att uppföra bostäder för sina invånare. De allmänna reglerna angående viss kvalificerad majoritet för uttaxe-

Sverige.

ring över vissa belopp samt för upptagande av lån, gälla dock givetvis även utgifter för bostadsbyggande.

Departements-
chefen.

Vid övervägande av frågan, huruvida vederbörande kommuner (städer och stadsliknande samhällen) böra *genom lag åläggas* att i större eller mindre omfattning sörja för erforderlig bostadsproduktion, måste fasthållas, att bostadsnöden är ett samhällsont och att samhället — och därvidlag i främsta rummet det kommunala samhället — bör ingripa mot detta onda. Att detta ingripande ofta blir effektivare och mera målmedvetet i samma mån som det organiseras i förväg, är uppenbart. Men därför är ingalunda givet, att en lagstiftning, som *ålägger* kommunen byggnadsplikt, är nödvändig. Stadskommunerna hava under krisåren, på sätt i annat sammanhang visats, ådagalagt beredvillighet att stödja bostadsproduktionen inom resp. samhällen. Men kommunernas ekonomiska möjligheter i detta hänseende äro begränsade, och kommunal *byggnadsplikt* slukar förhållandevis stora summor.

Det gäller i nuvarande läge att stimulera kommunerna till frivilligt bostadsbyggande och främjande i övrigt av byggnadsverksamheten. Och det bör, med hittills vunnen erfarenhet, icke möta alltför stora svårigheter att på detta sätt uppnå lika goda resultat som genom en tvångslagstiftning, blott det stöd från statens sida, som härför kräves, gives något så när tillräckliga mått och icke förutsätter kommunernas medverkan i högre grad än deras ekonomiska resurser och en klok hushållning medgiva.

De förslag, jag här längre fram anhåller få underställa Kungl. Maj:ts prövning, betinga icke i och för sig någon särskild lagstiftning. De förmåner, som statsmakterna vilja lämna för bostadsproduktionens främjande, åtnjutas icke utan vissa förpliktelser från kommunernas sida.

Byggnads-
plikt för ar-
betsgivare?

Vidkommande frågan om en *lagstiftning, som ålägger arbetsgivare byggnadsplikt* för sina anställda arbetare, har, så vitt jag kunnat utröna, en dylik lagstiftning ingenstädes i utlandet kommit till stånd, med undantag dock för Norge.

Norge.

I Norge utfärdades den 12 juli 1918 en lag om bostadsförhållandena, vilken i tredje kapitlet innehåller bestämmelser om byggnadsplikt för arbetsgivare. Enligt dessa äga de kommunala myndigheterna rätt att ålägga företag för viss industri, handels- eller försäkringsverksamhet att vid nyanläggningar eller utvidgningar till kommunen anmäla antalet arbetare och funktionärer, som komma att sysselsättas. Med stöd av sålunda lämnade uppgifter äga de kommunala myndigheterna hos vederbörande statsdepartement ingiva framställning, att företaget ålägges byggnadsplikt.

Giva de meddelade uppgifterna anledning till farhågor för uppkommande bostadsnöd, kan Konungen pålägga företaget viss byggnadsplikt eller skyldighet att på annat lämpligt sätt och i angiven utsträckning sörja för de anställdas bostadsbehov. Konungen har härvid att godkänna de former, under vilka bostäderna skola upplåtas åt eller överlåtas på anställda. Vid fall av uthyrning skall tillses, att hyresförhållandet icke användes såsom kampmedel i arbetstvister. Underlåtenhet att fullgöra, vad enligt dessa bestämmelser föreskrivits, kan straffbeläggas med böter eller fängelse intill tre månader.

Det må nämnas, att dessa lagbestämmelser anknutits till principer, som i viss mån kommit till uttryck i tidigare norsk lagstiftning. Redan i samband med lagbestämmelser om koncession vid förvärv av vattenfall och bergverk m. m. den 18 september 1904 föreskrefs sålunda, att vissa förpliktelser för arbetsgivare att sörja för arbetarnas bostadsbehov kunde uppställas såsom villkor för koncession. Dessa bestämmelser utvidgades ytterligare vid hithörande lagstiftnings revision den 14 december 1917.

Sådan anmälningssplikt, som omförmäles i lagen den 12 juli 1918, skall endast hava kommit till användning i Gjövik, Kongsberg samt Örsta härad, varjämte planer varit å bane att göra stadgandet tillämpligt för Kristiania. Byggnadsplikt uppges icke hava blivit i något fall pålagd. Då lagen den 12 juli 1918 betraktats såsom av provisorisk art, har i förut berörda betänkande av den 31 maj 1919 med förslag till lov om boligforholdene upptagits reviderade och i vissa avseenden utvidgade bestämmelser om byggnadsplikt för arbetsgivare.

Sverige.

Vad *vårt land* beträffar hava arbetsgivarna i viss omfattning sörjt för sina arbetares bostadsförhållanden, särskilt under senare tider på ett oftast tilltalande sätt. Även under krigsåren har denna bostadsverksamhet varit rätt så avsevärd. Av den allmännyttiga bostadsproduktionen i städer med över 10,000 invånare kom år 1918 på industriföretagen 28,7 % av samtliga sist räknade lägenheter. I detta sammanhang må meddelas, att i december 1917 bildats ett särskilt bolag, aktiebolaget Industribostäder, med uppgift att bygga arbetarebostäder och arbetarekolonier. Initiativet till detta bolag har utgått från ledande män inom industri- och bankkretsar. Bolaget är för närvarande sysselsatt med utarbetande av praktiska och solida hustyper, avpassade efter olika landsdelars förhållanden.

Departements-
chefen.

Vid övervägande av frågan, huruvida en lagstiftning i syfte att pålägga arbetsgivare viss byggnadsplikt för sina arbetare nu bör komma till stånd eller icke, må framhållas, att övervägandet först måste avse, huruvida en eventuell byggnadsplikt skall hänföra sig till allenast förhållandena under byggnadskriser såsom den nuvarande eller jämväl sträcka sig till bostadsbyggande under normala förhållanden. Mot en inskränkning av byggnadsplikten allenast till tider av större bostadsbrist kan invändas, att det knappast kan vara riktigt, att just under sådana tider, då i allmänhet högkonjunktur råder och räntor och byggnadskostnader äro upp-

drivna, ålägga arbetsgivarna en byggnadsverksamhet, som nödvändiggör förlustbringande kapitalavskrivningar. Rent praktiskt taget är också en till tider av större bostadsbrist begränsad lagstadgad byggnadsplikt svår att ordna.

Men vägande invändningar kunna också anföras mot att lagstadga en byggnadsplikt för arbetsgivare gent emot sina arbetare avseende förhållandena såväl under bostadskriser som under mera normala tider. En dylik lagstiftning synes icke kunna riktas mot industrin allena, utan måste utsträckas att gälla alla områden, där lejd arbetskraft tages i anspråk. Hantverk, affärsföretag o. s. v. borde också falla under en sådan lagstiftning. Någon skillnad i förevarande hänseende mellan exempelvis en arbetarstam av lager- eller hamnarbetare och av industriarbetare kan ej påvisas. Främst av allt synes det dock angeläget, att stat och kommun beträffande sina talrika anställda icke undandraga sig skyldigheter, som skulle åligga enskilda; och vad en dylik byggnadsplikt betyder för staten är lätt att fatta. Jag får i annat sammanhang tillfälle att i någon mån belysa detta.

Erfarenheterna från Norge synas giva vid handen, att de praktiska svårigheterna att tillämpa lagbestämmelser om arbetsgivares byggnadsplikt ej böra underskattas. Det är sålunda rätt anmärkningsvärt, att ovan berörda norska lagstadganden, vilka jämväl i nu gällande avfattning icke sakna en betydande stränghet, synbarligen fått ringa, om ens någon, praktisk betydelse för bostadsfrågan. Detta förhållande är så mycket mera i ögonen fallande, som lagen varit i gällande kraft under en tid, då å ena sidan bostadsnöden inom alla industriorter varit trängande och å andra sidan industrien haft att uppvisa högkonjunktur.

Av vad sålunda yttrats torde framgå, att en lagstiftning om arbetsgivares skyldighet att sörja för sina arbetstagares bostadsförhållanden är en mycket vittutseende sak. Jag har därför icke funnit anledning att nu ifrågasätta en dylik lagstiftning, som i allt fall måste föregås av en grundlig och ingående utredning. På frågans bedömande inverkar jämväl i vilken utsträckning näringsföretag bliva genom intressebeskattning bidragsskyldiga till kommunen, varom förslag i annat sammanhang lär framställas av chefen för finansdepartementet.

* * *

Plan för bostadsproduktionen för de närmaste åren.

Då det gäller att undersöka, vilka vägar statsmakterna böra och kunna beträda för att söka bringa bostadsproduktionen i städer och stadsliknande samhällen ur sin nuvarande försumpning, samt att uppgöra en plan för statsmakternas åtgöranden härutinnan, måste först någon

klarhet vinnas om, huru stor bostadsproduktion man bör räkna med för att komma ur de nuvarande svårigheterna.

Förut har angivits, att den normala årliga bostadsproduktionen inom endast städer med 10,000 invånare och därutöver före kriget skattats till 18,600 eldstäder och att landets normalproduktion i alla bostadssamhällen kan skattas till i runt tal 24,000 eldstäder per år. *Den behövliga bostadsproduktionen.*

Uppenbarligen är det icke tänkbart, att med statens och kommunernas stöd söka få till stånd en bostadsproduktion under den närmaste tiden av så stor omfattning som den normala, särskilt då man måste räkna med, att den spekulativa byggnadsverksamheten tillsvidare icke torde komma att i förutvarande omfattning engagera sig i bostadsbygge. Redan av finansiella skäl torde staten och kommunerna icke kunna inrikta sina strävanden på en bostadsproduktion av före kriget normalt mått. Med hänsyn till den ringa folkmängdsökningen i städerna läser heller icke ett sådant bostadsbyggande vara oundgängligt.

En bostadsproduktion för den närmaste framtiden av samma mått som den genomsnittliga före kriget skulle knappast heller vara önskvärd med hänsyn till de nu rådande höga byggnadskostnaderna och det ytterligare uppdrivande av dessa, som därmed kan befaras. I sista hand blir det i varje fall materialtillgången och arbetsmarknaden, som bestämma nybyggnadsverksamhetens omfattning. Att söka åstadkomma en byggnadsverksamhet utan hänsyn till nämnda faktorer skulle blott vålla nya betydande prisstegringar och ytterligare försvåra bostadsfrågans läge. Materialtillgången kan kanske inom vissa gränser regleras, men tillgången på arbetskraft är så mycket oberäkneligare och svårare att bedöma.

Med nu berörda förhållanden måste man alltid räkna vid planläggande av åtgärder från det allmännas sida för bostadsproduktionens främjande. De förut lämnade uppgifterna från England visa, huru utomordentligt svårt det är att i förväg — även efter så omfattande utredningar, som förelågo i detta land, när man där fastställde planen för en forcerad till kort tid begränsad byggnadsverksamhet — beräkna utfallet av de beslutade åtgärderna, och huru man där måst företaga omläggningar i olika avseenden av de antagna planerna.

Då det emellertid nu gäller att komma till uppfattning om, huru långt det allmänna — stat och kommun — bör sträcka sig för att söka tillgodose de mest trängande bostadsbehoven, måste några utgångssiffror vinnas rörande denna produktion under de närmaste åren. Vad som härutinnan bör eftersträvas, är icke blott att hålla bostadsbyggandet nödtorftigt i gång utan även att i någon mån fylla det under krigsåren uppkomna underskottet å bostäder.

Svenska
stadsför-
bundets
bostadsråd.

I sin förutberörda framställning har svenska stadsförbundets bostadsråd ansett understödsverksamheten böra omfatta 28,000 eldstäder, fördelade på tre år med — i grova tal — 8,000, 12,000 och 8,000 eldstäder, varvid i dessa siffror icke är inräknad den bostadsproduktion för statsanställda, som direkt genom statens försorg kan komma att äga rum.

Bostads-
sakkunniga.

Bostadssakkunniga räkna med en behöflig årlig bostadsproduktion under den närmaste tiden av 12,000 eldstäder och anse detta vara ett oundgängligt och yttersta minimum.

Departements-
chefen.

Att bestämma sig för, *huru stor byggnadsproduktion*, som under den närmaste tiden bör eftersträvas, är givetvis en vanskelig sak, men har jag stannat vid 40,000 eldstäder under loppet av fem år såsom angivande det mått, efter vilket kalkylerna böra läggas.

Byggnads-
kostnad
per eldstad.

Vidare bör man för att komma till några ekonomiska hållpunkter utgå från en viss *byggnadskostnad*, lämpligen beräknad per eldstad. I detta hänseende vill jag uppmärksamma följande:

Statens
byggnads-
byrås
erfarenheter.

Efter statens byggnadsbyrås förut åberopade redogörelse för den statssubventionerade byggnadsverksamheten 1917—1919 var den beräknade byggnadskostnaden för de understödda bostäderna år 1917 2,850 kronor per eldstad (den verkliga kostnaden uppgick till 3,190 kronor), år 1918 4,255 kronor per eldstad och år 1919 4,380 kronor per eldstad. Enligt redogörelsen för den kommununderstödda bostadsproduktionen under krigsåren i Stockholm och Göteborg, har denna byggnadsverksamhet, vad beträffar Stockholm, betingat en kostnad av 4,915 kronor per eldstad, varav den rent kommunala 4,000 kronor per eldstad (mest trähus) och den av staden subventionerade i runt tal 6,000 kronor per eldstad, samt, vidkommande Göteborg, uppgått till cirka 2,293 kronor per eldstad beträffande stadens egna hus. I mars 1919 beräknade bostadssakkunniga kostnaden till 5,000 kronor per eldstad, och samma belopp upptages av svenska stadsförbundets bostadsråd i dess förutberörda framställning av december 1919.

Kasern-
byggnads-
nämndens
erfarenheter.

Efter vad jag inhämtat hava kostnaderna för av kasernbyggnadsnämnden under senaste tiden uppförda byggnader, innehållande bostadslägenheter, uppgått till: i Linköping c:a 5,630 kronor per eldstad, i Eksjö c:a 5,200 kronor per eldstad och i Växjö c:a 5,700 kronor per eldstad.

Affärsverkens
beräkningar.

I de framställningar från de affärsdrivande verken och tullverket angående bostadsbyggande för statstjänare, som jag längre fram får tillfälle närmare beröra, räknar järnvägsstyrelsen med en genomsnittskostnad för lägenheter om 2—3 rum och kök av 5,500 kronor och för lägenheter

om 4 à 5 rum och kök av 6,000 kronor. Telegrafstyrelsen utgår från vida högre beräkningar eller 7,500—9,000 kronor per eldstad, medan tullverket, som grundar sina beräkningar på detaljerade kostnadsförslag, upprättade av arkitekter eller byggmästare i de olika orterna, kommer till följande kostnader för olika städer: i Göteborg 7,100—5,030 kronor, i Hälsingborg 5,500 kronor, i Malmö 5,377—5,165 kronor, i Norrköping 6,400—5,800 kronor, i Gävle 6,667—5,800 kronor, i Sundsvall 5,400 kronor samt i Trälleborg 4,700 kronor, allt per eldstad.

Från Stockholm föreligga andra beräkningar, utvisande att kostnaderna därstädes för även anspråkslösa bostadsbyggnader för närvarande kunna beräknas till 10—11,000 kronor per eldstad.

Särskilda
beräkningar
från
Stockholm.

Med hänsyn till nu anförda siffror kan man enligt min mening icke i de kalkyler, varom nu är fråga, stanna vid ett lägre kostnadsbelopp än 6,000 kronor per eldstad för de övervägande smålägenheter, vilkas tillkomst det nu gäller att söka trygga. Såsom ett genomsnittstal för hela landet anser jag dock berörda siffra kunna läggas till grund för de ekonomiska kalkylerna, varvid jag givetvis utgår ifrån, att icke den allmänna prisnivån undergår ytterligare förhöjning och att alla ansträngningar inriktas på att genom organisation, förbättringar i byggnadstekniken m. m. vinna prisbilligare bostadsbyggen.

Departements-
chefen.

För fastställande av en allmän plan för den bostadsproduktion, som sålunda bör eftersträvas, gäller det slutligen att bestämma sig för en *lämplig tidsperiod till planens genomförande*.

Tidrymden
för planens
genom-
förande.

Svenska stadsförbundets bostadsråd har i sin förberörda framställning räknat med en treårsperiod såsom den lämpligaste tidsperioden.

Svenskastads-
förbundets
bostadsråd.

För min del vågar jag betvivla att, även med en inskränkning av den allmänunderstödda bostadsproduktionen till, såsom bostadsrådet föreslagit, 28,000 eldstäder, en tid av tre år kan vara tillräcklig för denna produktions åstadkommande. Då jag räknat med, att planen för den statsunderstödda bostadsproduktionen bör omfatta 40,000 eldstäder, måste redan därav en förskjutning av tiden för planens genomförande vara påkallad. Ett för starkt sammanpressande av bostadsproduktionen äventyrar lätt hela planens genomförande. Tillgången på arbetskraft i byggnadsfacket är begränsad och produktionen måste läggas med hänsyn härtill. Om tidrymden för bostadsplanens genomförande icke sättes alltför kort, hinner arbetskraften lämpligen fördela sig och en hastig sugning av arbetskraft från andra näringsgrenar, särskilt jordbruket, undvikes. En möjlig nedgång av prisnivån kan också därmed göra sig bättre gällande.

Departements-
chefen.

Den period, för vilken en subventionsverksamhet nu kan planeras, bör emellertid ej heller lämpligen sträcka sig över allt för lång tid.

För den bostadsproduktion, med vars allmänna planläggning jag här sysselsätter mig, synes böra beräknas en femårsperiod (inberäknat år 1920).

Statens direkta bostadsproduktion.

Vad nu yttrats avser den bostadsproduktion, som bör påräknas av kommuner eller enskilda. Men för att lindra de nuvarande bostadssvårigheterna kräves också, att *staten i större omfattning än hittills låter uppföra bostäder för statstjänare.*

Svenskastadsförbundets bostadsråd m. fl.

I den ofta berörda framställningen från svenska stadsförbundets bostadsråd den 13 december 1919 har framhållits önskvärdheten av att staten direkt bidrager till lindrande av den nuvarande tryckande bostadsbristen genom att i avsevärd omfattning uppföra bostäder för statsanställda. Ett sådant bostadsbyggande utgör också en förutsättning för hela den av bostadsrådet framlagna planen till statens understöd för bostadsproduktionen.

Hurusom i övrigt från olika håll förslag framkommit om ett ökat bostadsbyggande för statstjänare får jag tillfälle längre fram omförmåla.

Departementschefen.

Statens direkta bostadsproduktion synes böra avse 5,000 eldstäder och likaledes omfatta en tidrymd av fem år (inberäknat år 1920). Efter en genomsnittskostnad av 6,000 kronor per eldstad skulle kostnaden för denna produktion uppgå till 30,000,000 kronor.

För den enskilda byggnadsproduktionen skulle den plan, vars allmänna grunder jag nu utvecklat, omfatta 40,000 eldstäder och efter 6,000 kronor per eldstad betingad en sammanlagd kostnad av 240,000,000 kronor.

Nu angivna siffror angiva således måttet av den bostadsproduktion, vilken nu bör eftersträvas och de sammanlagda kostnader, som en dylik plans genomförande kan beräknas medföra.

Möjligen kommer man i verkligheten ej att nå till en så stor bostadsproduktion, utan kan den komma att bli av blygsammare dimensioner. Komma byggnadskostnaderna i följd av den forcerade byggnadsproduktionen att avsevärt ökas, kan det också bliva nödigt att tillfälligt avbryta eller inskränka byggnadsproduktionen. Å andra sidan kan ju också tänkas, att förhållandena utveckla sig i en lyckligare riktning, närmast så, att viss nedgång eller åtminstone stabilitet i kostnaderna inträder redan före fem-årsperiodens utgång. Om under sådana omständigheter det enskilda initiativet visar ansatser till byggnadsverksam-

hetens upptagande i normal omfattning, synes hela frågan om bostadsproduktionens understödjande böra tagas under ny omprövning.

Med avseende å de åtgärder från det allmännas sida, som för den angivna planens genomförande erfordras, må till en början framhållas, att det närmast synes gälla att skyndsamt få den nödvändigaste produktionen i gång och att därvid väsentligen anknyta åtgärderna till de av kristiden föranledda förhållanden, som framkallat bostadssvårigheterna. Liksom jag därför förut avböjt tanken på att för närvarande genom *lagstiftning* ålägga kommuner och arbetsgivare särskilda allmängiltiga förpliktelser med avseende å bostadsproduktion, har jag ej heller ansett allmänna beskattningsåtgärder i samma syfte böra för närvarande ifrågasättas. Tilläventyrs bliva sådana åtgärder framdeles nödiga, men dessa torde böra grundas på mera normala och stabila förhållanden, än som för närvarande kunna anses föreligga.

Jag har således ansett mig böra inskränka åtgärderna till bostadsproduktionens främjande väsentligen till förslag, som kunna omedelbart bringas till verkställighet och därmed snarast möjligt bidra till lindrande av den allmänna bostadsnöden i städer och stadsliknande samhällen, särskilt för de mindre bemedlade klasserna.

Dessa åtgärder hava också synts mig böra begränsas till anlitage dels av statsfonder, som härför kunna göras tillgängliga, dels ock av medel, vilka, i anslutning till härutinnan upprättat förslag, kunna beredas genom en tillfällig beskattning av viss hyresstegring och således direkt hänföra sig till under krigsåren uppkomna förhållanden.

De förslag, som jag härutinnan vill framlägga för Kungl. Maj:ts prövning, hänföra sig till tre grupper av från varandra rätt så skiljaktig art. Jag förordar således

1) *ett mera forcerat byggande av bostäder för statstjänare, avsett att omfatta de närmaste fem åren;*

2) *ett låne- och subventionssystem för kommuner, bostadsföreningar och enskilda, som uppföra vissa slag av bostäder, väsentligen begränsat till den närmaste femårsperioden; samt*

3) *vissa anslag till utredningar m. m. för vinnande av sådana förbättrade tekniska anordningar vid husbyggnader, som kunna nedbringa byggnadskostnaderna.*

Jag skall behandla vart och ett av dessa förslag under särskilda avdelningar här nedan; och gör härvid början med

A. Bostadsbyggande för statstjänare.

*Nuvarande
förhållanden.*

Staten har hittills allenast i ringa omfattning uppfört bostäder för statstjänare. I avsevärdare utsträckning har sådant bostadsbyggande allenast ägt rum vid *statens järnvägar*. Sedan åtskilliga tiotal år hava således uppförts bostäder för järnvägspersonal å sådan ort, där möjligheter för vederbörande personal att förhyra bostäder icke förefunnits eller där så för tjänstens handhavande ansetts nödigt.

I nu gällande avlöningsreglemente för statens järnvägar den 28 juni 1918 stadgas härom i § 9 mom. 1 följande:

»1:o) Förmånen av fri bostad uti järnvägens egna eller förhyrda lägenheter må, där styrelsen finner sådant vara för järnvägstrafiken behöfligt, tillkomma *dels* byråchef, förste byrådirektör, expeditionsföreståndare, förste vaktmästare och vaktmästare i styrelsen, *dels* följande tjänstemän av *högre grad* vid distrikten och huvudverkstäderna, nämligen: distriktschef, ban-, maskin-, telegraf- och signalingenjör, trafikinspektör, överinspektör, baninspektör, maskininspektör, elektroingenjör, byråassistent, stationsinspektör, underinspektör, expeditionsföreståndare för biljettexpedition, förste stationsskrivare å station av 2:a eller 3:e klass ävensom dylik tjänsteman å station av högre klass, som tjänstgör antingen å stationsinspektors expedition och regelbundet användes i yttre tjänstgöring eller å biljettexpedition, *dels* samtliga tjänstemän av *lägre grad* vid distrikten eller huvudverkstäderna med undantag av lokomotivförare, tågmästare, ogift förste kontorsbiträde och ogift manligt kontorsbiträde, som icke regelbundet användes i yttre tjänstgöring, konduktör, eldare, vagnskötare och kvinnligt kontorsbiträde.

Där lokala förhållanden göra sådant nödigt eller lämpligt, må fri bostad i järnvägens egna eller förhyrda hus tillkomma jämväl här nu ej nämnda tjänstemän vid distrikten ävensom de tjänstemän, i fråga om vilka, på sätt ovan angivits, undantag stadgats beträffande förmånen att erhålla inkvartering in natura.»

Med denna avlöningsförmån är förenad förmånen av fritt bränsle enligt stat, som av järnvägsstyrelsen fastställles. De av ovannämnda tjänstemän, som ej erhålla fri bostad, bekomma härför viss i avlöningsreglementet bestämd ersättning.

Vid *telegrafverket* åtnjuta, enligt avlöningsreglementet, allenast de kvinnliga stationsföreståndarna samt telefonist, som förestår växelfonstation, fri bostad eller hyresersättning.

I *postverket* förekommer icke bostadsförmån eller ersättning därför.

Vid *större verkstadsanläggningar*, t. ex. vid statens järnvägars centralverkstad i Örebro samt vid telegrafverkets verkstäder i Nynäshamn, har under senare år ett mera omfattande bostadsbygge ägt rum för anställd verkstadspersonal.

I viss utsträckning har bostad in natura beretts högre och lägre personal vid *statens kanalverk* samt *driftspersonal vid kraftverken*.

Vad nu berörda verk beträffar torde också böra erinras om, att utöver det tillhandahållande av bostäder, som sålunda författningsenligt ägt rum, bostad mot hyresersättning i enstaka fall upplåtits åt en eller annan tjänsteinnehavare i byggnad, som uppförts för eller inköpts eller förhyrts till expeditiionslokaler för vederbörande verk.

Nu berörda förhållanden vid de affärsdrivande verken under civildepartementet komma genom det gemensamma avlöningsreglemente för tjänstemän vid *postverket*, *telegrafverket*, *statens järnvägar* och *statens vattenfallsverk*, som träder i kraft den 1 juli 1920, i så måtto att undergå förändring, att den fria bostaden och bränslet bortfaller såsom *löneförmån*. I nämnda avlöningsreglemente stadgas sålunda huvudsakligen att, därest tjänsteman såsom bostad anvisas lägenhet, som disponeras av vederbörande verk, han skall vara skyldig att bebo densamma, och att för begagnande av sålunda anvisad tjänstebostad ersättning efter hyrespris, som å orten i allmänhet gäller för liknande lägenhet, skall erläggas genom avdrag å avlöningen; och bestämmes detta avdrag i sista hand av en för alla verken gemensam bostadsnämnd.

Vad beträffar *domänstyrelsens* förvaltningsområde äro i allmänhet kronodomänerna och boställena utrustade med bostäder för den personal, som kräves för deras skötande. Dessa egendomar äro utarrenderade, men staten har byggnadsskyldighet för husen. Vidkommande skogsförvaltningen äro kronojägare tillförsäkrade boställen, och uppföras sådana genom anlåtande av anslag å domänstyrelsens stat. Under senare år har också å kapitalökning för statens domäners fond anvisats anslag till uppförande av vissa bestämda jägmästarbostäder å orter, särskilt i Norrland, där svårigheter mött eller anses föreligga för vederbörande revirförvaltare att förhyra bostad. Vid de lägre skogsskolorna finnas också inrättade bostäder för lärarpersonal och elever.

För personalen vid *statens hospital* ingår i regel bostad in natura i löneförmånerna; de senare årens bostadsbygge därstädes har huvudsakligen varit inriktat på att uppföra familjebostäder för skötarepersonalen, varmed man kunnat i största möjliga utsträckning anställa gift personal.

Omfattningen under de senare åren av nu berörda bostadsbyggen vid affärsverken och hospitalen (betjäningsbostäder för gift personal), vilket bostadsbyggande, på sätt jag tidigare framhållit, under krigsåren avsevärt ökats i syfte att lindra bostadsbristen, framgår av här intagna tabell angående för ändamålet beviljade anslag.

Till bostadsbyggande (och inköp av bostäder) anvisade medel.

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	
Statens järnvägar	146,300	222,900	111,900	475,000	625,000	2,489,700	6,696,500	I vidstående summor äro ej inbegripna anslag till stationsbyggnader, vari bostäder kunna vara upplåtna i mindre omfattning, ej heller andra anslag, varav någon del kan hava använts till någon enstaka bostadslägenhet.
Telegrafverket	—	—	—	—	232,849	2,372,951	387,000	Anslagen äro öfvervägande meddelade till arbetarbostäder vid telegrafverkstäderna i Nynäshamn.
Vattenfallsverken	—	55,000	59,000	—	95,000	476,000	1,618,000	Byggnaderna äro uppförda dels av direkt för tjänstemannabostäder anvisade medel, dels av anslag till kraftverken, dels ock av anslag till distributionsledningar. En del bostadsbyggen äro ej färdiga och äro tilläggsanslag härför begärda.
Domänförvaltningen	174,935	61,112	67,073	424,665	421,249	375,736	423,384	Därav till jägmästarebostäder tillsammans 1,210,384 kronor och till kronojägarbostäder 727,890 kronor.
Hospitalen	—	181,900	—	—	—	75,000	432,200	Avse diverse bostadshus för gift personal.
Summa	321,235	520,912	237,973	899,665	1,374,098	5,789,387	9,557,084	

Anm. Vid *postverket* hava inga särskilda anslag till tjänstemannabostäder meddelats. I byggda eller inköpta posthus hava under åren 1917—1919 inretts följande bostadslägenheter: 1 om 7 rum och kök, 3 om 6 rum och kök, 7 om 5 rum och kök, 3 om 4 rum och kök, 9 om 3 rum och kök, 12 om 2 rum och kök, 2 om 1 rum och kök samt 8 enkelrum.

Av 1920 års riksdag har i statsverkspropositionen äskats anslag för arbetare- och därmed jämförliga bostäder vid de affärsdrivande verken under civildepartementet och vid hospitalen till följande belopp:

	På tilläggsstat för år 1920	För år 1921
Postverket	—	223,000
Telegrafverket	1,223,600	604,000
Statens järnvägar	623,400	2,557,300
Statens vattenfallsverk	500,000	200,000
Medicinalstaten (hospitalspersonal)	—	821,000
Summa	2,347,000	4,405,300

Vad beträffar *domänförvaltningen* har för bostadsbyggande (jägmästarbostäder) äskats anslag av 1920 års riksdag med:

På tilläggsstat för år 1920

För år 1921

kronor 4,000: —

kronor 630,500: —

Slutligen har för uppförande av *bostadshus åt tullpersonalen vid Värtahamnen i Stockholm* ävensom i *Mon* å tilläggsstat för år 1920 ifrågasatts ett anslag av 1,205,400 kronor.

Summan för av 1920 års riksdag redan äskade bostadsbyggnader uppgår således till

å tilläggsstat för år 1920 kronor 3,556,400: —
och å staten för år 1921 » 5,035,800: —

Summa kronor 8,592,200: —

På sätt av förevarande bägge uppgifter framgår, hava statsmakterna således redan i någon mån beaktat vikten av att staten under tider av utbredd bostadsbrist medverkar till densammas lindrande genom att i avsevärt större utsträckning än eljest bygga bostäder åt statstjänare.

I viss omfattning hava bostäder beretts jämväl för under andra än förut nämnda statsförvaltningar lydande personal. Så äro i nybyggda *kasernetablissemang* en del bostadslägenheter inredda huvudsakligen för underofficerare. Vidare åtnjutes bostadsförmån av *fängelseföreståndare*

och en del av *bevakningspersonalen* vid centralfängelser, tvångsarbetsanstalter och straffängelser, ävensom för föreståndare och personal vid statens *alkoholistanstalter*.

Åt *landshövdingarna* äro upplåtna boställsvåningar, *riksbankskontorens* föreståndare bebo boställsvåningar i för riksbankens expeditiionslokaler uppförda hus; åtskilliga *vaktmästare* vid olika förvaltningsgrenar hava likaledes bostadsförmån. Undantagsvis är i övrigt bostad beredd enstaka tjänstemän.

Den senast fungerande provinsialläkarekommittén har vidare föreslagit uppförande med statens bidrag av *bostäder åt provinsialläkare* i avlägset belägna och svårbesatta distrikt, där lämplig bostad för läkaren är svår att uppbringa. Detta förslag har dock hittills icke föranlett framställning till riksdagen.

Det torde slutligen i detta sammanhang böra erinras om, att genom allmän författning *vederbörande kommuner* ålagts vissa skyldigheter med avseende å tillhandahållande av bostäder åt tjänstemän, vilka helt eller till viss del avlönas av statsmedel. Så äro kommunerna skyldiga att tillhandahålla bostad (eller utgiva bostadsersättning) åt *samtliga rektorer vid rikets allmänna läroverk*, varjämte *landsbygdens kommuner* (men ej städerna) hava skyldighet tillhandahålla personalen vid *folk- och småskolor* viss bostad (eller kontant ersättning därför). Jämväl *distriktsbarnmorskor* och *distriktssköterskor* skola tillhandahållas viss bostad (eller bostadsersättning).

Framställningar från orterna om ökat bostadsbygge för statstjänare.

Den under krigsåren alltmer trängande bostadsnöden har riktat uppmärksamheten på vikten av, att staten i vida större omfattning än hittills tillgodoser statstjänarnas bostadsbehov; och hava flera framställningar i detta syfte under senare tiden ingått till Kungl. Maj:t.

Svenska stadsförbundet.
(18/2 1919.)

Förutom en allmän framställning i ämnet av den 18 februari 1919 av *Svenska stadsförbundets bostadsråd*, vid vilken var fogad en vidlyftig utredning, hava särskilda framställningar från olika städer i samma syfte inkommit. Av dessa må omförmälas följande

Malmö stadsfullmäktige.

Så har från *stadsfullmäktige i Malmö* den 10 maj 1919 genom länsstyrelsen inkommit begäran om vidtagande av åtgärder för uppförande genom statens försorg av bostäder åt i Malmö stad boende statsfunktionärer.

Stadsfullmäktige i Sundsvall hava i skrivelse den 26 juni 1919, med förmälan att enbart statens järnvägars i Sundsvall stationerade personal uppginge till 209, hemställt, att Kungl. Maj:t måtte genom vederbörande kommunikationsverk redan år 1920 av riksdagen äska anslag för byggande av ett större antal lägenheter för de olika verkens i Sundsvall stationerade personal.]

Sundsvalls
stadsfullmäktige.

Ytterligare har *drätselkammaren i Sala* den 22 juli 1919 gjort framställning om erforderliga åtgärder för att genom nybyggnader bereda bostäder åt i staden bosatta, i statens tjänst anställda personer; och beräknar drätselkammaren att härför åtgå 165 rum och 72 kök eller således tillhoppa 237 eldstäder.

Sala drätsel-
kammare.

Vidare har magistraten i Örebro i skrivelse den 7 oktober 1919 överlämnat en av *stadsfullmäktige därstädes* gjord hemställan till Kungl. Maj:t om omedelbara åtgärders vidtagande från statens sida för tillgodoseende i största möjliga utsträckning av bostadsbehovet för i statsdrift eller eljest i statens tjänst anställd i Örebro boende personal. Härvid har särskilt framhållits, att av den i statens järnvägars tjänst år 1918 i Örebro anställda personalen, uppgående till 1,856 personer, allenast 76 voro av staten försedda med bostad.

Örebro
stadsfull-
mäktige.

Magistraten i Umeå har också i till Kungl. Maj:t ställd skrift den 7 december 1919 överlämnat en av *stadsfullmäktige i Umeå* gjord framställning om åläggande för statens verk att vid lokalbehov för sin i staden stationerade personal uppföra nya byggnader i stället för att, såsom hittills skett, söka förvärva redan uppförda byggnader för ändamålet.

Umeå
stadsfull-
mäktige.

Ytterligare hava *stadsfullmäktige i Jönköping* i en till Kungl. Maj:t den 20 december 1919 ställd, av länsstyrelsen i Jönköpings län överlämnad framställning hemställt, att åtgärder från statens sida snarast möjligt måtte vidtagas för att genom nybyggnader bereda bostad åt i Jönköping bosatt i statens tjänst anställd personal; och har till stöd för denna framställning huvudsakligen anförts följande:

Jönköpings
stadsfull-
mäktige.

Ehuru bristen på bostäder föranlett stadsfullmäktige att vid åtskilliga tillfällen bevilja bidrag från stadens sida till åstadkommande av nya bostäder, hava de uppoffringar, som av staden i sådant hänseende gjorts, emellertid visat sig vara långt ifrån tillräckliga för att avhjälpa den bostadsbrist, som är rådande inom staden. Till fyllande av det förefintliga behovet av sunda och tidsenliga bostäder krävas därför betydligt mera vittgående åtgärder. Stadens ekonomi medgiver dock endast, att staden i begränsad omfattning ikläder sig kostnader

härför. Ett kraftigt statligt ingripande härvidlag framstår på grund härav allt mer såsom oundgängligen erforderligt.

Staten har visserligen under kristiden bidragit till byggnadsverksamheten inom staden genom lämnande av de understöd till uppförande av bostadshus med smålägenheter, som under de senaste tre åren från staten utgått under förutsättning av bidrag från kommunen.

Det torde emellertid böra åligga staten att även mera direkt ingripa till byggnadsfrågans lösning och därvid främst genom att låta uppföra bostadshus åt sina egna anställda. Statens skyldighet härutinnan har jämväl av statsmyndigheterna själva börjat bliva erkänd.

Krav på dylikt statligt bostadsbyggande hava ock under innevarande år blivit framställda från olika håll.

Enligt utredning, som här bifogas*), utgör antalet i Jönköping boende, i statens och riksbankens tjänst anställd personal sammanlagt 695, varav blott 152 personer beretts bostäder i staten eller riksbanken tillhöriga fastigheter eller i statens järnvägars änke- och pupillkassas bostadshus. Det återstående antalet statsanställd personal, eller 543 st. jämte deras familjer och tjänare äro för närvarande hänvisade att själva skaffa sig bostäder. Det är givet, att, om staten genom nybyggnader beredde bostäder till åtminstone en avsevärd del av de härstädes statsanställda, därigenom en högst väsentlig lättnad i den nuvarande bostadsbristen i staden skulle uppstå. Jönköpings stad torde också, vilket framgår av ovan angivna utredning, hava ett i förhållande till dess folkmängd jämförelsevis stort antal statsanställda personer, varför ett ingripande från statens sida här mer än på många andra platser kan anses vara av behovet påkallat.

Nässjö
stadsfull-
mäktige.

Slutligen hava *stadsfullmäktige i Nässjö* i en den 7 juni 1919 till Kungl. Maj:t avlåten skrift hemställt, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga nödiga åtgärder för åstadkommande av det oundgängligen nödvändiga antalet bostadshus för statspersonalen i Nässjö eller genom förmånlig låneförmedling uppmuntra den enskilda byggnadsverksamheten bland nämnda personal; och har till stöd härför huvudsakligen anförts följande:

I anledning av inom stadsfullmäktige härstädes väckt motion om framhållande för statsmyndigheterna av nödvändigheten av åtgärders vidtagande för bostadsproduktion för i statsdrift härstädes anställd personal. beslöto stadsfullmäktige vid sammanträde den 23 innevarande maj hos Eders Kungl. Maj:t i underdanighet anförda följande:

Kravet på att staten såsom arbetsgivare, i likhet med de kommunala och industriella företagen, skall i möjligaste mån sörja för sin anställda personals bostadsfråga och ej genom underlåtenhet härutinnan förvärra den nu rådande bostadsnöden har på senare tiden med allt större styrka börjat göra sig gällande. Statens verksamhet i berörda syfte har hittills varit av mycket blygsam omfattning. För postverkets personal har över huvud taget ingenting gjorts. Statens järnvägars personal har varit den mest gynnade, dels därigenom, att en del nya bostäder tillkommit, och dels genom att bostäder, tillhörande änke- och pupillkassan,

*) Ej här intagen.

till personalen uthyrts. I gjorda utredningar lämnade uppgifter giva dock vid handen, att tillhandahållande av bostäder icke på långt när hållit jämna steg med affärsverkets utveckling, utan snarare minskats. Så t. ex. hade år 1918 endast 36 % av ordinarie befattningshavare tilldelats bostad, under det att motsvarande siffra för år 1910 var 44. Sedan år 1914 har endast i några undantagsfall bostäder uppförts i större samhällen.

Nässjö stad med sitt stora antal statsanställd personal torde i hög grad hava rätt att påräkna hjälp från statens sida för den här rådande bostadsbristens avhjälpande.

Antal järnvägspersonal härstädes utgör för närvarande:

Vid trafikavdelningen	314
» maskinavdelningen	294
eller tillhopa.....	608,

i vilken siffra icke medräknats aspirant- och annan tillfällig personal (vid trafikavdelningen 107 personer) samt banavdelningens personal. För järnvägspersonalen härstädes finnas uppförda eller under byggnad varande 12 st. boställshus med 45 lägenheter.

Postverket med sina 46 tjänstemän har endast till sitt förfogande en lägenhet i postkontoret härstädes. Enligt tillgängliga uppgifter torde antalet lägenheter i Nässjö den 1 nästa oktober uppgå till cirka 2,000, varav ungefär $\frac{1}{3}$ disponeras av statspersonal.

Yttranden över sistnämnda framställning hava avgivits av järnvägsstyrelsen och generalpoststyrelsen, därvid uttalats, att vid förslag om bostadsbyggande för statstjänare all möjlig hänsyn borde tagas till förhållandena i Nässjö; och har sistnämnda styrelse åberopat sin ingivna plan till bostadsbyggande för postpersonalen, vilken plan jag längre fram får tillfälle närmare omförmåla.

I de förut berörda genom länsstyrelserna inkomna *redogörelserna för bostadsbristen i städer och stadliknande samhällen* har från olika håll påpekats, att ett ökat bostadsbygge för statstjänare skulle i avsevärd grad lätta de bostadsbekymmer, som nu i så hög grad tynga stadssamhällenas befolkning. Sådana synpunkter hava gjorts gällande från *Söderhamn, Hudiksvall, Ånge, Charlottenberg* m. fl. orter.

Jämväl från statsinstitutioner hava framställningar ingått om beredande genom statens försorg av bostäder åt vissa statstjänstemän.

Så har *styrelsen för skogshögskolan och statens skogsförsöksanstalt* den 29 december 1919 ingivit en framställning till Kungl. Maj:t om beredande av bostäder i närheten av vederbörande institutioner åt befattningshavare vid skogshögskolan och statens skogsförsöksanstalt.

Vidare har *generaltullstyrelsen* i samband med framläggande av tullverkets utgiftsstater för 1921 anført följande:

Förslag om bostadsbygge för statstjänare i samband med redogörelserna för bostadsbristen i stadssamhällen.

Styrelsen för skogshögskolan.

Generaltullstyrelsen.

Generaltullstyrelsen tillåter sig, ehuru saken icke direkt står i samband med tullverkets utgiftsstater, här beröra ett förhållande, som på senare tiden inträtt och som synes styrelsen vara av den beskaffenhet, att särskilda åtgärder i anledning därav från statsverkets sida väl kunna ifrågasättas. Styrelsen syftar härmed på den alltmer överhandtagande bostadsnöden, som länge gjort sig gällande men som numera stigit till en höjd, vilken gör det snart omöjligt för personer i den, trots erhållna krigstidstillägg, alltjämt synnerligen knappa ekonomiska ställning, vari statstjänstemännen äro försatta, att för rimliga pris förskaffa sig tjänliga bostäder. Bostadsfrågans betydelse för hemlivets trevnad och därmed även för arbetsro och arbetsglädje torde icke kunna skattas nog högt; och icke heller bör vikten av att icke en oproportionerligt stor del av en i alla händelser knapp inkomst måste användas för beredande av en ofta otillfredsställande bostad förbises. De nu i dessa hänseenden rådande missförhållandena kunna givetvis icke undgå att på tjänstemännen verka nedtryckande och förstämmande och äro därigenom i längden utan tvivel ägnade att medföra en ofördelaktig inverkan på deras tjänstutövning. Även direkta olägenheter för statsverket torde kunna påvisas såsom följd av förhållandet. Enligt vad till styrelsens kännedom kommit, hava åtminstone inom tullverket fall inträffat, då svårigheten att erhålla bostad hindrat förtjänta tjänstemän att söka befordran; utsikten att för en viss tjänst finna den rätte mannen kringskäres sålunda till skada för statsverket. De temporära förflyttningar av personal från en ort till en annan, vilka under krisåren varit ganska omfattande och som, i överensstämmelse med 1914 års tullkommissions förslag, lära för framtiden komma att ingå såsom ett väsentligt led i tullverkets förvaltning, försvåras givetvis i hög grad genom bristen på bostäder och de i förhållande till vederbörande tjänstmäns inskränkta tillgångar oskäliga pris, sådana, om de överhuvud taget kunna fås, betinga. Då föga utsikt synes vara för handen, att den tryckande bostadsbristen skall inom en överskådlig tid upphöra eller lindras, utan densamma snarare synes mer och mer förvärras, vågar styrelsen ifrågasätta, huruvida icke Ederes Kungl. Maj:t skulle täckas föranstalta om utredning, om och i vad mån genom åtgärder från det allmännas sida tillgång till tjänliga bostäder skulle, åtminstone på större platser, kunna till skäliga priser beredas statstjänstemännen.

Norrköpings
läroverks-
kollegium.

Ytterligare har *Norrköpings läroverkskollegium* i till mig ställd skrivelse den 19 februari 1920, med framhållande av de vådor bostadsbristen innebar för erhållande av dugande lärarkrafter vid läroverken i de större städerna, anhållit, att vid de åtgärder, som kunde vidtagas för avhjälpan det av statstjänstemännens bostadsnöd, läroverkslärarna också måtte komma i åtanke och sålunda få åtnjuta samma förmåner, som redan hålla på att beredas tjänstemännen vid tull-, telegraf- och vissa andra statens verk.

Andra
kammaren
vid 1919 års
riksdag.

Slutligen erinrar jag om, att *andra kammaren vid 1919 års lagtima riksdag*, (jfr 31), för sin del beslutit bifalla ett sitt fjärde tillfälliga utskotts betänkande i anledning av väckt motion om utredning av frågan rörande

industriella företags skyldighet att sörja för sina arbetares bostadsbehov, i vilket betänkande hemställdes, bland annat, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, *dels* att Kungl. Maj:t ville, efter utredning av behovet för varje särskild ort, vidtaga nödiga anstalter för åstadkommande snarast möjligt av det oundgängligen nödvändiga antalet bostäder för statsanställd personal, *dels ock* att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, i vilken omfattning och i vilka former staten för framtiden måtte kunna sörja för sin personals bostadsförhållanden.

Ett allmänt åtagande från statens sida att sörja för bostäder åt sina tjänstemän är en synnerligen vittutseende fråga, som medför högst betydande ekonomiska konsekvenser. I och för framläggande av ett mera omfattande förslag i detta syfte kräves därför en ingående utredning, behandlande också de eventuella konsekvenser i avlöningshänseende eller eljest, som därmed äro förbundna, ävensom en på denna utredning grundad plan, omfattande hela den tidrymd, under vilken planens realiserande kan tänkas genomförd utan att statens ekonomiska bärkraft anstränges över hövan. Svårigheterna att uppgöra en sådan plan, som med hänsyn till de betydande utgifter den kräver, måste sträcka sig över en lång tidrymd, äro högst betydande. Antalet hos staten anställda tjänstemän växer årligen allt efter som nya områden bliva föremål för statens ingripande; men i vad omfattning man bör räkna med en dylik tillväxt, är omöjligt att på förhand förutse. Inom redan befintliga verk är tjänstemannabehovet ej heller konstant; särskilt vid affärsverken växlar detta behov efter rörelsens utveckling eller tillbakagång. Stationsorterna för tjänstemännen äro också underkastade vissa växlingar, allt efter som orten växer eller sjunker i betydelse för vederbörande statsinstitutioner och därmed större eller mindre personal erfordras. Tjänstemännens anspråk på själva bostäderna torde vara i tilltagande, och vägande av dessa anspråks befogenhet är en mycket vanskelig sak; bygger staten bostäder för sina tjänstemän, måste den också fordra att tjänstemännen taga dessa bostäder i anspråk för egen del. Familjens storlek och tjänsteinnehavarens ekonomiska villkor inverka också på dessa anspråk.

Med vad jag nu yttrat, vill jag emellertid ingalunda påstå, att icke vissa tjänstemannakategorier, för vilkas bostadsbehov staten hittills icke

Departement-
schefen.

sörjt, lämpligen böra i görlig omfattning och under lämplig tidrymd beredas bostad genom statens försorg. Särskilt är så fallet med tjänstemän, som måste vara bosatta å ort, där synnerliga svårigheter föreligga att överhuvud kunna erhålla bostad eller där andra vägande skäl för ett statens bostadsbyggande föreligga. Nämnda synpunkt har varit bestämmande för statsmakternas beslut att t. ex. uppföra bostäder för revirförvaltare i de nordliga delarna av landet; och den kan också göras gällande med avseende å förut omförmäld fråga om beredande av bostäder genom statens försorg åt vissa provinsialläkare. Utredningen av sistnämnda fråga bör därför fullföljas, så att förslag i ämnet kan framläggas inom en nära framtid. Till svårigheterna att besätta provinsialläkardistriktet i de inre och översta delarna av Norrland bidrager otvivelaktigt vanskligheten för vederbörande att vinna dräglig bostad. Att bostadsfrågan för nämnda tjänstemän ej blivit löst, går således ut över allmänheten, vars behov av läkarvård därmed äventyras.

Det lärer också finnas fog för att påstå, att tjänstemännens verksamhet och således tjänstens lämpligaste handhavande stundom kan påfordra, att bostäder beredas vissa tjänstemän genom statens försorg. Så kan t. ex. vara fallet med tjänstemän, som äro fästade vid en viss institution. Men nu berörda fall, där det framför allt är i statens och allmänhetens intresse, att bostad genom statens försorg eller med statens understöd beredes vederbörande, böra göras till föremål för övervägande efter omständigheterna med avseende å varje tjänstemannagrupp för sig.

En utredning och därpå grundad plan till bostadsbyggande i stor omfattning för statstjänstemän har i varje fall icke varit möjligt åstadkomma å sådan tid, att dess genomförande kunnat bliva av avsevärd betydelse för lindrande av den bostadsnöd, som nu trycker stora delar av landet

Det har därför synts mig nödigt, att, då staten icke lärer böra undandraga sig att direkt bidraga till bostadsnödens lindrande genom att också för sin del igångsätta bostadsbyggande för sina tjänstemän i större omfattning än hittills, detta huvudsakligen inskränker sig till bostäder för tjänstemän vid verk och institutioner, där sådant bostadsbyggande hittills varit vanligt och där således statsmakterna varit ense om lämpligheten av en sådan byggnadsverksamhet, ävensom förut prövat, vilka tjänstemannagrupper därvid främst böra ifrågakomma. Jag anser således, att det ökade bostadsbygge för statstjänare, som nu ifrågasättes, bör begränsas till de affärsdrivande verkens personal. Med hänsyn dock till, att tullverket i berörda avseende står de affärsdrivande verken nära, och att speciella svårigheter för detta verks lägre personal

att förskaffa sig bostäder flerstädes uppstått, varom generaltullstyrelsens nyss omförmälda framställning bär vittne, har chefen för finansdepartementet förklarat sig anse, att tullverket jämväl bör bli delaktigt i de anslag, som kunde meddelas till ett av nuvarande förhållanden å bostadsmarknaden påkallat ökat bostadsbygge för statstjänare. Däremot är erinran från min sida ej att framställa.

För att vinna kännedom om, huru stort behovet av bostadsbyggande är å orter, där ett sådant kunde hava avsevärdare inverkan på det allmänna läget å bostadsmarknaden, har jag från de affärsdrivande verken under civildepartementet och från tullverket låtit infordra uppgifter i detta avseende. Jag har härvid icke ansett statens domänförvaltning böra medtagas, enär tjänsteinnehavare under denna förvaltning äro så få till antalet, att ett statens bostadsbyggande för dessa icke kan spela någon roll för den allmänna bostadsmarknaden. Av 1920 års riksdag begäres redan å kapitalökningsstat ett rätt avsevärt belopp eller tillsammans 634,500 kronor för byggande av bostäder åt vissa jägmästare. Statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet har också meddelat mig, att han icke ansåge nödigt att i nu förevarande sammanhang ifrågasätta något forcerat bostadsbyggande för tjänstemän under domänstyrelsen.

Redogörelse för den omfattning, vederbörande verk anse bostadsbyggande för statstjänare nu kunna ifrågasättas.

De från verken i nu berörda hänseende infordrade uppgifterna och framställningarna innehålla huvudsakligen följande:

Statens järnvägar. Av järnvägsstyrelsens utredning framgår, att totala antalet av den järnvägspersonal, som är hänvisad till bostäder, som ej ägas eller förhyras av statens järnvägar, uppgår till 17,414, härin inberäknat, förutom ordinarie personal, även extra ordinarie, aspiranter och verkstadsarbetare.

Statens järnvägar.

Det närmaste behovet av nya bostäder för att avsevärt lätta bostadsbristen, bedömt efter förhållande å varje ort, har upptagits till 4,418 lägenheter om 2 rum och kök samt 282 lägenheter om 3—5 rum och kök. De lägenheter, som i följd härav ifrågasättas till uppförande, fördela sig på de olika distrikten på följande sätt i vad avser orter, där minst 10 lägenheter avses uppföras: I distriktet 1,402 mindre och 91 större lägenheter, varav i Stockholm 700 mindre och 35 större, i Norrköping 100, resp. 12, i Hallsberg 82, resp. 9, i Örebro 75, resp. 14, i Uppsala 75, resp. 6, i Linköping 75, resp. 4, i Mjölby 60 smärre lägenheter, i Katrineholm 45 mindre och 1 större lägenhet, i Sala 42, resp. 5, i Krylbo 40, i Nyköping 27, i Södertälje 24, i Motala 12, i Frövi 11 och i Västansfors 10. Med detta bostadsbyggande skulle, med inräknande av den personal, som redan nu innehar bostad in natura, 31 % av distriktets, inkl. järnvägsstyrelsens personal, beredas bostad i statens järnvägars ägda eller förhyrda hus. II distriktet: Här upptagas 1,075 mindre lägenheter och 83 större, med följande fördelning å olika orter: i Göteborg 500 mindre och 27 större lägenheter, i Kristinehamn 100, resp. 15, i Falköping-Ranten 100, resp. 11, i Karlstad 45, resp. 1, i Jönköping 45, resp.

2, i Skövde 30, resp. 2, i Halmstad 25 mindre, i Mora 24 mindre och 3 större, i Laxå 20, resp. 2, i Herrljunga 20, resp. 2, i Uddevalla 20, resp. 1, i Vansbo 18 mindre, i Kil 16 mindre och 4 större, i Alingsås 15, resp. 3, i Stenstorp 15, resp. 1, i Varberg och Falkenberg vardera 15 mindre lägenheter, i Strömstad och Töreboda vardera 10 o. s. v. Med inräknande av personal, som redan nu innehar bostad in natura, skulle med denna byggnadsplans genomförande 42 % av distriktets personal hava bostad i av statens järnvägar ägda eller förhyrda lokaler. III distriktet: Här föreslås uppförande av 1,381 mindre och 78 större lägenheter fördelade sålunda: Malmö 834 mindre lägenheter och 51 större, Helsingborg 100, resp. 4, Ängelholm 100, resp. 2, Nässjö 95, resp. 7, Alvesta 45, resp. 3, Lund 43, resp. 5, Trälleborg och Eslöv, vardera 40 mindre lägenheter, Hässleholm 31 mindre och 4 större, Kävlinge 28, resp. 2, samt i Älmhult 25 mindre lägenheter. Med den personal, som nu innehar bostad in natura, skulle med nybyggnadsprogrammets genomförande 40 % av distriktets personal beredas bostad i av statens järnvägar ägda eller förhyrda byggnader. IV distriktets byggnadsplan upptager 358 mindre lägenheter, fördelade med 105 på Östersund, 74 på Sundsvall, 44 på Söderhamn, 33 på Bollnäs, 23 på Hudiksvall och 21 på Bräcke, 20 på Ljusdal, 15 på Orsa, 13 på Storvik och 10 på Ånge. Efter planens genomförande skulle 33 % av distriktets sammanlagda järnvägspersonal äga bostad i järnvägarnas egna eller av dem förhyrda lägenheter. V distriktet: Planen omfattar 202 mindre lägenheter och 30 större, därav i Boden 48 mindre och 12 större, i Vännäs 39 mindre och 1 större, i Notviken 27, resp. 3, i Luleå 21, resp. 9, i Gällivare 20 mindre lägenheter, i Umeå 15 mindre och 5 större lägenheter, i Örnsköldsvik 10 mindre lägenheter o. s. v. Med genomförande av denna plan komme av distriktets hela personal 43 % att beredas bostad i järnvägarnas egna eller förhyrda lägenheter.

Kostnaderna för genomförande av de sålunda framlagda planerna äro av järnvägsstyrelsen beräknad sålunda:

Lägenheternas		Antal eldstäder.	å kronor.	Summa kronor.
Antal.	Storlek.			
4,418	2 rum och kök	13,254	5,500 —	72,897,000 —
189	3 " " "	756	5,500 —	4,158,000 —
82	4 " " "	410	6,000 —	2,460,000 —
11	5 " " "	66	6,000 —	396,000 —
			Summa	79,911,000 —

Telegraf-
verket.

Telegrafverket. Med överlämnande av en tablå över bostadsbehovet för den gifta personalen vid telegrafverket, har telegrafstyrelsen huvudsakligen anfört följande: Telegrafstyrelsen har i utredningen medtagit endast den gifta personalen, vilken givetvis i första hand bör komma ifråga vid anskaffande av bostäder. Emellertid finnes inom telegrafverket ett avsevärt antal ogifta tjänstemän, som av flera anledningar äro i behov av bostäder i statens egna hus. Då frågan om byggande av bostäder tagit fastare form, torde telegrafstyrelsen få anledning att på flera platser även medtaga denna personal vid beräkandet av behöfligt antal bostäder.

Av en bifogad tablå framgår ungefärliga bostadsbehovet för den gifta personalen, varjämte i tabblån lämnas en del upplysningar för frågans bedömande.

I tabblån äro icke upptagna sådana mindre platser, där betydande bostadsbrist råder, men på vilka platser telegrafverkets personal är så fåtalig att bygga av bostäder enbart för denna personal icke lämpligen kan förordas. Frågan om bostäder för ifrågavarande personal torde bäst kunna ordnas i samband med eventuellt bostadsbygge för annat statens verk.

Bostadssvårigheterna göra sig kännbara på de flesta platser, där telegrafverkets personal finnes placerad. Utan tvivel är dock bostadsbristen störst i de större städerna. Där är det även för telegrafverket mest av behovet påkallat att ordna bostadsfrågan i syfte att kunna ernå erforderlig rekrytering av personal. Det synes telegrafstyrelsen därför föreligga alla skäl att till en början koncentrera bostadsbyggandet till de större platserna och där söka genomföra bostadsanskaffandet för personalen. Undantag härifrån måste emellertid göras för ett par mindre platser, där bostadsbristen för telegrafverkets folk icke kan avhjälpas på annat sätt än att telegrafverket bygger bostäder.

Utgående från dessa synpunkter anser styrelsen att bostadsfrågan bör lösas under åren 1920—1922 beträffande nedannämnda orter och i nämnd ordning: Stockholm, Göteborg, Norrköping, Gävle, Malmö, Nynäshamn, Linköping, Sundsvall, Uppsala, Örebro, Hallsberg, Hässleholm och Lund.

Härigenom skulle i runt tal 70 % av telegrafverkets å dessa platser anställda gifta tjänstemän och arbetare, som icke redan bo i telegrafverkets fastigheter eller i av telegrafverket förhyrda fastigheter eller som beräknas komma att hyra i påbörjade eller planerade bostadshus, erhålla bostäder i statens fastigheter.

Å vissa platser gör sig behovet av större lägenheter kraftigare gällande. Detta gäller särskilt Stockholm, Göteborg, Norrköping och Gävle. Å samtliga dessa platser kommer att under år 1920 placeras personal, åt vilka bostäder icke kan anskaffas. Det synes sålunda omöjligt att på ett tillfredsställande sätt genomföra den organisation av distrikten, som är beslutad att träda i kraft den 1 juli 1920, förrän bostäder innehållande större lägenheter uppförts i Norrköping och Gävle. Från rättsvisans synpunkt sett måste även fordras, att bostadsbyggandet ej inskränkes till bygga av bostäder enbart för personal som önskar mindre lägenheter.

Frågan om tomter för blivande bostadshus torde lätt kunna ordnas på de flesta platser. Om man bortser från de fall fall, då kombination med uppförande av stationsbyggnad lämpligen kan ske, behöva byggnaderna givetvis icke förläggas till de centralare delarna av samhällena, och betinga tomterna därför relativt ringa kostnader, särskilt som kommunerna å de flesta platser tillhandahålla lämpliga tomter för skäligt pris.

Å många platser finnes i kommunernas närhet staten tillhörig obebyggd mark, som dock vanligen faller utom fastställd stadsplan. Då bebyggandet emellertid kräver framdragandet av vatten-, avlopps- och dylika ledningar, som medtaga dryga kostnader, torde det i allmänhet icke bliva fördelaktigt att uppföra byggnader å ifrågavarande, staten tillhörig mark.

Kostnaden för uppförande av bostadshus under åren 1920—1922 å de av telegrafstyrelsen föreslagna orterna anser styrelsen svårigen kunna angivas. Kostnaden är delvis beroende på sättet för byggnadernas anordnande. I detta sammanhang skulle kunna sättas in fråga, fortsätter styrelsen, huruvida icke skäl vore att i en viss utsträckning planera byggande av enfamiljshus eller radhus, särskilt å

platser, där billigare byggnadssätt och billigare tomtpriiser för dylika byggnadstyper kunna tillämpas. Oavsett den trevnad detta skulle innebära för hyresgästerna, kan ett sådant byggnadssätt i framtiden hava sin fördel för staten. Det får nämligen antagas, att kostnaderna för fastigheternas underhåll i framtiden bliva betungande och att det kan inträda andra, mer normala förhållanden, då det ej längre är behöfligt för staten att vara ägare till bostadshusen. Med ett sådant byggnadssätt som det här antydda skulle det framdeles kunna bliva möjligt att försälja fastigheterna till bostadsinnehavarna. Man kan nämligen antaga, att en blivande ägare skulle kunna billigare ombesörja underhållet än staten, så att en överlåtelse kan i ekonomiskt avseende medföra fördel för båda parterna. Staten skulle genom dylika försäljningar även kunna få loss en del av det kapital, som nedlagts i byggnader. Kommunerna lära på sina håll hava börjat slå in på en dylik byggnadspolitik.

I stort sett torde emellertid omkring 2,000 eldstäder behöva byggas under angivna tid. Om man kan beräkna, att kostnaden per eldstad kan komma att stanna vid 7,500 å 9,000 kronor skulle byggnadskostnaden för dessa byggnader bliva 15—18 miljoner kronor. Vad tomtrågan beträffar, torde man kunna beräkna att erhålla billig mark av kommunerna på de platser, där staten ej kan tillhandahålla egna tomter. Ett belopp, motsvarande 5 % på byggnadskostnaden eller 750,000—900,000 kronor, torde därför bliva tillräckligt för detta ändamål.

Sammanlagt skulle alltså i runt tal 16—19 miljoner behöva avses under åren 1920—1922 till bostadshus för telegrafverkets personal.

En närmare redogörelse för den åberopade tablån torde jag ej behöva lämna, utan allenast göra några meddelanden angående omfattningen av det bostadsbyggande, telegrafstyrelsen tänkt sig för de närmaste 3 åren och som främst ansetts böra inriktas på följande orter: Stockholm, Göteborg, Norrköping, Gävle, Malmö, Nynäshamn, Linköping, Sundsvall, Uppsala, Örebro, Hallsberg, Hässleholm och Lund. I *Stockholm*, där 389 familjer förhyra lägenhet av annan än telegrafverket, anses böra uppföras lägenheter om högst 2 rum och kök för 265 familjer och om 3—5 rum och kök för 48 familjer. Med avseende å lämpliga tomter därstädes uttalar telegrafstyrelsen, att statens hela bostadsbehov i Stockholm bör ses i ett sammanhang och en plan härför uppgöras. För *Göteborg* upptagas till byggande 63 lägenheter om högst 2 rum och kök samt 29 lägenheter om 3—5 rum och kök, varvid telegrafstyrelsen, under meddelande att både staden och staten äga lämpliga tomter, betingande de förra kronor 12: 30 per kvm. och de senare 45 kronor per m². Särskilt framhålles behovet av bostadsbyggande för den personal, som bör erhålla 3—5 rum och kök, medan däremot byggande av mindre lägenheter, i följd av redan av telegrafstyrelsen vidtagna byggnadsåtgärder, är mindre trängande. I *Norrköping* ifrågasättes byggande av 15—20 lägenheter av den mindre kategorien och 11 av den större, varvid med hänsyn till samma förhållande, som anförts rörande Göteborg, behovet av större lägenheter framför allt behöves tillgodoses. Staden säljer mark till 7 å 10 kronor per m², medan staten tillhörig mark mindre väl lämpar sig för byggnadstomter, då den är belägen utom stadsplanen och sålunda kostnaden för vatten- och belysningsledningar blir betydande. I *Gävle* upptagas 20 mindre lägenheter och 8 större, i sammanhang varmed anmäles att byggnadsmark tillhörig staten eller kyrkofonden ej finnes. I *Malmö* ifrågasättes 32 mindre och 16 större lägenheter och finnas därstädes lämpliga tomter, tillhörande såväl staten som staden. För *Nynäshamn* upptager förslaget 40 mindre och 3 större lägenheter och anmäles, att

tomter tillhöriga telegrafverket finnas. För denna ort nu upptagna byggnader fölle utanför de anslag, som begärts å tilläggsstat för 1920. I *Linköping* upptagas 35 mindre och 3 större lägenheter. Staden har lämplig mark invid stadsplanen, och säljer välbelägna tomter till c:a 6 kronor per m². För *Sundsvall* upptagas byggande av 23 mindre och 11 större lägenheter, i sammanhang varmed anmäles att tomtmark, tillhörande staten, ej finnes. I *Uppsala* ifrågasättes uppförande av 22 mindre lägenheter; staden tillhandahåller lämpliga tomter till pris, som kan beräknas till 3 % av byggnadskostnaden; staten eller kyrkofonden äger ej lämplig mark för byggande av bostäder. I *Örebro* upptager planen byggande av 17 mindre lägenheter och 5 större. Staten saknar lämpliga tomter, då de statens järnvägar tillhöriga torde behövas för denna statsinstitutions behov. Staden säljer emellertid tomter till billiga pris. För *Hallsberg* upptagas 11 mindre lägenheter, och äger såväl statens järnvägar som köpingen lämpliga tomter för bostadsbyggande. I *Hässleholm* ifrågasätts 15 mindre lägenheter och 1 större, och finnes lämplig staten tillhörig mark för bebyggande. I *Lund* ifrågasättes byggande av 22 mindre lägenheter och 3 större; staten tillhörig obebyggd tomtmark finnes.

För nu berörda orter upptager planen således sammanlagt 580 mindre lägenheter (om högst 2 rum och kök) samt 138 större (om 3—5 rum och kök) eller tillsammans 718 lägenheter med en beräknad byggnadskostnad av 16—19 miljoner kronor.

Härjämte upptager den återopade tablån byggande längre fram av tillsammans 307 mindre lägenheter och 59 större lägenheter, förlagda till sammanlagt 40 städer och stadslignande samhällen. Kostnaden för dessa lägenheters uppförande torde kunna beräknas till c:a 10 miljoner.

Av telegrafverket å samtliga i planen upptagna orter stationerad gift personal, uppgående till 1,418 familjer, skulle med hela planens realiserande 1,084 eller c:a 75 % erhålla bostad genom statens försorg. Härefter är ej medräknad personal, för vilken bostäder äro under uppförande, liksom givetvis ej heller personal, som redan bebor verket tillhöriga lägenheter.

Postverket. I skrivelse den 16 januari 1920 anför Generalpoststyrelsen med överlämnande av en tablå över bostadsbehovet för postverkets personal i de orter i riket, där betydande bostadsbrist råder, följande:

»Beträffande Stockholm äro uppgifterna rörande antalet erforderliga nya bostadslägenheter grundade på från vederbörande postmästare infordrade uppgifter och utvisa, i vilken utsträckning tjänstemännen själva önska förhyra lägenheter i byggnader, uppförda genom statens försorg.

Samtliga postdirektörer hava meddelat, att bostadsbrist numera råder på så gott som varje större ort, vilket givetvis för posttjänstemännen liksom för andra medborgare medför allvarliga svårigheter. I de flesta fall äro dessutom förhållandena numera sådana, att en tjänsteman, som förflyttas från en ort till en annan, på den nya tjänstgöringsorten i allmänhet icke kan erhålla bostadslägenhet för sig och sin familj. Detta verkar givetvis i högre grad menligt ej blott för vederbörande tjänstemän utan även för postverket, i det att tjänstemännen, särskilt de familjeförsörjande, av nu angivna skäl icke anse sig kunna söka vare sig förordnande eller befattning å högre tjänst å annan ort än den, där vederbörande äro placerade. Skyndsamma åtgärder från statens sida till avhjälpande av bostadsbristen äro därför utan tvivel av nöden.»

Av åberopade tablå inhämtas bl. a. följande. Ungefärliga antalet för postverkets personal behövlige lägenheter, som ej ägas eller förhyras av postverket, har upptagits till sammanlagt 3,634 lägenheter. Det antal lägenheter, som nu ifrågasättes till uppförande, utgör 2,803, fördelade på följande sätt: lägenheter om 5 rum och kök 88, lägenheter om 4 rum kök 171, lägenheter om 3 rum och kök 553, lägenheter om 2 rum och kök 1,814 samt lägenheter om 1 rum och kök 118, varjämte 57 enkelrum upptagits.

Det föreslagna bostadsbyggandet fördelar sig sålunda. Stockholm 876 lägenheter, Göteborg 335, Malmö 225, Gävle 66, Hälsingborg 64, Örebro 62, Norrköping 52, Uppsala och Östersund, vardera 43, Linköping och Sundsvall vardera 40, Nässjö 38, Västerås 30, Kalmar och Karlskrona vardera 27, Jönköping 26, Krylbo 25, Karlstad, Kristianstad och Lund en var 24, Halmstad 23, Eskilstuna 22, Falköping 20, Borås 19, Kristinehamn 18, Södertälje och Landskrona vardera 17, Härnösand, Katrineholm, Bollnäs och Lidköping en var 16, Västervik Nyköping och Långele en var 15, Luleå och Bräcke vardera 14, Uddevalla, Umeå, Stortvik, en var 13, Skara 12, Boden, Mjölby, Hallsberg, Falun, Sala, Oscarshamn en var 11, Arvika, Borlänge, Djursholm, Sollefteå, Sundbyberg, Söderhamn och Vänersborg en var 10 o. s. v. Några kostnadsberäkningar äro ej verkställda, men skulle, efter 6,000 kronor per eldstad, kostnaderna för föreslagna 9,320 eldstäder uppgå till 55,920,000 kronor.

Statens vattenfallsverk. Vattenfallsstyrelsen lämnar först en redogörelse för vilken styrelsen underlydande personal, som icke bebor lägenheter, vilka tillhandahållas av styrelsen. Redogörelsen visar att, vad beträffar tjänstemän, 82 lägenheter mellan 3 rum och 5 rum och kök samt 537 lägenheter om högst 2 rum och kök, därav 358 enkelrum, av tjänstemännen själva förhyras. Dessutom visar redogörelsen, att 997 av vattenfallsverken sysselsatta arbetare själva få sörja för sina bostadsbehov.

Vattenfallsstyrelsen anför: »Beträffande den utsträckning, i vilken bostäder för statens vattenfallsverks personal behöva uppföras, tillåter sig vattenfallsstyrelsen till en början framhålla, att bostadsbristen är minst lika kännbar i fråga om medelstora lägenheter som beträffande smålägenheter, varför man icke bör begränsa uppförandet av nya bostäder endast till sådana om högst 2 rum och kök. En sådan begränsning skulle för övrigt, såsom framgår av det nedanstående, förrycka den rationella lösningen av vissa vattenfallsverkets lokalfrågor.

Erforderlig tomtmark för bostäder åt statens vattenfallsverks personal finnes å områden, tillhörande statens vattenfallsverk, i Trollhättan, Vänersborg, Lilla Edet—Ström, Södertälje, Älvkarleby och Porjus samt delvis i Motala och Västerås.»

Den av styrelsen framlagda planen för ytterligare bostadsbyggande innebär huvudsakligen följande: *Trollhättan:* bostad är upplåten till c:a 98 tjänstemän och 20 arbetare. Utöver de 92 eldstäder, för vilka anslag redan nu meddelats, är behövt att under närmaste tiden få uppföra ytterligare 59 eldstäder, varav 2 lägenheter om vardera 6 rum och kök, 2 om vardera 5 rum och kök, 2 om vardera 4 rum och kök, 2 om vardera 3 rum och kök samt 5 lägenheter om vardera 2 rum och kök. *Lilla Edet—Ström:* en lägenhet om 3 rum och kök erfordras. *Motala:* bostäder om sammanlagt 25 eldstäder erforderliga (c:a 20 eldstäder torde tillkomma av redan meddelade anslag). *Södertälje:* bostäder för kanalverkets tjänstemän om tillsammans 20 eldstäder nu erforderliga. *Västerås:*

lägenheter om 43 eldstäder erfordras; *Älvkarleby*: ytterligare 12 eldstäder upptagas; *Porjus*: lägenheter om 40 eldstäder erfordras.

För kraftverkens distriktskontor äro upptagna bostäder om tillsammans, i Stockholm 35 eldstäder — avser blott kraftverkens distributionskontor, medan totalbehovet, som skattas till 491 eldstäder, ansett böra för sitt tillgodoseende bero av storleken av meddelade anslag — Uppsala 50 eldstäder, Södertälje 50 eldstäder, Sala 50 eldstäder, Göteborg 6 eldstäder och Skara 6 eldstäder.

Planen upptager således tillsammans nybyggnad av 396 bostäder, fördelade på lägenheter mellan 6 rum och kök och 2 rum och kök, med smärre lägenheter till övervägande antal. Statens vattenfallsverks personal, tjänstemän och arbetare, uppgår f. n. till c:a 3,700, därav c:a 1,200 mera tillfälligt anställda. Några kostnadsberäkningar äro ej verkställda. Efter 6,000 kr. per eldstad skulle totala kostnaden för nu ifrågasatt bostadsbyggande om tillhopa 396 eldstäder belöpa sig till 2,376,000.

Tullverket. Generaltullstyrelsen anser, att det statens bostadsbyggande, som nu närmast bör ifrågasättas, bör inskränka sig till städer med tullförvaltningar eller städerna Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg, Gävle, Sundsvall och Trälleborg.

Vad först angår *Stockholm*, erinrar styrelsen om en sin underdåniga framställning den 26 nov. 1919 om uppförande å staten tillhörig mark å norra Djurgården av bostadslägenheter för tullpersonalen vid Värtahamnen — härom har redan förslag avlåtits till riksdagen om anslag å 1920 års tilläggsstat om 1,205,400 kronor — och meddelar, att då styrelsen föreställer sig, att en utredning, som avser att lindra bostadsnöden i Stockholm medelst byggande av bostäder för statspersonal, måste försiggå efter enhetliga grunder, varje verk för sig icke syntes lämpligen kunna avgiva förslag.

För *Göteborg* hava framlagts 3 alternativ, alt. I om byggande av 110 eldstäder för en kostnad av 619,000 kr. eller 5,600 kr. per eldstad, alt. II om 130 eldstäder för en kostnad av 654,000 kr. eller 5,030 kr. per eldstad, samt alt. III om uppförande av 102 eldstäder för en sammanlagd byggnadskostnad av 727,000 kr. eller 7,100 kr. per eldstad, allt inräknat förvärv av tomtmark. Alt. I avser bebyggande av vissa tomter i 5:te kv. av stadsdelen Kungsladugården med s. k. landshövdingshus, inrymmande lägenheter om 1 t. o. m. 3 rum och kök med i allmänhet stora utrymmen; alt. II avser bebyggande av samma och på liknande sätt, men med genomgående mindre utrymmen; alt. III avser bebyggande av kvarteret nr 49 av Kungsladugården med egnahemsbyggnader med lägenheter fr. o. m. 1 t. o. m. 3 rum och kök. Alt. III förordas av styrelsen, som, därest valet i stället kommer att stå mellan alt. I och II, förordar alt. I. Området kungsladugården tillhör staden. Staten äger visserligen tomter i den s. k. kommandantsängen, men dessa hava vid försäljning betingat höga pris (43—45 kr. per m²).

I *Hälsingborg* förordas uppförande av en byggnad av tegel med 15 lägenheter om huvudsakligast 2 rum och kök. Antalet eldstäder belöper sig till 46 och totala byggnadskostnaden är beräknad till 310,000 kr., motsvarande en kostnad per eldstad av 5,500 kr. Såsom lämplig byggnadsplats har antagits visst område å »pastors löningsjord» eller, om särskilt höga kostnader för ledningars

framdragande skulle väsentligt öka kostnaden, en tomt i kvarteret Druvan, som kan förvärfvas för 8 kr. per m³.

För *Malmö* föreligga 2 alternativ, alt. I avseende en byggnad av tegel i 3 våningar i östra delen av staden, innefattande förutom 4 lägenheter om upp till 4 rum och kök med jungfrukammare, 17 lägenheter om 2 rum och kök eller i allt 72 eldstäder och betingande en sammanlagd byggnadskostnad av 387,120 kr. eller 5,377 kr. per eldstad, samt alt. II, avseende en byggnad av tegel i 4 våningar i den s. k. Rörsjöstaden, innehållande förutom 8 lägenheter av upp till 4 rum och kök samt jungfrukammare, 15 lägenheter à 2 rum och kök samt 13 enkelrum (jämt 1 bostadslägenhet med kontor) och betingande en kostnad av 567,128 kr. eller för var av 110 eldstäder 5,165 kr. Ifrågasvarande tomter tillhöra staden, som torde upplåta dem till självkostnadspris. Styrelsen förordar alt. II.

För *Norrköping* äro 2 alt. upprättade. Alt. I avser 2 tribelägna byggnader, nämligen *dels* en byggnad av tegel eller trä i 2 våningar, innehållande 10 lägenheter om 2 rum och kök, i allt 30 eldstäder och med en byggnadskostnad, incl. tomtens förvärf för 12,600 kr. eller 7 kr. per m³, av 192,600, resp. 174,600, kr. för stenhus och trähus med revetering eller 6,400 kr. resp. 5,800 kr. per eldstad, *dels ock* en byggnad med 4 lägenheter om 3 rum och kök, jungfrukammare, i allt 20 eldstäder, betingande en kostnad med tomt (kr. 7,840 eller 7 kr. per m³) av 127,840 resp. 115,840 kr., beroende av om stenhus eller trähus uppföres, eller 6,400 kr., resp. 5,800 kr., per eldstad. Alt. II avser en byggnad av tegel i 3 våningar, innehållande 10 lägenheter om 2 rum och kök och 4 lägenheter om 3 rum, kök och jungfrukammare, i allt 50 eldstäder. Kostnaden för detta alt. är upptagen till 299,400 kr. (incl. tomt) eller per eldstad 6,000 kr. Byggnaderna äro belägna vid gatan Storsvängen och tomterna kunna förvärfvas för 7—9 kr. per m³. Styrelsen förordar alt. I med tegel som byggnadsmaterial.

Jämväl för *Gävle* föreligga 2 alternativ. Alt. I avser en byggnad av sten i 3 våningar, innehållande 6 lägenheter om 2 rum och kök och 3 lägenheter om 1 rum och kök, i allt 24 eldstäder; tomtpriset är 3,200 kr., motsvarande 4 kr. per m³; totala kostnaden 160,000 kr. eller 6,667 kr. per eldstad. Alt. II avser 2 trähus i 2 våningar å Sörby egendoms område, det ena innehållande 4 lägenheter om 2 rum och kök, det andra 4 lägenheter om 1 rum och kök, i allt 8 lägenheter om tillsammans 20 eldstäder. Tomterna kunna förvärfvas för 5,600 kr. eller 3 kr. 50 öre per m³. Totala kostnaden är beräknad till 116,000 kr. eller 5,800 kr. per eldstad. Generaltullstyrelsen förordar detta sista alternativ.

I *Sundsvall* är uppgjort ett förslag till 2 fribelägna byggnader av trä i två våningar, innehållande tillsammans 8 lägenheter om 2 rum och kök samt 2 lägenheter om 1 rum och kök, i allt 28 eldstäder; tomtpriset är 7,200 kr. motsvarande 4 kr. per m³, totala byggnadskostnaden upptages till 150,000 kr. eller omkring 5,400 kr. per eldstad. Förslaget förordas av styrelsen.

I *Trälleborg* föreslås uppförande å tomt i kv. Grävlingen av 1 byggnad av tegel i 2 våningar, innehållande 10 lägenheter om 2 rum och kök, 2 om 3 rum och kök samt 4 enkelrum om tillsammans 42 eldstäder. Totala byggnadskostnaden är upptagen till 198,000 kr. eller omkring 4,700 kr. per eldstad. Tomtpriset 5,950 kronor motsvarar 7 kr. per m³. Jämväl detta förslag finner styrelsen böra komma till utförande.

Genom de nu föreslagna byggnaderna skulle, meddelar generaltullstyrelsen slutligen omkring 13 % av personalen å resp. orter beredas bostäder i statens hus.

En sammanfattning av sålunda inkomna uppgifter ger vid handen, att uppförande av tillhopa 26,872 eldstäder ifrågasatts, därav för statens järnvägar 14,486 eldstäder för en beräknad kostnad av 79,911,000 kr., för telegrafverket 2,292 eldstäder för en approximativ kostnad av 18,018,000 kr., för postverket 9,320 eldstäder för en kostnad efter i genomsnitt 6,000 kr. per eldstad av 55,920,000 kr., för vattenfallsverken 396 eldstäder för en kostnad efter i genomsnitt 6,000 kr. per eldstad av 2,376,000 kr. samt för tullverket 378 eldstäder för en beräknad kostnad av 2,260,728 kr. *Totalkostnaden skulle härmed bliva 158,485,728 kronor.*

Sammanfattning.

Bostäderna avse till mycket övervägande del lägenheter om 2 rum och kök eller därunder, men även större lägenheter upp till t. o. m. 6 rum och kök ifrågasättas. Särskilt för postverkets och vattenfallsverkens del äro de större lägenheterna förhållandevis ej få till antalet.

Vad sålunda förekommit visar omöjligheten för statsverket ur statsfinansiell synpunkt att nu på en gång inläta sig på ett bostadsbyggande av den omfattning, som verken enligt den nyss lämnade redogörelsen anse önskvärd. Ett sådant bostadsbyggande skulle också alltför hårt anlita arbetsmarknaden och omöjliggöra den kommunala och privata byggnadsverksamhet, som det under rådande förhållanden bör vara staten angeläget att understödja. Men om blott en bråkdel av de medel, som enligt de av verken framlagda planerna skulle erfordras, nu kan beredas, vore därmed helt visst åtskilligt vunnet till lindrande av den allmänna bostadsbristen för tillfället, särskilt om de anslagna medlen så användas, att de utportioneras till byggnadsföretag å ett flertal olika orter i landet, där den allmänna bostadsmarknaden främst kan påverkas av dessa företag.

Departementschefen.

Med avseende å det belopp, som jag anser böra beredas till det bostadsbyggande för statstjänare, som sålunda planerats, har det gällt att finna en summa, vilken, samtidigt som den är anpassad efter de statsfinansiella möjligheterna, kan verksamt bidra till den allmänna bostadsnödens lindrande och bereda det största möjliga antal statstjänare lämplig bostad i statens hus. Efter dessa grunder har jag, på sätt redan meddelats, kommit till den uppfattning, att för ifrågavarande byggnadsverksamhet tillgång till ett sammanlagt belopp av 30,000,000 kronor nu bör beredas. Det nämnda beloppet är också satt i förhållande till den särskilda tillgång, som är

avsedd att anlita för ifrågavarande bostadsbygge. Efter förut angivna (sid. 45) beräkningar av en kostnad per eldstad av 6,000 kronor, skulle härmed kunna åstadkommas ett antal eldstäder av 5,000. Det må tilläggas, att jag härvid räknat med, att de affärsdrivande verken under de närmaste åren i vanlig ordning skola å de årliga kapitalökningsstaterna kunna beredas anslag för bostäder åt underlydande tjänstemän i ungefär den omfattning, som under de senaste åren varit vanligt eller 6—9 miljoner kronor om året, med vilka anslag minst 1,000 eldstäder om året skulle kunna komma till stånd.

I den allmänna planen för statens verksamhet till bostadsproduktionens främjande har jag angivit, att planen bör avse en femårsperiod, inräknat år 1920. Det statens bostadsbyggande, varom här är fråga, kan ej heller lämpligen sammanpressas till en kortare tidrymd. Utom de allmänna förut anförda skäl, som tala häremot, må framhållas, att, då åtgärder till den kommunala och enskilda bostadsproduktionens stimulerande också framläggas i syfte att få till stånd en omfattande kommunal och privat bostadsproduktion, staten ej bör forcera sitt bostadsbyggande på sådant sätt, att det kommunala och enskilda bostadsbyggandet försvåras eller omöjliggöres. Jämväl för organiserandet och ledandet av ifrågavarande byggnadsverksamhet för statens räkning synes en femårsperiod vara den lämpligaste tidrymden.

Med antagande härav lära dock något högre anslag sammanlagt böra tillmätas under åren 1920 och 1921 än som skulle föranledas av att anslagsbeloppet 30,000,000 kronor fördelas lika på de fem åren. Jag anser således, att medel för ifrågavarande statliga bostadsbyggande böra beredas med 7,500,000 kronor för år 1920 och 10,000,000 kronor för år 1921.

På sätt statsrådet och chefen för finansdepartementet framhållit i sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 7 januari 1920 under »in-komsterna», skulle finansieringen av förevarande direkt för bostadsnödens lindrande avsedda statliga bostadsbyggande så ordnas, att rusdrycks-medelsfondens tillgångar, vilka under innevarande år beräknas uppgå till 30 miljoner kronor, placeras i dessa statsverkets blivande fastigheter, givetvis under sådana former, som tillförsäkra fonden ränteinkomst och möjliggöra foudmedlens lösgörande i händelse av behov för de med fonden närmast avsedda ändamål.

Att medel för ifrågavarande bostadsbygge icke synas böra anvisas å de vanliga kapitalökningsstaterna av upplånade medel, har sin grund däri, att det statliga bostadsbyggande, varom här är fråga, huvudsakligen är en extra ordinär åtgärd, väsentligen påkallad för lindrande

av den för tillfället tryckande allmänna bostadsnöden, men däremot icke erforderlig för verkens affärsdrift. Det för denna drift oundgängliga behovet av bostadsbyggande för affärsverkens personal beräknas att under den tid, det särskilda statliga bostadsbyggandet äger rum, pågå i under de sista åren vanlig omfattning och således ändock sträcka sig avsevärt utöver den tidigare normala bostadsproduktionen vid verken. Det kan ej heller anses väl överensstämmande med de principer för affärsmässighet, efter vilka statens affärsdrivande verksamhet bör bedrivas, att nu ålägga affärsverken den mera forcerande bostadsproduktion, varom här är fråga. Ett dylikt åläggande synes också så mycket mindre påkallat, som det näppeligen torde kunna undvikas att, trots alla försiktighetsmått, ett dylikt omfattande bostadsbyggande blir dyrare, än om den ur kostnadssynpunkt lämpligaste tidpunkten fått i varje fall avvaktas.

De affärsdrivande verken torde i alla händelser böra åläggas viss andel av det nu ifrågasatta bostadsbyggandet genom att i regel ikläda sig särskilda uppoffringar för tillhandahållande av mark för bostädernas uppförande och genom att svara för deras framtida underhåll. Kostnaden för administrationen och ledningen av ifrågavarande byggnadsverksamhet synas också böra ankomma på verken.

Efter vilka grunder ränta skall erläggas till rusdrycksmedelsfonden för de till bostadsbyggandet för statstjänare därifrån disponerade medlen lär böra ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma. Vederbörande tjänsteinnehavare, till vilken bostäderna förhyras eller upplåtas, böra enligt de grunder, som från den 1 juli 1920 bliva gällande, betala hyra för lägenheterna enligt i orten gängse pris; men det är sannolikt, att den hyra, som sålunda utkräves, icke förslår till ränta å rusdrycksmedelsfonden samt till nödigt underhåll av fastigheterna i fråga. Skillnaden måste då fyllas och bör för varje fastighet erläggas av det verk, som övertagit byggnaderna.

Det torde likaledes böra överlåtas åt Kungl. Maj:t att träffa nödiga bestämmelser för att efter behov kunna lösgöra medel ur fonden för dess egentliga syfte.

En detaljerad plan, varest och av vilken beskaffenhet samt för vilka av de här ifrågasatta verkens personal — statens järnvägars, telegrafverkets, postverkets, vattenfallsverkens och tullverkets — de olika bostäderna böra uppföras, kan nu icke föreläggas riksdagen. En ingående ytterligare prövning av verkens så väsentligt reducerade anslagsbehov måste därför äga rum. I den mån så är möjligt torde också hänsyn böra tagas till, i vad omfattning å vederbörande ort bostadsbyg-

gande kommer till stånd genom kommun eller enskilda, förhållanden, som nu ej kunna förutses och som äro underkastade ofta hastiga växlingar. Under föreliggande situation torde därför riksdagen befinnas villig att ställa de till ifrågavarande bostadsbyggande anvisande medlen till Kungl. Maj:ts förfogande för nu ifrågavarande ändamål. Det skulle härmed ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma, i vad omfattning de olika verken skulle få del av de anslagna medlen samt varest och på vad sätt de olika byggnadsföretagen skulle komma till stånd. Att därvid hänsyn främst bör tagas till de orter, där bostadsbristen är mest framträdande och där således de största svårigheterna föreligga för statstjänarna att skaffa sig bostäder, lär vara uppenbart. Samtidigt härmed bör dock också beaktas angelägenheten av, att bostadsbyggandet fördelas över landets olika delar och att en lämplig uppdelning av bostadsbyggandet på städer och landsbygd (municipalsamhällen och andra stadsliknande orter) kommer till stånd.

Med avseende å förevarande bostadsbyggande torde böra gälla, att staten företrädesvis bör uppföra familjebostäder och att dessa, såsom man vid de affärsdrivande verken under senare år eftersträvat, böra i regel bestå av 2 rum och kök och allenast där plananordningar och utrymmen befinnas vara väl tillgodosedda omfatta endast 1 rum och kök. Då svårigheterna för den lägre tjänstemannapersonalen att skaffa sig bostäder tvivelsutan äro större än för andra statstjänare och de förstnämndas bostadsbehov mest trycker den allmänna bostadsmarknaden, bör ifrågavarande bostadsbyggande avse lägenheter just för den lägre tjänstemannapersonalen.

Staten torde emellertid icke böra helt undandraga sig att lämna visst stöd för bostadsanskaffande åt en del av de tjänstemän, som kunna hava berättigade anspråk på större lägenheter och som hava svårigheter att anskaffa sådana. Men detta synes mig icke böra ske under den form och i det sammanhang, varom här är fråga. Syftet med nu förevarande byggnadsverksamhet är närmast att lindra den allmänna bostadsnöden och denna är, såsom jag förut framhållit, vida större med avseende å smärre lägenheter än beträffande de något större. Till frågan om det stöd, som staten kan böra lämna de statstjänare, vilka hava behov av större lägenheter, återkommer jag under nästa avdelning.

På grund av vad sålunda anförts, anser jag mig böra ifrågasätta, att det byggande av bostäder för statstjänare, som nu ifrågasättes med medel från rusdrycksmedelsfonden, i regel begränsas till uppförande av lägenheter om högst 2 rum och kök.

Med avseende å beskaffenheten av de tjänstemannabostäder, som sålunda skulle uppföras, lära de erfarenheter, som vunnits under statens bostadsbyggande de senaste åren, givetvis böra noga beaktas. Byggnaderna böra tillfredsställa hygieniska och sociala krav samt genom praktiska inredningar sträva efter att bliva mönster för andra byggnadsföretag. Jämväl till det yttre tilltalande byggnadsformer böra eftersträvas.

På sätt jag längre fram får tillfälle framhålla, spelar typiseringen av bostadshus och standardiseringen av byggnadsmateriel en icke ringa roll för byggnadskostnadernas nedbringande. Att i detta avseende, liksom i övrigt beträffande ett ekonomiskt byggnadssätt, särskilda fordringar böra uppställas och genomföras, torde också böra här framhållas. Huru som i övrigt åtgärder till nedbringande av materialkostnaderna kunna och böra vidtagas framgår av den promemoria från chefen för järnvägsstyrelsen, som jag här nedan åberopar i sammanhang med frågan om organiserande och ledande av förevarande byggnadsverksamhet.

Bostäderna böra upplåtas allenast till statstjänare, och den allmänna regeln i det från och med den 1 juli 1920 gällande avlöningsreglementet för statens järnvägar, telegrafverket, postverket och vattenfallsverken att vederbörande statstjänare skola vara skyldiga att bebo den lägenhet, som åt dem upplåtes, samt därför betala skälig hyra, bör i sammanhang med blivande lönereglering för tullverkets personal gälla även detta verk.

Jag har förut antytt, att vederbörande verk i regel bör tillhandahålla eller ikläda sig kostnaden för anskaffande av byggnadsmark. I främsta rummet bör avses mark, som verket eller staten eljest äger och disponerar. I de fall, då kommuner eller enskilda tillhörig tomtmark erfordras, bör avgörande inflytande för bostadsbyggets tillkomst å orten tillerkännas spörsmålet, om vederbörande tillhandahålla marken kostnadsfritt eller på eljest fördelaktiga villkor.

Eventuella markförvärv böra bestridas av vederbörande verk själva, i den mån medel till sådant förvärv äro av riksdagen anvisade eller eljest tillgängliga. I andra fall torde nödiga kostnader för markförvärv få bestridas av det anslag till bostadsbyggande, varom här är fråga.

Med nu antydda anordningar bliva de medel, som kunna anvisas till det extra ordinära bostadsbyggandet, i största möjliga utsträckning använda till uppförande av själva bostadshusen. Uppenbart är, att förvärv av redan bebyggda fastigheter och dessas apterande till tjänste-

bostäder icke bör ske med de medel, som nu anvisas till det statliga bostadsbyggandet, även om en sådan disposition skulle kunna äga rum utan hinder av hyresregleringslagstiftningen.

**Byggnads-
arbetets
ledning.**

Då jag eventuellt ansett möjligt, att ledningen av förevarande byggnadsverksamhet väsentligen kan förläggas till järnvägsstyrelsen, som äger tillgång till med dylika arbeten förtrogen personal, har jag i detta ämne begärt upplysningar från *chefen för statens järnvägar*, som därvid huvudsakligen meddelat och anfört följande:

*Chefen för
järnvägssty-
relsen.*

Under åren 1917, 1918 och 1919 hava av kända skäl boställshus uppförts vid statens järnvägar i långt större utsträckning, än tidigare varit fallet. Samma blir förhållandet även under år 1920, då betydande belopp härtill redan stå till förfogande. Under nämnda år 1917—1919 har alltså vederbörande banbefäl å linjen å de platser, som berörts av boställshusbyggandet blivit särdeles väl förtrogna med detta arbete, liksom ock baningenjörerna å vederbörande bansektioner erhållit viss rutin i ledningen av samt erfarenhet om bästa ordnandet av sådana arbeten. Inom järnvägsstyrelsen har stor erfarenhet vunnits beträffande de centrala åtgärderna, och särskilt har å banbyråns arkitektavdelning ett stort antal typritningar för boställshus med olika antal lägenheter o. s. v. uppgjorts.

Då det nu ifrågasatts, att staten skulle låta uppföra boställshus för sin personal vid olika verk i betydligt större utsträckning än någonsin förut, kan det ju anses lämpligt, att det statens verk, som givetvis kommer att tilldelas det övervägande antalet nya boställslägenheter och som samtidigt redan har en för ändamålet färdig organisation med upptränad personal till förfogande, jämväl gives i uppdrag att taga hand om denna statens byggnadsverksamhet i sin helhet, naturligtvis dock i nödigt samarbete med övriga berörda verk. Den lämpliga organisationen skulle statsverket därigenom erhålla för minsta möjliga kostnader, och uppenbart är, att med anordningen vunnas stor tidsvinst på den grund, att den sålunda redan färdiga organisationen omedelbart sedan riksdagen fattat sitt beslut kunde taga i håll med arbetet.

För den händelse sådan anordning i princip skulle komma att godkännas, kan man tänka sig utvecklingen sådan, att, sedan riksdagen anslagit visst belopp till statens boställsbyggande, Järnvägsstyrelsen av Kungl. Maj:t anmodas att låta uppföra på vissa platser de boställslägenheter, vilka efter respektive olika verks hörande där äro behöfliga och anses kunna bekostas. Järnvägsstyrelsen låter därefter i samarbete med övriga verk för att utröna deras önsknings beträffande inredning m. m. sin arkitektavdelning utarbета vederbörliga ritningar och beskrifningar till dessa hus, för så vitt sådana ej redan tidigare finnas uppgjorda. För uppgörande av ritningar till större boställshus i städer eller byggnadsplan för de områden, som i sin helhet kunna beräknas bliva bebyggda med boställshus för statsändamål, bör järnvägsstyrelsen, om så skulle befinnas erforderligt, i visst fall även anlita särskilda utomstående arkitekter.

Samtidigt med utarbetande av ritningar anskaffas för respektive boställshus erforderlig mark, vare sig densamma kan erhållas genom upplåtelse från kronans eller kommuners egendomar eller skall anskaffas från enskilda. Härför erforderliga undersökningar å ort och ställe verkställas genom respektive distriktsförvaltningars försorg. Behövliga lantmäteriförrättningar verkställas såsom hittills är vanligt vid statens järnvägar av järnvägsstyrelsens lantmätare och dennes lantmäteritekniskt utbildade medhjälpare.

Uppförandet av boställshusen sker genom vederbörande distriktsförvaltningars försorg sålunda, att baningenjören å respektive bansektion närmast kommer att handleda arbetet. Med avseende å lämpligaste sättet för arbetets bedrivande — arbetets utförande i egen regi eller på entreprenad (general- eller delad) — har hittills ordnats så, att å platser, där dugliga och vederhäftiga entreprenörer stått att få, boställshusen uppförts på fullständig entreprenad, ibland och för övrigt under nuvarande förhållanden ofta med den modifikationen, att statens järnvägar tillsläppa vissa till kvantitet och kvalitet bestämda materialier. Å andra platser återigen hava boställshusen så gott som helt och hållet uppförts i statens järnvägars egen regi. Liknande förfaringssätt torde fortfarande kunna tillämpas.

Direktiv, som stå i sammanhang med vad som här nedan nämnes angående centrala anskaffningar av materialier m. m., lämnas av styrelsen samtidigt med byggnadsbesked för varje plats.

Givetvis kan vid ett boställshusbyggande i så stor skala, som det här är frågan om, mycket vinnas genom central anskaffning av vissa byggnadsmaterialier, såsom virke, snickerier, tegel, papp, cement, smiden m. m.

Beträffande virke hava statens järnvägar stora möjligheter att nedbringa anskaffningskostnaderna härför, tack vare sin sågverksanläggning i Piteå och redan organiserat samarbete med domänstyrelsen. Vid Piteå möjliggör den nuvarande relativt goda sliperstillgången en omläggning av driften för någon kortare tid i och för sågning av plank, bräder och syllar för husbyggnadsändamål, och har styrelsen god tillgång på härför lämpligt timmer från kronans skogar. Det vid slipersfaktoriet i Piteå apterade virket kan sedermera med stor fördel transporteras sjöledes till lämpligt belägen hamn, såsom nu sker vid distribuering av sliprar från anläggningen ifråga.

Dessutom har styrelsen uppgjort med domänstyrelsen om timmerleveranser från kronans skogar omkring Dalälven, Ljusnan m. fl. vattendrag, vilka leveranser visserligen i huvudsak äro avsedda för tillverkning av slipers, men som dock med fördel skulle kunna användas även till virke för bostadsändamål. Detta virke skulle kunna försågas vid statens järnvägars såg vid Rockhammar samt medels legoförsågning vid enskilda tillhöriga, lämpligt belägna sågverk.

Beträffande snickerier har länge tillämpats den principen vid statens järnvägars husbyggnadsarbeten, att i största möjliga grad standardisera hit hörande artiklar för att därigenom nedbringa kostnaderna. Utredning har pågått om lämpligheten att vid Piteå även anordna hyvleri för tillgodoseende av statens järnvägars eget behov av spåntade och hyvlade trävaror. Denna fråga blir i detta sammanhang synnerligen aktuell. I ett dylikt hyvleri kunde ske spåntning av plank till väggar, hyvling av golvträ och panel samt karmträ och foder, och kunde denna anläggning kombineras med tillverkning av vissa standardiserade snickerier, varigenom kostnaden härför kunde högst väsentligt nedbringas i jämförelse med den kostnad, som skulle uppstå vid uppköp från enskilda fabriker.

I viss utsträckning måste ju dock även den privata industrien inom detta område komma att anlitas.

Organ för central upphandling av denna materiel liksom övrig erforderlig materiel, såsom tegel, papp, cement och dylikt finnes redan i ban- och förrädsbyråerna inom järnvägsstyrelsen, utan att någon särskild organisation härför behöver upprättas.

Om byggandet får betydande omfattning och måste forceras och påbörjas i större utsträckning redan under år 1920, anses viss mindre personalförstärkning böra ske såväl inom järnvägsstyrelsen som å distrikten. Inom styrelsen torde sålunda särskilt arkitektavdelningen behöva förstärkning med några ritare och överbyggnadsavdelningen med lämplig person för anskaffningsärendenas handläggning. Härjämte torde lantmateriavdelningen böra tillfälligt ökas med en lantmätare samt allmänna avdelningen med ett eller annat kvinnligt skrivbiträde. Å distrikten torde några byggnadsingenjörer eller i vissa fall inom husbyggnadsfacket särskilt förfarna verkmästare ställas till vederbörande baningenjörers förfogande såsom platskontrollanter och medhjälpare vid arbetsledningen. Särskilt är detta av behovet, där byggnadsplatserna för andra verk icke ligga invid statsbanestationen.

*Departements-
chefen.*

I fråga om det lämpligaste handhavandet av ifrågavarande byggnadsverksamhet synes det mig till en början icke påkallat, att vart verk för sig betros med uppförande av de byggnader, som skulle ifrågakomma för verkets del. Väl skulle efter samarbete mellan verksstyrelserna en plan kunna uppgöras, å vilka orter och för vilka verk bostadsbyggande under de olika åren bör äga rum och denna plan underställas Kungl. Maj:ts prövning. Men om verken sedan var för sig skulle omhänderhava utförandet, ginge de fördelar med avseende å materialanskaffningar, arbetsuppgörelser, organisation o. s. v. lätt förlorade, som med en enhetlig ledning av hela byggnadsverksamheten böra kunna uppnås. Byggnadsarbetet skulle därmed löpa fara att fördyras. Jag anser därför lämpligast, att alla byggnadsföretagen betraktas som en enhet och att deras ledning i allmänhet anförtros åt en och samma myndighet.

Huru detta ändamål till största möjliga fördel för byggnadsföretagen och med minsta kostnad skall vinnas, är icke lätt att i förväg avgöra. Jag vill i detta sammanhang erinra om, att arméns kasernbyggnadsnämnds verksamhet från och med inuevarande år kommer att avsevärt minskas för att inom kortare tid därefter upphöra. I en till mig överlämnad promemoria har också, med erinran härom, uttalats den mening, att fördelar för det bostadsbyggande, varom nu är fråga, skulle vara att hämta, om kasernbyggnadsnämnden betrodde med ledningen av detsamma. Nämnden hade en härför kompetent organisation samt arbetsbefäl å de olika byggnadsplatser, där nämnden bedrivit sin verksamhet. Många av dessa personer hade flera år varit i

nämndens tjänst. Alltefter som kasernbyggnaderna färdigställdes, bleve nämnda personal ledig, och redan under år 1920 kunde en del disponeras för andra ändamål. Nämnden, som genom flerfaldiga uppgörelser med arbetarnas organisationer vunnit betydande erfarenhet i handläggning av dessa ärenden, ägde separata avtal med de flesta avdelningar av arbetarnas fackorganisationer å de olika byggnadsplatserna. Stora uppsättningar av maskiner och materialier till ett sammanlagt värde av cirka 650,000 kronor innehades också av nämnden; och borde dessa, hellre än att realiseras, komma till användning vid statens nu planerade bostadsbyggen för statstjänare.

Att överlämna ifrågasatta bostadhyggande åt kasernbyggnadsnämndens ledning synes mig icke kunna ifrågakomma, redan med hänsyn till att nämnden ännu ej avslutat sin hittillsvarande verksamhet beträffande kasernbyggandet och torde få nya uppgifter sig ålagda genom vissa föreslagna sjukhusbyggnaders uppförande. Såväl bostadsbyggandet för affärsverken som kasernbyggnadsnämndens egen byggnadsverksamhet skulle lida av ett dylikt sammankopplande, och bägge slagen av arbeten bleve för båda sannolikt härmed försenade. Nu ifrågavarande bostadsbygge äger rum för flera särskilda förvaltningsgrenars behov och byggnaderna skola av dessa verk övertagas till framtida underhåll. Ett avsevärt inflytande på byggnadsverksamhetens planläggning och ledning måste därför tillerkännas vederbörande verk; och detta inflytande blir svårare att tillgodose, om hela ledningen av byggnadsverksamheten överlåtes åt kasernbyggnadsnämnden. Denna nämnds verksamhet har ej heller varit sådan, att nämnden kan anses sitta inne med alldeles speciell sakkunskap på det område, varom här är fråga, d. v. s. byggande av smålägenheter.

Jag anser därför lämpligast, att en särskild byggnadskommission skapas för ledningen av ifrågavarande bostadsbygge, men tillika att denna organisation göres så enkel och billig som möjligt. I byggnadskommissionen bör enligt min mening ingå en representant för vart och ett av de verk, för vilkas räkning personalbostäder nu skulle uppföras. Ledamöterna i kommissionen böra efter förslag från verken utses av Kungl. Maj:t, som tillika torde förordna ordförande i kommissionen. Ledamotskap i kommissionen torde böra anses som ett tjänsteuppdrag, för vilket särskild ersättning ej utgår.

Denna *statsverkens byggnadskommission* skulle för fastställelse årligen till Kungl. Maj:t ingiva plan för bostadsbyggandets bedrivande, upptagande för vilket verk och å vilka orter bostadsbyggandet bör äga rum samt omfattningen och beskaffenheten av bostäderna jämte kostnads-

beräkningar. Kungl. Maj:t prövar härefter planen och sedan en dylik fastställts, ställas de för dess genomförande erforderliga medlen till byggnadskommissionens förfogande. Byggnadskommissionen bör särskilt följa den ekonomiska sidan av planens genomförande och göra framställningar till Kungl. Maj:t om ändringar däri eller andra åtgärder, som synas påkallade till byggnadsverksamhetens bedrivande på ett ekonomiskt gynnsamt sätt. Slutligen bör enligt grunder, som Kungl. Maj:t torde vilja bestämma, byggnadskommissionen också samarbeta med statens byggnadsbyrå, vilken institution, på sätt jag längre fram får tillfälle beröra, skulle handhava ledningen av statens nu ifrågasatta låne- och subventionsverksamhet till bostadsproduktionens främjande. Särskilt bör sådant samarbete äga rum rörande till vilka orter under olika år, som statens egen byggnadsverksamhet bör förläggas samt angående den allmänna planläggningen av olika bostadstyper. Givetvis böra statsverkens byggnadskommission samt statens byggnadsbyrå ömsesidigt giva varandra del av erfarenheter och rön med avseende å den av staten bedrivna eller av staten understödda bostadsbyggnadsverksamheten och de ekonomiska och tekniska faktorer, som därvid äro att beakta. Jämväl med kasernbyggnadsnämnden, så länge denna är i verksamhet, torde med fördel samarbete kunna i vissa fall etableras i och för tillgodosgörande för byggnadsverksamheten av den allmänna erfarenhet i byggnadsfrågor, nämnden förvärvat.

Jag vill allenast i detta sammanhang tillägga, att all strävan bör gå ut på att utnyttja de möjligheter till enhetlig materialanskaffning och tillverkning i större skala, som kunna finnas eller beredas och av vilka chefen för järnvägsstyrelsen i sin ovan meddelade promemoria berört en del. Härvid bör också övervägas, om och i vad utsträckning ett övertagande för nu ifrågasatt byggnadsverksamhet bör ske av material och redskap, som kasernbyggnadsnämnden nu disponerar och som kan bli till gagn för nu ifrågavarande bostadsbygge.

Vidkommande utförandet av ifrågavarande bostadsbyggnader synes man ej från början böra binda sig vid bestämda regler. Det kan sålunda i vissa fall befinnas lämpligast, att byggnadskommissionen vänder sig till kasernbyggnadsnämnden och med denna träffar överenskommelse om ett visst byggnadsarbets utförande. I andra fall kan det vara mest praktiskt att vederbörande verk, särskilt järnvägsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen, vilka sitta inne med speciell erfarenhet å det område, varom här är fråga, utföra de bostadshus, som skola för nämnda verks räkning uppföras.

Ett bostadsbygges överlåtande åt enskild byggnadsföretagare på generalentreprenad torde ej böra ifrågakomma utan Kungl. Maj:ts tillstånd i varje särskilt fall. Kommer sålunda i undantagsfall ett dylikt sätt för uppförandet till stånd, torde staten ofta kunna och böra tillhandahålla viss byggnadsmaterial mot avdrag å entreprenadsumman.

Kungl. Maj:t lär böra utfärda lämplig instruktion för byggnadskommissionens verksamhet.

Då tilläventyrs erfarenheten kan giva anledning till jämkningar i den ovan skisserade planen för bostadsbyggets organisation, ledning och utförande, lär det böra anföras att efter omständigheterna meddela erforderliga bestämmelser rörande det närmare ordnandet av hela denna byggnadsverksamhet på för staten mest betryggande och ekonomiskt fördelaktigaste sätt.

Utan att redan nu vilja binda mig vid några bestämda uttalanden om, huru de 30,000,000 kronor, varmed här räknas för byggande av bostäder åt statstjänstemän, böra fördelas mellan de verk, som skulle komma i åtnjutande härav, anser jag mig dock slutligen böra framhålla, att verkens föreliggande förslag äro uppgjorda efter så pass olika grunder och synpunkter, att en fördelning av hela anslaget i förhållande till de anspråk, som ställts, icke torde vara lämpligt.

B. Statssubvention för bostadsbyggande genom kommuner eller enskilda.

Med avseende å de för den nuvarande situationen å bostadsmarknaden erforderliga åtgärderna från det allmännas sida, i vad de icke avse statens direkta byggnadsverksamhet för statsanställda, föreligga två mera detaljerade förslag, det ena avgivet den 1 mars 1919 av *bostads-sakkunniga* om upptagande av en *hyresstegringskatt för bostadsändamål* och det andra om *statslån och statssubvention till kommuner för bostadsbyggnader*, avgivet den 13 december 1919 av *svenska stadsförbundets bostadsråd*.

Vad först beträffar *bostadssakkunnigas förslag om upptagande av en särskild hyresstegringskatt för bostadsändamål* är syftet med detta förslag att genom en särskild skatt på ökning av hyresinkomst *uppbringa nödiga medel till den mest trängande bostadsproduktionen*. Bostadssakkunniga anföra i detta hänseende huvudsakligen följande:

Bostadssakkunnigas förslag den 1 mars 1919 angående hyresstegringskatt och subvention.

Allmänna
motiv för en
hyressteg-
ringsskatt.

Den spekulativa byggnadsverksamheten har inför utsikten att icke erhålla skäligen avkastning å insatt kapital nära nog helt avstannat. Den hyresreglering, som under kristiden ägt rum å lagstiftningens väg, har hållit hyrorna nere vid en nivå, långt understigande den, som betingas av nuvarande kostnader för bostadsproduktion. Så länge denna reglering består, kan man icke räkna med någon spekulativ bostadsproduktion. En allmän hyresstegring, som med ens lyfter upp hyresnivån till det läge, de nuvarande byggnadskostnaderna betinga, skulle emellertid framkalla sådana ekonomiska och sociala missförhållanden, att en sådan stegring icke kan anses önskvärd, även om härigenom skulle framkallas tillräcklig bostadsproduktion. Av rent ekonomiska skäl kunde den heller knappast genomföras. En successiv avskrivning av hyresregleringen vore däremot ett önskemål. Innan så skett, är den enda utvägen för att komma ur den nuvarande bostadsnöden, att det allmänna påtager sig de ekonomiska uppoffringarna för en nödtorftig bostadsproduktion. Svårigheterna att härutinnan vinna de mest praktiska anordningarna äro emellertid betydande, i det att den allmänna prisnivån ännu icke kan anses stadgad. Ehuru prisfall rörande vissa varuslag börjat och så småningom torde beröra även byggnadskostnaderna, är det uppenbart, att byggnadskostnaderna, även efter det väntade priset, icke oväsentligt komma att överstiga de före kriget rådande. Man kan antaga, att denna bestående prisstegring blir så pass anseelig, att hyresnivån i allmänhet icke hinner anpassa sig efter densamma. Medan hittills hyresnivån endast ökats med omkring 20 %, hava byggnadskostnaderna stigit med ungefär 200 %. Det ligger i öppen dag att upprätthållandet av en dylik disproportion mellan så att säga produktions- och konsumtionskostnader i längden ej kan ske eller ens te sig såsom önskvärd. Om det skulle tänkas, att den nuvarande hyresnivån komme att hållas nere ungefärligen vid sitt nuvarande läge, vilket i så fall skulle kunna ske endast med tillhjälp av en allt framgent gällande hyresstegringslagstiftning, skulle därmed till en början all spekulativ byggnadsverksamhet omöjliggöras och den nödvändiga bostadsproduktionen således odelat få övertagas av det allmänna. Sålunda producerade bostäder skulle, även med direkta ekonomiska uppoffringar från det allmänna, komma att betinga vida högre hyror än det äldre bostadsbeståndet. Man har då att räkna med, att hyresgästerna i själva verket bliva indelade i två grupper, nämligen å ena sidan en privilegierad grupp, som på grund av lyckliga tillfälligheter komma i åtnjutande av förmånen att få bo i nu befintliga, billiga bostäder, och å andra sidan en ständigt växande grupp, som får vidkännas de vida högre hyrorna i nyuppförda hus. En sådan utveckling med tvenne från varandra skarpt avgränsade hyresnivåer bleve fullkomligt orimlig och skulle leda till konsekvenser, som för de bostadsbehövande i längden bliva ödesdigra. Förmånen att bebo de billigare lägenheterna tillfaller den ene eller den andre på rent godtyckliga grunder. Det kan lätt inträffa, att de lägre inkomsttagarna i regel finge betala sin bostad dyrare än de ekonomiskt bättre situerade. I många fall är det nämligen just de ekonomiskt svagast ställda, som under den rådande bostadsnöden blivit husvilla. Hyresvärden och hyressökande skulle äga ett sammanfallande ekonomiskt intresse av att kringgå lagstiftningen. Slutligen skulle, fortfarande under förutsättning att hyresnivån på lagstiftningens väg hindrades att anpassa sig efter produktionskostnaderna, utsikterna för en kraftigare uppblomstring av egnahemsrörelsen och den kooperativa byggnadsverksamheten avsevärt minskas.

Teoretiskt sett har man att räkna med två alternativ, nämligen å ena sidan att byggnadskostnaderna efter krisen komma att återgå till eller sjunka under nivån före kriget samt å andra sidan, att, även om dessa kostnader också ginge ned under sitt nuvarande abnormt uppdrivna läge, de i allt fall komme att väsentligt överstiga dem, som voro gällande före kriget. Sakkunniga anse för sin del det senare alternativet vara det antagliga.

Till sammanfattning av sin ståndpunkt anföra sakkunniga:

»Världskriget har skapat betingelser för en omfattande stegring av hyresinkomst. Denna stegring har hittills i stort sett icke ägt rum, beroende på att hyresnivån dels av rent ekonomiska skäl först jämförelsevis långsamt anpassar sig efter byggnadsmarknadens produktionskostnader, dels genom lagstiftningsåtgärder hållits nere. Av allt att döma torde byggnadskostnaderna efter krisens avveckling komma att ställa sig så pass höga, att de nuvarande betingelserna för en höjning av hyresnivån bliva bestående. Den sålunda, ekonomiskt sett, nödvändiga anpassningen av hyresnivån efter produktionskostnaderna på bostadsmarknaden kan över huvud taget icke förhindras. Höjningen av hyresnivån har hittills varit jämförelsevis ringa och har i stort sett på grund av de ökade utgifterna för fastigheterna, närmast för inteckningsräntor och underhållskostnader, icke medfört någon ökning av hyresinkomsternas nettobelopp. Framdeles torde emellertid en ökning av nettoinkomsten komma att äga rum. Denna ökning är en påtaglig, av kristiden framkallad krigskonjunkturvinst, som emellertid av nyss angivna skäl kommer att inhöstas senare än andra sådana vinster, som kriget föranlett. Denna vinst synes ur flera synpunkter lämpligen kunna göras till föremål för extraordinär beskattning, åsyftande att anskaffa medel till avhjälpande av den likaledes av världskriget alstrade bostadsnöden. Med anledning härav föreslås uttagandet av en speciell krigskonjunkturskatt, benämnd hyresstegringsskatt, enligt de grunder, som angivas i förslag till förordning om hyresstegringsskatt.»

För detaljerna i nämnda förslag till hyresstegringsskatt lär jag i detta sammanhang ej behöva närmare redogöra. Några huvudpunkter av förslaget torde emellertid böra återgivas, på det att förslagets innebörd och de möjligheter, det anses erbjuda att subventionera en byggnadsverksamhet av visst mått, må kunna överskådas.

Hyresstegringsskatt är en på fastighet och dess avkastning vilande skatt för ökning av hyresinkomst samt utgår på grund av taxering enligt förordningen om hyresstegringsskatt till staten för beredande av medel till främjande av bostadsproduktionen eller eljest till förbättrande av de mindre bemedlades bostadshållanden.

Förslaget till förordning om hyresstegringsskatt.

Hyresstegringskatt utgöres inom rikets städer, köpingar och municipalsamhällen ävensom inom andra områden, där enligt Konungens förordnande lagen den 14 juni 1918 med vissa ändrade bestämmelser mot oskälighyresstegring vid utgången av år 1919 var gällande. Den ökning av hyresinkomst, som avses i förslaget, är ökning av nettoinkomsten enligt hyresavtal gällande det hyresår, som utgår den 30 september under taxeringsåret (sista hyresåret) utöver nettoinkomsten enligt de hyresavtal, som gällde hyresåret $\frac{1}{10}$ 1914— $\frac{30}{100}$ 1915 eller beträffande fastighet, som då icke var bebyggd, det första hyresår, densamma varit till huvudsaklig del uthyrd (första hyresåret). Ökningen av hyresinkomst benämnes merinkomst. Nettoinkomsten erhålles efter avdrag från bruttoinkomsten av angivna omkostnader. Understiger för någon merinkomst 100 kronor äger taxering ej rum. Hyresstegringskatt utgår med följande procent av merinkomsten, nämligen för merinkomst

ej överstigande 490 kronor	20 %
överstigande 490 "	30 %
dock att för det första året, varunder dylik skatt påföres, skatten skall utgå med följande lägre procent, nämligen för merinkomst	
ej överstigande 490 kronor	15 %
överstigande 490 "	20 %

Taxering av hyresskatt äger rum för vart av åren 1920—1924.

För upptagna bestämmelser om beskattning, taxeringsförfarande, deklarationer, besvärsmått m. m. torde redogörelse ej påkallas i detta sammanhang.

Det tillika framlagda förslaget till förordning om en *statens bostadsfond* innebär, att inkomsterna av hyresstegringskatten skola avsättas till en särskild fond för att användas till det i förordningen om hyresstegringskatt avsedda ändamål. Fonden göres räntebärande och förvaltas enligt av Konungen meddelade föreskrifter. Fondens avkastning efter avdrag av förvaltningskostnaderna läggas till kapitalet. Om användningen av överskott av fonden beslutar Konungen och riksdagen gemensamt.

Hyreskattemedlens användning och plan för statssubventionen.

Sakkunniga lämna i sitt betänkande en redogörelse för, huru de tänkt sig *användningen av de influtna skattemedlen och huru den därav möjliggjorda subventionsverksamheten från statens sida bör läggas*. I detta avseende må ur betänkandet anföras följande:

Enligt sakkunnigas mening böra skattemedlen fördelas ungefär efter samma grunder, som gällde för de av 1917 och 1918 års riksdagar anvisade subventionsmedlen till bostadshus med smålägenheter, dock med några ändringar. Understöd bör sålunda, då medelklassens bostadssvårigheter alltmera ökats under kristiden, kunna utgå även för lägenheter om högst 4 rum jämte kök och jungfrukammare. Vidare bör inredande av lämpligt antal butikslägenheter icke helt förbjudas. Sakkunniga, som förutsatte, att frågan om hyresstegringskatt redan skulle kunna underställas 1919 års riksdag och kraftigt betona vikten att genast få byggnadsverksamheten i gång, hava uppgjort en plan, enligt vilken medel, innan ännu skatteintäkten inflöte, förskottsvis skulle kunna ställas till

byggnadsverksamhetens förfogande utan att statskassan behövde direkt anlitas. Då skattemedlen skulle ingå till en särskild fond och subventioneringen av byggnadsverksamheten, såsom varit fallet med de förut beviljade subventionsanslagen, bör ske genom kommunerna, erfordras endast ett medgivande av statsmyndigheterna, att kommuner, som före utgången av 1919 beslutade understödja en bostadsproduktion av tidigare omfördäld beskaffenhet, må, efter ansökning av Kungl. Maj:t, kunna tillerkännas rätt att ur statens bostadsfond, så långt denna därtill lämnade tillgång, upptaga lån att återbetalas successivt i den mån skattebidragen bleve tillgängliga. Därjämte skulle, för det fall att kommunerna begagna sig av rätten att upptaga lån, halva utgående räntan ersättas av fonden. En dylik anordning skulle i sak bliva liktydig med att Kungl. Maj:t efter förslag fördelar ett av riksdagen redan anvisat belopp mellan olika kommuner. Efter skattens utfallande under åren 1921—1923 avföras lånen till direkta subventionsutbetalningar. Sakkunniga hava utgått från att det icke skall möta svårigheter att uppbörja de lånemedel, som erfordras utöver subventionen.

Särskilt ha de sakkunniga förvissat sig om, att sparbankerna i stor omfattning och på antagliga villkor kunna ställa medel till kommunernas förfogande. Däremot böra kommunerna själva svara för halva utgående låneräntan, vilket närmast betingas av önskvärdheten att de i sin mån söka anskaffa lån på möjligaste förmånliga villkor. Vidare böra kommunerna sörja för vidtagande av nödiga åtgärder, för ordnande av gator och dränering ävensom för tillhållande av vatten, gas och elektricitet.

Anslag i den betydelse, som ovan angivits, synas böra beviljas kommunerna efter följande allmänna grunder, vilka böra tagas i betraktande i den ordning, vari de angivas. Kommunerna skulle således tilldelas anslag i den mån

- 1) behov av nya bostäder föreligger inom kommunen;
- 2) de uppgivna byggnadsplanerna befinnas praktiska, så att största möjliga bostadstillskott kan förväntas bliva uppnått med, proportionsvis i förhållande till byggnadskostnaderna, minsta möjliga understöd; samt
- 3) kommunerna befinnas villiga att, i förhållande till sin ekonomiska bärkraft göra uppoffringar för att ernå bästa möjliga resultat av planerade byggnadsföretag.

Behovet av subvention till byggnadsverksamhet från det allmännas sida står i påtaglig nära relation till skattekällan. Givetvis skulle det stå i strid mot allmänna beskattningsprinciper att låta det speciella förhandenvarande behovet vara bestämmande för de grunder, efter vilka skatten bör utmätas. Dessa grunder böra tvärtom fastställas med hänsyn till, i vad mån skattekällan bör skäligen tagas i anspråk. Emellertid råder ett så nära samband mellan å ena sidan frågan, vad den föreslagna skatten skall inbringa och å andra sidan storleken av de för bostadsproduktionen erforderliga understöden, att de böra sättas i ett visst förhållande till varandra. I fråga om storleken av de merinkomster, som skola utgöra själva skatteobjektet, antaga sakkunniga, med hänsyn till hyressteg-

ringslagens bestämmelser och byggnadskostnaderna (reparationerna), att hyresvärdarna med de för hyresåret 1918—1919 medgivna hyresbelopp i allmänhet hava åtminstone lika stora nettotinkomster, som under hyresåret 1914—1915, givetvis med bortseende från penningarnas under denna tid minskade köpkraft. I och med en ytterligare stegring av hyresnivån inträder däremot en sådan ökning av nettotinkomsten å hyran, att den kan utgöra föremål för beskattning. Storleken av den sålunda uppkomna merinkomsten är beroende av de hyresstegringar, som, vare sig genom nya lagstadganden eller hyresnämndernas tillämpning av gällande lagstiftning, medgivas få äga rum. I detta hänseende hava beräkningar uppgjorts fotade på olika stegringar av hyresnivån.

I en meddelad tabell hava sakkunniga kommit till följande approximativa siffror. För samtliga orter, där hyresstegringslagen gäller och vilkas invånareantal upptagits till 1,918,068 (den 31 dec. 1917) beräknas sammanlagda hyresbeloppet enligt hyrespriserna före krisen vara 141,486,000 kronor. Under förutsättning av en genomsnittlig stegring om 25 % å 1914—1915 års hyror, skulle den till hyresstegringskatt beskattningsbara merinkomsten vara för bostadslägenheter 5,644,000 kronor och för affärs- och andra dylika lägenheter 1,103,000 kronor eller sammanlagt 6,747,000 kronor. Sattes den genomsnittliga hyresstegringen till 30 % bliva nämnda siffror respektive 12,549,000 kronor, 2,638,000 och (sammanlagt) 15,987,000 kronor. Med den genomsnittliga hyresstegringen upptagen till 35 %, bliva siffrorna respektive 19,515,000 kronor, 4,162,000 kronor och 23,677,000 kronor samt med en hyresstegring om 40 % respektive 26,658,000 kronor, 5,727,000 kronor och 32,385,000 kronor. Närmare preciserade beräkningar kunna ej verkställas, då skattebeloppets storlek beror av i vad mån dels ytterligare hyresstegring kommer att äga rum och dels nuvarande utgifter för inteckningsränta och underhållskostnader kommer att stiga eller falla.

Med avseende å storleken av de understödsbelopp, som för 1919, det år, varmed sakkunniga närmast räkna, böra av staten ställas till bostadsproduktionens förfogande, anmärkes, att det visserligen är uppenbart, att man under nu rådande priser icke kan eller ens bör producera mera än ett oundgängligen av behovet påkallat minimum av bostäder och först framdeles med all kraft upptaga de egentliga reformsträvandena på bostadsfrågans område, men att dock intet bör eftersättas i arbetet på ett omedelbart lindrande av den svåraste bostadsnöden. Vid fastställande av *maximum* för subventionsbeloppet bör uteslutande tillses, att man icke framkallar sådan efterfrågan på byggnadsmaterialmarknaden, att man endast bidrager till ökade byggnadskostnader, men icke till ökade byggnadsresultat. Med avseende å det *minimibelopp*, som bör ställas till bostadsproduktionens förfogande i form av statssubvention, framhålla sakkunniga till en början, att med hänsyn till dels kommunernas i finansiellt hänseende ansträngda läge, dels ock den omständigheten att subventionsbeloppen skulle härflyta av skattemedel, hämtade direkt från vissa delar av riket, det för hittills gällande subvention uppställda villkor att kommun för åtnjutande av statsunderstöd skall av

egna medel tillskjuta visst belopp, satt i relation till statens bidrag, icke längre bör vidhållas. Däremot synes ingen ändring böra göras i den hittills tillämpade regeln, att högst $\frac{1}{3}$ av byggnadskostnaderna bör lämnas i form av subvention från det allmännas sida. Staten skulle således påtaga sig ansvaret för $\frac{1}{3}$ av totalkostnaden för den bostadsproduktion, som här skulle ifrågakomma. En normal årsproduktion av bostäder kan sättas till 24,000 eldstäder. Med en genomsnittskostnad av 5,000 kronor per eldstad skulle en normal årsproduktion således betinga en totalkostnad av 120 miljoner kronor. Minimum avoundgängliga erforderliga nya bostäder kunde ej sättas lägre än till 12,000 nya eldstäder om året, d. v. s. hälften av normal årsproduktion. Totalkostnaden härför bleve således 5,000 kronor per eldstad, 60 miljoner kronor. Då staten härav skulle bidraga med $\frac{1}{3}$, blir *det minimibelopp, som erfordras för år 1919, 20 miljoner kronor*. I själva verket är, anmärka sakkunniga, behovet mycket större, men av statsfinansiella skäl hade sakkunniga stannat vid denna siffra. Redan detta belopp är emellertid så stort, att det ovillkorligen syntes påkalla särskilda beskattningsåtgärder.

Slutligen framhålla sakkunniga, att, då vissa tecken till allvarigare arbetslöshet visat sig, det jämväl ur denna synpunkt är önskvärt att subventionera byggnadsproduktionen och att därmed andra och mindre tilltalande former för arbetslöshetens lindrande, såsom direkta understöd, kunna undvikas eller minskas.

Det andra fullt utarbetade förslaget angående *statssubvention för bostadsbyggande* är, som nämnt, avgivet av *svenska stadsförbundets bostadsråd*. I den framställning av den 13 december 1919, varur jag förut haft tillfälle meddela några uppgifter, har bostadsrådet sålunda framlagt ett detaljerat program till åtgärder från statsmakternas sida för att bringa bostadsproduktionen ur den försumpning, vari den för närvarande befinner sig.

Svenska stadsförbundets bostadsråds förslag till understödjande av bostadsproduktionen.

Jag skall här nedan i korthet angiva huvuddragen av detta program och hänvisar i övrigt till bostadsrådets skrivelse. Bostadsrådet utgår i sin framställning från följande två huvudsatser för byggnadsproduktionens befrämjande under nuvarande situation å bostadsmarknaden: *den ena*, att vid varje bostadspolitisk åtgärd från statens och kommunernas sida hänsyn måste tagas till önskvärdheten, att byggnadskostnader och hyresnivå åter komma i harmoni med varandra, och *den andra* att, intill dess så skett, en fortsatt

subventionering av bostadsproduktionen i med hänsyn till nyss uttalad princip lämpliga former är av nöden.

I fråga om omfattningen av den byggnadsverksamhet, för vilken det allmännas stöd nu är behöfvig, framhåller bostadsrådet, att denna bör täcka de nya behoven av bostäder, intill dess sådana förhållanden inträtt, att en affärsmässig byggnadsverksamhet åter blir möjlig. I första rummet bör understödet begränsas till de mindre bemedlade klasserna. Den för krigsårens subventionspolitik dragna övre gränsen av 2 rum och kök bör dock numera höjas till 4 rum och kök. De betydande sociala förskjutningar, som prisevolutionen under krisen medfört, hava haft till följd, att de befattningslager, som traditionellt bo i 3- eller 4-rumslägenheter, i stor omfattning numera befinna sig i föga bättre eller samma ekonomiska läge som den egentliga arbetarklassen, smålägenheternas befolkning. — Med fog kunna därför även de, som förr ansågos tillhöra den lägre medelklassen, numera räknas till de mindre bemedlade.

Från den offentliga understödsverksamheten bör, anser bostadsrådet, vidare skiljas statens och kommunernas direkta bostadsproduktion för sina anställda tjänstemän och arbetare. I vissa avseenden vore en omfattande statlig bostadsproduktion av nöden främst inriktad å statsjärnvägarnas personal; och förutsätter därför bostadsrådets subventions- och låneförslag en sådan produktion av tillräcklig omfattning.

I avseende å omfattningen av den bostadsproduktion, som därutöver behöves, har jag förut omförmålt, att bostadsrådet, som räknar med en till tre år begränsad avveckling av hyresstegringslagen och i följd därav också begränsar subventionsprogrammet till denna tid, upptagit en subvention av 28,000 eldstäder för nämnda period, fördelad med 8,000, 12,000 och 8,000 eldstäder på de tre närmaste åren. Bostadsrådet utgår, som nämnt, härvid från, att understödspolitik och hyresstegringslagen numera måste ställas i det närmaste samband med varandra. I samma mån den förra, såsom bostadsrådet förordar, grundas på en successiv stegring av hyrorna i understödda fastigheter, i samma mån är det också nödvändigt att avveckla hyresregleringen, så att vid den tidpunkt, då subventionspolitiken avslutas, jämväl hyresregleringen helt kan upphöra.

Den subventionerade byggnadsverksamheten bör, enligt bostadsrådets förslag, liksom hittills ledas av kommunerna och närmast samhällen med stadsligt byggnadssätt, d. v. s. städer, köpingar och municipalsamhällen ävensom industrialiserade landskommuner, under statens tillsyn och med dess stöd. De former för statens och kommunernas

samverkan, som å detta område i vårt land tillämpats, hava i stort sett visat sig praktiska och lämpliga. Kommunernas numera betydande erfarenheter i fråga om smålägenhetsproduktion samt deras möjligheter att genom stadsplanering och markupplåtelse leda bebyggandet göra dem särskilt ägnade att fortfarande bära det närmaste ansvaret i ifrågavarande avseende. Detta bör naturligtvis icke innebära, att kommun direkt genom egen byggnadsverksamhet skall åstadkomma nödigt antal bostäder, men kommunen skall förmedla och förvalta även de understöd, som från statens sida komma att lämnas åt andra allmännyttiga företag, över vilka jämväl den närmaste kontrollen bör föras av kommunala myndigheter. Slutligen innebär detta kommunernas ansvar för smålägenhetsproduktionen, att kommunerna måste liksom hitintills, i mån av sina krafter, deltaga i den nödiga understödsverksamhetens bördor.

På sätt förut omförmälts, räknar bostadsrådet byggnadskostnaden för de 28,000 eldstäder, som den understödda bostadsproduktionen under de tre närmaste åren bör omfatta, till 140,000,000 kronor eller efter 5,000 kronor per eldstad. Beloppet anses fördela sig på de tre åren med resp. 40, 60 och 40 miljoner. I byggnadskostnaderna är icke värdet å tomt inräknat. Av de totala byggnadsutgifterna är, anser bostadsrådet, hälften helt visst det högsta, som genom kommunernas eller andra allmännyttiga byggnadsföretagares försorg kan uppbringas å den allmänna lånemarknaden, varvid dock för en så stor upplåning från kommunernas sida förutsättningen är, att pensionsförsäkringsfonden under de närmaste åren tillhandahåller lån för bostadsändamål till samma omfattning som under kriget varit fallet. Den del av byggnadskapitalet, som ej kan anskaffas genom lokal upplåning, måste staten tillhandahålla. I flertalet fall och under ej särskilt ogynnsamma förutsättningar synes denna del kunna anslås till hälften, men man torde dock försiktigtvis böra räkna med en något större andel. Bostadsrådet anslår för sin del kreditanspråken å staten för en byggnadsverksamhet av den av bostadsrådet föreslagna omfattning till 80 miljoner kronor tillsammans under de tre närmaste åren. Detta belopp anses böra disponeras som en särskild fond, statens bostadslånefond.

*Bostadslåne-
fond från
staten.*

Ur denna fond böra kommuner äga rätt att erhålla lån för uppförande av byggnader med smålägenheter i enlighet med av vederbörande statsmyndighet godkända planer intill en gräns av halva byggnadskostnaden, där ej vederbörande myndighet, med hänsyn till svårigheterna för kommunen att å annat håll å skäliga villkor uppbringa i övrigt nödigt kapital samt till bostadsförhållanden i orten, undantagsvis medger lån till högre belopp.

För byggnadsmark synes lån ur bostadsfonden ej behöva utgå. Tomtfrågan behöver således icke påkalla särskilda åtgärder från statens sida, helst med få undantag, överallt städerna äga tillräcklig byggnadsmark.

Det är emellertid klart, anför vidare bostadsrådet, att kreditunderstödet i och för sig icke är tillräckligt för åstadkommande av den behövliga byggnadsverksamheten. De ekonomiska förhållandena, under vilken denna verksamhet måste äga rum, utgöras, å ena sidan av tre gånger så höga byggnadskostnader som 1914, och å den andra, en allmän hyresnivå, som blott torde ligga 25 och 30 % över 1914 års standard.

Krishjälp
från staten.

Nybyggnadsverksamheten förutsätter därför, anför bostadsrådet, ofrånkomligen, nu lika väl som under krigsåren, ett särskilt understöd av allmänna medel, en krishjälp. Denna är nödvändig dels för att hålla den byggande skadeslös för den förlust, som han kan lida genom att icke uppskjuta byggnadsföretaget till dess stabilt prisläge inträtt, dels ock för att underlätta övergången till detta prisläge. Särskilt den senare synpunkten måste med den förändrade uppfattning av ett blivande stabilt prisläge, vartill det sista årets erfarenheter föranleda, i främsta rummet så tillgodoses, att den automatiskt frampressar en höjning av hyrorna i understödda lägenheter i riktning mot en ekonomisk nivå, d. v. s. en hyresnivå, som ger en ekonomiskt tillräcklig avkastning å de byggnadskostnader, vilka äro rådande, då ett stabilt prisläge åter kan anses hava inträtt.

Flera olika anordningar äro i detta syfte möjliga. Bostadsrådet framlägger närmast 2 alternativ.

Alternativ
I.

Det första alternativet avser ett *direkt bidrag från staten till krishjälpen.* Principiellt riktigast är att uppskjuta krishjälpens slutliga fixering till den tidpunkt, då den ekonomiska hyresnivån kan anses uppnådd. En konsekvent tillämpning av denna tanke leder ungefär till samma form som den i England lagfästa.

Krishjälpen utgår enligt denna metod i form av ett årligt bidrag, motsvarande den årliga förlusten å understödda byggnadsföretag, som uppstår på grund av att den allmänna hyresnivån är för låg. Detta bidrag bör, enligt bostadsrådets mening, utgå under en viss övergångstid efter avräkning för varje särskilt å och därefter, sedan den ekonomiska nivån uppnåtts, genom en slutuppgörelse definitivt fixeras. Under förutsättning att hyresregleringen avvecklas under de tre närmaste åren, betraktar bostadsrådet de sex närmaste åren såsom en övergångstid, under vilken hyresnivåns utveckling till en ekonomisk standard i huvudsak bör ske.

Krishjälpen bör som hittills bäras av stat och kommun gemensamt. Med hänsyn till belastningen av stadskommunernas finanser under krigsåren samt de stora utgifter för samhällena, som bostadsfrågan i övrigt kräver, anser rådet skäligt, att av krishjälpen $\frac{1}{4}$ faller å kommunen medan övriga $\frac{3}{4}$ skulle täckas av staten. Den genom slutuppgörelsen fastställda definitiva förlusten bör fördelas mellan stat och kommun i samma proportion, som gällt för den årliga bristens täckande.

De finansiella krav, som en krishjälپ efter dessa grunder skulle ställas på stat och kommun, äro, anför bostadsrådet, ytterst svåra att med någon säkerhet fullständigt beräkna. De bero av de två faktorer, om vilka några förutsägelser knappast äro möjliga: de framtida byggnadskostnaderna samt den blivande hyresnivån. Möjligheter att genomföra en tillräckligt kraftig höjning av hyrorna beror helt och hållet på näringslivets utveckling. Kunna vi under övergångstiden räkna med en ny industriell högkonjunktur i vårt land, så torde det ej vara uteslutet, att hyrorna i de understödda lägenheterna vid övergångstidens slut helt täcka omkostnaderna.

De första årens utgifter anser sig bostadsrådet kunna något så när beräkna, om hänsyn därvid ej tages till möjligheten av förlustens minskning genom hyresstegringar. Under förutsättning av en byggnadsverksamhet av den av bostadsrådet förut angivna omfattning samt att hyrorna från början kunna sättas så högt, att allenast $\frac{1}{3}$ av byggnadskostnaderna lämnas utan förräntning, skulle de tre första årens utgifter för stat och kommun komma att te sig sålunda:

	Byggnads- kapital, mil. kronor.	Häraf $\frac{1}{3}$ utan avkortning i årlig förlust.	Statens andel.	Kommunens andel.
Första årets byggen	40	666,666	500,000	166,666
Andra » » 	60	1,000,000	750,000	250,000
Tredje » » 	40	666,666	500,000	166,666

Statens årliga utgifter för denna form av krishjälpen skulle således högst belöpa sig till 1,750,000, kommunernas till 583,333 kronor, vilka belopp sedan successivt genom hyreshöjningar kunna nedbringas, till dess den definitiva uppgörelsen skedde.

Fördelningen av krishjälpen skulle ske på i huvudsak samma sätt som för närvarande.

Statens bidrag till hjälpen skulle lämpligen gå i avräkning å kommunens ränteskuld till bostadslånefonden. Praktiskt sett komme den sålunda att utgöra en successiv minskad räntenedsättning å kommunernas bostadslån.

Kommunernas utgifter för krishjälpen torde åtminstone på de flesta håll komma att ökas med tomtkostnaden.

Den oomtvistliga fördelen med nu omförmälda form för krishjälpen består, enligt bostadsrådets mening, däri, att den lämnar byggnadsföretaget precis det understöd, som behöves, varken mer eller mindre, samt att den måste medföra en löpande kontroll av de understödda lägenheternas hyror, vilka det ligger i både statens och kommunens ekonomiska intressen att hålla så höga, som bostadsmarknaden och de sociala förhållandena medgiva. Den är således med all sannolikhet för stat och kommun den billigaste understödsformen, liksom den även ur allmän ekonomisk synpunkt är den ändamålsenligaste.

Bostadsrådet framhåller emellertid, att den av rådet nu angivna metoden har en olägenhet, nämligen den ovisshet i fråga om krishjälpens fullständiga omfattning, som uppskovet med den slutliga avräkningen under 6 år innebär. Denna olägenhet behöver icke för staten spela någon avgörande roll, då de belopp, som komma i fråga, i varje fall icke i dess budget kunna intaga någon mera framträdande plats. Annorlunda tedde sig saken för de lån- och skattetyngda stadskommunerna, vadan det kunde befaras, att metoden kommer att lämna många mindre kommuner oberörda och att den icke får den stimulerande verkan å bygg-

nadsverksamheten, som är önskvärd. De största svårigheterna skulle emellertid den här angivna metoden komma att medföra i fråga om halvoffentliga bostadsföretag; och utvecklar bostadsrådet utförligt dessa olägenheter och de möjligheter att minska dem, som kunna förefinnas. Jag torde härutinnan få hänvisa till bostadsrådets framställning.

Alternativ
II.

I betraktande av de svårigheter, med vilka den metod för krishjälpen, som sålunda framlagts, onekligen är förenad, har bostadsrådet i ett framlagt alternativt förslag, sökt giva metoden en annan form, som kunde göra den enklare och lättare att tillämpa, särskilt i fråga om mindre bärkraftiga kommuner och halvoffentliga bostadsföretag. Rådet har härvid i främsta rummet sökt att, liksom hittills under statens subventionsverksamhet skett, fixera statens bidrag till krishjälpen till fasta belopp. Såväl för staten som för kommunerna och övriga allmännyttiga företagare är det självfallet en stor fördel att bestämt veta vad man har att räkna med. Understödet bör å andra sidan fortfarande utgå som ett bidrag under viss tid till täckande av företagets förluster och även i övrigt vara så anordnat, att det gör byggnadsföretagaren intresserad i hyresnivåns förhöjning.

Båda dessa system torde på ett tillfredsställande sätt kunna tillgodoses, därest krishjälpen i sin helhet gives samma form som hittills den kommunala delen av subventionen, nämligen såsom *ett under 10 år räntefritt lån*. Statens utgifter för krishjälpen kunna med detta system från början överskådas och fixeras. Risker för den vidare utvecklingen av byggnadskostnader och hyror faller helt och hållet på kommunen eller den, som eljest är byggnadsföretagare.

Denna större risk för byggnadsverksamhetens lokala intressenter måste ovillkorligen balanseras av ett relativt större bidrag från statens sida. Bidraget måste nämligen vara så stort, att det förmår häva den nu bestående misstron mot vidare bostadsproduktion. Med hänsyn jämväl därtill att kommunerna för närvarande hava mycket små möjligheter att bära ytterligare utgifter för bostadsändamål, medan de däremot sannolikt hysa mindre tvekan att påtaga sig större bördor om ett antal år, anser bostadsrådet, *att staten bör åtaga sig hela ränteförlusten, under förutsättning att kommunerna ensamma taga den kapitalförlust, som vid räntefrihetens upphörande kan visa sig*. Då denna förlust lätt kan komma att uppgå till relativt stora belopp — ett fall i byggnadskostnaderna av allenast 10 % nödvändiggör sålunda en avskrivning av ej mindre än 14 miljoner kronor — måste tiden för räntefriheten därjämte utsträckas utöver den övergångstid av sex år, varmed förut räknats. Rådet föreslår i detta hänseende en tid av tio år, från det första året av byggnadsverksamheten räknat. För det andra årets byggen skulle räntefriheten således vara nio år, för det tredje årets åtta år, vilket torde motsvara de högre ingångshyror, som i de senare årens lägenheter äro möjliga.

De hyresförhöjningar, som under de räntefria åren ske, böra inflyta i en särskild fond för att möta förlusten vid räntefrihetens upphörande. Skulle fonden tilläventyrs överstiga denna förlust, bör det överskjutande beloppet återgå till staten.

Praktiskt skulle denna metod te sig på följande sätt. Staten medger efter vederbörlig prövning räntefrihet under nyss angiven tid å så stor del av byggnadsföretagets lån ur bostadslänefonden, som, enligt vad uppställda beräkningar visa, med de hyror, som i orten äro möjliga, icke låter sig förränta, dock högst motsvarande $\frac{1}{3}$ av byggnadskostnaderna. Den sannolika hyresinkomsten å nybyggda lägenheter kan möjligen i mindre samhällen komma att medgiva förränt-

ning av något mera än $\frac{1}{3}$ av byggnadskostnaderna, medan den i större städer däremot knappast kan uppdrivas så högt. Tomtkostnaderna hava härvid lämnats utanför: det förutsättes, att kommunen, åtminstone tillsvidare, övertager deras förräntning.

Sedan räntefriheten sålunda fastställts, behöver staten icke ägna vidare uppmärksamhet åt företaget. Det ligger i kommunens intresse att sköta detta så, att förlusten vid räntefrihetens upphörande blir så liten som möjligt, d. v. s. att hyrorna sättas så höga som möjligt. Givetvis är säkerheten för att så skall ske mindre efter nu anförda alternativ än enligt den förut förordade metoden (alt. I) med dess noggranna årliga undersökning av företagets ekonomi. Det kan väl tänkas fall, där kommunen faller för frestelsen att hålla onödigt låga hyror och skjuter bekymren för företagets slutliga finansiering över på framtiden, därmed försvårande den enskilda byggnadsverksamhetens återupptagande och i längden förstörande sin bostadsmarknad.

Jämte den redan anmärkta olägenheten i avseende å hyreskontrollen har metoden i fråga en annan, härmed sammanhängande nackdel. Den är sannolikt för staten något dyrare än den förut förordade. Under förutsättning av att räntefriheten i genomsnitt kommer att uppgå till $\frac{1}{3}$ av byggnadskostnaderna, uppgår dess kapitalvärde vart och ett av de ifrågavarande tre byggnadsåren, efter 5 procent räknat, till 5,146,661: 52, 7,110,000 och 4,306,652: 36 kronor eller tillsammans i runt 16 $\frac{1}{2}$ miljoner kronor. Antagligen är detta belopp något högre än vad statens sammanlagda utgifter enligt den förut angivna metoden (alt. I) skulle utgöra, men detta är å andra sidan en naturlig följd av att staten i detta fall befriat sig från alla risker för utgifter till ovissa belopp. Dessa risker kunna kommunerna naturligtvis ej utan vederlag övertaga.

Bägge de sålunda framlagda alternativen (I och II) anser bostadsrådet kunna förordas. Den första metoden är teoretiskt riktigare, för staten antagligen billigare och därjämte mera betryggande i avseende å hyresnivån. Den senare har däremot i sin enkelhet praktiska fördelar. Den är lättare att tillämpa både för stat och kommun, och den är därjämte bekvämare i förhållande till de halvoffentliga bostadsföretagen än den förra. Den torde därför också vara bättre ägnad att möjliggöra den bostadsproduktion i orter av olika storlek, som nu är nödvändig.

Den framlagda planen för krishjälpens avveckling förutsätter tillika, anför bostadsrådet, en *successiv avveckling av gällande hyresreglering*. Det är numera önskvärt, att genom hyresstegringslagstiftningens avveckling sörja för att hyrorna, så snart sociala hänsyn det medgiva, åter uppnå en ekonomisk nivå. En sådan förhöjning är också i och för sig tillika förutsättningen för den successiva hyresstegring, som ingår i programmet för krishjälpens avskrivande. Då det icke, såsom förhållandena utvecklat sig, kan bli fråga om ett omedelbart upphävande av hyresstegringslagstiftningens skydd för de mindre bemedlade, måste vägen gå genom en successiv höjning av den i hyreslagen stadgade pro-

Hyresregleringslagstiftningens avveckling.

centuella gräns, under vilken hyresförhöjningar och därmed förbundna uppsägningar icke tillhöra hyresnämnds befogenhetsområde.

Så snart denna procentsats uppnått en viss höjd, torde hyresnämnds-institutionen kunna upphävas, uppsägningsrätten lämnas fri och behandlingen av frågor om oskäligen hyresstegringar enligt ockerlagstiftningens grunder övertagas av allmän domstol. En sådan förenkling av hyresregleringen torde emellertid först om några år bliva möjlig att genomföra.

Redan nu är emellertid, framhåller bostadsrådet, nödvändigt att om möjligt i lagen fastställa en plan för den omförmälda hyresgränsens höjning. Under annan förutsättning kunna kommunerna icke påtaga sig ansvaret för understöd åt nyproduktion av bostäder. Bostadsrådet hemställer, att den i 6 § av nu gällande hyresstegringslag angivna procentsatsen höjes till 50 % för år 1921 samt att för de två närmaste åren de ytterligare förhöjningar ske, som äro nödvändiga för att lagstiftningen därefter, d. v. s. år 1924, helt skall kunna upphöra. Denna avvecklingsplan avser smålägenheter upp till t. o. m. 4 rum och kök. För större lägenheter, affärslokaler o. d. föreligga enligt bostadsrådets mening icke några bärande skäl för hyresregleringens bibehållande. Det är därför önskvärt, att den nödiga hyresförhöjningen i smålägenheterna underlättas av en fri hyresmarknad för övriga kategorier. Och det är, såsom senare års statistiska undersökningar i Stockholm och Göteborg bekräftat, just inom dessa kategorier, som den nuvarande ekonomiskt låga hyresnivån gynnade en under nuvarande förhållanden icke önskvärd bostadslyx i form av »överloppsrum».

Förhållandena äro för övrigt sådana, att ett upphävande av hyresregleringen för ifrågavarande lägenhetskategorier snart nog skulle bringa i gång en nyproduktion till åtminstone icke högre hyror än de som nu, ofta under föga tilltalande former, i form av »köp» av lägenhet och dylikt, kunde betingas i nybyggda fastigheter eller för eljest lediga lägenheter.

I bostadsrådets förslag att hyresregleringen från och med år 1921 inskränkes till bostadslägenheter om högst 4 rum och kök skulle ingå rätt för hyresnämnd att med hänsyn till särskilda förhållanden i orten förordna, att jämväl lägenheter om 5 rum och kök fortfarande skola vara underkastade hyresnämnds befogenhet ifråga om hyra och uppsägning.

Från bostadsrådets förslag i nu förevarande avseenden voro 4 av de 10 närvarande ledamöterna skiljaktiga. Av dessa hava 3 avgivit reservation mot förslaget, varvid huvudsakligen framhållits: i en reservation, att

tiden för hyresregleringslagens avveckling borde sättas längre än till de av bostadsrådet föreslagna tre åren och hyresregleringen först vid år 1926 upphöra, ävensom att regleringen av hyrorna för lägenheter om 5 rum och därutöver borde kvarstå i lagen; i en annan reservation, att förslaget om inskränkning fr. o. m. år 1921 av hyresregleringen till bostadslägenheter om högst 4 rum och kök vore olämpligt, då jämväl de, som innehade större lägenheter, borde skyddas mot en för snabb övergång till fri hyresbildning och därav följande väsentligt höjda hyror; ett successivt frigivande av de större lägenheterna under vissa tidsperioder vore en lyckligare anordning; all avveckling av hyresregleringen måste rimligtvis såsom komplement förutsätta antingen hyresstegringsbeskattning eller, om sådan befunnes ej kunna genomföras, en värdestegringsskatt, som till det allmänna indroge en del av den oförtjänta värdestegring, vilken komme fastighetsägaren till del på grund av det genom de höjda hyrornas kapitalisering stegrade fastighetsvärdet; och i den tredje reservationen, att i bostadsrådets skrivelse bort starkare framhållas de betydande *sociala* svårigheter, som kunna möta mot rådets förslag till lösning av bostads- och särskilt hyresfrågan efter *rent ekonomiska linjer*; från hyresregleringen borde fr. o. m. 1921 endast undantagas nybyggda hus samt affärslägenheter, som icke äro förenade med bostäder; att bland bostäderna draga en viss tämligen godtycklig gräns mellan fritagna och icke fritagna vore betänkligt i betraktande av att de olika lägenhetskategorierna gradvis övergå i varandra.

I nära samband med den avveckling av hyresregleringen, som ovan förordats, står, anför bostadsrådet vidare, frågan om *en särskild beskattning av den vinst, som härmed kommer fastighetsägaren till godo*. Med erinran om det förslag till hyresstegringsskatt, som av särskilda sakkunniga framlagts, och ehuru rådet icke haft anledning att ingå på spörsmålet om medelanskaffningen för den krishjälp, varom rådet framlagt förslag, uttalar dock rådet sin anslutning till den grundtanke, varpå nämnda förslag vilar. Då särskilda skattebehov för bostadsproduktionens understödjande föreligga, kan det nämligen anses fullt skäligt och lämpligt att härför anlita den oomtvistliga konjunkturvinst, som fastighetsägarna, särskilt med hänsyn till att fastigheterna i regeln äro fast belånade till över halva värdet, göra å den ekonomiska utveckling, vilken lamslagit den affärsmässiga byggnadsverksamheten. En sådan beskattning skall också för de mindre bemedlade hyresgästerna i viss mån göra de förestående hyresförhöjningarna motiverade och underlätta deras genomförande. De visserligen mycket ovissa beräkningar,

Beskattning
av hyres-
stegrings-
vinst.

som företagits rörande avkastningen av en hyresstegringskatt enligt bostadssakkunnigas förslag, utvisa, att inkomsterna av densamma väl skulle förslå till täckande av kostnaderna för såväl statens som kommunernas bidrag till den föreslagna krishjälpen. Då skattekällan i detta fall är av kommunal natur, kan det, anser bostadsrådet, ej vara annat än skäligt, att jämväl kommunerna för sina krishjälpsbidrag få tillgodoräkna sig avkastningen å densamma.

Subventions-
verksamhetens
centrala
ledning.

För understödsverksamheten synes, framhåller bostadsrådet, en viss *central ledning* vara erforderlig. Denna centralmyndighets uppgift kommer främst att bliva att ur ekonomisk synpunkt pröva från kommunerna inkommande ansökningar om krishjälp, att fastställa, eventuellt med kommun överenskomma, om beloppet av det statsbidrag, som bör utgå samt att i samband därmed handhåva utlåningen ur statens bostadslånefond. Centralmyndigheten bör även ha till uppgift att underkasta de inkommande ansökningarna en byggnadsteknisk undersökning, dels för att övervaka att all möjlig sparsamhet vid företagets planläggande iakttages, dels i syfte att tillse att de planerade lägenheterna fylla berättigade bostadssociala krav.

Bostadsrådet har vidare gjort vissa uttalanden och förslag i avseende å vinnandet av tillfredsställande bostadslägenheter och beträffande arbetslönerna inom byggnadsfacket, till vilka förslag jag återkommer.

Särskilda framställningar om lån och understöd av staten för bostadsproduktion hava ingivits från *dels* stadsfullmäktige i Göteborg, *dels* ock bostadsföreningarnas organisationskommitté i Stockholm.

Stadsfull-
mäktige i
Göteborg.

I skrivelse, som den 9 februari 1920 inkommit till Kungl. Maj:t, hava *stadsfullmäktige i Göteborg*, i anledning av väckt motion, beslutit hemställa att Kungl. Maj:t ville vidtaga åtgärder för att Göteborgs stad för uppförande av bostadshus finge av statsmedel erhålla dels ett lån å 8,000,000 kronor att löpa med ränta och återbetalas under tid, som mellan Kungl. Maj:t och staden överenskommes, och dels ett understöd av 4,200,000 kronor.

I den ifrågavarande motionen hade det årliga löpande behovet av bostäder i Göteborg beräknats till 2,800 eldstäder. Detta byggnadsprogram, som i motionen skisserats, var avsett att genomföras under 5 år. Med det underskott å bostäder, som nu förefunnes, upptog programmet för denna tid tillsammans 17,500 eldstäder. Ett kontant tillskott av 2,000 kronor per eldstad från stat och kommun ansåges nödigt. Framställning borde av stadsfullmäktige göras till Kungl. Maj:t om anvisande av ett större byggnadsanslag att under femårsperioden 1920—1924 fördelas mellan alla kommuner i riket, som därav vore i behov. För Göte-

borgs del erfordrades ett årligt bostadsanslag av statsmedel för nämnda period av 4,667,000 kronor. Tillika begärdes att Göteborgs stad mätte för år 1920 anvisa ett belopp av 2,333,000 kronor.

I ärendet hade fastighetskontoret i Göteborg avgivit infortrat yttrande; och torde jag härav böra meddela följande, som närmast hänför sig till stadsfullmäktiges förevarande framställning:

Efter framhållande att ett engångstillskott av 1,500 bostadslägenheter icke vore för högt och att det löpande årsbehovet av ungefär 1,000 lägenheter vore ungefärligen riktigt, erinras om de svårigheter, som numera föreligga för medelklassen (3, 4 och 5 rum och kök) att anskaffa bostäder och att dess behov också måste tillgodoses, ehuru uppoffringarna för det allmänna då bleve större. För bostadshus med medelstora lägenheter finge man beräkna en byggnadskostnad av omkring 7,000 kronor eldstaden. Vidare beröres missförhållandet mellan byggnadskostnader och hyror samt angelägenheten av hyresstegringslagens avveckling, i vilket hänseende bland annat ett medgivande till en hyreshöjning utan prövning av hyresnämnd till 50 procent borde kunna omedelbart medgivas. Tvivel uttalas tillika, huruvida det byggnadsprogram, som i motionen skisserats, vore genomförbart med hänsyn till organisationen av en så omfattande byggnadsverksamhet och bristen på arbetskraft. Härafter anföres av fastighetskamreraren:

För min del anser jag mig därför icke kunna tillstyrka motionen i vad den avser godkännande eller genomförande av det framlagda femåriga byggnadsprogrammet. Däremot synes mig den rådande situationen i fråga om bostadstillgången göra det nödvändigt att åtgärder vidtagas för att till nästa byggnads-säsong få till stånd en mera omfattande byggnadsverksamhet i bostadshus. Härvid torde det fördelaktigaste vara att i huvudsak följa de riktlinjer, som i motionen angivits med vissa modifikationer. Således torde av skäl, som ovan anförts, byggnadsverksamheten böra omfatta jämväl medelstora lägenheter. Vidare synes det kontanta understödet böra i likhet med vad hittills varit förhållandet begränsas till en tredjedel av byggnadskostnaderna, dock med föreskrift, att det icke i något fall får överstiga 1,500 kronor pr eldstad. Större uppoffring i detta hänseende synes det varken vara ändamålsenligt eller behövt att staten och kommunerna åtaga sig. Under förutsättning av en byggnadskostnad av 4,500 kronor eldstaden, skulle kostnaden för en lägenhet om ett rum och kök, i den mån den behöver förräntas, då uppgå till 6,000 kronor. Denna kostnad torde motsvara en årlig hyra för lägenheten av mellan 550 kronor och 600 kronor, vilken hyra icke synes oskäligen. För medelstora lägenheter måste man emellertid som ovan nämnts beräkna en betydligt högre byggnadskostnad pr eldstad än för smålägenheter. Denna högre byggnadskostnad kompenseras dock i väsentlig mån därav, att de årliga utgifterna för medelstora lägenheter äro mindre. Detta beror av åtskilliga omständigheter, av vilka den viktigaste är den, att sådana lägenheter här i staden i allmänhet bruka förläggas i stenhus, vilka kräva mindre mindre underhållskostnader. På grund härav torde det icke vara behövt att för lägenheter av sistnämnda slag beräkna högre bidrag pr eldstad än för allmänna än för smålägenheter. Om man uppskattar byggnadskostnaden för medelstora lägenheter till 7,000 kronor eldstaden och härifrån avdrager ett understöd av 1,500 kronor eldstaden, skulle alltså det belopp, som behöver förräntas uppgå till 5,500 kronor pr eldstad, vilket för en lägenhet om exempelvis tre rum och kök motsvara en årlig hyra av omkring 1,600 kronor.

Vad beträffar omfattningen av den byggnadsverksamhet, som till nästa byggnadssäsong skulle igångsättas, torde denna böra planläggas för uppförande av ungefärligen samma antal lägenheter, som enligt femårsprogrammet skulle uppföras under ett år, d. v. s. omkring 1,000 smålägenheter med 2,800 eldstäder och 300 medelstora lägenheter med 1,400 eldstäder. Byggnadskostnaden för dessa lägenheter skulle, enligt ovan angivna kostnad pr eldstad, uppgå till 22,400,000 kronor. Av detta belopp skulle 6,300,000 kronor utgå i form av understöd, därav 4,200,000 kronor av staten och 2,100,000 kronor av kommunen.

Vad den återstående byggnadskostnaden 16,100,000 kronor angår torde en del därav sannolikt kunna erhållas genom insatser i bostadsföreningar och bostadsbolag. Emellertid får man nog bereda sig på, att större delen måste anskaffas genom lån. Även om dessa lån för de byggnadsföretag, som uppföras av bostadsföreningar och bostadsbolag, till en del kunna erhållas i härvarande bankinrättningar, torde dock säkerligen den huvudsakliga upplåningen falla på staden. Att belasta stadens kredit i den allmänna marknaden med så stora belopp som det här är fråga om torde dock innebära betänkligheter. Lånefrågan synes därför om möjligt böra lösas på så sätt, att staden får hos statsverket upplåna en del av de erforderliga medlen. Huru stort belopp, som kan behöva anskaffas på detta sätt, är givetvis f. n. svårt att avgöra, men det vill förefalla, som om man borde räkna med ett belopp, motsvarande hälften av den del av byggnadskostnaden, som är avsedd att förräntas, eller i runt tal 8,000,000 kronor.

Förutom det kontanta understöd, som enligt vad ovan anförts skulle utgå av staden, torde staden även bli nödsakad att tillhandahålla fria tomter. Huvudsakligen på grund av de stora kostnader, som utläggning av gator och ledningar kräva, kommer detta att medföra en avsevärd uppoffring för staden. Denna uppoffring blir givetvis större eller mindre allteftersom ett större eller mindre antal lägenheter få uppföras på samma tomt. Med hänsyn härtill har kommunen, vad beträffar nu ifrågavarande byggnadsverksamhet, intresse av att för denna byggnadsverksamhet anvisa tomter, som få bebyggas med hus, innehållande flera lägenheter.

Detta synes dock icke böra hindra, att även byggnadsverksamheten i egna hem eller enfamiljshus beredes understöd. Men i så fall torde endast det kontanta understödet böra utgå och tomten få av byggnadsföretagaren förvärvas eller disponeras mot erläggande av full ersättning.

Även för egna hemsbyggnader synes böra fastställas en maximigräns av 1,500 kronor pr eldstad för det kontanta understödet.

I den föreliggande motionen hava motionärerna hemställt, att hela det belopp, vartill stadens understöd för ett års byggnadsverksamhet skulle uppgå, måtte upptagas i nästa års budget att utgå av uttaxerade medel. Emellertid torde man icke kunna påräkna, att ifrågavarande byggnadsverksamhet skall kunna taga sin början förrän under sensommaren eller hösten 1920, bl. a. på grund därav, att frågan om statens medverkan till byggnadsverksamheten sannolikt icke torde bli avgjord förrän fram i maj månad. Vidare är det också sannolikt, att icke alla byggnaderna kunna påbörjas under det första året. Av stadens understöd torde därför endast en del komma att behövas under år 1920. Med hänsyn härtill får jag föreslå, att av sistnämnda understöd endast 1,000,000 kronor upptages i 1920 års budget och återstoden i 1921 års budget.

I sammanhang med sitt beslut om avlatande av förevarande framställning till Kungl. Maj:t beslöt stadsfullmäktige också att under förutsättning att sådant

lån och understöd erhöles, som i framställningen avsåges, av stadens medel anvisa ett belopp av 2,100,000 kronor att utgå i understöd för uppförande av de i framställningen omnämnda bostadshusen, vilket belopp skulle utgå av uttaxerade medel och upptagas i statens utgiftsstat till det belopp och under det antal år, som stadsfullmäktige på förslag av budgetsberedningen bestämde.

Den från *Bostadsföreningarnas organisationskommitté* i Stockholm inkomna framställningen går ut på statssubvention av 1,800,000 kronor — utan återbetalningsskyldighet — samt ett 60-årigt amorteringslån å 9,240,000 kronor mot 4 % årlig ränta att amorteras med lika annuiteter under amorteringstiden mot förbindelse för bostadsföreningarna att enligt ingiven plan omedelbart igångsätta uppförandet av bostadshus i Stockholm, innehållande omkring 1,200 eldstäder.

Bostadsföreningarnas organisationskommitté i Stockholm.

Till stöd för denna framställning har anförts:

Bostadsfrågan i huvudstaden har såsom bekant under krisåren på grund av omständigheter, vilka äro allt för väl kända för att här behöva närmare beröras, råkat i ett förtvivlat läge. För att lindra bostadsnöden hava dock från statens sida vidtagits åtgärder, vilka äro värda allt erkännande. Dessa åtgärder hava dock hitintills varit inriktade uteslutande på produktionen av smålägenheter om högst 2 rum och kök, medan intet åtgjorts för att tillgodose medelklassens behov av större lägenheter. Detta har haft till följd, att medelklasslägenheter om 3 å 4 rum och kök på lång tid icke stått att uppbringa i huvudstaden utom till oskäligen priser. Medelklassfamiljer såsom ämbets- och tjänstemän samt en del handlande, hantverkare och industriidkare och överhuvudtaget löntagare, vilka av en eller annan orsak icke äro nog lyckliga att innehava kontrakt å hyresreglerade lägenheter i äldre fastigheter, hava härigenom råkat i en mycket svår situation.

En omständighet, som särskilt må beaktas vid bedömandet av medelklassens bostadsfråga för närvarande är, att de löneförhöjningar, som hitintills kommit medelklassens löntagare till del, endast i ringa mån kompenserat dyrtiden, medan de flesta arbetarekategorier lyckats höja sin inkomst så, att den faktiskt torde motsvara och i vissa fall t. o. m. överstiga levnadskostnadernas stegring. Det torde därför nu vara på tiden, att något åtgöres från statens sida även för att bringa hjälp åt de familjer bland medelklassen, vilka lida svårast till följd av bostadsbristen; åtminstone borde det vara statens oavvisliga plikt att i detta avseende bisträcka sina egna tjänstemän.

Under trycket av ovan relaterade omständigheter har på senaste tiden i huvudstaden bildats ett flertal bostadsföreningar bland medelklassen, i avsikt att på kooperativ väg söka åstadkomma nya lägenheter. Detta organiserande av medelklassen till att medelst självhjälp söka lösa sin egen bostadsfråga har ytterligare stimulerats av bostadsrådets senaste skrivelse till Konungen, vari förordas hyreslagens snaraste upphävande beträffande lägenheter om 5 rum och kök och däröver. Genom en dylik åtgärd skulle nämligen löntagare, i synnerhet sådana som på grund av stor familj måst förhyra större lägenheter och icke vore i stånd att betala de säkerligen i så fall våldsamt stegrade hyrorna, råka i ett synnerligen prekärt läge. Någon möjlighet att förhyra mindre lägenheter skulle nämligen

icke stå dem till buds, så länge hyresstegringslagen bibehölles beträffande desamma. Skall därför hyresstegringslagen avskaffas få vi värdsammast hemställa att detta måtte ske för alla slag av lägenheter samtidigt, så att ett naturligt utbyte av lägenheter må kunna obehindrat äga rum, och sålunda de tjänstemannafamiljer, som icke fått sina löner reglerade i förhållande till levnadskostnadernas stegring, i nödfall må kunna sänka sin bostadsstandard och så att säga byta lägenheter med de arbetarefamiljer, som lyckats få sina arbetslöner höjda i full nivå med dyrtiden.

Bostadsföreningar inom olika kategorier av medelklassen kommo snart nog under fund med att byggandet av nya bostäder för närvarande erbjuder så stora svårigheter, att de knappast äro överkomliga för de olika föreningarna var för sig. I känslan härav utlystes den 10 december 1919 ett allmänt möte i bostadsfrågan, vid vilket beslutades att sammankalla ombud från samtliga aktivt arbetande bostadsföreningar i Stockholm för att på så sätt få till stånd ett samarbete.

Ett dylikt sammanträde ägde rum för första gången den 15 december 1919, varvid man enades om att söka få till stånd ett samarbete och uppdrag riktlinjerna för de närmaste åtgärderna samt uppdrogs åt undertecknade att i egenskap av en organisationskommitté utarbета erforderliga undersökningar rörande byggnadskostnader och tomtområden m. m. samt om möjligt uppgöra en praktisk genomförbar plan för uppförande av medelklassbostäder under det närmaste året samt att i så god tid som möjligt, helst före den väntade behandlingen av bostadsfrågan vid 1920 års riksdag, göra de framställningar om subvention hos statens och stadens myndigheter, som kunna befinnas erforderliga för ett omedelbart igångsättande av produktionen av medelklassbostäder på kooperativ grund.

Med anledning härav hava kommitterade införskaffat uppgifter å de nuvarande kostnaderna för uppförande av fullgoda lägenheter om 2—5 rum och kök från ingenjörerna Axel Ahlmark och Axel Adling samt arkitekterna Hj. Sederström och Alb. Stark, vilka samtliga under det senaste året varit sysselsatta med uppförande av bostäder och därför torde sitta inne med fullt tillförlitliga erfarenheter i förevarande avseenden. Av nämnda sakkunnigas yttranden (bil. 1—4) framgår, att totala byggnadskostnaderna per eldstad icke kunna beräknas lägre än till i genomsnitt 10.000 kronor per eldstad. Härtill kommer tomtkostnaden. För de tomter, som av staden erbjudits kommitterade för ändamålet, belöper sig densamma till c:a 1.000 kronor per eldstad. Totala kostnaden kommer sålunda att belöpa sig till c:a 11.000 kronor per eldstad. Totalkostnaden för en lägenhet om 3 rum och kök skulle alltså bliva icke mindre än 44.000 kronor. Med nu gällande låneräntor, underhållskostnader och onera m. m. skulle utan någon subvention från det allmänna en dylik lägenhet komma att betinga en årshyra av c:a 3.300 kronor en hyra, som för närvarande är absolut oöverkomlig för de flesta medelklassfamiljer. Det är därför tydligt, att utan kraftigt bidrag från det allmänna sida någon bostadsproduktion icke kan komma till stånd.

Av kommitterade verkställda utredningar giva vid handen, att ett dylikt bidrag från det allmänna sida måste noga avvägas med hänsyn till rådande byggnadskostnader och de hyror, som kunna anses överkomliga för de medelklassfamiljer, det här gäller att hjälpa, om bostadsföreningarna verkligen skola kunna påtaga sig risken av att under nuvarande förhållanden omedelbart igångsätta nybyggnadsverksamheten.

Bidraget ifråga, jämte medlemmarnes egna insatser, hava kommitterade beräknat måste utgå med minst nedanstående belopp:

1) Ur den planerade bostadsfonden erhålles utan återbetalningsskyldighet ett statsbidrag av 1,500 kronor per eldstad.

2) Av staten eller kommunen erhålles tomtmarken till självkostnadspris samt på villkor, att endast 10 % av tomtvärdet erlägges kontant och återstående (90 %) får inestå räntefritt under 10 år. Denna förmån beräknas till c:a 30 % å tomtvärdet eller c:a 300 kronor per eldstad.

3) Medlem, som önskar erhålla lägenhet i nyuppfört hus, är skyldig att före byggnadsverksamhetens påbörjande kontant inbetala kronor 1,500 per eldstad samt dessutom avlämna en garantiförbindelse å samma belopp, vilket belopp kan av föreningen utkrävas, därest medlem icke skulle fullfölja ingånget avtal.

4) Återstående kronor 7,700: — per eldstad erhålles från stat eller kommun (ur planerade fonder) såsom 60-årigt amorteringslån löpande med 4 % ränta samt amortisabelt med lika annuiteter under amorteringstiden. Lånet ifråga utbekommes redan under byggnadstiden i mån av arbetets fortgång, för att såmedelst undgå de dryga kostnader, som för närvarande äro förenade med anskaffandet av byggnadskreditiv.

Under ovan givna förutsättningar skulle medlems samtliga årsutgifter ställa sig på följande sätt:

Lägenhetskategorier.	2 rum och kök.	3 rum och kök.	4 rum och kök.	5 rum och kök.
Ränta å egen insats å 5 %	225: —	300: —	375: —	450: —
Ränta och amortering å lånet.....	1,021: —	1,367: —	1,702: —	2,042: —
Onera, underhåll m. m. 1 %	330: —	440: —	550: —	660: —
Summa beräknad årshyra kr.	1,576: —	2,107: —	2,627: —	3,152: —

Förutom de allmänna skäl, som tala för att staten under rådande svåra förhållanden på bostadsmarknaden i största möjliga utsträckning bör bidraga till anskaffandet av bostäder även åt medelklassen, föreligger dessutom en särskild omständighet, som borde göra ett kraftigt bidrag från statens sida till en bjudande plikt. Staten har nämligen under årens lopp i stället för att uppföra erforderliga ämbets- och tjänstelokaler i flera fall inköpt eller förhyrt bostadshus och bostadslägenheter, vilket minskat eller i sina konsekvenser kommer att minska tillgången på bostadslägenheter i staden. Det allmänna har på detta sätt berett sig ekonomiska fördelar på den bostadshyrande allmänhetens bekostnad. Till följd av att sålunda äldre bostadslägenheter undandragas bostadsmarknaden, måste de bostadsbehövande nu inköpa eller i bästa fall förhyra lägenheter i nyuppförda hus till rådande höga priser.

Utöver de ovan angivna bidragen torde de statens ämbets- och tjänstemän, vilka äro ställda inför nödvändigheten av att förskaffa sig lägenheter på kooperativ väg, böra av det allmänna erhålla ytterligare förmåner. Det hitintills praktiserade sättet för tillgodoseende av i allmän tjänst anställda personers bostadsbehov har varit antingen tillhandahållandet av boställsvåningar eller lämnandet av hyresbidrag. Det förstnämnda torde med hänsyn till de härmed förenade dryga kostnaderna icke kunna ske i någon större utsträckning. Lämnandet av ett än så ringa hyresbidrag till samtliga i allmän tjänst anställda personer skulle även det draga dryga kostnader. Lämnandet av hyresbidrag torde dessutom för

närvarande vara mindre lämpligt. De löntagare, vilka äro ställda inför nödvändigheten av att förskaffa sig lägenheter genom att själva uppföra sådana eller hyra dylika i nyuppförda hus till nu rådande priser, skulle nämligen vara mycket litet hjälpta med ett hyresbidrag, som skulle utgå lika till alla, medan de stats-tjänstemän, som hava förmånen av att bo i hyresreglerade lägenheter icke torde vara i något egentligt behov av hyresbidrag. För att med de tillgångar, som för ändamålet stå det allmänna till buds, kunna åstadkomma största möjliga nytta, torde det därför bliva nödvändigt att begränsa subventionen endast till de löntagare, vilka själva vilja bidraga till lösandet av sin bostadsfråga.

Det allmänna måste vid utlämnandet av dylika extra bidrag helt naturligt träffa vissa garantier, för att det lämnade bidraget icke genom omedelbar försäljning inkasseras av den, som erhållit bidraget. Detta kan ske genom att statens tjänstemän bilda särskilda bostadsföreningar till uppförande av fastigheter, i vilka lägenheterna icke få försäljas eller uthyras till andra än i statens tjänst anställda personer. Ett dylikt tillvägagångssätt torde icke vara att enbart rekommendera. Erfarenheten har nämligen givit vid handen att personer av samma kategori, vilka träffas i det dagliga arbetet, ofta hysa en viss motvilja emot att sammanföras i samma hus. Dessutom torde den inskränkning i den fria förfoganderätten, som bestämmelsen, att lägenhet endast finge försäljas eller uthyras till en viss kategori av samhällsmedlemmar, i hög grad inskränka avsättningsmöjligheterna. Berörda olägenheter torde på ett lyckligt sätt kunna undvikas, därest tjänstemännen ingå såsom medlemmar i bostadsföreningar tillsammans med medelklassfamiljer inom olika yrkeskategorier. Det extra bidraget från det allmänna torde i så fall med fördel kunna utgå i form av lägre ränta å lån, som behäfta de lägenheter, som innehavas av statens tjänstemän. Härigenom vunnas följande fördelar:

- a) tjänstemännen finge större möjlighet att välja sig en lägenhet i den del av staden, som bäst lämpar sig med hänsyn till arbetsplatsen,
- b) behövde icke bo i hus med uteslutande folk av samma kategori,
- c) ägde rättighet att fritt försälja eller uthyra sin lägenhet.

En försäljning av lägenheten till en icke statsanställd person skulle nämligen endast hava till följd, att räntefoten å den del av lånet, som graverade den ifrågavarande lägenheten, höjdes till samma räntefot som för övriga bostadsföreningens icke statsanställda medlemmar. Den särskilda statssubventionen för lägenheten ifråga indroges sålunda och kunde ånyo utlämnas till annan tjänsteman, som önskade uppföra egen lägenhet.

Kommitterade hava genom de olika samverkande föreningarna låtit införskaffa uppgifter på personer, vilka önska förskaffa sig lägenheter i de planerade husen. Det har härvid visat sig, att anslutningen är mycket stor, även bland statens tjänstemän. Kommitterade äro därför beredda att, därest ovan begärda subvention erhålles, omedelbart sätta i gång med uppförandet av hus om 1,200 eldstäder.

En nödvändig förutsättning för byggnadsverksamhetens återupptagande är dock, att åtgärder snarast vidtagas för ernående av arbetsro å byggnadsmarknaden. De förödande strider, som under senaste tiden förts mellan arbetare och arbetsgivare inom byggnadsfacket, hava skapat ett sådant osäkerhetstillstånd, att det är förenat med mycket stor risk att under nuvarande förhållanden igångsätta ett byggnadsföretag. Man kan under nuvarande förhållanden icke ens för någon kortare tid trots ingångna avtal vara säker vare sig med hänsyn till kostnaderna

eller till tidpunkten för byggnadens färdiggörande. Det är därför av största vikt för såväl arbetsgivare som för arbetarna själva, vilka torde lida mest av de ideliga strejkerna, att åvägabringa stadga i förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare. Med anledning härav hemställdes, att denna fråga snarast måtte göras till föremål för Kungl. Maj:ts särskilda uppmärksamhet.

En annan omständighet, som i hög grad onödigtvis fördyrar och förhindrar bostadsproduktionens återupptagande i större skala, är den trustbildning, som förekommer inom vissa grenar av byggnadsämnesindustrin. Denna trustbildning tjänar icke något legitimt intresse utan leder endast till att fördyra folkets nödenheter. Mot dylika osunda utväxter på förvärvslivet borde statsmakterna kraftigt ingripa.

Till framställningen äro fogade åtskilliga bilagor och byggnadsritningar, av vilka bilagor jag allenast här återgiver de av arkitekten A. Stark lämnade uppgifterna om de nuvarande byggnadskostnaderna i Stockholm.

Härom upplyses följande:

Byggnadskostnaderna ha sedan krigets början oavbrutet stegrats och något slut på prisstegringen kan i dag ej förmärkas än mindre stagnation eller återfall.

Såsom exempel på vad ett bostadshus i Stockholm med goda grundförhållanden och inrett med s. k. nutida bekvämligheter i dag kostar anföres det av bostadsföreningen Sverige planerade bostadshuset nr 7 kvart. Verdandi vid övre Torsgatan.

Byggnaden skall uppföras i 5 våningar och inredas med lägenheter om två rum och kök med alkov, dubletter med kokskrubb och enkelrum med sovalkov och kokskrubb. Samtliga lägenheter skola förses med kokgas, värmeledning, w. c., elektriskt ljus, ringledningar samt badrum i tvårumslägenheterna och duschrum i enkelrummen och dubletterna. Trappan förses med personhiss. Inredningen blir i övrigt av enklaste slag och skola fasaderna putsas, med listverk i bruk. Antalet »eldstäder» i byggnaden blir 44 med en medelyta per eldstad av 32,6 kvm. av bebyggd yta i varje plan.

Nedanstående kostnadsberäkning av detta bostadshus är baserad på lägsta bindande entreprenadanbud med reservation för stegrade arbetslöner.

Byggnaden komplett enligt entreprenadanbud	380,000: —	
Ritningar och kontrollant.....	10,000: —	
Administration, finansiering och oförutsedda utgifter	32,000: —	
Ränteförluster under byggnadstiden	18,000: —	440,000: —
Tomt		44,000: —
Bidrag till gata.....		4,000: —
		Summa kronor 488,000: —

Då byggnaden innehåller 44 eldstäder, utgöra kostnaderna utom tomt sålunda 10,000 kronor per eldstad och jämte tomt och gatubidrag 11,090 kronor per eldstad.

Som denna siffra 10,000 kronor per eldstad överensstämmer med samtliga beräkningar å andra jämförliga byggnadsföretag torde goda, moderna bostadshus

med smålägenheter i Stockholm *under uuvarande förhållanden* ej kunna uppföras billigare än 10,000 kronor per eldstad.

Byggnadskostnaden för lägenheter av ifrågavarande slag stodo före kriget i c:a 2,500 kronor per eldstad och ha sålunda sedan 1914 stigit c:a 300 % under det att den allmänna prisstegringen för levnadskostnaderna enligt socialstyrelsens uppgifter nu stigit 159 %. Av detta förstode man utan många ord varför det privata spekulationsbyggandet av smålägenheter så gott som alldeles upphört. De samverkande huvudorsakerna till denna *abnorma* prisstegring av byggnadskostnaderna torde vara:

1) Arbetslönernas stegring på arbetsplatsen från 40—75 öre per timme 1914 till kronor 1:45—1:95 enligt nu gällande avtal, förutom att i en mängd fall avtalen ej respekterats utan än högre löner framtvingats. Orsaken härtill är dels brist på arbetskraft och dels bristande sammanhållning från de byggandes sida.

2) De höga kolprisen, som i avsevärd grad fördyra råvarornas förädling samt transporterna.

3) Öppen eller hemlig trustbildning bland leverantörer. (Exempel: Då murbruk kostade 1914 fritt byggnadsplatsen 1 krona per hl. kostar det nu 5:50, varav transport 1:50, då sand kostade 1914 1:75 per kbm. fritt kaj kostar den 1919 8—10 kronor, då kalk kostade 2:50 per hl. kostar den nu 12 kronor etc.).

Därtill kommer dyrbar administration, då byggandet sker sporadiskt och som regel i liten skala samt dyrbar penninganskaffning genom så gott som fullständigt oordnad fastighetskredit.

Arbetslönerna på byggnadsplatsen kunna antagligen ej mer nedbringas särskilt som arbetstiden nu förkortats, men bör dock en reducering kunna erhållas genom i större skala fabriksmässig tillverkning och standardisering av en hel del fast inredning, som f. n. tillverkas på byggnadsplatsen. En *osund* trustbildning bör statsmakterna genom lämpliga medel kunna förhindra, särskilt beträffande absolut ofrånkomliga råvaror, på vilka riklig tillgång finnes.

I här föreliggande byggnadsprogram att uppföra bostadshus för under gemensam ledning sammanslutna bostadsföreningar kan genom den enhetliga ledningen och genom koncentrerad administration och transporter förbilligas och fördelaktigaste materialinköp göras genom stora partier och ekonomisk säkerhet för säljarna samt, icke minst viktigt, arbetskraften kan härigenom på bästa sätt utnyttjas.

För att få jämvikt en gång i den allmänna marknaden böra byggnadskostnaderna gå ned till den allmänna prisnivån eller bliva stagnanta under det den allmänna nivån höjer sig i jämbredd med desamma. Som detta senare kan anses uteslutet, befinner sig byggnadsmarknaden sålunda nu i ett för den byggande ekonomiskt riskläge, som bör helt utesluta byggande på spekulation eller för penningeplacering och måste därför stat och kommun träda emellan med subvention för så vitt några bostäder skola produceras utan risk av ruin för producenten till dess normalläge i marknaden åter inträder.

Ytterligare må omförmälas, att till Kungl. Maj:t i skrivelse den 5 februari 1920 för benägen åtgärd överlämnats följande av *Svensk byggnadsdag* 1919 antagna uttalande rörande understödjande av bostadsproduktionen:

»Svensk Byggnadsdag har vid behandling av frågan om statens och kommunernas ställning till bostadsproduktionen, med erkännande av den medverkan och det stöd, som det allmänna hittills under kristiden lämnat bostadsproduktionen, velat kraftigt framhålla, att häri vunna resultat dock ännu äro otillräckliga och att effektiva åtgärder måste från det allmännas sida vidtagas för att i första hand fylla det bostadsunderskott, som under kristiden uppstått och för att ersätta det bestånd av undermåliga bostäder, som ännu på grund av rådande bostadsbrist äro i bruk.

För åstadkommande av detta oundgängligen nödvändiga bostadstillskott är från det allmännas sida ett sådant direkt ekonomiskt bidrag erforderligt, som kan möjliggöra byggnadsföretagens ekonomiska bärighet utan överskridande av en skälig hyresnivå.

Med framhållande av, att detta ekonomiska bidrag från det allmännas sida måste givas avsevärt större omfattning än vad hittills varit fallet samt lämna möjlighet till kraftigare understödande av de enskilda byggnadsföretagen än vad hittills skett, vill Svensk Byggnadsdag 1919 hos Eders Kungl. Maj:t hemställa, att skyndsamma åtgärder vidtagas för beredande från statens och kommunernas sida av dylikt understöd för en oundgängligen nödvändig bostadsproduktion av ovan angiven omfattning.

Skulle det icke visa sig möjligt att genom riksdagens medverkan erhålla härför erforderliga belopp av allmänna statsmedel, torde åtgärder böra ofördröjligen vidtagas för subventionsmedlens anskaffande å annat lämpligt sätt, eventuellt genom uttagande av en särskild för detta ändamål direkt avsedd skatt.»

Bohuslänska cementgjuteriaktiebolaget har i framställning den 21 januari 1920 hemställt om ett anslag av 200,000 kronor till uppförande av bostadshus inom Uddevalla stad. Med detta understöd ansåge sig bolaget kunna uppföra bostadshus med 125 eldstäder. Byggnaderna skulle uppföras under vederbörlig kontroll och räkenskapsgranskning och med fullt modern inredning och utrustning. Bolaget förbehölle sig rätt att leverera material, som bolaget framställer eller äger, till vanligt marknadspris och att dessutom bekommen 10 % av byggnadskostnaden i ersättning för administration, byggnadsledning och övrigt besvär.

Östersunds gårdsägareförening har, jämte framställning om upptagande av särskild skatt på den hyresstegring, som uppstår, sedan lagen mot oskälig hyresstegring avvecklats, hemställt, att staten måtte förbinda sig att av hyresskattemedlen ersätta 80 procent av den värdeminskning, som under loppet av de närmast följande tio åren uppstår på bostadsfastigheter, vilka uppföras åren 1920—22 i de samhällen, där lagen mot oskälig hyresstegring varit gällande dock att statens ansvarighet begränsas i förhållande till inom varje sådant samhälle förefintligt behov av nya bostäder.

Jämte de sålunda refererade förslagen till åtgärder för bostadsbristens avhjälpande hava genom särskilda till Kungl. Maj:t eller veder-

Andra förslag till bostadsfrågans främjande.

börande departementschef ställde framställningar och genom artiklar i pressen ett stort antal förslag och tankar framkommit till bostadsbristens avhjälpande och över huvud till bostadsförhållandenas förbättrande. En redogörelse för dessa förslag, vilka böra uppmärksammas vid åtgärder för byggnadsproduktionens säkerställande och bostadsbyggande i allmänhet, synes i detta sammanhang icke erforderlig.

Allenast ett av dessa förslag torde jag böra med några ord omnämna; och det är en framställning från *Östersunds stadsfullmäktige* med överlämnande av ett av advokaten Adolf Sjöberg därstädes utarbetat förslag till lag om förmögenhetsskatt för bostadsbyggande och till lag om bostadsaktiebolag.

Förslaget till förmögenhetsskatt för bostadsändamål innebär till sina huvudgrunder, att till avhjälpande av förefintlig bostadsbrist Konungen skulle äga på därom av kommun gjord ansökan föreskriva, att inom kommunen eller viss del därav skall upptagas en särskild förmögenhetsskatt. Skatten påföres dem inom vederbörande kommun eller kommunel, som visst år (förslagsvis 1919) genom taxeringsnämnds eller prövningsnämnds beslut taxerats till förmögenhetsskatt och vars förmögenhet därvid beräknats uppgå till minst 20,000 kronor. Skatten beräknas å det belopp, varmed förmögenheten överskrider 10,000 kronor och utgår i hela procent med minst en, högst 10 procent.

De skattskyldiga skulle äga rätt att i den ordning en lag om bostadsaktiebolag närmare föreskriver, bilda aktiebolag, varvid skatten gäldas genom inbetalande av motsvarande belopp i aktier i bolaget. Kommer dylikt bolag icke till stånd, uppbäres skatten av kommunen, på sätt densamma närmare bestämmer, efter vissa angivna regler.

Om bostadsaktiebolag inom kommun kommer till stånd, men skattskyldig icke begagnar sig av sin rätt att teckna aktier för skattebeloppet, skall kommunen i bolaget tilldelas aktier för samma belopp, och äger kommunen av den skattskyldige indriva skatten, som anses förfallen till betalning i samma ordning som i bolaget gjord aktieteckning.

Av bestämmelserna i förslaget till lag om bostadsaktiebolag torde allenast böra omförälas en föreskrift av innehåll att, om utdelning av bolagets årsvinst beslutas utöver 6 procent å aktiekapitalet, hälften av vad årsvinsten överstiger nämnda procent får uppbäras av vederbörande kommun.

Departement-
schefens
förslag.

Vid övervägande av föreliggande förslag till åtgärder från det allmännas sida mot bostadsbristen eller huru eljest ett ingripande från statsmakterna lämpligast bör ske i detta avseende, tillåter jag mig först erinra om att, på sätt jag förut framhållit, dessa åtgärder främst böra hänföra sig till ett *låne- och subventionssystem för kommuner, bostadsföreningar och enskilda för uppförande av vissa slag av bostäder.*

Med avseende å sättet och grunderna för nämnda låne- och subventionssystem, får jag anföra följande:

De svårigheter, varmed bostadsbyggandet i städer och stadslignande samhällen för närvarande har att kämpa, hänföra sig kanske främst till de under krigsåren alltmera framträdande *omöjligheterna att uppbringa nödigt byggnadskapital*. De stora anspråk, som under krigsåren ställts på det allmänna i olika avseenden, hava i hög grad ansträngt såväl statens som kommunernas ekonomi och kredit. I stället för att den utländska lånemarknaden före kriget stod oss öppen, har densamma numera stängts eller begränsats till ett minimum, samtidigt som vårt land måst öppna viss kredit åt främmande länder. Obenägenheten hos kapitalet att engagera sig i byggnadsproduktionen har också blivit allt större, i den mån byggnadskostnaderna stigit till en ovanlig höjd och bostadsmarknadens framtida läge blivit allt ovissare.

Kreditfrågan.

*Nuvarande
allmänna
läge.*

Men jämväl oberoende av krigsårens verkningar på kapitalanskaffning till bostadsproduktion, har det ansetts, att ett ordnande av fastighetskrediten för bostadsändamål borde snarast möjligt äga rum. Det har framhållits, att redan flera år före krigsutbrottet särskilt den s. k. sekundära bostadskrediten befann sig i ett mycket prekärt tillstånd; stora svårigheter att belåna de högre liggande inteckningarna förefunnos och lånevillkoren voro betungande. Ett ordnande av den sekundära fastighetskrediten ansågs därför av bostadskommissionen böra bli ett huvudmål för dess arbete.

*Den sekun-
dära bostads-
krediten.*

Såsom jag förut omförmålt framlade också *bostadskommissionen* i ett den 8 december 1917 avgivet utlåtande förslag till ordnande av den sekundära bostadskrediten. Förslaget avser upprättande av en *riksinteckningskassa*, vars grundfond skulle utgöras av utav staten tillskjutna 15,000,000 kronor i statens 5 % obligationer, ouppsägbara från innehavarnas sida men av staten icke disponibla, innan kassans förbindelser blivit fullgjorda. Förslaget bygger på, att beträffande den sekundära krediten en solidarisk ansvarighet icke kan ifrågasättas vare sig mellan de enskilda låntagarna eller mellan de olika lokalföreningar, som upprättats i orterna. En solidarisk ansvarighet innebär givetvis ett mycket starkt tillskott till säkerheten hos en kreditorganisation av förevarande slag. I och med att detta säkerhetsmoment icke upptagits, har motsvarande säkerhet ansetts böra tillföras organisationen i form av ytterligare kapital. Detta skulle enligt förslaget åstadkommas dels genom

*Bostadskom-
missionen.*

ett föreslaget *garantiaktiebolags* kapital, dels genom en på särskild avgift från låntagarna grundad fondbildning.

Svenska stads-
förbundet.

Behovet av den sekundära bostadskreditens ordnande framhålles också starkt av *svenska stadsförbundets bostadsråd* i dess förutnämnda framställning den 13 december 1919.

Stockholms
stadsfull-
mäktige.

I enahanda syfte hava också *stadsfullmäktige i Stockholm* genom överståthållarämbetet gjort framställning till Kungl. Maj:t den 17 december 1919, varvid stadsfullmäktige anförde följande.

Med anledning av inom Stockholms stadsfullmäktige väckta förslag hava stadsfullmäktige haft till behandling fråga om åtgärder till lindring av den nuvarande bostadsbristen i huvudstaden.

Bland de övriga frågor, som enligt stadsfullmäktiges uppfattning böra göras till föremål för särskilda, snara åtgärder, hava stadsfullmäktige i detta sammanhang uppmärksammat frågan om den sekundära bostadskreditens ordnande. Stadsfullmäktige hava ansett detta spörsmål vara av grundläggande betydelse för det produktiva arbetet och av stor vikt särskilt för befrämjande av bostadsförningsverksamheten och egnahemsrörelsen.

Det synes nämligen stadsfullmäktige uppenbart, att den stigande obenägenhet, som redan före kristiden kunde skönjas, med avseende på kapitalplaceringar i bostadsfastigheter, ej får förbises, och att man i viss mån måste räkna med, att den enskilda bostadsproduktionen för framtiden kan behöva kompletteras med nya möjligheter. Härvid framträder utan tvivel i första hand tanken på att för detta ändamål söka engagera de småkapital, som otvivelaktigt förefinnas hos de bostadsbehövande själva, och i detta syfte särskilt befrämja bostadsfrågans lösning genom kraftigt stödjande av bostadsförnings- och egnahemsrörelserna. Förutsättningen för en kraftig utveckling av dessa rörelser är emellertid, att det erforderliga företagarekapitalet reduceras till ett minimum, samt att i detta syfte fastighetsbelåningen, särskilt den sekundära bostadskrediten, ordnas på ett mer tillfredsställande sätt än vad nu är fallet. Denna fråga synes kunna vinna sin bästa lösning genom lämpliga statsåtgärder.

På sätt för stadsfullmäktige är känt, föreligger förslag i ämnet utarbetat sedan ett par år tillbaka.

Under åberopande av vad sålunda anförts få stadsfullmäktige i underdånighet göra framställning om åtgärder från statsverkets sida för ordnande av den sekundära fastighetskrediten.

Svensk Bygg-
nadsdag 1919.

Slutligen har jag att anmäla ett inkommet uttalande från *Svensk Byggnadsdag 1919* av innehåll, att mötet beslutit framhålla vikten av den sekundära bostadskreditens ordnande i huvudsaklig överensstämmelse med bostadskommissionens förslag av den 8 december 1917.

Departements-
chefen.

Frågan om den sekundära bostadskreditens ordnande befinner sig icke i sådant skick, att den nu kan föreläggas Kungl. Maj:t och riksdagen till avgörande.

Beträffande den av bostadskommissionen föreslagna organisationen hava vägande anmärkningar framställts mot inskjutande i organisationen av ett särskilt garantiaktiebolag. Bortfaller detta bolag, måste ett annat säkerhetsmoment införas. Men jämväl eljest har en del erinringar i avgivna yttranden framställts mot bostadskommissionens förevarande förslag, vilka ändringsförslag påkalla ytterligare utredning.

Med frågan om upprättande av en utav staten understödd kreditanstalt för sekundärkreditbehovet å bostadsmarknaden synes i varje fall böra anstå, till dess att mera stabila förhållanden uppstått å denna marknad. Med ett dylikt uppskov bleve tillfälle också berett att ägna hela fastighetskreditväsendet i städer och stadsliknande samhällen en ingående prövning. En dylik prövning av *hela* denna kreditfråga synes mig så mycket mera påkallad, som det näppeligen kan sägas, att ens primärkrediten för närvarande är väl organiserad och tillräckligt tillgodosedd. Konungariket Sveriges stadshypotekskassa kan knappast sägas hava nått den omfattning och betydelse, som är önskvärd och varit avsedd.

Vid en förnyad utredning, vilken lär ankomma på statsrådet och chefen för finansdepartementet, torde jämväl böra utredas, om möjligheter finnas att komma till en enhetlig organisation, utan skillnad på primär och sekundär kredit. Befinnes en dylik organisation olämplig, lär i allt fall böra undersökas, huruvida och under vilka villkor både primär och sekundärkrediten må kunna handhavas av en och samma institution, så att upprätthållande av särskilda anstalter för primär- och för sekundärkredit kan undvikas. Jämväl torde de system för kreditgivning mot säkerhet i fastighet, som med framgång sedan länge tillämpats i Tyskland och Danmark, böra underkastas en ingående granskning med hänsyn till förhållandena i vårt land och de eventuella möjligheter, som här kunna finnas till en anpassning, åtminstone i vissa delar, av dessa system för den svenska fastighetskreditens ordnande.

De otillfredsställande och begränsade kreditmöjligheter, som i följd av berörda förhållanden nu föreligga för bostadsproduktionen, göra det nödigt, att skyndsamma åtgärder från det allmännas sida komma till stånd just för fyllande av det sekundära kreditbehovet för den bostadsproduktion, som under de närmaste åren måste eftersträvas. I främsta rummet måste *staten här träda emellan med sin kredit och ställa låne-medel* av skälig omfattning till byggnadsproduktionens förfogande.

Svenska stadsförbundets bostadsråd har, på sätt jag förut omförmält, ansett det belopp, som staten borde disponera i lån till kommunerna för bostadsändamål, böra uppgå till 80,000,000 kronor tillsammans under de

**Statens
bostads-
lånefond.**

tre närmaste åren, varvid bostadsrådet utgått från en produktion under nämnda tid av 28,000 bostäder till en beräknad kostnad efter 5,000 kronor per eldstad av 140,000,000 kronor. Av sistnämnda belopp vore, fortsätter bostadsrådet, hälften helt visst det högsta, som genom kommunernas eller andra byggnadsföretagares försorg kan uppbringas i den allmänna låne-marknaden, i kassor och sparbanker, i form av arbetsgivares insatser såsom lån eller aktier samt genom andelar i kooperativa företag eller enskilt tillskjutna medel. En förutsättning för att så stort belopp skall kunna uppbringas vore emellertid, att pensionsförsäkringsfonden fortfarande komme att vara tillgänglig för lån till byggnadsproduktion i ungefär samma omfattning som hitills. Enligt vad jag förvissat mig om, finnes anledning att antaga detta, om också några utfästelser i denna riktning icke kunna i förväg lämnas.

Då jag emellertid, såsom förut omförmälts, anser den bostadsproduktion, som staten nu skulle understödja, böra beräknas till 40,000 eldstäder samt genomsnittskostnaden per eldstad icke synts mig kunna sättas lägre än 6,000 kronor, skulle den totala kostnaden för denna bostadsproduktion uppgå till 240,000,000 kronor. Statens lånefond för bostadsbyggande måste därför uppbringas till högre belopp än bostadsrådet ifrågasatt; och anser jag fonden icke böra sättas till lägre sammanlagt belopp än 100,000,000 kronor.

Till 1920 års riksdag torde i följd härav framställning böra göras om inrättande av en särskild fond, benämnd *statens bostadslånefond*, samt om anvisande såsom kapitalökning för denna fond av reservationsanslag, som lämpligen synes böra uppgå till 25,000,000 kronor å 1921 års stat och till 15,000,000 kronor å tilläggsstat för år 1920.

Villkor för lån
ur bostads-
lånefonden.

Statens bostadslånefond synes böra disponeras för bostadsproduktion inom de städer och stadsliknande samhällen, där hyresregleringslagstiftningen är eller under de fem år, varunder avsättning till denna fond beräknas äga rum, varder gällande.

Bostadsrådets förslag om kommunerna såsom förmedlingsorgan för lånen från bostadslånefonden synes vara den för staten lämpligaste anordningen. Såsom villkor för erhållande av lån bör i följd härav i regel gälla, att lånen utlämnas allenast till kommuner eller mot kommunal garanti för lånet till kapital som ränta. Lån från bostadslånefonden skola kunna meddelas upp till hälften av byggnadskostnaderna, varvid dock tomtens värde icke får medräknas. I sammanhang härmed lärer, på det att lånefonden ej alltför hastigt skall konsumeras, böra föreskrivas, att vederbörande byggnadsföretagare själv anskaffar hälften av byggnads-

kostnaden. Är kommunen byggnadsföretagare torde således beslut böra föreligga om anvisande av halva byggnadskostnaden av kommunens medel. Är byggnadsföretagaren enskild person (bolag, förening) lär den del av byggnadskostnaden, som han behöver anskaffa å den allmänna lånemarknaden, böra avse grundlånen upp till 50 % av byggnadskostnaden, vadan lånet från statens bostadslånefond kommer att täcka det sekundära kreditbehovet. Detta ökar visserligen risken för kommunen, som ju är ansvarig för lånet gent emot staten, men synes oundgängligt för att ett dylikt byggnadsföretag skall kunna komma till stånd. Kommunen har ju också den huvudsakliga fördelen av, att även den enskilda byggnadsverksamheten skyndsamt återupptages.

Värdet för kommunen av ifrågavarande lån från bostadslånefonden ökas givetvis, om de bliva under en längre tid ouppsägbara från statens sida. Denna ouppsägbarhet torde böra sättas till 20 år från varje låns utlämnande, givetvis under förutsättning att de uppställda lånevillkoren uppfyllas; överträdas villkoren, böra lånen kunna av staten när som helst uppsägas till inbetalning inom 1 år från uppsägningen. Att ouppsägbarheten från statens sida sålunda begränsas till viss tid, innebär naturligtvis icke, att lånen efter de 20 årens förlopp ovillkorligen skola inbetalas, utan allenast att staten då får fria händer att träffa uppgörelse med vederbörande låntagare, huruvida lånet ifråga skall tillsvidare eller för viss tid kvarstå med eller utan kapitalamortering eller inbetalas, i vilket sistnämnda fall uppsägningstiden torde böra sättas till 1 år. Inga lån från statens bostadslånefond böra få vara utestående längre än till och med utgången av år 1958. Någon inteckningssäkerhet för lånen lär i regel ej behöva lämnas till staten, då kommunernas garanti alltid skall föreligga och staten därmed får antagas i normala fall skyddad för all risk av långivningen.

Bostadslånefonden bör förvaltas av statskontoret och lån ur detsamma meddelas av Kungl. Maj:t efter förslag, avgivet av den centrala ledning, som erfordras för låne- och subventionsverksamheten och som, på sätt jag längre fram får tillfälle närmare beröra, skulle anförtras åt den för subventionsverksamheten hittills fungerande statens byggnadsbyrå. Ansökningar om lån ur bostadslånefonden böra ingivas till byggnadsbyrån och vara åtföljda, förutom av handlingar till bestyrkande av att förut omnämnda villkor för lånerätt föreligga, även av ritningar och kostnadsberäkningar till de olika byggnadsföretag, för vilka lånerätt sökes.

Vidkommande frågan om, vilka bostadsbyggen skola kunna erhålla lån och subvention av statsmedel, har bostadsrådet ansett, att nämnda rätt bör sträcka sig även till medelklassens behov och således omfatta bostäder till och med 4 rum och kök. Särskilda åtgärder för lösande av medelklassens

bostadsfråga hava också i ingiven skrift påyrkats av *medelklassens riksförbund* i skrivelse den 3 sept. 1919. — Bostadsrådets förslag om den övre gränsen för statssubventionerade byggnadsföretag biträder jag, huvudsakligen av skäl, som bostadsrådet anför. Enstaka butiks- och affärslokaler i bottenvåning böra ej hindra företaget från att kunna erhålla lån ur bostadslånefonden. Såväl för egna hem som för flerfamiljhus bör lånerätt kunna medgivas. Vid lånebeviljande torde böra givas tillräckligt utrymme åt den kooperativa verksamheten för bostadsändamål. Denna synes nämligen, fränsett den rent kommunala bostadsproduktionen, vara den, vid vilken för närvarande de största förhoppningarna kunna fästas med avseende å denna produktion. Det är också av vikt för hela den framtida utvecklingen å bostadsområdet, att nämnda form av bostadsverksamhet i särskild grad uppmärksammas och uppmuntras. I och med lindringar i hyresstegringslagen och den statens låne- och subventionsverksamhet, som nu ifrågasättes, synes dock vara att förvänta, att även den affärsmässiga byggnadsverksamheten så småningom skall på allvar återupptagas, helst om större stabilitet å arbetsmarknaden i byggnadsfacket samtidigt kan komma till stånd. Bland i allmänhet likaberättigade byggnadsföretag bör företräde tillerkännas dem, som förete de mest praktiska och bostadssocialt tillfredsställande anordningarna.

Några särskilda allmänna bestämmelser rörande tiderna för lånens utbetalande synas icke erforderliga. Kommunernas ansvarighet för lånen synes göra dylika bestämmelser obehövlige gent emot staten, och då lånen till enskilda förmedlas av kommunerna och dessa få den närmaste tillsynen över lånemedlens användande, hava de intresse av, att byggnadsföretagen understödjas på sådant sätt att å ena sidan bostadsproduktionen främjas och å den andra kommunerna icke heller utsättas för obehövlige risker. Ordningen för utbetalande av ett lån lär därför kunna överlämnas åt byggnadsbyrån att på för olika fall lämpligaste sätt överenskomma med vederbörande kommun.

Undantag från de sålunda angivna allmänna villkoren för utbekommande av lån från statslånefonden böra, på därom för särskilt fall gjord framställning, kunna meddelas av Kungl. Maj:t efter byggnadsbyråns hörande.

Frågan om räntebetalning å lånen från statslånefonden skall jag behandla i samband med spørsmålet om en särskild krishjälp från statens sida, till vilken fråga jag nu övergår.

Krishjälp
(subvention)
från staten.

Huru nödvändigt kreditunderstödet från staten än är, synes det vara klart, att dylik låneverksamhet allena icke är tillräcklig för att åstadkomma den behövlige bostadsproduktionen. De ekonomiska förhållanden,

under vilka denna verksamhet nu måste äga rum, utgöras, såsom bostadsrådet framhåller, å ena sidan av tre gånger så höga byggnadskostnader som 1914 och, å andra sidan, av en allmän hyresnivå, som blott torde ligga 30 % över 1914 års standard. Nybyggnadsverksamheten förutsätter därför ofrånkomligen, nu lika väl som under krigsåren, ett *särskilt understöd av allmänna medel, en krishjälp eller subvention*. Detta understöd skulle avse att stimulera till den nödvändigaste bostadsproduktionen, i den mån denna på grund av det ekonomiska läget ej kan komma i gång utan sådant understöd. Huru stort detta understöd bör vara och under vilken form, det bör givas, är ytterst vanskligt att fastslå. Man har icke i sin hand alla de faktorer, som bestämma utvecklingen av bostadsmarknaden och man måste därför i hög grad räkna med antaganden och sedan låta erfarenheten läggas till grund för möjliga omläggningar och förändringar. Principiellt borde denna understödsverksamhet så avpassas, att man nått och jämnt täcker den förlust, som på grund av dels den nu gällande hyresnivån, dels ett eventuellt framtida prisfall inom byggnadsindustrien kommer att uppstå för den byggherre, som icke uppskjuter sitt bostadsbygge till en framtida ekonomiskt gynnsammare tidpunkt. Går man denna väg, kan emellertid understödet, subventionen, fastställas först då förlusten framdeles kan exakt beräknas. Ett dylikt sätt för understödets bestämmande upptog det stora byggnadsprogram, som i början av 1919 genom lag fastställdes i England och varför redogörelse förut lämnats.

Man anser sig emellertid ej i England med detta subventionssystem hava lyckats att tillräckligt stimulera produktionen, utan har numera därjämte beträtt den rena omedelbart avskrivningsbara subventionens väg, d. v. s. det system, som hos oss gällde för statens understödsverksamhet till bostadsproduktionen under åren 1917—1919.

Bostadsrådets alternativ I till krishjälp innebär i huvudsak en avslutning till det i England först antagna subventionssystemet med det slutliga fastställandet av krishjälpen framskjutet i sex år. Bostadsrådets
alt. I.

Detta system gör emellertid byggnadsverksamhetens ekonomiska förutsättningar alltför ovissa, då därmed en byggnadsföretagare icke vid företagets igångsättande kan veta vad understöd han slutligen har att räkna med, något som dock måste vara av synnerlig betydelse för honom att känna. Den ifrågavarande understödsmetoden lämnar också genom uppskovet med den slutliga avräkningen under sex år ovisshet ifråga om krishjälpens fullständiga omfattning för såväl staten som kommunen. De Departements-
chefen.

förbindelser, som staten i och med beslutet om krishjälpen ikläder sig, kunna sålunda icke till beloppet fixeras. Det må vara antagligt, att dessa förbindelser komma att stanna vid en förhållandevis måttlig siffra, och att understödsmetoden därför är den för staten billigaste understödsformen, men det är även möjligt, att den leder till rätt stora utgifter.

Nu ifrågakvarande metod är också så komplicerad, att den lätt kan ge anledning till misstag och komma att innebära överraskningar, mot vilka man ej garderat sig. Den låter sig heller svårigen, såsom bostadsrådet tydligen påvisat, tillämpas å »halvoffentliga» byggnadsföretag, vilka dock, enligt en som jag tror samstämmade mening, behöva tillitas för åstadkommande under nuvarande förhållanden av en något så när tillräcklig bostadsproduktion.

Alternativ I i bostadsrådets förslag synes således, trots de principiella fördelar, det tilläventyrs kan anses sitta inne med, icke böra läggas till grund för en framställning i subventionsfrågan till riksdagen, som givetvis måste önska att från början så exakt som möjligt känna de ekonomiska förpliktelser, som den ikläder sig, åtminstone i vad beträffar den övre gränsen.

Bostadsrådets
alt. II.

Bostadsrådets i alternativ II framlagda förslag till subventionens anordning innebär, att staten efter vederbörlig prövning medger räntefrihet under viss tid å så stor del av byggnadsföretagets lån ur bostadslånefonden, som, enligt vad uppställda beräkningar visa med de hyror som i orten äro möjliga, icke låter sig förränta, dock i allmänhet högst motsvarande ¹/₃ av byggnadskostnaderna. Räntefriheten borde å första årets byggen gälla i 10 år, å andra årets i 9 år och å tredje årets i 8 år. Vederbörande kommun skulle övertaga ansvaret för lånens fulla förräntning efter frihetsårens utgång.

Med detta system kunna statens utgifter för krishjälpen från början överskådas och fixeras. Risker för den vidare utvecklingen av byggnadskostnader och hyror faller helt och hållet på kommunerna eller den som eljest är byggnadsföretagare. Denna större risk för byggnadsverksamhetens lokala intressenter balanseras av det i förhållande till alt. I relativt större bidrag från statens sida, som nämnda räntefrihet innebär. Staten skulle åtaga sig ränteförlusten, under förutsättning att kommunerna ensamma taga den kapitalförlust, som vid räntefrihetens upphörande kan komma att visa sig. De hyresförhöjningar, som under de räntefria åren ske, anser bostadsrådet böra kommunvis inflyta till en särskild fond för att möta förlusten vid räntefrihetens upphörande. Skulle fonden tilläventyrs överstiga denna förlust, återgår det överskjutande beloppet till staten.

**Departement-
chefen
om subven-
tionsfor-
men.**

Krishjälpen
och hyres-
reglerings-
lagen.

Innan jag ingår på det förslag rörande formen eller sättet för subventionens utgående, som jag anser böra underställas riksdagen, vill jag erinra om, att bostadsrådets förslag i krishjälpsfrågan förutsätter en avskrivning av hyresregleringslagstiftningen i så hastigt tempo, att denna reglering skulle upphöra med utgången av år 1923. Jag vågar för min del icke utgå ifrån, att så kan ske utan ekonomiska och sociala vådor av oberäkneligt slag. Visserligen må det vara sant, att hyresnivån för det gamla bostadsbeståndet måste så småningom höjas genom att den i hyresregleringslagen medgivna procentsatsen för hyresförhöjning successivt ökas, men att redan nu bestämma sig för att lagen fr. o. m. 1924 skali helt upphöra att gälla, synes mig icke välbetänkt.

Mot det av bostadsrådet ifrågasatta upphävandet som regel av nuvarande hyresreglering för bostäder över 4 rum och kök hava allvarliga betänkligheter likaledes yppats.

I det förslag beträffande hyresregleringens ordnande, som chefen för justitiedepartementet nyss framlagt, har närmare redogjorts för de avsevärda lindringar i nu gällande lag, som ansetts böra vidtagas och vilka främst avse en höjning av den medgivna hyresökningen.

I något direkt beroende av hyresregleringslagstiftningen synes ett subventionssystem icke böra sättas, och ej heller sådan form för subventionen väljas att den framtvingar hastiga och betydande hyresförhöjningar.

Uppenbart är, att subventionen blir verksammare till bostadsproduktionens återupptagande, om och i den mån den gives tillräckliga mått. Men tydligen får den ej heller bli så riklig, att den inbjuder till spekulation. Med de nuvarande uppdrivna byggnadskostnaderna är det emellertid av statsfinansiella skäl icke möjligt att meddela statssubvention till sådan storlek, att bostadsproduktionen redan från början kan bli en ekonomiskt fullt räntabel affär.

*Sättet för
krishjälpens
utgående.*

Med avseende å formen för subventionen synes denna kunna läggas på huvudsakligen två olika sätt, det ena innebärande en anslutning i väsentliga delar till bostadsrådets alternativ II (*räntefrihetssystemet*) och det andra ett vidblivande, i enlighet med bostadssakkunnigas förslag, av det system, som hos oss tillämpats under åren 1917—1919 eller ett visst penningbelopps utbetalande för en gång (*svenska systemet*). Olika system.

Bland de skäl, bostadsrådet anfört till sitt förord för det förstnämnda systemet är också, att räntefrihetssystemet skulle vara den för staten billigaste subventionsformen. Om denna uppfattning kunna emellertid med skäl olika meningar hysas.

Bostadsrådet räknar med, att räntefrihet under 10 år från det första lånets utlämnande å en fond av 80,000,000 kronor för produktion av 28,000 eldstäder å 5,000 kronor per eldstad ger en verklig kostnad för statsverket efter 5 % å lånefonden av 16 $\frac{1}{2}$ miljoner kronor.

Denna uppskattning av statens utgifter för det räntefrihetssystem, som bostadsrådet förordar, torde grunda sig på matematisk fondberäkning. Då emellertid under räntefrihetstiden i varje års stat måste anvisas anslag till täckande av statens utgift för ränta å de till bostadslånefonden upplånade medlen, giva de sålunda sammanräknade anslagsbeloppen en vida högre summa än den av bostadsrådet angivna. Enär bostadslånefonden, på sätt förut anförts, bör uppbringas till 100,000,000 kronor och räntefoten ej för närvarande kan sättas under 5 $\frac{1}{2}$ procent, vilken procentsats närmast motsvarar vad staten får betala å de lån, som nu av staten upptagas, måste endast därigenom bostadsrådets kostnadsberäkningar för räntefrihetssystemet avsevärt höjas.

Räntefrihets-
systemets
fördelar.
Dess ytter-
ligare utform-
ning.

Räntefrihetssystemets fördelar i övrigt äro framhållna av bostadsrådet och tidigare av mig angivna till sina huvuddrag. Jag kan i det väsentliga ansluta mig till bostadsrådets uttalanden. Men jag befarar, att bostadsrådets räntefrihetssystem icke kommer att verka tillräckligt stimulerande å bostadsproduktionen. Förslaget, att räntefrihet å lån ur bostadslånefonden skall åtnjutas under 10 år allenast å lån, som utlämnas under första året för att följande år omfatta endast 9 år o. s. v. innebär dessutom vissa olägenheter. En stark tillströmning av lånesökande skulle äga rum under det första året och byggnadsproduktionen därmed så sammanpressas, att i betraktande av arbetsmarknadens läge svårigheter kunna befaras uppstå att anskaffa arbetskraft. Det vore ej heller knappast fullt rättvist att låta den, som av finansiella eller andra skäl nödgades något år uppskjuta sitt bostadsbygge, erhålla mindre förmåner än den, som genast efter statsmakternas beslut i frågan vore beredd att sätta i gång sitt byggnadsföretag. Visserligen är det angeläget, att snarast möjligt få byggnadsproduktionen återupptagen, men detta måste ske på ett naturligt sätt och i rationell ordning. Jag anser därför till en början, att bostadsrådets förslag till räntefrihetssystem bör på så sätt ändras, att räntefrihet får åtnjutas å varje lån, som erhålles från bostadslånefonden, under 10 år. Vart och ett lån, som beviljas under åren 1920—1925, skulle således löpa räntefritt under 10 år från lånets utlämnande.

Vidare torde begränsningen av räntefriheten till $\frac{1}{3}$ av de beräknade byggnadskostnaderna, vari tomtvärdet ej får ingå, i vissa fall vara alltför snäv. Dylik räntefrihet synes därför böra kunna utsträckas upp till halva

byggnadskostnaden; dock torde detta medgivande tills vidare böra begränsas till de två år, för vilka avsättning till lånefonden nu skulle äga rum.

Med dessa jämkningar synes mig räntefrihetssystemet böra som regel läggas till grund för statens krishjälp eller subvention till byggnadsproduktionen.

Både bostadssakkunniga och bostadsrådet hava ansett, att vid statens subvention icke bör fästas det villkor, att jämväl kommunen subventionerar det enskilda bostadsföretaget. Denna mening finner jämväl jag med hänsyn till kommunernas under krigsåren ansträngda ekonomi vara välgrundad. För lånens behöriga förräntning efter räntefrihetens utgång böra kommunerna däremot i regeln övertaga ansvaret. Risken av förluster på grund av byggnadskostnadernas fall och med hänsyn till att hyrorna måhända ej vid de tio årens utgång nått en ekonomisk nivå faller sålunda helt och hållet på kommunen. Huruvida kommun å sin sida kan komma att helt eller delvis lägga detta ansvar å vederbörande enskilda företagare må ankomma å de uppgörelser, som i de särskilda fallen kunna träffas. I allt fall lär kommun böra tillförsäkra sig en viss kontroll å företagets skötsel, särskilt med hänsyn till hyrornas bestämmande.

Övriga villkor.

För den tid, som lånen ur bostadslånefonden äro utestående mot ränta, synes denna ränta böra sättas efter samma procentsats, som staten samtidigt får betala å sina nyupptagna lån. Räntefoten torde böra av Kungl. Maj:t årligen bestämmas i enlighet med nu antydda grunder.

Angående räntefrihetssystemets fördelar i olika fall må följande uppmärksammas. Om jag exempelvis utgår ifrån, att ett hus med 10 eldstäder uppföres för en kostnad av 100,000 kronor och att således kostnaden pr eldstad utgör 10,000 kronor, blir värdet av räntefriheten under 10 år efter 5½ procent å halva byggnadskostnaden (50,000 kronor) 2,100 kronor pr eldstad. Med samma antaganden blir räntefrihetens värde vid 6,000 kronors byggnadskostnad 1,260 kronor pr eldstad, vid 5,000 kronors kostnad 1,050 kronor pr eldstad och vid 4,000 kronors byggnadskostnad 840 kronor pr eldstad. Räntefrihetssystemet ställer sig således liksom det direkta subventionssystemet gynnsammast i de större städerna, där byggnadskostnaderna äro högt uppdrivna. Men att statens subvention där också bör vara högre, synes rättvist. Bostadssvårigheterna äro störst i de stora städerna och dessa torde i allt fall få vidkännas avsevärda uppoffringar för att bostadsproduktionen överhuvud där skall komma i gång.

Räntefrihetssystemets ekonomiska innebörd.

Vidkommande de kostnader, som kunna antagas uppstå för staten genom det sålunda förordade räntefrihetssystemet, må framhållas, att om

jag räknar en sammanlagd lånefond av 100,000,000 kronor och att räntefrihet tilläventyrs *kan* komma att medgivas å *hela* denna fond under 10 år, värdet av denna räntefrihet under nämnda tid efter matematisk beräkning och 5 $\frac{1}{2}$ procent ränta uppgår till 42,000,000 kronor. I själva verket kommer detta maximum för statens subventionsutgift ej att uppnås, då hela lånefonden först efter några år kan komma att bli konsumerad. Vidare är det sannolikt, att räntefriheten ej kommer att medgivas å alla lån till *halva* byggnadskostnaden. Möjligt är ju också, att bostadsproduktionen icke kommer att nå den omfattning, att hela lånefonden blir upptagen.

Subvention i
vissa fall
efter det
svenska
systemet?

Ehuru jag anser, att räntefrihetssystemet bör i regel läggas till grund för den krishjälp, som staten måste lämna bostadsproduktionen, hyser jag tvekan, huruvida detta system för alla byggnadsföretagare bäst främjar bostadsproduktionen — och det är ju målet för hela den understödsverksamhet, varom här är fråga. Särskilt för de verkliga kooperativa sammanslutningarna på området torde med fog kunna göras gällande, att det svenska systemet har vissa fördelar. För en kooperativ byggnadsförening måste en spekulation i stigande hyror eller ett uppdrivande av hyrorna vara främmande. En dylik förening vill kunna räkna med en fix hyra, grundad på produktionskostnaden av bostadshuset, och är därför ofta bäst betjänad med att på en gång erhålla ett subventionsbelopp, som medger motsvarande nedskrivning av byggnadskostnaderna och hyrans utgående efter sålunda erhållet värde. Räntefrihetssystemet, som är baserat på lån från statens bostadslånefond, kan ju icke komma i tillämpning i de fall att fonden icke anlitas. Blevde denna form för subvention den enda gällande, skulle således alla de byggnadsföretagare bli uteslutna från subvention, som icke anlidade bostadslånefonden för finansiering av sina företag. Det lär dock finnas eller planeras kooperativa byggnadsföreningar, som kunna fylla sitt kreditbehov ur för dem tillgängliga pensionskassor, men som för företagens kommande till stånd äro i ovillkorligt behov av statens understöd. Kunde dylikt understöd ej erhållas under annan form än räntefrihetssystemet innebär, bleve de således tvungna övergiva sina planer på lånemedels anskaffande i annan ordning än genom tillitande av statens bostadslånefond. Då detta icke alltid kan vara överensstämmande med det verkliga intresset hos någon vederbörande, synes statens subvention också böra kunna i särskilda fall utgå med en kapitalutbetalning för en gång, som medger motsvarande nedskrivning av byggnadskostnaderna. Kungl. Maj:t torde därför böra medgivas rätt att i särskilda fall lämna subvention till byggnadsföretag även under det svenska systemets form. Detta system synes böra så utformas, att subventionen kan utgå med *högst* 20 procent av den be-

räknade byggnadskostnaden, häri ej inräknat tomtvärdet. Det högsta belopp varmed denna subvention kan utgå blir alltså pr eldstad 2,000 kronor, om kostnaden pr eldstad beräknas till 10,000 kronor, 1,200 kronor om denna kostnad skattas till 6,000 kronor och 1,000 kronor, resp. 800 kronor, om byggnadskostnaden beräknas till resp. 5,000 och 4,000 kronor. Subventionen efter denna form blir således något lägre än den, som det av mig förordade räntefrihetssystemet, på sätt förut meddelats, innebär, men detta synes också befogat och lämpligt. Någon annan maximigräns för själva subventionsbeloppet än den nyss angivna torde ej behöva fastställas. Uppenbart bör statens byggnadsbyrå, som skulle få hand om subventionsverksamheten, noga tillse, att kostnadsberäkningarna för vederbörande bostadsföretag äro tillförlitliga och ej upptagas för högt, att lyxanordningar icke tillåtas o. s. v.

Förevarande subvention bör uppenbart ej utgå till andra byggnadsföretag är sådana, som, enligt vad förut uttalats, skulle vara berättigade till lån ur bostadslånefonden. Även eljest böra i tillämpliga delar samma villkor gälla för det svenska systemet som för räntefrihetssystemet.

Subventionen efter det svenska systemet bör betraktas som ett försök och staten från början ej binda sig för denna form under flera år, än för vilka anslag kan begäras av 1920 års riksdag d. v. s. för åren 1920 och 1921.

Statens utgifter för nu ifrågavarande subvention ingå givetvis ej i de förut angivna siffrorna för de uppostringar, som subventionen under form av räntefrihet kan antagas vålla staten. Det är icke möjligt att i förväg beräkna de belopp, som kunna utgå i subvention enligt det svenska systemet, men då räntefrihetssystemets uppgivna kostnader äro maximibelopp, därvid utgått ifrån att hela den beräknade lånefonden redan från början disponeras med 10 års räntefrihet, men så uppenbart ej blir fallet, synes den förut angivna totalkostnaden 42 miljoner kronor kunna inrymma också subventionen under åren 1920 och 1921 enligt det svenska systemet. I varje fall finnes begränsning ur kostnadssynpunkt i den antagna planen för hela den enskilda bostadsproduktionen eller 40,000 eldstäder.

I anslutning till vad sålunda anförts förordar jag, att statens kris-hjälp (subvention) till byggnadsproduktionens främjande utgår såsom räntefrihet å lån från statens bostadslånefond, med rätt dock för Kungl. Maj:t att, på därom gjord framställning, för byggnadsföretag, som igångsättas 1920 eller 1921 medgiva, att subvention i stället må utgå med högst 20 % av den beräknade av statens byggnadsbyrå granskade byggnadskostnaden — allt i huvudsaklig överensstämmelse med av mig här ovan gjorda uttalanden.

Kostnadernas
bestridande
genom hyres-
stegrings-
skatt.

På sätt jag förut omförmålt, avses att för bestridande av statens subventionsutgifter till bostadsproduktionen tillgripa en särskild hyresstegringsskatt. Att denna skatt, uttagen efter lämpliga grunder, bör i stort sett kunna medgiva finanseringen av statssubventionen synes mig, att döma av bostadssakkunnigas utredning, vara sannolikt. Med hänsyn till osäkerheten i dessa beräkningar, är det emellertid möjligt, att hyresstegringsskatten icke kommer att helt täcka subventionskostnaderna. Men det tillskott av andra inkomstkällor, som i följd härav tilläventyrs framdeles kan erfordras, bör ingalunda bliva av den storlek, att det kan verka i någon mån avskräckande. Efter något års erfarenhet om vad hyresstegringsskatten inbringar, lära exaktare beräkningar kunna göras om detta eventuella tillskott.

Särskilda
villkor för
byggnadsföretag
av stats-
tjänstemän.

Jag har förut antytt, att den låne- och subventionsverksamhet, för vilken jag nu redogjort, borde i någon mån modifieras i fråga om byggnadsföretag av sammanslutningar mellan statstjänstemän.

Enligt vad jag förnummit, äro livliga planer å bane bland dylika sammanslutningar i syfte att mestadels på kooperativ väg åstadkomma bostäder för medlemmarna av sådana sammanslutningar.

Så hava framställningar ingått från 1919 års statstjänstemannakongress, som hemställt dels om åtgärder för förökade anslag för understödjande av egnahemsverksamheten särskilt bland statstjänstemännen, dels om beviljande av stora lån för understödjande av byggnadsverksamheten och att vid dessa lån i viss utsträckning fästas sådana villkor, att statstjänstemännen erhålla företrädesrätt som hyresgäster, dels ock om undersökning, i vilken utsträckning änke- och pupillkassors och andra av staten fonderade medel kunna användas för uppförande av byggnader avsedda att uthyras som bostäder åt statstjänstemän och vilka garantier staten må kunna ställa för att däri nedlagt kapital skola lämna skälig ränta.

Vidare har statsbanepersonalens centrala bostadsförening i en den 16 nästlidna februari inkommen framställning hemställt om proposition till innevarande års riksdag om dels ett lån å 3,000,000 kronor med återbetalning först efter 40 år såsom grundkapital för föreningens verksamhet, vilket lån till en början, såvitt möjligt, borde vara räntefritt, dels ock ett belopp av förslagsvis 1,200,000 kronor att i den mån byggnadsföretag för föreningens medlemmar igångsättas, till föreningen utbetalas såsom direkt subvention enligt av Kungl. Maj:t fastställda grunder. Subventionen, som i främsta rummet borde vara ett medel att uppmuntra egnahemsbyggarna att snarast möjligt igångsätta sina arbeten och givas en möjligast klar direkt form, har ansetts böra sättas till dels ³/₁₀ av byggnadskostnaderna och dels 2,500 kronor per eldstad.

Jämväl eljest är, efter vad hos mig anmälts, olika utredningar bland statstjänstemännen igångsatta för bostadsbyggande med statens stöd, framför allt i Stockholm, men även å vissa platser i landsorten. En förutsättning för att dessa planer skola kunna genomföras synes dock vara, att staten träder emellan med lån mot nedsatt ränta och visst kontant subventionsbelopp för en gång per eldstad.

I avsevärd utsträckning böra dessa statstjänstemännens strävanden att skaffa sig bostäder på kooperativ väg kunna tillgodoses under de former och på det sätt, som föreslagits rörande lån och subvention till kommuner och enskilda. Det synes mig emellertid lämpligt, att förut berörda allmänna lånevillkor i någon mån undergå förändring beträffande byggnadsföretag av statstjänare:

Departement-
chefen.

Så synes det kunna medföra en för dylika byggnadsföretagare menlig konkurrens, om deras ansökningar om låneunderstöd skola behöva gå genom vederbörande kommuner och erfordra kommunal garanti. Det torde vara påkallat, att staten här övertager risken för lånen i stället för kommunerna och att således lån ur bostadslånefonden må kunna direkt och utan kommunal förmedling sökas och erhållas. Jag anser därför, att högst en tiondedel av lånefonden bör få av Kungl. Maj:t disponeras såsom lån till statstjänares sammanslutningar för bostadsändamål. För att minska statens risk med lånebeviljandet bör dock fordras vissa insatser under lämplig form av delägarna i dylika byggnadsföretag, vilka insatser, då det gäller statstjänare, och bland dessa främst sådana, som stå något högre å löneskalan, icke böra vara omöjliga för vederbörande att uppbringa. Dessa egna insatser synas böra sättas till minst 15 % av beräknade byggnadskostnaden. Vidare skulle vederbörande byggnadsföretagare, såsom gäller även för dem, vilkas låneframställningar skola gå genom kommun, visa sig kunna å den allmänna lånemarknaden eller eljest uppbringa intill 50 % av byggnadskostnaden. Staten skulle således, då väl i regel grundlånen placerades å den vanliga lånemarknaden, av bostadslånefonden tillhandahålla den erforderliga sekundära krediten upp till 85 % av byggnadskostnaden. Tomtkostnaden borde härvid få medräknas. Inteckningssäkerhet i fastigheterna bör för nu förevarande lån presteras av vederbörande.

Subvention skulle härefter utgå efter enahanda grunder och former, som förut angivits för främjande i allmänhet av bostadsproduktionen; dock torde den jämkning i de allmänna villkoren vara påkallad, att i nu föreliggande fall lån och subvention må utgå för byggnadsföretag upp till och med 5 rum och kök samt, i särskilda undantagsfall, för företag, som jämväl inrymma bostäder om 6 rum och kök.

Då någon kommunal kontroll över uppförandet av de byggnadsföretag, varom nu är fråga, icke kan påfordras, måste genom statens byggnadsbyrå uppsikt anordnas över att byggnaderna bli uppförda på ett tillfredsställande sätt, så att statens risk med lånebeviljandet icke ökas genom vårdslöshet eller brister i byggnadsarbetet.

Huruvida i särskilda fall ytterligare förmåner kunna beviljas stats-tjänare för bostadsföretag, vilka förmåner torde böra närmast avse erhållande av statsmark till byggnadstomt antingen avgiftsfritt eller mot nedsatt pris, lärer böra bero av Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut beträffande varje särskilt företag, som därav kan prövas vara i oundgängligt behov.

Slutligen tillåter jag mig i detta sammanhang hänvisa till det stöd, som staten redan lämnat tjänstemännens egna ansträngningar att skaffa sig bostäder, genom upplåtelser av mark samt låneunderstöd till bostadsbyggnader å kronoparken Mörby invid Stockholm. Förslag till plan för ytterligare upplåtelser av tomter å nämnda kronoegendom har även framkommit; och är frågan härom underställd innevarande riksdags prövning.

Anslag av
1920 års
riksdag.

I anslutning till vad sålunda anförts, ifrågasätter jag, att till understöd i huvudsaklig överensstämmelse med ovan angivna grunder åt kommuner och enskilda för uppförande av bostadsbyggnader måtte av riksdagen äskas *dels* för år 1921 under femte huvudtiteln ett reservationsanslag å 6,500,000 kronor, *dels ock* å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln ett reservationsanslag av 4,000,000 kronor; och vill jag med avseende å de sålunda angivna beloppen erinra om den oviss-
het, som måste råda rörande de erforderliga summorna, då man ej i förväg vet, vilketdera av de förut angivna sätten för subventionens utgående företrädesvis kommer att medgivas. Förhållandet kan dock lätt regleras genom erforderliga anslag av 1921 års riksdag å tilläggsstat för samma år.

Enär hyresstegringskatt enligt det förslag, chefen för finansdepartementet senare i dag kommer att anmäla, skulle inflyta första gången år 1921, lärer erforderligt anslag för år 1920 böra utgå av tillfälliga lånemedel. 1921 års anslag kan däremot utgå direkt av hyresstegringskattemedel. Med återbetalning helt eller delvis av de tillfälliga lånemedlen å 1920 års tilläggsstat synes lämpligen kunna anstå, till dess nästkommande års statsverksproposition uppgöres.

Central led-
ning av låne-
och subven-
tionsverksam-
heten.

För statens låne- och subventionsverksamhet till bostadsproduktio-
nens främjande i städer och stadsliknande samhällen erfordras en *central*
ledning av denna rörelse. Denna ledning, som bör av staten bekostas,

synes lämpligen kunna utövas av den institution, som handhaft ledningen av den hittillsvarande subventionen, eller statens byggnadsbyrå. Denna byrå, som nu består av en ordförande och tre ledamöter, torde emellertid med den vidgade verksamhet, den skulle erhålla, böra förstärkas med ytterligare en ledamot, ävensom i förekommande fall, särskilt vid granskning av byggnadsritningar o. s. v., bemyndigas att med sig adjungera lämplig arkitekt, byggnadstekniker, hygieniker eller kvinnlig rådgivare. Sekreterargöromålen, som hittills utförts av byråns ledamöter, torde bliva av den omfattning, att särskild sekreterare måste anställas ävensom åtminstone ett skrivbiträde. Närmare bestämmelser rörande byggnadsbyråns sammansättning torde av Kungl. Maj:t få meddelas. Årliga kostnaden för byggnadsbyrån synes icke komma att överstiga 45,000 kronor och torde såsom hittills böra utgå av de anslag, som anvisas till subventionsverksamheten.

Med avseende å statens bostadslånefond skulle byggnadsbyrån granska kommunernas ansökningar om understöd och underställa dessa ansökningar Kungl. Maj:ts prövning. Statskontoret skulle sedan, mot vederbörliga reversers och andra lånehandlingars presterande, utbetala lånen till vederbörande, inkassera räntor o. s. v. samt i sinom tid mota likvid för lånen.

Byggnadsbyrån bör vidare ägna inkommande ansökningar om statssubvention en byggnadsteknisk undersökning, dels för att övervaka att all möjlig sparsamhet iakttagits vid företagens planläggning och att kostnadsberäkningarna äro exakta och välgrundade, dels i syfte att tillse, att de planerade lägenheterna fylla berättigade bostadssociala krav.

Ytterligare bör byrån med uppmärksamhet följa material- och arbetskostnaderna och rörande de förra göra de framställningar till statlig reglering eller annan åtgärd, vartill omständigheterna kunna föranleda.

Byggnadsbyrån torde slutligen också böra tillhandagå kommuner och andra byggnadsföretagare med råd och anvisningar rörande planläggning av bostäder och deras typer, angående materialanskaffning o. s. v. ävensom stå i behörig kontakt med den statsverkens byggnadskommission, som förut föreslagits för vissa uppgifter rörande statens direkta bostadsbygge för statstjänare, jämte med dessa byggens ledning.

Byggnadsbyråns verksamhet torde böra närmare utformas i en av Kungl. Maj:t för denna institution fastställd instruktion.

Med avseende å de särskilda framställningar, som föreligga rörande lån och kontant subvention från staten till bostadsproduktion, torde följande böra anmärkas.

Ang. framställningar från Göteborg.

Ang. Bohus-
länska cement-
gjuteriets
framställning.

Ang. fram-
ställningen av
bostadsför-
eningarnas
organisations-
kommitté.

Angående bo-
stadssociala
minimiford-
ringar på
smålägenhets-
produktionen.
Bostadsrådet.

Ytterligare må erinras om, att svenska stadsförbundets bostadsråd i sin oftaberörda skrivelse den 13 december 1919 framhållit vikten av, att vissa *bostadssociala minimifordringar* iakttagas vid det subventionerade bostadsbyggandet, så att ifrågavarande byggnadsverksamhet, så långt de ekonomiska förutsättningarna det medgiva, lämnar för de mindre bemedlades bostadsbehov väl lämpade praktiskt planerade och trevliga

lägenheter. De senaste årens rika erfarenheter från såväl det kommunala som arbetsgivarnas småbostadsbygge borde göra det möjligt att vinna enighet om vissa grundregler rörande smålägenheters anordning. Det av byggnadskommissionen utarbetade förslaget till ny byggnadsstadga syntes i detta hänseende vara ägnat att tjäna till ledning, men torde i fråga om den praktiska anordningen av köket, rummens planläggning med hänsyn till möblering och dylikt böra fullständigas. Enklast kunde här angivna synpunkter tillgodoses genom att till den statliga prövningsmyndighetens förfogande ställes ett råd av sakkunniga, inneslutande representanter för bostadshygienen, den kommunala byggnadsverksamheten, byggnadstekniken och arkitektsynpunkterna. På grundval av bland annat inom statens nuvarande byggnadsbyrå samlat material torde av dylika sakkunniga redan på förhand vissa grunder för denna sida av prövningen kunna uppställas. En dylik utredning borde emellertid med hänsyn till uppgiftens nyss angivna karaktär kunna vara slutförd inom en tid av högst två månader.

Då emellertid redan från början vissa grundvalar kunna läggas såväl för detta bostadsbygge som för statens direkta bostadsproduktion för statstjänare, har min företrädare i ämbetet, såsom Kungl. Maj:t torde erinra sig, redan den 27 nästlidna februari erhållit bemyndigande att för den utredning, som bostadsrådet ifrågasatt, tillkalla särskilda sakkunniga. Sedan dessa numera utsetts, har förevarande utredning redan tagit sin början.

Departement-
schefen.

Vid en utredning angående lämpliga typer och anordningar för bostadshus med mindre lägenheter lär det också vara önskvärt att uppmärksamhet ägnas åt, att den allmänunderstödda bostadsproduktionen jämväl i avseende å byggnadernas yttre utstyrsel och anordnande tillfredsställer skäliga anspråk. Visserligen är det av kostnadsskäl nödvändigt, att all lyx blir till det yttersta begränsad, men så mycket angelägnare framstår det, att de stora värden, som utan egentligt ökade kostnader kunna vinnas genom enkelhet och renhet i linjerna, genom planmässighet och sammanhang i byggnadernas gruppering och sammanfogning i stadsbilden, färgbehandlingen i det yttre och det inre o. s. v. icke förspillas. Ofta är den kostnärligt tilltalande, enkla byggnaden lika billig, ja billigare än den konstlösa.

Tidigare har jag haft tillfälle uttala, att i en fråga av den omfattning och svårlösta beskaffenhet som bostadsspörsmålet utfallet av

det allmännas understödjande verksamhet är svårt att beräkna och att denna verksamhet måste följas med noggrann uppmärksamhet. Hur bekymmersamt det än vore, om bostadsproduktionen nu ej åter skulle taga en omfattning, som kunde avhjälpa den största bostadsbristen, bleve det säkerligen ej mindre ödesdigert för hela bostadsfrågans framtid, om det allmännas understödsverksamhet skulle resultera mera i avsevärt ökade byggnadskostnader än i ökat byggnadsresultat.

Om nu statsmakterna besluta sig för att stödja en mera omfattande byggnadsverksamhet, gäller det att också överväga, om några åtgärder från deras sida äro möjliga till reglering av eller inverkan på de två faktorer, som väsentligen bestämma byggnadskostnaderna, nämligen materialutgifterna och arbetslönerna.

Fråga om åtgärder för prisreglering av byggnadsmaterial.

Vad då först beträffar frågan om *åtgärder till förhindrande att prisen å byggnadsmateriel skola stiga i följd av den återupptagna och forcerade byggnadsverksamheten*, erinrar jag om de prisregleringar, som gjordes eller försöktes i sammanhang med förslaget till 1917 års riksdag om statssubvention för uppförande av bostadshus med smålägenheter.

1916 års byggnadsmaterialkommission.

Före framläggande av nämnda förslag hade särskilda sakkunniga tillkallats för att verkställa utredning och avgiva förslag om vidtagande av lämpliga åtgärder i syfte att bereda byggnadsverksamheten tillgång på byggnadsmateriel till skäligt pris. Efter en redogörelse för de svårigheter, som vore förknippade med varje prisreglering och förordande av vissa åtgärder för underlättande av importen av för byggnadsindustrin erforderliga råämnen, föreslogo de sakkunniga dels en tillfällig exportavgift för ur riket utförda trävaror, jämte en tillfällig kompensationsavgift på det enligt lagen om skogsaccis taxerade värdet av den avverkade skogen, dels ock en lindrig exportavgift även å järn. Med framhållande tillika, att det gällde att tillse, att de influtna penningarna verkligen komme till sin användning, d. v. s. till lättnad för de grenar av byggnadsverksamheten, som direkt inriktade sig på avhjälpan det av de rådande svårigheterna på bostadsmarknaden, ifrågasatte de sakkunniga i sådant syfte skapandet av vissa kontrollorgan. Sålunda föreslogs, att i varje stad eller ort, där behov därav förelåge, skulle inrättas en särskild byggnadsmaterialnämnd, vilken antingen borde utgöra en fristående institution eller också inordnas i de kommunala organ för bostadsförhållandenas reglering, som redan förefunnes eller vore planerade i vissa städer. Dessa nämnder skulle angiva arten och omfånget av den för de lokala bostadsbehovens nödtorftiga tillfredsstäl-

lande erforderliga byggnadsverksamheten, beräkna mängden av härför erforderliga byggnadsmaterialier, söka att å öppna marknaden eller genom nedan omnämnda centralbyrås förmedling anskaffa eller anvisa billiga sådana samt medverka vid den prisreglering för trä- och järnvaror, som vore avsedd att åstadkommas genom de föreslagna kompensationsavgifterna.

Såsom överbyggnad på dessa nämnder skulle enligt förslaget inrättas, liksom för den statliga regleringen av marknaden å vissa livsförnödenheter ägt rum, en för hela riket gemensam byggnadsmaterialbyrå med en i byggnadsämnesbranschen väl förfaren person som chef. För att lämna de allmänna direktiven för och utöva den nödiga kontrollen över byråns verksamhet kräves, anförde de sakkunniga, givetvis ett särskilt organ, och fästa sakkunniga därvid uppmärksamheten på det statliga centralorgan, dit socialstyrelsen föreslagit sammanförande av arbetet med alla utredningar och verkställighetsåtgärder, som betingades av statens åtgöranden med hänsyn till bostadsfrågan under kristiden.

Nämnda sakkunnigas, byggnadsmaterialkommissionen, förslag remitterades till statens industrikommission, som i den 9 juni 1916 avgivet utlåtande, av anförda skäl, fann förslaget rörande exportavgifter för vissa slag av trä och järn samt kompensationsavgift å avverkat virke vara av beskaffenhet att icke böra genomföras, vadan kommissionen hemställde, att betänkandet icke måtte föranleda särskilda åtgärder utöver dem, som, till nytta för det allmänna, avsåge att underlätta importen av behövliga råmaterial och att tillgodose särskilt bränslebehoven.

Statens
industrikom-
missions ytt-
rande den 9
juni 1916.

I anledning av vad sålunda förekommit uppdrog vederbörande departementschef, som anslöt sig till industrikommissionens mening att de föreslagna exportavgifterna ej borde komma till stånd, åt industrikommissionen att låta utreda möjligheterna av prisreglering av de viktigaste slagen av byggnadsmaterial. De av industrikommissionen sålunda tillsatta sakkunniga, 1917 års byggnadskommission, avgåvo två promemorior, avseende den ena prisreglering av järn, den andra sådan reglering för andra byggnadsmaterialier. I den förra P. M. framhölls först, att de grövre typerna av byggnadsjärn, särskilt balkar, ej tillverkades inom landet och att å prisen å dessa, som hållit sig rätt måttliga, då bestämdes av det tyska Stahlwerks-Verband, vadan annan åtgärd ej kunde vidtagas än att industrikommissionen tillsäge, att behövliga mängder byggnadsbalkar om möjligt infördes till landet.

1917 års
byggnads-
kommission.

Beträffande övrigt byggnadsjärn, såsom armeringsjärn, förankringsjärn o. s. v. samt plåt, träffades 1917 ett avtal med svenska järnverk

att för ett maximigrundpris (40 öre per kg.) ställa till förfogande 2,000 ton byggnadsjärn för sådana förbrukare, som genom behörighetsintyg från industrikommissionen styrka sig skola använda järnet för av staten understödd byggnadsverksamhet.

I den senare P. M. berördes möjligheterna till prisreglering å annan byggnadsmateriel, och framhölls vidkommande trä de oöverkomliga svårigheterna att åstadkomma en central överenskommelse i detta avseende. Det för bostadsändamål erforderliga trävirket och snickeriarbetena levererades nämligen från ett stort antal över hela riket spridda brädgårdar och fabriker, vilka dels på grund av lokala omständigheter måste hålla växlande priser och dels i allmänhet äro i avsaknad av mera omfattande samorganisation. Sistnämnda förhållanden hade givetvis så gott som omöjliggjort att ens inleda underhandlingar med något betydande antal trävarufabrikanter. Toges därtill i betraktande, att de mycket växlande prisförhållandena för sitt bedömande krävde en lokalkännedom, som icke kunde förutsättas representerad inom en central kommission, skulle en genom sådan myndighet åvägabragt prisreglering beträffande byggnadsvirke och byggnadssnickerier — även om den vore möjlig — sannolikt medföra ett fastlåsande av högre pris än som genom lokala avtals ingående mellan de närmast intresserade parterna i många fall eljest kunnat betingas.

Liknande svårigheter mötte, framhöllo de sakkunniga, för en central prisreglering i fråga om tegel. Även inom denna industrigren saknades i det stora hela sådana samorganisationer, genom vilkas bemedling man skulle kunna ernå ekonomiska avtal med det betydliga antalet större eller mindre, över en stor del av landet kringsspridda tegelbruken. Från kommunalt håll hade också uttalats varningar mot ett försök att genomföra statliga prisregleringsavtal med tegelindustrien, medan däremot möjligheterna för exempelvis kommunerna att var och en i sin ort ernå förmånliga uppgörelser på den lokala marknaden vore större. Vad slutligen cement beträffar förefunnes möjligheter till en prisuppgörelse på central väg. Producenternas relativt ringa antal och fullständiga samorganisation, varans ensartade beskaffenhet och prisernas av lokala förhållanden tämligen oberoende nivå bidrogo till en sådan möjlighet.

Prop. nr 34
till 1917 års
riksdag.

I propositionen nr 34 till 1917 års riksdag anförde departementschefen bl. a. i nu förevarande avseende:

»Nära till hands ligger givetvis att genom åtgärder i prisreglerande syfte söka underlätta byggnadsverksamheten. De utredningar och förhandlingar, som ägt rum inom industrikommissionen, hava också lett till uppgörelser, varigenom åstadkommits en viss reglering av priset på järn

och cement för nu ifrågavarande ändamål. Vad angår järn, har redogörelse för de härutinnan träffade förfogandena förut lämnats. I fråga om cement har numera genom industrikommissionen med svenska cementförsäljningsaktiebolaget Cementa träffats uppgörelse, varigenom bolaget förbundit sig att för ifrågavarande, för smälägenheter avsedda bostadsbyggnader, som komma att uppföras med understöd från staten och kommuner, lämna behöfligt cement intill 30,000 fat, i den mån desamma kunna komma till användning innevarande år, till ett pris, som med en krona per fat understiger det på vederbörande byggnadsort gällande marknadspriset, under förutsättning att rekvisitionerna göras genom industrikommissionen. Vad åter angår trävaror och tegel, har, på sätt förut nämnts, genom industrikommissionen icke kunnat träffas någon uppgörelse. Huruvida genom maximiprisbestämmelser och exportreglering det är möjligt att åstadkomma en sänkning av materialprisen, lär vara tvivelaktigt; säkerligen möta stora svårigheter att med hänsyn till de invecklade förhållandena komma till ett lämpligt och rättvist resultat. Enligt vad chefen för finansdepartementet meddelat mig, ägnar man emellertid alltjämt sin uppmärksamhet åt frågan inom industrikommissionen. Under alla omständigheter lär knappast genom statliga åtgärder kunna åstadkommas någon så avsevärd sänkning av priserna å byggnadsmaterial, att därigenom byggnadskostnaderna skola kunna bli sådana, att byggnadsindustrien lockas till ökad verksamhet.

Jag har därför kommit till den uppfattningen, att man, även om ytterligare åtgärder i prisreglerande syfte kunna komma till stånd, lämpligast bör genom direkt understöd av allmänna medel söka skyndsamt ekonomiskt möjliggöra en byggnadsverksamhet av sådan omfattning, att den rådande bostadsbristens hygieniska och sociala vådor åtminstone i viss mån kunna undvikas.»

I följd härav och på ytterligare anförda skäl framlades i propositionen det förslag till statssubvention, som jag förut i annat sammanhang närmare berört.

I samband med frågan om en central ledning av den bostadsproduktion, om vars understödjande svenska stadsförbundets bostadsråd, i sin förberörda skrivelse den 13 december 1919 gjort framställning, har rådet också framkommit med några uttalanden om denna centrala lednings befattning med avseende å byggnadsverksamhetens ledning, materialanskaffning o. s. v. Med förordande i detta avseende av en försiktig återhållsamhet, anför bostadsrådet vidare:

»Dyrköpta erfarenheter från såväl vårt eget som andra länder visa, att varje sådan centralisering lätt resulterar i onödiga formella komplika-

Svenska stads-
förbundets
bostadsråd.

tioner och prisuppskruvningar. Centralt fastställda standardpriser bliva alltför lätt toppriser. I synnerhet med avseende å byggnadsmarknaden är ett sådant ingripande desto olämpligare, som denna i väsentlig mån är lokalt betingad och så bör förbliva. Den centrala ledningens uppgifter i förevarande hänseenden böra inskränkas till sådana varor, där en hela landet enhetligt omfattande prisbildning föreligger. I övrigt bör den noga övervaka, att icke genom en forcering av byggnadsverksamheten konstlade prisfördyringar eller brist å arbetskraft inträda.»

Departements-
chefen.

Uppenbart är det önskvärt inför den statssubvention, jag förordat, att genom avtal få till stånd åtgärder för en reglering av prisen å den byggnadsmateriel, beträffande vilken en sådan reglering över huvud är möjlig, men svårigheterna härutinnan äro också betydande.

Ett oskäligt uppskruvande av prisen å byggnadsmaterialier måste emellertid på alla sätt förhindras. Det gäller att kraftigt inplantera den allmänna känslan för och förpliktelsen av, att, när nu staten och kommunerna vilja söka genom gemensamma ansträngningar lindra ett samhällsont, som är så uppenbart och kännbart för en god del av befolkningen som bostadsnöden, varje obehörigt uppskörtande är förkastligt. Alla måste anse sig förpliktade att var i sin mån medverka till det bästa möjliga resultat av ansträngningarna.

Men om dylika synpunkter i vissa fall kunna förhindra en prisstegring, är dock beträffande en del materiel prisen redan nu så uppskruvade genom öppen eller hemlig trustbildning, att kraftigare åtgärder måste vidtagas till avsevärd nedpressning av prisen. Jag har såsom exempel på de uppdrivna byggnadskostnaderna i Stockholm förut erinrat om, att enligt till mig lämnade uppgifter murbruk, som fritt byggnadsplatsen år 1914 kostade 1 krona pr hektoliter, nu betingar ett pris av 5 kronor 50 öre, sand, som 1914 kostade kronor 1: 75 pr kbm. fritt kaj, nu kostar 8—10 kronor samt kalk nu kronor 12: 50 pr hl. mot kronor 2: 50 år 1914.

Uppenbart är, att när nu staten dels vill sätta i gång ett betydande bostadsbygge för sina tjänstemän, dels ock genom subvention söka stimulera bostadsbyggande av större omfattning genom kommuner och enskilda, staten måste tillse, att de anvisade medlen komma till bästa möjliga användning. Staten torde ej heller sakna de maktmedel, som tilläventyrs i sista hand behöva tillgripas mot prisökningarna eller mot överhuvud oskäligen pris. Genom att staten samtidigt blir byggherre i större skala och inrättar sig härför, kan den utan tvivel också ge verksamt stöd åt den enskilda bostadsproduktionens ansträngningar att frigöra

sig från det grepp, som vissa trust- eller monopolbildningar nu har över byggnadsproduktionen å vissa orter. Vidare torde ocker- och förfoganderättslagarna kunna i vissa fall tillgripas. Och befinnes så oundgängligt, lär man ej heller böra rygga tillbaka för att utnyttja de möjligheter, som numera finnas att från utlandet importera en del byggnadsmaterial.

Skulle mot förmodan genom nu antydda förfoganden rimliga pris å byggnadsmaterialier icke kunna uppnås, står alltid den utvägen till buds att temporärt inhibera eller inskränka den bostadsproduktion, som nu skulle av staten upptagas eller subventioneras.

Att ett så pass forcerat bostadsbyggande som det här förut ifrågasatta emellertid kan komma att medföra en viss åtstramning av marknaden är att emotse. Det bör därför bliva en viktig uppgift för statens byggnadsbyrå, att i detta avseende följa förhållandena och söka genom uppgörelser eller framställningar till Kungl. Maj:t få åtgärder vidtagna till förhindrande av en oskäligen prisstegring av byggnadsmaterialierna samt till nedbringande av prisen å en del byggnadsämnen, som nu särskilt å vissa orter, framför allt i Stockholm med omnejd, äro mer eller mindre konstlat uppdrivna.

Att genom samfällda ansträngningar från statens och kommunernas sida ett tillfredsställande resultat är möjligt uppnå, lär således vara att hoppas. Men det är kommunalt och enskilt initiativ och en omtänksam organisation av den ifrågasatta byggnadsverksamheten, som i första hand måste tillita. I den mån de enskilda företagen å bostadsproduktionens område kunna finansiera sina företag utan att anlita materialleverantörernas kreditgivning, torde fördelaktiga uppgörelser med dessa leverantörer icke vara omöjliga, och i detta syfte är den kredit, staten enligt här förut avgivet förslag skulle ställa till förfogande, av avsevärd betydelse.

Den andra huvudfaktorn för byggnadskostnaderna är arbetslönerna. Med avseende härå yttrar statsförbundets bostadsråd i sin framställning den 13 december 1919 följande:

Arbetsmarknaden.

I sista hand beror, såsom förut ofta betonats, genomförbarheten av här framlagt byggnadsprogram å byggnadsindustrins prestationsförmåga. Denna avhänger å sin sida av läget å arbetsmarknaden, vilket under senare år för ifrågavarande område gestaltat sig allt olyckligare.

Svenska stadsförbundets bostadsråd.

För närvarande äro förhållandena, särskilt i vissa större städer, sådana, att bostadsrådet endast med stor tvekan kunnat förorda en omfattande allmänunderstödd byggnadsverksamhet. Byggnadsindustrins

nedgång under krisen jämsides med de goda konjunkturerna inom andra industrier och jordbruket har medfört en avfolkning av byggnadsindustrin, som numera visat sig ödesdiger. Särskilt i huvudstaden utnyttja de kvarvarande arbetarna, i strid mot fackföreningsrörelsens traditioner, genom oupphörliga arbetsnedläggelser, ofta emot träffade överenskomelser, sin monopolställning och driva härigenom arbetskostnaderna oskäligt i höjden. Sannolikt komma dessa förhållanden att förbättras, då man åter kan få en något så när omfattande byggnadsverksamhet i gång och därmed en större stam av byggnadsarbetare samlas i städerna, men intill dess så skett, kommer utan tvivel byggnadsverksamheten att kämpa med stora svårigheter.

Då det naturligtvis icke kan komma i fråga, att de stora belopp stat och kommun nu anslå till smålägenhetsproduktionen allenast skola komma enstaka arbetaregrupper till godo i form av onödigt höga arbetslöner, torde, enligt bostadsrådets mening, i samband med det här framlagda nybyggnadsprogrammets genomförande, särskilda åtgärder böra vidtagas för förbättrande av förhållandena å arbetsmarknaden. Att här om framlägga förslag torde böra ankomma å dem, som på grund av egna erfarenheter närmast äro i tillfälle att bedöma hithörande frågor, d. v. s., jämte representanter för byggnadsindustrin, representanter för den fackliga arbetarrörelsen. Att en utredning genom sådana personer skulle kunna lämna goda resultat, är bostadsrådet så mycket hellre benägen att antaga, som en förbättring av arbetsförhållanden inom byggnadsindustrin omedelbart kommer arbetareklassens egen bostadsfråga till godo.

Bostadsrådet får sålunda föreslå, att åt en särskild kommitté med övan angiven sammansättning uppdrages att överväga, vilka åtgärder som från statens, kommunernas och byggnadsindustrins sida kunna vidtagas i fråga om arbetsförhållanden inom denna industri i syfte att underlätta smålägenhetsproduktionens återupptagande.

*Svensk
Byggnadsdag
1919.*

Tillika har styrelsen för *Svensk Byggnadsdag 1919* i sin förutberörda skrivelse till Kungl. Maj:t den 5 innevarande februari, i enlighet med beslut å nämnda möte, hemställt, att sakkunnig utredning måtte verkställas beträffande arbetslönens förhållande till totala byggnadskostnaden och att hänsyn toges till nämnda förhållande vid eventuella åtgärders vidtagande för bostadsbristens avhjälpande och arbetstidens förkortning. I sammanhang härmed omförmalades byggnadsdagens beslut att hemställa hos svenska arbetsgivarföreningen om upptagande av sagda fråga till behandling, enär kännedom om arbetslönens betydelse för byggnadskostnaden är av största vikt för såväl arbetsgivare som arbetare vid behandling av frågor rörande arbetstidens reglering.

Såsom en viktig åtgärd till skapande av ordnade förhållanden på detta arbetsområde torde böra framhållas avtal, varigenom arbetarne i byggnadsbranschen kunna betryggas anställning hela året eller så gott som hela året. Som nu är, sysselsätts flertalet byggnadsarbetare blott en del av året. För olika grupper är denna tid olika lång, men några exakta statistiska uppgifter härom har ej varit mig möjligt erhålla. Man torde dock kunna antaga, att en god del av byggnadsfackets arbetare ej i regel kan påräkna arbete under längre tid av året än 9 månader. Möjligheterna till årsanställning av byggnadsarbetare ökas givetvis också genom de åtgärder, som här förut ifrågasatts och som avse att under några få år låta en rätt betydande byggnadsverksamhet efterträda den nu avstannade bostadsproduktionen.

Departements-
chefen.

Flera svårigheter, vilka den enskilde tidigare haft att övervinna i detta hänseende, stå ej heller hindrande i vägen för en välbehövlig reform på detta område. Den överblick över förhållandena och den därpå baserade planmässigheten vid igångsättande av olika byggnadsföretag, som den enskilde byggherren svårigen kan prestera, bör numera få antagas vara förhanden, i och med att det allmänna i viss mån kommer att stå som byggherre eller åtminstone starkt intresserad part vid en väsentlig del av bostadsbygget. Jämväl en annan svårighet är tillsvidare ur räkningen. Den enskilde företagaren såg sig förr nödsakad att med ytterlig kraftanspanning bringa sitt bygge till fullbordan till viss fardag, med risk att huset eljest finge stå tomt och oräntabelt till den nästa. Denna anspänning avlöstes sedermera av en blott delvis av klimatiska förhållanden föranledd avmattning under en tid. Var det också möjligt att bygga under vintermånaderna, kunde igångsättandet av nästa företag dock väl anstå till följande vår. Numera torde en bostadslägenhet med lätthet kunna uthyras snart sagt vilken dag på året den än står färdig till uthyrning. Visserligen är det önskvärt, att flyttningar allttjämt så vitt möjligt förläggas till gängse fardag, men bör detta på intet sätt stå hindrande i vägen att, om så finnes lämpligt, igångsätta ett bygge vid sådan tidpunkt, att det beräknas bliva färdigt å annan tid. Från sakkunnigt håll har meddelats, att arbetet inom de flesta grenar av byggnadsindustrien kan, fränsett möjligen de nordligaste delarna av landet, försiggå under alla tider av året, sålunda även under vintermånaderna. Ägnas frågan därför vederbörlig omtanke, torde de klimatiska svårigheterna icke omöjliggöra, att säsongarbetet på området i stor utsträckning förvandlas till årsarbete. Fördelarna härav äro avsevärda. Den nu reducerade arbetarstammen skulle kunna utföra en

större arbetsprestation för år, varigenom flera bostäder till lindrande av bostadsnöden kunde erhållas. Arbetaren skulle tillförsäkras en tryggare anställning och säkrare utkomst, vilket allt kan väntas medverka till åstadkommande av stabila löne- och andra arbetsförhållanden inom byggnadsindustrien.

Uppmärksamheten bör i övrigt inriktas på att behovet av arbetskraft för genomförandet av det föreslagna bostadsprogrammet tryggas.

Sålunda lär det bliva en naturlig uppgift för den offentliga arbetsförmedlingen att med sitt hela landet omfattande nät av kontor och ombud medverka till arbetskraftens placering där den bäst behöves. Denna uppgift underlättas givetvis genom den organisation av byggnadsarbetet, som stadskommunerna böra låta sig angeläget vara att genomföra. På varje plats vore önskvärt få till stånd en verklig plan för bostadsbyggnad under de närmaste åren, med beräkning av den fasta arbetarstam, som behöver användas, varigenom klarhet vunnas över i vad mån tillräckligt antal byggnadsarbetare redan finnes tillgängligt på platsen eller huru många som ytterligare behöva intagas. Härmed får arbetsförmedlingen klar överblick över arbetskraftens distribution, så att någon tvekan ej behöver uppkomma om att fast arbete kan ställas i utsikt för arbetarna. Som ett viktigt moment häri ingår, att arbetarna kunna känna trygghet för att, såsom redan angivits, arbetet kommer att i högre grad än hittills fördelas jämnt över hela året. I själva verket lär sådan trygghet innebära den största lockelsen för arbetskraften på detta område, där de ovissa arbetsförhållandena hittills och särskilt under kristiden varit ägnade att skapa en viss anarki. Redan en utsträckning av den genomsnittliga arbetstiden under året med en månad skulle förhörande arbetargrupper medföra en högst betydande förbättring i levnadsvillkoren. En sådan utsträckning skulle vidare, såsom redan antytts, möjliggöra en större årlig arbetsprestation per arbetare än hittills och följaktligen minska behovet av arbetskraft.

I samma riktning verkar den bättre planläggning och organisation av byggnadsarbetet, som det nu åsyftade systematiserandet av produktionen skulle framkalla inom vederbörande samhällen. Därmed följer även större möjlighet till den standardisering och förenkling i byggnadsmetoder, som i annat sammanhang beröres och till vars främjande åtgärder redan vidtagits genom utsändande av stipendiater, genom stats- och kommunalunderstödd försöksverksamhet o. s. v. Även om icke alltför stora resultat omedelbart stå att vinna genom vart och ett av nu

anförda olika strävanden för höjande av byggnadsverksamhetens effektivitet, lära de i allt fall tillsammanantagna innebära en icke oväsentlig besparing av arbetskraft.

Det bör också erinras, att den nu planerade byggnadsverksamheten representerar allenast en jämförelsevis ringa del av den normala före kriget. Även med inberäkning av en icke obetydlig fri byggnadsverksamhet gäller det sålunda i själva verket att allenast kunna uppbringa omkring hälften av den arbetarstam, som inom stadssamhällena före kriget sysselsattes inom yrket, en uppgift som icke synes vara olöslig, allenast arbetarna i fråga få klart för sig, att yrket ånyo erbjuder dem utkomstmöjligheter och därtill tryggare än tillföre.

Vad nu anförts synes innebära goda utsikter för att ett systematiskt upptagande av byggnadsverksamheten, i den jämförelsevis begränsade omfattning varom nu är fråga, icke skulle stöta på oöverstigliga hinder vare sig i fråga om tillgången redan från början på skolad arbetskraft eller i fråga om den rekrytering, som för den ökade byggnadsverksamheten kan bli behövlig.

För utredning angående arbetsmarknaden i byggnadsfacket och de åtgärder till densammas förbättrande, som i de avseenden jag förut berört kunna vidtagas, har min företrädare i ämbetet redan den 27 nästlidna februari föreslagit tillkallande av särskilda sakkunniga.

Sedan Kungl. Maj:t bifallit detta förslag och sakkunniga utsetts, torde detta utredningsarbete omedelbart taga sin början.

C. Tekniska förbättringar i byggnadsproduktionen, stipendier för studier i utlandet m. m.

De åtgärder genom lån och statssubvention, som förut ifrågasatts, hava allenast till syfte att söka komma ur det nuvarande nödläget å bostadsmarknaden. De äro tillfälliga åtgärder, föranledda av de utomordentliga förhållandena under och efter kriget, och på dem kunna några förpliktelser för framtiden icke grundas. Till följd av byggnadskostnadernas höjd och arbetskraftens begränsning är det, som nämnt, också ovisst, i vad omfattning den framlagda planen till bo-

stadsbyggande genom det allmännas stöd kan i därför avsedd ordning genomföras.

Förbättringar i byggnadstekniken.

Allmänna synpunkter.

Vill man emellertid söka vinna en bärande grund för byggnadsverksamheten i framtiden och överväga, vad statsmakterna härutinnan kunna göra, gäller det att fästa särskild uppmärksamhet vid den sida av byggnadskostnaderna, som kan sammanföras under orden *förbättrad byggnadsteknik*. På detta område är utan tvivel åtskilligt försummat, men kunna å andra sidan bättre förhållanden knappast tänkas inträda allenast genom enskild företagsamhet; det behöves det allmännas ingripande och stöd, särskilt i vad avser kostsammare utredningar och uppmuntran åt enskildas ansträngningar. Genom planmässig verksamhet till vinnande av förbättringar på det byggnadstekniska området är sannolikt mycket att för framtiden vinna för en sund byggnadsverksamhet.

Höga kostnader har man säkert att räkna med även för framtiden; och motvikten härtill måste på detta område, liksom på så många andra, sökas i teknikens hjälp.

Tekniska förbättringar i byggnadsmetoderna, bättre och sakkunnigare ledning av byggnadernas uppförande, en standardisering i görlig omfattning av byggnadsmaterialier och en typisering av bostadshus, jämte allt vad därmed sammanhänger och som kan bidra till ett förenklande och ett förbilligande av byggnadskostnaderna, få en varaktig betydelse för hela detta produktionsområde.

All standardisering och typisering har till mål att förenkla fabriktionsmetoderna och nedbringa produktionskostnaderna. Sådana åtgärder hava med framgång tillämpats inom många tekniska branscher; särskilt har t. ex. inom maskinindustrien kommit till användning internationella standardserier och standardtyper av vissa maskinelement. Att inom byggnadsverksamheten någon dylik allmän standardisering ännu ej framkommit har huvudsakligen sin orsak i att byggnadsindustrien ej i samma mån som andra industrigrenar blivit föremål för storindustri. En del speciella svårigheter föreligga också inom byggnadsverksamheten i följd av arbetets art. Det stora utrymme, som hittills givits byggnadsarkitekternas olika smak och konstsinne, har bidragit att öka dessa svårigheter.

De byggnader, som bäst lämpa sig för berörda åtgärder äro bostadshusen, dels därför att de tjäna samma ändamål och äro relativt ensartade till sin allmänna anordning och inredning, dels ock därför att de

äro till antalet flera än alla andra slag av byggnader, vadan således byggnadskostnaderna där spela större roll än vid andra byggnadsföretag. Framför allt gäller detta bostadsbyggandet av smålägenheter. De båda tillvägagångssätten — att standardisera byggnadsmateriel och typisera bostadshus — äro intimt förbundna med varandra; särskilt förutsätter typiseringen en standardisering av detaljerna. De äro dock två skilda saker, då det ena, att standardisera, d. v. s. att utföra vissa typer och modeller på byggnadsmateriel och byggnadsdetaljer, är en fråga av övervägande teknisk och industriell innebörd, under det att det andra, att utarbета och uppföra byggnader efter vissa typer till stor del är en rent arkitektonisk fråga.

Nu berörda spörsmål voro föremål för livlig uppmärksamhet å Svensk Byggnadsdag 1919 och erkändes där allmänt deras betydelse för bostadsproduktionen i allmänhet. Jämväl det förut omförmälda aktiebolaget Industriebostäder har upptagit nu berörda spörsmål på sitt aktuella verksamhetsprogram.

Väsentligen måste åtgärder i nu förevarande syfte komma till stånd genom enskild företagsamhet och enskilt intresse samt genom aktivt målmedvetet samarbete mellan målsmännen för de industrigrenar, som därav beröras och som föga kunna uträtta var för sig. Det är att förmoda, att, när nu genom det allmännas stöd en livlig byggnadsverksamhet är att emotse, intet heller skall av kommuner och enskilda företagare underlätas för att jämväl i dessa avseenden sträva efter ett billigt och praktiskt byggnadssätt, därvid möjliga tekniska förbättringar i byggnadsmetoder m. m. komma att beaktas. Särskilt bör, när fråga blir om att på en gång planlägga ett helt obebyggt område för bebyggande med bostadshus, ekonomiska fördelar vara att hämta av en typisering av bostadshusen: kostnaderna för ritningar samt andra för byggnadernas uppförande nödiga handlingar kunna nedbringas, byggnadsmaterial anskaffas i stora partier, varigenom avsevärda rabatter kunna emotses, kostnaderna i övrigt reduceras genom det successiva utförandet av olika byggnadspartier, genom att själva administrationen, transporter, ställningar m. m. förbilligas och utgifterna för gator, vägar och ledningar nedbringas o. s. v. Med få ord sagt en framgångsrik byggnadsverksamhet kräver, liksom varje industriell verksamhet överhuvud, organisation och planmässighet i alla detaljer för att slå sig igenom. Man kan utgå ifrån, att statens byggnadsbyrå kommer att giva många goda råd och anvisningar i dessa avseenden. Jämväl vid den statens direkta verksamhet för uppförande av tjänstemannabostäder, som nu ifrågasättas, böra givetvis här berörda

synpunkter komma till sin rätt och giva de allmänna strävandena till typisering och standardisering en kraftig stöt framåt.

*Bostads-
sakkunniga.
Tekniskt-
vetenskapliga
undersök-
ningar och
experiment
å byggnads-
området.*

Bostadssakkunniga hava i nu berörda hänseenden i sin skrift den 26 augusti 1919 framlagt vissa förslag och därvid först hemställt om ett anslag av 15,000 kronor till bekostande av tekniskt-vetenskapliga undersökningar och experiment på byggnadsområdet genom ingenjörsvetenskapsakademien.

Sedan kommerskollegium i häröver avgivet yttrande, under tillstyrkande av förslaget, funnit anslagsbeloppet böra höjas till 25,000 kronor, har ingenjörsvetenskapsakademien i skrivelse den 11 december 1919, under framhållande av önskvärdheten särskilt under nu rådande förhållanden att ett opartiskt tekniskt-vetenskapligt undersökningsmaterial och byggnader komme till stånd, gjort framställning hos Kungl. Maj:t om vidtagande av åtgärder för anvisande av dels ett anslag å 100,000 kronor för år 1920, och dels ett anslag å 110,000 kronor för år 1921 att ställas till akademiens förfogande för genomförande av berörda undersökningar.

*1920 års
statsverks-
proposition.*

I anledning av vad sålunda förekommit har statsrådet och chefen för finansdepartementet i statsverkspropositionen för år 1921, ävensom i tilläggsstaten för år 1920, föreslagit riksdagen att i avbidan på den proposition i ämnet, som kan varda riksdagen förelagd å staten för år 1921 beräkna ett förslagsanslag å högst 75,000 kronor och å tilläggsstaten för år 1920 ett förslagsanslag av 50,000 kronor.

Nu förevarande spörsmål komma därför att i annan ordning underställas riksdagens prövning.

*Anslag till
pristävlingar
ang. standar-
disering m. m.
samt till
resestipendier.*

I det sammanhang, varom nu är fråga, skall jag upptaga de förslag angående anslag till *anordnande av pristävlingar om standardmaterial och om stipendier åt arkitekter och byggmästare för studier i utlandet av byggnadstekniken och byggnadsproduktion*, som i sammanhang med nyss förut berörda anslagskrav framlagts av bostadssakkunniga.

Härom anföra bostadssakkunniga huvudsakligen följande:

Sedan åtskilliga år tillbaka har frågan om byggnadskostnadernas nedbringande genom standardisering och typisering, det vill säga i stort sett genom en industrialisering av byggnadsverksamheten, stått på det moderna bostadsreformprogrammet. Det ligger också nära till hands att antaga, att det förbilligande av produktionskostnaderna, som karakteriserar den allmänna övergången från hantverks- till industrimässiga produktionsformer, skall göra sig gällande även beträffande bostadsbyggandet, som särskilt vad angår uppförandet av mindre

bostadshus, i sina grunddrag alltjämt framstår såsom ett hantverk. I det följande hava vi av vissa skäl haft vår huvudsakliga uppmärksamhet riktad på produktionen av småhus. Dock äger åtskilligt av vad som nedan anföres, enligt vår mening, tillämpning jämväl på annan bostadsproduktion.

För bedömande av förevarande spörsmål hava vi funnit det ändamålsenligt att närmare beräkna den relativa storleken av de olika kostnaderna i ett byggnadsföretag. Vi hava i detta syfte låtit en praktiserande fackman på området utarbeta ett detaljerat kostnadsförslag till ett egnahemsbygge. Kostnaderna hava avsiktligt beräknats, så, att de lämpligen kunna läggas till grund för ett entreprenadanbud. Det fingerade bygget avser ett eget hem om fyra rum och kök enligt en allmänt använd typ. Priserna hänföra sig till förhållandena i Stockholmstrakten under försommaren 1919. Sedan de olika kostnadsbeloppen på angivet sätt fixerats, hava deras relativa storlek i förhållande till byggets totalkostnad uträknats i procent. Metoden liknar sålunda den, som inom hushållsstatistiken användes för att erhålla en så kallad hushållsbudget. Liksom utgiftsposterna i en hushållsbudget växla, beroende på orts- och tidspriser samt hushållets allmänna ekonomiska standard, så växla givetvis också utgiftsposterna i en dylik byggnadsbudget i enlighet med ungefär analoga faktorer. Ehuru budgeten sålunda ej kan tillämpas på vilket bygge som helst, torde den dock, vad angår mindre bostadshus av trä, åtminstone i stora drag äga en någorlunda allmängiltig karaktär.

Med anledning av de sålunda vunna uppgifterna om de olika kostnadsbeloppens relativa storlek har det blivit möjligt ej blott att uppskatta åtminstone en viss sida av standardiseringsfrågens ekonomiska betydelse utan jämväl att vinna en närmare inblick i frågans kärna.

Då det talas om en standardisering inom byggnadsindustrien, åsyftas ofta endast en fabriksmässig produktion i stor skala av vissa byggnadsdetaljer, vilka merendels i färdigt skick levereras på byggnadsplatsen. Dessa detaljer borde, anser man, utföras efter ett begränsat antal standardmönster, varigenom betydande besparingar stode att vinna i produktionskostnaderna. Otvivelaktigt är denna uppfattning riktig. Det visar sig nämligen, att dylika detaljer utan bärande vare sig estetiska eller praktiska skäl tillverkas och lagerföras efter ett onödigt stort antal mått och mönster, samt att om lämplig reducering härutinnan skulle medföra en betydande kostnadsbesparing. Ofta finnas modeller icke ens på lager, utan måste utföras direkt på beställning. Arkitekten eller byggnadsföretagaren har under sådana förhållanden föga eller intet ekonomiskt intresse av att vid uppgörande av byggnadsritningar söka i bygget infoga till äventyrs redan befintliga lagermodeller, vilket eljest merendels kunde ske utan åsidosättande av några som helst estetiska intressen. I många fall besitter en dylik, för det speciella bygget enkom ritad och beställd byggnadsdetalj ej heller några estetiska förtreden framför sådana, som producerats i stor skala.

Det torde icke på teknikens område föreligga några svårigheter för att igångsätta en dylik massproduktion. En sådan har på flera håll redan bedrivits bland annat även i och för export på utlandet. Frågan är snarare av kommersiell och organisatorisk natur. Det gäller sålunda att på den inhemska marknaden få till stånd en anordning, varigenom å ena sidan byggnadsföretagarna kunde förmås att använda en eller några få av de nu massvis förekommande modellerna och å andra sidan producenterna kunde få ett motiv för att inskränka

sin produktion till dessa modeller. En sådan anordning i enande syfte synes från början böra åstadkommas på så att säga konstlad väg. Har den emellertid en gång kommit till stånd, torde den ömsesidiga ekonomiska fördelen därav för såväl producenter som konsumenter vara fullt tillräcklig att garantera en fortsatt utveckling.

För att sålunda inom lämpliga gränser främja en önskvärd standardisering av byggnadsmaterialindustrien vilja vi ifrågasätta, om icke *med anslag av statsmedel kunde anordnas en pristävlan av producenter* på ifrågavarande område. Syftet härmed skulle närmast vara att få fram de mest praktiska och på samma gång estetiskt mest tilltalande modeller till byggnadsdetaljer av olika slag. Men detta lär icke vara tillfyllest. Det erfordras också att de prisbelönade modellerna komma till massanvändning, för att de skola kunna främja syftet att genom industriell storproduktion nedbringa byggnadskostnaderna. Ett lämpligt medel härtill synes vara, att fabrikant, som tillerkänts pris för en viss modell, såsom villkor för prisets tillgodonjutande, tillförbundes att föra det prisbelönade fabrikatet på lager under viss tid och i vissa mängder. Samtidigt kunde fabrikanter tillförsäkras en viss förhandsställning vid leveranser, exempelvis till de statliga kommunikationsverkens bostadsbyggen, och sålunda direkt genom statens försorg beredes ökade möjligheter till produktion i stor skala.

En pristävlan av förevarande slag torde bäst kunna bringas till stånd på så sätt, att en enskild fackinstitution, exempelvis Svenska Teknologföreningen, för ändamålet erhöles ett visst statsanslag till sitt förfogande.

De byggnadsdetaljer, som man vanligen åsyftar på tal om standardisering i förevarande mera inskränkta betydelse äro fönster och dörrar. Man finner av den förut åberopade byggnadsbudgeten, att ifrågavarande utgiftsposter representera, vad angår fönster 2,8 och dörrar 3,0 eller sammanlagt 5,8 proc. av den totala byggnadsutgiften. Visserligen finnes det även andra byggnadsdetaljer, vilka kunna standardiseras, exempelvis trappor och köksinredningar, men det visar sig, att samtliga utgiftsposter, som i förevarande hänseende över huvud taget kunna komma i betraktande, tillhopa i allt fall icke representera mera än ungefär en tiondel av totalkostnaderna. De anförda siffrorna visa, att en standardisering av vissa byggnadsdetaljer har en icke ringa betydelse, även om denna dock icke, såsom ofta sker, bör överskattas. Här ifrågasatta åtgärder kunna sålunda endast betraktas såsom ett led i de åtgärder, som böra vidtagas i syfte att genom byggnadsteknikens förbättring nedbringa byggnadskostnaderna.

Den i det föregående åsyftade standardiseringen avser som nämnt uteslutande typiseringen av sådana detaljartiklar, som i färdigt skick levereras från fabriker till byggnadsplatsen. Men det talas jämväl om en standardisering på själva byggnadsplatsen, avseende hela den uppförda byggnaden. Denna sida av standardiseringen, som ur vissa synpunkter bättre karakteriseras såsom industrialisering av själva byggnadsdriften, torde böra närmare undersökas.

Den uppgjorda byggnadsbudgeten visar, att utgiftsposterna i ett bygge äro splittrade i en mängd var för sig relativt obetydliga småposter. Endast posterna för bjälklag (20,5 %) samt ytterväggar (15,2 %) och grund (11,1 %) äga ensamma större relativ betydelse.*) Redan härav framgår, att ett mera avsevärt nedbrin-

*) Det torde böra erinras, att de angivna procentsiffrorna endast äro preliminärt beräknade.

gande av byggnadskostnaderna ej kan åstadkommas utan en genomgående prisreduktion å en mängd detaljer i hela byggnadssättet. Byggnadsyrket synes hava att genomlöpa samma utveckling som andra industrigrenar, där det undan för undan gällt att ersätta en detaljmetod med en annan bättre och mera arbetsbesparande utan att dock varje enstaka sådant framsteg i regel medfört någon revolutionerande omvälvning.

Det ligger i öppen dag, att det ej kan ankomma på oss att här i detalj anvisa de vägar, som härvid, utöver de ovan ifrågasatta, lämpligen böra beträdas. Vissa grundförutsättningar för uppnående av ett praktiskt resultat synas emellertid kunna på förhand angivas. Den industriella produktionsformen består ju sedd ur viss synpunkt däri, att verksamheten inriktas på tillverkningen av en erforderlig specialartikel i massupplaga, varvid det ankommer på handelsyrkets utöware att bereda denna artikel marknad. Den ekonomiska vinsten vid en dylik masstillverkning ligger däri, att den medgiver användningen av tekniska hjälpmedel, som genom sin prisdyrhet ej kunna ifrågakomma vid individuell produktion, samt att det fortgående likformiga arbetet giver anledning till en oavbruten följd av förbättringar i arbetsmetoden, ej minst i form av specialisering.

Det synes uppenbart, att en industrialisering av byggnadsdriften, framför allt ur senast anförda synpunkt, skulle medföra väsentliga besparingar. Redan en i detalj genomförd arbetsfördelning, inom vilken den enskilda arbetaren hade att utföra en relativt likformig, oupphörligt återkommande arbetsprestation, skulle förläna honom ständigt stigande vana och färdighet. Men jämväl skulle själva organisationen av arbetet vid massproduktion verka i arbetsbesparande och därmed också prisförbilligande riktning. Sålunda kunde, för att endast nämna ett exempel, vissa längdmått å byggnadsvirke och snickerier inom eller utom arbetsplatsen tillverkas en masse och sedan i färdigt skick infogas i bygget. Vidare torde även maskinella hjälpmedel i vida större omfattning än vad nu sker kunna med ekonomisk fördel komma till användning vid en massproduktion.

Ehuru en dylik industrimässig produktion av bostäder redan på flera håll bedrives i vårt land — särskilt torde de stora bruken hava vinnlagt sig härom — har dock hela denna tekniska utveckling av byggnadsverksamheten, enligt vad som allmänt från fackmannahåll göres gällande, i flera länder fortskridit längre än i Sverige. Särskilt lära Amerikas förenta stater på detta område intaga en framskjuten ställning. Men även i andra länder torde en dylik utveckling pågå. Sålunda kan det exempelvis antagas, att den efter svenska förhållanden till sin omfattning enorma allmännyttiga byggnadsverksamhet, som för närvarande är å bane i England, icke kommer att genomföras, utan att ett intensivt arbete nedlägges på den tekniska fulländningen av själva byggnadsmetoden. Vi hava icke förbisett, att en industrimässig massproduktion av bostäder måste utgå från vissa betingelser på bostadsmarknaden, vilka i vårt land på flera sätt te sig annorlunda än i exempelvis Amerikas förenta stater. Även härutinnan lära särskilda åtgärder bliva påkallade. Då dessa emellertid ej äro att hänföra till spörsmålets tekniska sidor, upptagas de icke i förevarande sammanhang till behandling.

Det lämpligaste sättet att för vårt lands vidkommande tillgodogöra sig sålunda vunna erfarenheter synes vara, att byggnadsindustriens målsmän beredas tillfälle att på ort och ställe sätta sig in i denna tekniska organisation av byggnadsarbetet. Den levande bild, som sålunda kan förvärfvas, allrahelst genom

personligt deltagande i själva det praktiska arbetet, torde ej kunna ersättas även av de mest ingående beskrifningar och redogörelser, som kunna lämnas i litteraturen.

Vi hava därför kommit till den uppfattningen, att det mest verksamma medlet för att nå fram till en bättre teknisk organisation av byggnadsindustrien vore, att *dess målsmän bereddess tillfälle till dylika studier*, för att sedan i hemlandet kunna praktiskt omsätta vunna erfarenheter. Emellertid torde kostnaderna för dylika studier ställa sig så höga att enskilda företagare icke i regel vilja eller kunna ikläda sig dem. Då det allmänna icke desto mindre har ett påtagligt intresse av att dylika studier bedrivs, synes det under sådana förhållanden lämpligt, att staten anslår medel för ändamålet i form av resestipendier.

Vad angår storleken av de belopp, som sålunda kunde ifrågakomma, få vi anförä följande:

Såsom ovan antytts måste studierna åsyfta att bibringa den praktisk verksamme byggnadsföretagaren en levande inblick i ett vittutgrenat system av organisatoriska och arbetstekniska detaljer, vilka, lösryckta ur sitt sammanhang, torde äga endast ringa betydelse. Vad den uppmärksamme fackmannen här omedelbart kan iakttaga, skulle, delgivet i skrift, utan tvivel i många fall te sig som ytterligt omständiga och skäligen intresselösa obetydligheter. Det är sålunda ingalunda tillfyllest, om en eller annan enstaka fackman erhåller tillfälle att bedriva dylika studier, och att denne sedermera i skrift delgiver sina yrkesbröder sina vunna erfarenheter. Dessa måste i stället omsättas i praktiska åtgärder i hans egen verksamhet för att där åter kunna studeras av andra fackmän.

Härav följer närmast, att fackmän i tillräckligt antal måste beredas tillfälle till dylika studier. Men vidare är det nödvändigt, att stipendiaterna utses bland sådana, vilka ej blott äga den nödiga teoretiska utbildningen utan även vunnit en sådan praktisk inblick i yrket, att de kunna förväntas bli skickade såväl att bedriva sina studier med utgångspunkt från ett tillräckligt underlag av kunskaper som att vid hemkomsten direkt omsätta dessa på egna byggnadsplatser. Om sålunda stipendiaterna böra utses bland praktiskt verksamma byggnadsföretagare, vilka för längre eller kortare tider måste ryckas bort från sina dagliga sysselsättningar, är det uppenbart, att stipendierna måste utmätas till sådana belopp, att de kunna bli lockande och i allt fall göra vederbörande fullt betäckta för deras verkliga resekostnader, varjämte studietiden synes böra fastställas tillräckligt lång för att de vid hemkomsten skola kunna anses fullt behärska sina studieuppgifter.

Med sammanfattning av vad sålunda anförts få vi framhålla önskvärdenheten av

att staten genom ekonomiskt understöd befordrar praktiska studier i byggnadsteknik i olika kulturländer, särskilt i England och Amerikas förenta stater;
att för bedrivande av dessa studier utses personer med såväl teoretisk-teknisk underbyggnad som praktisk erfarenhet;

att studierna omfatta en tid av i regel minst tre månader i följd;

att stipendier utsändas till ett antal motsvarande åtminstone åtta för år och om möjligt utses bland personer, vilkas resp. verksamhetsfält varit förlagda till olika delar av landet, i den mån klimatiska och andra skiljaktigheter härutinnan kunna äga betydelse för byggnadssättet, samt

att såsom villkor för stipendiernas tillgodonjutande föreskrives, det vederbörande senast en månad efter hemkomsten till socialstyrelsen avgiver utförlig reseberättelse, avsedd att praktiskt belysa förevarande byggnadstekniska spörsmål,

Under återopande av vad sålunda anförts hava bostadssakkunniga, i vad nu är fråga, hemställt, att proposition till 1920 års riksdag avlåtes om att på extra tilläggsstat för år 1920 anvisas

dels 25,000 kronor till anordnande av pristävlingar om standardmaterial, samt

dels 60,000 kronor till stipendier åt arkitekter och byggmästare för studier i utlandet.

Över bostadssakkunnigas förevarande förslag har infordrat yttrande avgivits av socialstyrelsen och kommerskollegium.

Socialstyrelsen anför i sitt yttrande i nu förevarande delar huvudsakligen följande:

Beträffande anslagsfrågor av förevarande slag, där syftet närmast är att genom direkta uppföringar från det allmännas sida på indirekt väg vinna besparingar för landet såväl som för den enskilde, gäller det i första hand att, tillse vidare med bortseende från spörsmålets sociala sida, tillse, att besparingarna kunna förväntas stå i rimligt förhållande till uppföringarna, så att icke till äventyrs lika stora eller större resultat på säkrare väg kunde tänkas bli uppnådda därigenom, att anslag till samma belopp direkt beviljades till åsyftade ändamål. Det av kommissionen föreslagna anslaget för år 1920 till främjande av ekonomiska byggnadsmetoder uppgår till 100,000 kronor.*) Den årliga produktionen av bostäder enbart inom vissa städer och stadsliknande samhällen kan, med viss reservation för de naturliga konjunkturväxlingarna, anslås till 24,000 eldstäder för en kostnad för innevarande års vidkommande av kommissionen beräknad till 5,000 kronor för eldstad eller tillhoppa 120 millioner kronor. I detta sammanhang bör vidare komma i betraktande bostadsproduktionen omkring landsbygdens industriföretag. Vad särskilt angår sistnämnda del av landets bostadsproduktion, finnas, såsom i det följande visas, vissa skäl att antaga behov av en betydligt stegrad produktion under de närmare åren. Slutligen bör erinras, att genom stagnationen inom byggnadsindustrien under krisåren uppstått ett bostadsunderskott, som förr eller senare måste utfyllas. Man kan sålunda beräkna, att byggnadsindustrien för att fylla behovet av bostäder under de närmaste åren behövde omsätta så ofantliga belopp som, ungefärligen uppskattat, 200 millioner för år.

Styrelsen anser sig givetvis icke kunna ens approximativt beräkna den minskning av byggnadskostnaderna, som de av kommissionen föreslagna åtgärderna kunde förväntas medföra. Utgår man emellertid ifrån, att den på ifrågasvarande väg genomförbara genomsnittliga minskningen av byggnadskostnaderna

Socialstyrelsen.

*) Inberäknat 15,000 kr. till ingenjörsvetenskapsakademien.

endast skulle belöpa sig till förslagsvis en enda procent, en förhoppning, som svårligen kan anses överdriven, finner man sålunda, att detta skulle innebära en nationalekonomisk besparing av två millioner kronor för år. Åtgärder, som kunde leda till dylika om än relativt mindre besparingar på området, synas dock vara av den betydelse, att deras vidtagande ur rent nationalekonomisk synpunkt måste framstå såsom ett statsintresse, vars förverkligande är ägnat att motivera långt gående uppostringar från statens sida. Då det i bostadsproduktionen investerade kapitalet i stort sett måste tänkas förräntat av de boende själva, framstår detta intresse samtidigt såsom ett direkt socialt intresse.

Vidare synes jämväl en annan synpunkt än den direkt ekonomiska kunna anläggas på de av kommissionen föreslagna åtgärderna. Styrelsen syftar härmed på att åtgärder, som vore ägnade att befordra byggnadsverksamhetens industrialisering, sannolikt även skulle medföra, att bostäder med större snabbhet än eljest kunde åstadkommas. Det torde ej behöva närmare motiveras, vilken utomordentlig betydelse en sådan minskad tidsutdräkt beträffande den erforderliga bostadsproduktionen skulle äga ur allmänt sociala synpunkter. Även alldeles speciella skäl i samma riktning kunna anföras. Genomförandet av lagstadgad 8-timmars arbetsdag kräver nämligen för de industrier, där arbetet bedrivs å skift, ett utökande av personalen i och för produktionens upprätthållande. Med ledning av det till arbetstidskommittén inkomna materialet över fördelning av skiftarbetarna på antal skift och lag har inom styrelsen i annat sammanhang undersökts, i vilken utsträckning skiftarbetarnas antal behöver utökas för upprätthållande av produktionen. Från denna utgångspunkt har det inom de närmaste åren för dessa arbetares och deras familjers härbärgerande behövliga antalet rum beräknats; och torde detsamma uppgå till i runt tal 28,000 eldstäder.

Då denna ökade byggnadsverksamhet framkallas och påtvingas vissa samhällsgrupper genom lagstiftning och kräver för vår industri bindandet av ett avsevärt kapital, bör det för staten vara angeläget att finna och anvisa de vägar, varigenom kapitalbindningen kan minskas.

Mot det av kommissionen föreslagna sättet för anordnandet av pristävlingar om standardmaterial har styrelsen ingen anmärkning att framställa. Rörande de härtill förordade anslagsbeloppens storlek finnas i kommissionens förslag inga närmare beräkningar. Denna omständighet har dock med hänsyn till beloppens av naturliga skäl motiverade förslagskaraktär icke synts böra giva styrelsen anledning till erinran. Beträffande de föreslagna pristävlingarna om standardmaterial må framhållas att dessa, såsom kommissionen också antyder, måhända lämpligen böra omfatta jämväl köksinredningar. Då detta område nära berör hemmets inre skötsel, vill styrelsen påpeka vikten av att kvinnor, representerande sakkunskap på husmoderns speciella arbetsfält, beredas tillfälle att deltaga i eventuella prisnämnder.

Vad angår förslaget om statsstipendier för studier i utlandet får styrelsen erinra, att styrelsen vid tvenne tidigare tillfällen haft att avgiva utlåtande i liknande frågor, nämligen dels den 14 november 1916 över framställning från centralstyrelsen för nationalföreningen mot emigrationen angående särskild studiekommission för Förenta Staterna, dels den 9 augusti 1919 över framställning från arkitekten greve S. Cronstedt om visst reseunderstöd för studier på bostadsfrågans område i England och Amerika.

I det förra av dessa utlåtanden förordade styrelsen studier av bostads- och löneförhållanden bland de till Nordamerika överflyttade svenska kvalitetsarbe-

tarna. I fråga om personvalet vid tillsättandet av en dylik kommission framhöll styrelsen vikten av att de utsedda delegerade besutto en så stark auktoritet som möjligt inom sina respektive områden, samt att det för allsidighet vid studierna och ett resultatrikt tillämpande av de gjorda erfarenheterna vore av vikt, att även arbetare vore representerade.

Samma synpunkter synas göra sig gällande ifråga om här ifrågavarande studier. Styrelsen håller sålunda före, att därest under studieresorna erfarenhet vinnes om nya metoder inom byggnadsverksamheten, innebärande ett mekaniserande och industrialiserande av denna verksamhet, skulle det, för att desamma effektivt och snabbt måtte kunna komma till användning här hemma, vara av stort värde att vinna även arbetarnas förståelse och intresse. Detta mål lär säkrast stå att ernå därigenom att auktoritativa personer bland byggnadsarbetarna själva beredas tillfälle att, under de förhållanden en studieresa medför, se ifrågavarande metoder i praktisk tillämpning. Såsom stipendiater böra därför även kunna utses lämpliga byggnadsarbetare inom denna verksamhets skilda fack.

Enligt vad styrelsen inhämtat, anser emellertid kommissionen det för dessa studieresor beräknade beloppet icke kunna medgiva en utökning av stipendiaternas antal. För ovan omnämnda studiekommission, som avsetts att utgöras av 10 personer, hade beräknats en kostnad av 45,000 kronor. Sedan tiden för denna beräkning lärers även i Amerika en avsevärd prisökning hava inträtt, varför bostadskommissionens uppfattning om de erforderliga stipendiebeloppens storlek torde hava fog för sig särskilt vid beaktande av att varje stipendiat avsetts skola i utlandet vistas under så pass lång tid som tre månader.

Styrelsen vill därför föreslå, att anslaget till studieresor utökas med ytterligare 15,000 kronor eller till sammanlagt 75,000 kronor för att bereda tillgång till två stipendier för byggnadsarbetare.

Föreskrifterna och villkoren för stipendiernas åtnjutande sådana de av kommissionen föreslagits finner styrelsen ändamålsenliga.

Härvid må erinras, att stipendiaterna, såsom bostadskommissionen framhåller, synas böra utses bland personer, som redan besitta mognad erfarenhet på det byggnadstekniska området. De böra sålunda förväntas vara i besittning av självständigt initiativ vid valet av sina studieuppgifter. Styrelsen finner det därför lämpligt, att deras rörelsefrihet inbördes icke onödigtvis begränsas. Även om de själva till äventyrs skulle finna det praktiskt att under sina studier sluta sig tillsammans i en eller flera grupper, torde de icke böra åläggas skyldighet att arbeta under bestämda kollektiva former.

Ur ovannämnda utlåtande om greve Cronstedts framställning, vilken styrelsen likaledes fann sig böra tillstyrka, må anföras följande, som i sin mån giver stöd åt nu förevarande förslag.

»Vad angår den allmänna organisationen av byggnadsverksamheten, särskilt i fråga om de statliga åtgärderna, står visserligen åtskilligt att hämta ur inom landet tillgänglig litteratur på området. Vidare må erinras om de särskilda åtgärder, som under innevarande år vidtagits i syfte att informera vederbörande i hemlandet beträffande sociala spörsmål i olika länder. Härvid kommer givetvis bland annat även bostadsfrågan att göras till föremål för uppmärksamhet. Då emellertid de upplysningar om bostadsfrågans läge i främmande länder, vilka sålunda äro att förvänta, närmast torde hänföra sig till frågans allmänt socialpolitiska sida, lärers det få anses vara av ett betydande värde, om samtidigt härmed

därtill skickade personer, ej minst bostadsproduktionens praktiska målsmän, beredas tillfälle att i utlandet på ort och ställe göra sig förtrogna bland annat med byggnadsverksamhetens mera tekniska sidor i syfte såväl att lämna uppslag till åtgärder från det allmännas sida som att framdeles för egen del i hemlandet praktiskt omsätta vunna erfarenheter.»

I anslutning till vad sålunda anförts och i överensstämmelse med vad bostadskommissionen härutinnan åsyftat vill styrelsen framhålla, att i stipendiaternas uppdrag uttryckligen bör angivas, att föremålet för studierna skall vara tekniken på bostadsbyggandets område, så att icke stipendiaterna till äventyrs kunde finna sig oförhindrade att ägna huvudsaklig uppmärksamhet åt byggnadsverksamhet av helt annat slag, såsom fabriks- eller väg- och vattenbyggnad.

Slutligen anser sig styrelsen i likhet med kommissionen böra framhålla önskvärdheten av, att stipendiaterna utsändas snarast möjligt. Under den nu rådande stagnationen på byggnadsmarknaden torde det vara vida lättare än framdeles, då alla fackmän på området måhända äro upptagna av brådskande arbete, att förvärva lämpliga personer till stipendiaterna. Av stor betydelse är givetvis också, att stipendiaterna stå beredda att praktiskt omsätta vunna erfarenheter, så snart den enligt styrelsens mening oavvisligen av behovet påkallade omfattande bostadsproduktionen inom landet en gång påbörjas.

Kommers-
kollegium.

Kommerskollegium anför i sitt utlåtande, i vad nu är fråga, följande:

Kommerskollegium har i anledning av remissen berett tillfälle för svenska teknologföreningen att yttra sig över förslaget, i vad det avser anvisande av anslag till anordnande av pristävlingar om standardmateriel. Med överlämnande av ett från nämnda förening inkommet svar jämte därvid fogat yttrande från föreningens avdelning för husbyggnadskonst samt med återställande av remissakten får kollegium anföra följande.

Kollegium finner sig böra kraftigt understryka betydelsen av att husbyggnad, sådant det numera gestaltat sig i städer och liknande samhällen, betraktas och behandlas som en industriell produktion. Denna uppfattning, vars genombrott torde utgöra en bland huvudbetingelserna för en uppryckning av bostadsproduktionen, har visserligen på senare tid här och var kommit till visst uttryck, men såväl på sina håll inom byggnadsbranschen som i synnerhet bland de kretsar, där man framför allt tagit sikte på bostadsfrågans sociala sida, har hittills kunnat konstateras en bristande insikt om de förutsättningar, som oundgängligen krävas för varje industriell produktion och sålunda även för byggnadsindustrien, ett förhållande, som i sin tur också fört med sig en bristande planmässighet vid behandlingen av för byggnadsverksamheten vitala problem. I själva verket har husbyggnad fått utgöra ett experimentalfält för företagare av olika slag, vilka i förening med arkitekter och konstnärer trott sig kunna på detta område utveckla sina speciella anlag och färdigheter i otaliga variationer, medan å andra sidan byggnadsindustriens tekniska och ekonomiska förutsättningar lämnats nära nog helt obeaktade. Ehuru kollegium väl inser, att även ett flertal andra faktorer medverkat till och kanske anses som primära orsaker till det nuvarande läget på bostadsmarknaden, är kollegium för sin del dock benäget att betrakta denna bristande insikt om bostadsproduktionens industriella förutsättningar som en faktor av väsentlig betydelse härutinnan.

Bostadskommissionens nu remitterade förslag kan sägas tyda på att en ändrad uppfattning i angivna hänseende för närvarande håller på att tränga

igenom. Syftet med kommissionens framställning är avvägbringande av en sänkning av byggnadskostnaderna. Detta är givetvis ett problem, vid vars lösande ett flertal faktorer måste tagas i betraktande. I stort sett sammanfaller detsamma emellertid med motsvarande spörsmål inom industrien i allmänhet, där de väsentligaste faktorerna för produktionskostnadernas storlek utgöras av arbetslöner, råvaru- och materialkostnader samt frakter. På dessa punkter bör uppmärksamheten därför i första hand inriktas, då det gäller att söka ernå någon mera avsevärd nedsättning av byggnadsindustriens produktionskostnader, och det vill förefalla, som om på grund av vissa inom byggnadsindustrien rådande påtagliga missförhållanden strävandena i denna del icke borde bli utan framgång. Bostadskommissionen har, ehuru mera i förbigående, berört dessa spörsmål, då den betonat den aktualitet, som frågan om en allmän sänkning av de för närvarande abnormt höga byggnadskostnaderna äger, framför allt vad angår priset på materialier. Kollegium utgår ifrån att resultaten av kommissionens utredningar på denna punkt i sinom tid äro att emotse.

Till ovan angivna primära faktorer, som inverka på produktionskostnaderna inom industrien, komma naturligen ett flertal andra, vilkas betydelse icke få underskattas, om än deras direkta inverkan på produktionskostnadsnivån icke når upp till de förstnämndas. Främst kommer därvid i betraktande den utveckling, den industriella driften företer ur tekniskt-vetenskapliga och industriellt organisatoriska synpunkter. Det utvecklingsstadium, som en industriell produktion i dessa avseenden intager, kan nära nog betecknas som utslagsgivande för omdömet om industriens bärkraft, produktions- och konkurrensförmåga. Byggnadsindustrien i sin helhet utgör härutinnan i intet avseende något undantag, och det måste medgivas, att denna industris närvarande läge till alla delar bekräftar betydelsen av att de tekniskt-vetenskapliga och industriellt-organisatoriska kraven på industriell drift icke få förbises, därest industrien icke skall falla tillsammans, då de ovan nämnda primära faktorerna för produktionskostnaderna föranlett en mera avsevärd stegring av dessa kostnader. Det mest naturliga regulativet mot en sådan stegring och det enda av verkligt effektiv natur, som överhuvud står industrien själfv till buds att tillgripa, är en oavlåten strävan att vid fabrikationen tillämpa den tekniskt-vetenskapliga forskningens modernaste rön och att se till, att det bästa och mest ändamålsenliga utnyttjandet av arbets- och maskinkraften kommer till stånd.

För byggnadsindustriens vidkommande kan konstateras en vittomfattande oförmåga eller i varje fall uraktlåtenhet att beakta de sist angivna förutsättningarna för industriell drift, såväl ifråga om själva husbyggandet som ifråga om byggnadsmaterialiernas tillverkning. Med hänsyn till de stora svårigheter, som måhända komma att möta vid försöken att direkt nedbringa byggnadsindustriens produktionskostnader genom en sänkning av materialpriser m. m. eller att genomföra kreditfrågans rationella ordnande, framstår det emellertid med så mycket större tydlighet, vilken vikt man ifråga om denna industri måste fästa vid de tekniskt-vetenskapliga och industriellt-organisatoriska synpunkterna. Såsom förhållandena för närvarande gestalta sig på detta område, är det i själva verket av utomordentlig betydelse, att denna uppfattning tränger igenom i vida kretsar.

På grund härav finner sig kollegium böra kraftigt understryka bostadskommissionens nu remitterade framställning, vilken, enligt vad kommissionen uttalar, avser »frågan om vad som bör göras för att under eljes givna prisbetingelser på byggnadsmarknaden genom förbättringar i tekniken nedbringa byggnadskostna-

derna». Kollegium är ense med kommissionen därom, att sådana förbättringar icke kunna på detta område — lika litet som eljest ifråga om näringslivets utveckling — framtvingas genom lagstiftning eller annan samhällelig reglering, men statens medverkan i form av ekonomiskt stöd är givetvis starkt motiverat av frågans omedelbara betydelse för bostadsproblemets lösning.

De av bostadskommissionen väckta särskilda förslagen hava föranlett kollegium till följande uttalanden.

Över bostadskommissionens förslag ifråga om anordnande av pristävlingar om standardmaterial, enligt vilket ett anslag av 25,000 kronor skulle för ändamålet ställas till svenska teknologföreningens förfogande, har kollegium, som ovan nämnts, inhämtat yttrande från sagda förening. I det till föreningens svar fogade yttrandet av föreningens avdelning för husbyggnadskonst har avdelningen uttalat sin anslutning i sak till kommissionens förslag men gjort vissa erinringar mot formen för den föreslagna tävlingen. Avdelningen har sålunda uttalat, att tävlingen icke borde avse producenterna, vilka bland annat icke ägde möjligheter att överblicka respektive detaljers tekniska och estetiska samhörighet med byggnadsverket i övrigt. De prisbelönade modellerna borde icke bli va producenternas uteslutande egendom och dessa borde icke heller givas någon förmånsrätt vid leveranser till statens byggen, enär därigenom den fria konkurrensen skulle på ett betänkligt sätt hämmas. De av bostadskommissionen föreslagna garantierna, för att masstillverkning av prisbelönade modeller verkligen kommer till stånd, vore mindre lämpliga och i varje fall icke tillräckligt betryggande. Det riktigaste vore enligt avdelningens uttalande, att varans erkänt goda beskaffenhet ensamt förlänar den dess karaktär av standardvara. Det av kommissionen föreslagna villkoret för att en fabrikant skulle få tillgodonjuta ett honom tilldelat pris, nämligen att han skulle förbinda sig till viss leverans inom viss tid, anser avdelningen huvudsakligen ägnat att fördyra varan.

De anförda olägenheterna borde emellertid enligt avdelningens mening kunna undanröjas genom en annan form för tävlingen, och avdelningen har därför förordat, att teknologföreningen under sådana förhållanden skall åta sig uppdraget med tävlingens ordnande.

För egen del får kommerskollegium i huvudsak tillstyrka bostadskommissionens ifrågasvarande förslag. De anmärkningar mot formen för tävlingens anordnande, som gjorts av teknologföreningens avdelning för husbyggnadskonst, torde emellertid icke kunna fränkännas berättigande. Det torde knappast vara erforderligt att med särskilda medel stimulera tillverkningen av verkligt värdefulla standardartiklar. Redan det förhållandet, att en artikel blivit prisbelönad och antagen såsom standard, torde vara en tillräcklig lockelse för en tillverkare att i konkurrensen utnyttja denna reklam. Ett viktigt moment är, att arkitekterna enas om att vid konstruktioner och programutskrivningar för byggen använda och föreskriva de standardtyper, som framkommit och blivit antagna.

Det vill synas kollegium, som vore det knappast behövt eller ens lämpligt att redan nu fastslå vissa bestämda former för tävlingarna, utan torde det utan olägenhet kunna anförtros åt föreningen själv att utarbeta närmare riktlinjer för tävlingarnas anordnande och för villkoren för tillgodonjutande av eventuella dris. Härvid bör föreningen givetvis samråda med bostadskommissionen och kommerskollegium och torde bemyndigande böra lämnas antingen åt kollegium eller kommissionen att stadfästa föreningens förslag till tävlingsregler.

I samband med anslagets beviljande torde böra föreskrivas, att teknologföreningen skall till kommerskollegium och bostadskommissionen i sinom tid avgiva redogörelse för anslagets användning.

Kommerskollegium delar bostadskommissionens uppfattning, att det mest verksamma medlet för att nå fram till en bättre teknisk organisation av byggnadsindustrien ligger däri, att denna industris egna målsmän beredas tillfälle att genom studier i vissa utländska länder med en ur tekniska och organisatoriska synpunkter framstående byggnadsindustri förvärva ökad erfarenhet. Kollegium får därför tillstyrka förslaget om anslaget till stipendium för detta ändamål. Såsom socialstyrelsen framhållit, böra emellertid även auktoritativa personer bland byggnadsarbetarna själva givas del av dessa möjligheter till studier och en ökning av den föreslagna anslagssumman med 15,000 kronor för detta ändamål synes kollegium därför välbetänkt. Kollegium delar sålunda den av socialstyrelsen uttalade uppfattning, att det skulle vara av stort värde att vinna även arbetarnes förståelse och intresse för frågan.

I detta sammanhang får kollegium emellertid erinra om de under riksstatens sjunde huvudtitel anvisade anslagen till reseunderstöd åt teoretiskt och praktiskt bildade tekniker, åt verkstäre och förmän inom industrien samt åt arbetare i de särskilda näringsyrkena, vilka anslag för år 1920 uppgå till respektive 25,000, 15,000 och 50,000 kronor. Såsom tillförne torde jämväl framdeles ingenjörer och arkitekter samt verkstäre och arbetare inom byggnadsbranschen komma att tilldelas reseunderstöd från dessa anslag, vilka i huvudsak äro avsedda att tjäna samma syftemål som de av kommissionen föreslagna stipendierna för byggmästare och arkitekter. Tillvaron av dessa anslag böra dock enligt kollegii mening icke utgöra något hinder för ett bifall till kommissionens framställning. De jämförelsevis ringa belopp, som kunna ur dessa anslag tilldelas varje stipendiat samt det fåtal sökande inom skilda branscher, som överhuvudtaget kunna tilldelas reseunderstöd, torde tvärtom påkalla att, då — såsom nu är fallet inom byggnadsindustrien — verkliga kraftåtgärder böra vidtagas för produktionens höjande, särskilda medel anvisas till reseunderstöd åt byggnadsbranschens målsmän, så att ett verkligt effektivt inhämtande av utlandets erfarenheter på detta område kan äga rum.

Beredningen av ärenden angående reseunderstöd från de nu omnämnda stipendieanslagen har hittills ankommit på och är avsedd att även framgent ankomma på kommerskollegium. Med hänsyn till intresset av att vinna enhetlighet vid behandlingen av samtliga ärenden angående reseunderstöd för yrkenas förkovran anser kollegium sig böra ifrågasätta att jämväl behandlingen av ärenden angående de av kommissionen föreslagna stipendierna för arkitekter och byggmästare förläggas till kollegium. Den inom kollegium vunna erfarenheten om stipendieväsendet torde vid urvalet för att bland eventuella sökande få fram just de personer, som bäst lämpa sig för erhållande av de nu åsyftade stipendierna, komma till sin rätt. Det är självfallet, att kollegium skulle, då det gäller studier inom byggnadsindustrien, åvägabringa ett samarbete med socialstyrelsen och bostadskommissionen.

Ifråga om de av socialstyrelsen ifrågasatta stipendierna åt byggnadsarbetare, vilka hava ett övervägande socialt syftemål, anser kollegium att beredningen av dessa ärenden bäst verkställas av socialstyrelsen.

Mot de av kommissionen uppdragna riktlinjerna för stipendiernas utdelande och tillgodonjutande har kollegium i övrigt intet att erinra. De närmare vill-

koren för åtnjutande av de för arkitekter och byggmästare avsedda stipendierna torde dock sedermera böra utarbetas av kollegium i samråd med socialstyrelsen och bostadskommissionen.

Kommissionen har slutligen uttalat önskvärdheten utav att ett mindre antal stipendiater utsändas redan innevarande år. Denna uppfattning delas av kollegium. För ändamålet erforderliga medel, förslagsvis 10,000 kronor, torde kunna anvisas ur manufakturförslagslånefonden.

På grund av vad sålunda anförts får kommerskollegium hemställa att Eders Kungl. Maj:t måtte förelägga 1920 års riksdag förslag om anvisande å extra tilläggsstat för år 1920 av följande anslag att utgå på i huvudsak ovan angivna grunder, nämligen

25,000 kronor till anordnande av pristävlingar om standardmaterial; samt
75,000 kronor till stipendier åt arkitekter och byggmästare samt verkmästare och arbetare inom byggnadsbranschen för studier i utlandet;

Teknolog-
föreningen.

Det av kommerskollegium åberopade yttrande från Svenska Teknologföreningen innefattar en anslutning till följande yttrande av avdelningen för husbyggnadskonst.

»Med anledning av utlåtande från 1918 års bostadskommission, vilket av Svenska Teknologföreningens styrelse remitterats till avdelning för husbyggnadskonst för yttrande rörande ifrågasatt pristävlan för erhållande av goda standardartiklar för byggnadsändamål, får avdelningen avgiva följande yttrande.

Avdelningen delar till fullo bostadskommissionens uppfattning att en viss reduktion av byggnadskostnaderna skulle kunna åstadkommas genom standardisering av allmänt förekommande byggnadsdetaljer och anser för den skull varje åtgärd, som kan befrämja en sådan standardisering synnerligen behjärtansvärd. Besparingen skulle icke endast bestå i att dessa detaljer genom massproduktion gjordes billigare utan även däri, att en allmännare förekomst av goda standardartiklar skulle underlätta arbetet för dem, som handhava byggnadsverksamheten. Även ur utseendets och trevnadens synpunkt är givetvis en allmännare förekomst av goda standardartiklar önskvärd.

Rörande formen för den av bostadskommissionen föreslagna tävlingen kunna dock vägande anmärkningar framställas, av vilka de förnämsta synes vara:

1. Tävlingen synes enligt bostadskommissionens förslag avse färdiga artiklar och de tävlande skulle vara producenter. Avdelningen vill häremot framhålla, dels att producenterna icke torde vara kompetenta att åstadkomma goda standardartiklar, då de icke tillräckligt kunna överblicka respektive detaljers tekniska och estetiska samhörighet med byggnadsverket i övrigt, dels att en standardisering av mera komplicerade detaljer såsom köksinredningar etc. ovillkorligen fordrar en föregående praktisk och arkitektonisk utredning, varigenom fastställles vissa lämpliga och allmängiltiga mått, planlösningar etc.

2. Om de sålunda framställda modellerna bleve producenternas uteslutande egendom och dessa härtill genom förhandsrätt vid leveranser åt vissa statens byggen finge en undantagsställning framför andra producenter, skulle härigenom enligt avdelningens mening den fria konkurrensen, som likväl torde vara den starkaste sporren till förbättringar, väsentligt hämmas.

3. De garantier för att en masstillverkning av de prisbelönade modellerna verkligen komme till stånd som bostadskommissionen tänkt sig, synes avdelningen mindre lämpliga och i alla händelser icke tillräckligt betryggande. Genom förhandsställning vid leveranser åt vissa statens byggen, skulle, som ovan påpekats, den fria konkurrensen hämmas, och därtill vore staten för viss tid bunden vid en modell, som dock mycket snart kunde överträffas av en ännu bättre. Det synes avdelningen, att en sådan utväg endast i nödfall bör försökas och att det sunda och riktiga är, att varans erkänt goda beskaffenhet ensamt förlänar den dess karaktär av standardvara. Bostadskommissionen har emellertid även föreslagit, att den, som skulle prisbelönas, borde komma i åtnjutande av sitt pris, först sedan han förbundit sig att till viss tid och i vissa mängder tillhandahålla den vara för vilken han prisbelönats. En sådan förbindelse synes avdelningen emellertid huvudsakligen ägnad att fördyra den ifrågavarande varan, då en affärsman genom en sådan förbindelse alltid löper en viss risk, för vilken han måste göra sig betäckt. Givetvis kan då det gäller en masstillverkning, icke enbart utsikten att erhålla den relativt obetydliga prissumman, vara nog att täcka denna risk.

Då emellertid dessa olägenheter genom en annan form för tävlingen torde kunna undanröjas, vill avdelningen likväl för sin del förorda ett statsanslag på 25,000 kr, och bör under sådana förhållanden Teknologföreningen med tacksamhet kunna åtaga sig uppdraget med tävlingens anordnande.

Avdelningen har även diskuterat andra åtgärder för främjande av den avsedda standardiseringen, men då dessa på grund den knappa tiden icke kunnat närmare utarbetas, anhåller avdelningen att framdeles så snart sig göra låter få skriftligen framlägga desamma.»

I sammanhang med vad sålunda förekommit, torde böra omförmläas en framställning från sundhetsinspektören i Göteborg, doktor Göthlin, däri huvudsakligen anföras följande:

Sundhetsinspektören i Göteborg.

Inför kända svårigheter i bostadsfrågan och rådande ovisshet beträffande de vägar, som kunna bli möjliga eller nödvändiga att beträda, vågar jag i min egenhet av bostadshygieniker till herr statsrådet vördsamt framföra några medicinskt-hygieniska önskemål.

Bostadsanskaffning till varje pris och i nära nog varje form kan tyckas vara det aktuella bostadsproblemets kärna. Statens och kommunernas gemensamma ansträngningar ha till nöds räddat oss från katastrof. En närmare analys av resultaten skall emellertid ge vid handen, att de bostäder man byggt i mångt och mycket äro kvalitativt undermåliga såväl i fråga om utrymmen som tekniskt-hygieniska detaljer. Bostadsbygget har ej blott stagnerat, utan under kristidens tvång delvis glidit in i mindre sunda banor.

Då man nu söker efter vägar ut från denna stagnation, kan man med säkerhet förutsäga, att kraven på bostadshygienens fulla tillgodoseende endast med svårighet skola kunna upprätthållas. Här ligger knappast något överraskande, ty det föreligger i viss mån force majeure.

Symtomen ha redan varit tydliga nog. Krav på vindarnes och källarnes inredande till bostäder och fastigheternas intensivare utnyttjande dyka alltid upp i tider av bostadsnöd. Lägenhetsklyvningens osunda tankegång är ett annat symptom. Man behöver endast tänka på omöjligheten av att på den vägen skapa

ordnade köksförhållanden och nödig familjeisolering för att förstå, att dylik klyvning aldrig kan leda till sunda förhållanden.

Materialfrågan lämnar nya bevis på de svårigheter vi från hygienisk synpunkt komma att ställas inför. Jakten efter surrogat ifråga om byggnadsmaterial kommer länge att överleva den egentliga knapphetens tidsperiod, i det man förmenar sig kunna på nya vägar pressa byggnadskostnaderna. Åtskilligt ersättningsmaterial har redan visat sig hygieniskt mindervärdigt och man får med stor sorgfällighet pröva alla förslag i den vägen.

Pressningen har ock gått ut över bostadsutrymmets vedertagna storlek för visst socialt befolkningslager. I Göteborg nybyggda enkelrum (kök el. rum) utgjorde före kriget i genomsnitt 7,4 % av alla nyinredda lägenheter. Under 1918 utgjorde de 37,3 %, alltså minst en 5-dubbling. Denna ökade bostadstäthet utgör en betänklilig inknappning i bostadsstandarden.

Nödvändigheten av att tillgodose den nya tidens socialhygieniska krav komma att öka anspråken på förutseende i bostadsfrågan. De ökade levnadskostnaderna, kraven på tidsbesparing, tjänarinneproblemet o. d. kunna knappast vinna nödigt beaktande inom en äldre bostadsram.

Detta och mycket annat kan till synes ej vinna allsidig lösning, därest ej bostadsfrågans alla intressenter ryckas med i arbetet. Givetvis syftar jag här på, att läkaren-hygienikern får på varje punkt i bostadsfrågans lösande vinna det inflytande, som kan vara motiverat. Ej minst behöver nog sörjas för, att full kännedom vinnes ifråga om de hygieniska och socialhygieniska åtgärder, som uti bostadsfrågans förgångsländer, främst England och Amerika, anses ofrånkomliga och som delvis redan vidtagits. I samband med k. socialstyrelsens förslag att vinna nödig orientering genom utsändandet av ett antal kvalificerade personer att studera bostädernas planläggnings-, arbets- och materialfråga synes det mig viktigt ifrågasätta, om ej vid dylika studier den medicinska hygienien jämväl borde representeras, så att från dess sida nödig kritik måtte kunna utövas. Problemet är tillräckligt mångsidigt för att kräva bred belysning och det skulle leda till senbotad skada, om vi importerade plan eller metod, som ej passar vårt land eller som kunde betecknas som mindervärdig.

Just inom den närmaste framtiden stå vi inför ett annat bostadshygieniskt spörsmål, nya hälsovårdsstadgans ikraftträdande $\frac{1}{1}$ 1920. Dess bostadsparagraf, inkl. den obligatoriska bostadsinspektionen, kräver med nödvändighet ett både målmedvetet och samtidigt måttfullt handhavande av den starkt vidgade befogenheten, där för mycket och för litet kan bli lika ödesdigert. Det blir ej lätt avgöra, vilka krav som verkligen kunna och böra upprätthållas. En jämförelse med förhållandena inom vissa andra länder skulle vara av mycket stort värde. Göra våra hälsovårdsmyndigheter för stora krav gällande, kan detta än ytterligare försvåra nödläget i bostadsfrågan. Men å andra sidan är nog ofrånkomligt, att hygienici börja ett systematiskt utrensningsarbete. En lagom hård pressning från deras sida skall hålla känslan av våra nuvarande bostäders stora undermålighet levande och frisk. För att finna en god medelväg krävs förutseende och erfarenhet, och värdefullt vore att kunna se hos oss behövliga bostadshygieniska ingripanden mot bakgrunden av den kunskap, man event. vunnit på orter, som gått före. Även här syftar jag närmast på England och Amerika.

Jag kan i detta sammanhang ej underlåta ett förnyat framhållande av några av de brister, som fortfarande vidlåda vår bostadshygieniska organisation.

De läkare, som skola leda den obligatoriska bostadsinspektionen, synas mig vara väl i behov av central information och ledning. I Norge har man tagit steget ut genom att i stor stil föreslå inrättandet av en statens centrala bostadsmyndighet, vilken skall utrustas jämväl med medicinskt-hygienisk kompetens och i England skall bostadsfrågan helt inordnas uti ett hälsovärdsministerium. Knappt kunna vi på denna punkt undgå en omläggning i vår organisation och förstudier torde ju förr dess hellre böra igångsättas. Att hygienisk tillsyn (bostadsinspektion) av färdigställd bostad fullständigt saknas på landsbygden, behöver jag ej ytterligare framhålla.

Med stöd av det anförda vågar jag vördsamt ifrågasätta, huruvida ej en eller helst ett par i bostadshygien sakkunniga läkare kunde och borde beredas tillfälle att å lämpliga orter och i nödig utsträckning göra sådana bostadshygieniska studier, som kunna krävas för att tillgodose det innevarande bostadsproblemets medicinskt-hygieniska sida. Härtill lämpliga och villiga personer torde finnas att tillgå.

I häröver avgivet yttrande av den 24 november 1919 har socialstyrelsen anförut huvudsakligen följande:

Socialstyrelsen.

Utan tvivel kan, såsom förslagsställaren framhåller, den farhågan anses ligga nära till hands, att man, med hänsyn till den rådande bostadsnöden, skulle vilja göra gällande, att en bostadsproduktion till varje pris borde bringas till stånd, även om bostadshygienens oavvisliga krav därvid i viss mån finge av ekonomiskt skäl eftersättas. I likhet med förslagsställaren anser styrelsen ett dylikt betraktelsesätt kunna i praktiken medföra betänkliga konsekvenser. Även om av ekonomiska skäl anspråken på nyuppförda bostäder böra inskränkas, främst i fråga om allt slags lyx, men även i viss utsträckning i fråga om komfort och bekvämlighet, måste varje tanke på att tillskapa bostäder, som ur hygienisk synpunkt vore att anse såsom undermåliga, med bestämdhet avvisas.

Styrelsen vill emellertid erinra, att, om också bostadshygieniska missförhållanden utan tvivel beklagligt nog förekomma, dessa dock knappast kunna anses hava sin egentliga orsak däri, att bostäder av hygieniskt sett vädlig beskaffenhet åstadkommits. Tvärtom torde nyproduktionen, som alltmera fått karaktären av så kallad allmännyttig sådan, under kristiden hava bedrivits under fullt betryggande kontroll från det allmännas sida. De missförhållanden, som för närvarande göra sig kännbara på bostadsmarknaden, hänföra sig sålunda väsentligen därtill, att bostadsproduktionen varit otillräcklig och förhandenvarande bostäder därför delvis blivit överbefolkade, men knappast därtill, att det erhållna tillskottet av bostäder varit av dålig eller rent ut hälsovådlig beskaffenhet.

Vidare må erinras, att inredandet av källare och vindsutrymmen till bostäder icke torde hava ägt rum i någon mera betydande omfattning och i allt fall, där sådant mera undantagsvis förekommit, skett under särskild kontroll från det allmännas sida.

De svårigheter av övervägande ekonomisk natur, med vilka byggnadsindustrin för närvarande har att kämpa, hava sålunda hittills ej lämnat stöd för farhågor, att hygienens krav skulle på otillbörligt sätt eftersättas vid åstadkommandet av nya bostäder. Det kunde då ifrågasättas, om svårigheter av annan art uppstått på förevarande område, vilka vore ägnade att lägga hinder i vägen för en produktion av hygieniskt tillfredsställande bostäder. Sålunda kunde till

äventyrs tänkas, att brist på sedvanliga byggnadsmaterialier framtvingat användningen av nya, mindre beprövade sådana, och att härvid uppkommit vissa hygieniska missförhållanden, som genom studier av motsvarande förhållanden i andra länder kunde förebyggas. Så synes emellertid knappast vara fallet. Visserligen ha 1918 års bostadssakkunniga i skrivelse till statsrådet och chefen för civildepartementet den 26 augusti 1919 bland annat förordat, att genom statens medverkan tillfälle skulle beredas svenska byggnadsföretagare att i utlandet studera ekonomiska byggnadsmetoder i det syftet, att dessa metoder sedermera skulle komma till användning vid bostadsproduktionen inom landet. Man torde emellertid få taga för givet, att, därest denna framställning vinner bifall, härigenom icke kommer att befordras användningen av sådana metoder, som vore ägnade att ur hygienisk synpunkt ingiva betänkligheter.

Med hänsyn till vad sålunda anförts håller styrelsen före, att ett bifall till förevarande framställning knappast kan anses motiverat, åtminstone så länge förslagsställaren icke på ett tillfredsställande sätt utrett de ifrågasatta studiernas syfte och ändamål samt närmare klargjort dess betydelse för bostadsproduktionen i vårt land, ävensom framlagt en utformad plan för sagda studieresor, innehållande jämväl en beräkning av beloppet av härför erforderligt statsunderstöd.

Med anledning av vad sålunda anförts kan styrelsen åtminstone för närvarande icke för sin del tillstyrka sökandens framställning.

Svenska
Teknolog-
föreningen.

Slutligen har jag att anmäla, att den 3 februari 1920 inkommit en framställning av Svenska Teknologföreningens styrelse att i händelse det väckta förslaget om anvisande av 25,000 kronor till anordnande av pristävlingar om standardmateriel vunne avseende 5,000 kronor av anslaget måtte få användas till bestridande av ett *standardiseringskontor för byggnadsmateriel*. Det föreslagna kontorets verksamhet och kostnader framgå av följande till framställningen fogade bilagor:

»Med anledning av det uppdrag, som undertecknade, kommitterade, vid avdelningens för husbyggnadskonst sammanträde den 10 november erhöll att till avdelningens kommande sammanträde inkomma med förslag till åtgärder för standardisering av byggnadsmateriel, få kommitterade härmed, ehuru de icke medhunnit att slutbehandla alla de med frågan sammanhängande spörsmålen, inkomma med följande utredning:

Sedan kommitterade erhållit ifrågavarande uppdrag och sedan ett organisationsförslag för sagda arbete utarbetats, har på initiativ att Sveriges Industrieförbund styrelsen för avdelning för husbyggnadskonst anmodat sina i denna kommitté deltagande medlemmar att ingå i en Industrieförbundets kommitté för standardisering av vissa byggnadsmaterial, där utom förbundets två medlemmar även snickeriproducenterna utsett tre representanter. Härigenom har ett synnerligen intimt samarbete kunnat etableras mellan de båda arbetande kommittéerna och det organisationsförslag, som avdelningens kommitté uppgjort, vilket här bifogas, (bil. 1 Arkitekternas standardiseringskommitté) har till sina huvudsakliga former kunnat användas för det standardiseringsarbete, som denna kommitté igångsatt.

I det kommitterade sålunda här överlämna ett *förslag till organisationsplan för ett standardiseringskontor för byggnadsmateriel*, få vi samtidigt meddela, att arbetet på standardisering av vissa byggnadssnickerier genom den av Sveriges In-

Industriförbund tillsatta kommittén för den i ovan angivna organisationsplan upptagna sektionen *snickeriaror*, redan kunna preliminärt igångsättas och att ett arbetsutskott härför är tillsatt med uppgift att utarbeta en katalog, upptagande enklare typer av dörrar och fönster. Till medlem av utskottet har av avdelningens representanter i kommittén utsetts arkitekt C. Bergsten. Utskottets närmaste uppgift är nu att anställa en föreståndare för byråns ritkontor. Till föreståndarens mottagningar har lokal ställts till disposition av industriförbundet. Kommittén har tagit sikte på att till en början kunna hålla byrån i verksamhet under fyra månader med förhoppning att, därest det under detta arbete skulle visa sig önskvärt, att arbetet fortsättes, verksamheten kunde fullföljas av ett permanent organ, organiserat enligt ovan angivna plan.

Kostnaderna för byråns verksamhet under de fyra första månaderna belöpa sig, såsom framgår av ett organisationsplanen bilagt statsförslag, till 15,000 kronor, vilka intill $\frac{2}{3}$ av beloppet av industriförbundet förskottas för att framdeles av snickeriproducenterna bestridas. Enligt kommitterades mening borde resten, 5,000 kronor kunna erhållas av de statsmedel, som ställts i utsikt att avdelningen för husbyggnadskonst skulle få disponera för att genom tävlingar främja standardiseringsfrågan.

Kommitterade anhålla därför att avdelningen för husbyggnadskonst ville ingå till Konungen med begäran, att för det preliminära igångsättandet av standardiseringsarbetet och med omnämnande av de åtgärder, som vidtagits härför, avdelningen måtte av det ifrågasatta statsanslaget på 25,000 kronor för tävlingar för standardföremål få av denna disponera 5,000 kronor för täckande av $\frac{1}{3}$ av kostnaderna för utgivandet av en katalog över standardtyper å enklare dörrar och fönster.

Huruvida det arbete, som kommitterade betecknat som det preliminära, skall avslösas av en permanent organisation saknar kommitterade möjlighet att för närvarande överblicka, man torde detta komma att närmare giva sig tillkänna under det utredningsarbete, som standardiseringskommitténs arbetsutskott omedelbart kommer att igångsätta, varefter kommittén torde få anledning återkomma till avdelningen i denna angelägenhet.

En fråga, som torde få avgörande inflytande på denna sak är frågan huruvida *bostadsfrågans tekniska sida i hela dess vidd och med särskild hänsyn tagen till typhusproblemet* kommer att av avdelningen i detta sammanhang upptagas till behandling. Då kommitterade tills vidare måst koncentrera sig på frågan om typiseringen av byggnadsmaterial, ha kommitterade icke medhunnit ägna denna sak det studium frågan kräver, men kan redan nu nämna, att intresset för frågan inom kommittén är det största, och hoppas denna kunna till ett kommande sammanträde inkomma till avdelningen med förslag i ämnet.

Slutligen har kommitterade erhållit i uppdrag att utreda frågan om avhållande av en byggnadsmaterialiämssa eller allmän byggnadsmaterialiutställning eventuellt (under den senare benämningen) permanent. Kommitterade, som vid ett par sammanträden diskuterat frågan, har på nedanstående grunder funnit skäl icke biträda förslaget om en allmän byggnadsmaterialiutställning eller mäsas. Skulle en sådan mäsas avhållas, och, som föreslagits, redan i samband med den till slutet av maj 1920 föreslagna hantverksmässan, komme denna fråga att lägga ett sådant beslag på avdelningens tid, att den kommer att omöjliggöra andra och kanske viktigare frågor. Avdelningen har redan på sitt program till sommaren ett *interskandinaviskt arkitektmöte*, och frågan om ett *svensk-amerikanskt*

ingenjör- och arkitektmöte är under utredning. Förberedelserna för dessa möten komma att taga mycken tid i anspråk. Kommitterade ha i det föregående ansett, att avdelningen kanske har att förvänta ett förslag till upptagande av *bostadsfrågans tekniska sida* till behandling, och är denna fråga i så fall av så pass krävande natur, att alla disponibla krafter måste mobiliseras om något resultat skall kunna nås. Kommitterade äro vidare mycket tveksamma om nyttan av en sådan utställning, då hart när oöverstigliga svårigheter resa sig för en jurybehandling av de utställda föremålen, och utställningen härförutan komme att förete en olycklig blandning på gott och ont, där varje utställare kommer att i pressen söka få sin tillverkning framställd som det bästa existerande. Under sådana förhållanden hava kommitterade icke funnit skäl biträda det framförda förslaget.

Kommittéade hava även sökt skärskåda möjligheten att koncentrera en utställning att omfatta endast *sådana föremål, som framkommit vid typiseringskommitténs arbete*, och äro kommitterade eniga om betydelsen av en sådan utställning och vilja gärna tillstyrka ett sådant förslag. Kommittéade hade även tänkt sig möjligheten av, att därest typiseringsfrågan i fortsättningen kan komma att även omfatta exempelvis köken (med inredning), en sådan avdelning skulle kunna förrika utställningen och giva ökat intresse för en större allmänhet, om som kärna i denna utställning inginge en serie förebildliga kök. En sådan utställning tro kommitterade emellertid icke kan medhinnas till den kommande sommaren, utan måste tidpunkten härför flyttas längre fram.

För att emellertid samla typiseringskommitténs arbete och de härvid framkomna modellerna, föreslå kommittéade att typiseringskommittén i fortsättningen förses med så pass stora lokaler att i samband med dess ritkontor en utställning av de framkomna standardtyperna må kunna anordnas.»

»Förslag till organisationsplan för

ett standardiseringskontor för byggnadsmateriel.

Avsikten med kontoret är att hos byggnadsmaterialens tillverkare för byggnadsindustrien och den byggande allmänheten förmedla ritningar och modeller till ändamålsenliga, prisbilliga och vackra byggnadsmaterialtyper.

För detta ändamål sammanför Sveriges Industriförbund representanter för Svenska Teknologföreningens avdelning för husbyggnadskonst med representanter för den industrivara, som skall standardiseras, och ordnas detta samarbete så att den initiativtagande föreningen (Sveriges Industriförbund) utser två representanter, av vilken en skall vara förbundets direktör, och de samarbetande föreningarna vardera tre representanter att ingå i en *kommitté för standardisering av byggnadsmateriel*. Denna kommitté arbetar på olika sektioner allt efter den industrivara som skall typiseras:

Sektion för snickerivaror

» » metallvaror m. fl.,

och kan nya sektioner upprättas, när annan industri på motsvarande grunder ansluter sig till kommittén. Varje sektion består utom av representanterna för fackrepresentationen i kommittén även av industriförbundets och avdelningens för husbyggnadskonst representanter. Kommitténs olika sektioner utse inom sig ett arbetsutskott på tre personer, av vilka fackrepresentationen, industriförbundet och avdelningen för husbyggnadskonst vardera utse en representant. De olika sek-

tionerna inom såväl kommittén som utskotten kunna, när särskild anledning härtill föreligger, anordna plenarsammanträden. Vid kommitténs plenarsammanträden är industriförbundets direktör självskriven ordförande. Utskotten och kommittésektionerna välja inom sig ordförande. Utskotten äga adjungera sakkunniga för specialutredningar och skall hänvändelse göras till Stockholms Byggmästareförening, att nämnda förening ville utse en representant, att då så anses lämpligt, innan typvara fastställles, yttra sig över densamma.

För utförande av arbetsutskottens uppgifter organiseras ett verkställande organ, som förslagsvis benämnes standardiseringskontoret, och skall stå under ledning och chefskap av en arkitekt, vilken med denna befattning skall förena uppdraget att vara föredragande och sekreterare vid utskottens och kommitténs sammanträden och redigera kommitténs publikationer.

Standardiseringskontoret skall organiseras med ett ritkontor för utarbetande av modeller och en permanent utställningslokal för exponering av typmodeller. Härjämte skall kontoret utgiva *publikationer*, i vilka spridas kännedom om nya föremål för typisering.

Ritkontoret skall arbeta på två linjer, dels *kommitténs egna typer*, dels *av kommittén förordade modeller*.

Ritkontoret skall under chefens ledning utarbeta *kommitténs egna typer*, vilka modeller i en auktoriserad katalog under inregistrerad benämning skall spridas till olika tillverkare inom landet och till arkitekter, byggmästare och övriga användare samt tjänstgöra som specifikation vid offerter och order. Innan typvara fastställles, skall ritningar och modeller härför av såväl arbetsutskott som kommittén godkännas, varvid tillfälle skall givas representanterna för de olika i kommittén ingående intresseföreningarna, att innan frågan slutgiltigt avgöres, ritningarna och modellerna i fråga kunna remitteras till resp. intresseföreningars styrelser för inhämtande av deras utlåtanden.

Härutöver skall chefen även stå till tjänst å viss bestämd mottagningstid för enskild uppdragsgivare, som vill hava egna specialmodeller utarbetade och giva denne anvisning på lämplig arkitekt för uppgiften i fråga. Dessa uppdrag skola av uppdragsgivaren honoreras och utredningen skall av kontorets chef godkännas innan det får expedieras. Härvid må det på chefens gottfinnande bero, om sektionsutskottet skall behandla ärendet. Har detta senare ägt rum, må föremålet ifråga inrubriceras under benämningen *av kommittén förordade modeller*.

Ritkontorets chef äger inkomma med förslag till anställande av för löpande göromål erforderlig personal. Han skall taga initiativ och föra frågor framåt, som kunna främja typiseringsfrågor. Han skall vid fall, där så anses lämpligt, väcka förslag om tävlingar samt igångsätta i samband härmed erforderliga utredningar samt i övrigt sköta den propaganda som företaget kräver.

Chefen subordinerar i sitt arbete närmast under arbetsutskottet, som lämnar erforderliga direktiv; och skall möjligast intima samarbete äga rum mellan denne och arbetsutskottet.

Den permanenta utställningen bör lämpligen ordnas i lokaler i samband med ritkontoret och torde till en början ett större eller tvenne medelstora rum vara tillfyllest härför. Utställningen hålles kostnadsfritt öppen å samma tider som ritkontoret.

Kontorets publikationer utgöras dels av kataloger, som kommittén enligt föregående utger över *egna typer* och vilka till visst pris försäljas, dels som *meddelanden från standardiseringskontoret*, i vilka kännedom om *av kommittén för-*

ordade modeller sprides, vilka meddelanden förslagsvis spridas som separat bilaga till Teknisk tidskrifts avdelning för *arkitektur*, i avsikt att av prenumeranterna samlas i särskild samlingspärm, som mot avgift tillhandahålles av kontoret. Härjämte skola »Meddelandena» även av kontoret samlas och årligen utgivas.

Statförslag för 4 månader.

Ritkontorschef	4,000: —
1 biträdande arkitekt	2,000: —
Lokal, ritmaterial etc.	1,500: —
Katalog och modellarbeten	4,000: —
Arvode till arbetsutskottet	1,500: —
Diverse 15 %	2,000: —
Summa kronor	15,000: —

Hyra av utställningslokal, årligen 3,000: —.»

I framställningen omförmåles, att av kostnaderna för standardskontorets verksamhet under de 4 första månaderna, 15,000 kronor, $\frac{2}{3}$ skulle av industriförbundet förskjutas för att framdeles bestridas av snickeri-producenterna, medan 5,000 kronor, såsom förut nämnts, begärts av statsmedel.

Departements-
chefen.

Bostadssakkunnigas framställning med de däröver avgivna yttrandena, i vad de nu äro föremål för behandling, synas mig vara av den vikt och betydelse för hela bostadsfrågans framtida lösning i vårt land, att de böra föranleda framställning till riksdagen om anvisande av anslag för ändamålet. Beträffande det föreslagna anslaget å 25,000 kronor till anordnande av pristävlingar om standardmaterial synas fullgoda skäl vara anförda i ovan återgivna handlingar. I det väsentliga lärer vad kommerskollegium i sitt yttrande anført rörande pristävlingarna förtjäna beaktande. Då en stor del av det arbete, som blir nödvändigt för att förbereda en tävlan, skulle bliva undångjort genom det föreslagna standardiseringskontorets arbeten, torde fog finnas för att av anslaget till anordnande av pristävlingar medel kunna utgå såsom bidrag, under vissa villkor, till detta kontors verksamhet under den närmaste tiden. Förvarande anslag torde böra begäras såsom förslagsanslag å tilläggsstat för år 1920 samt Kungl. Maj:t bemyndigas att meddela närmare bestämmelser om sättet för pristävlingarnas anordnande och huru de anslagna medlen närmare må disponeras.

Med avseende å det ifrågasatta anslaget till resestipendier för studerande i utlandet av bostadsfrågan, torde jag först böra erinra om, att Kungl. Maj:t redan anvisat ett belopp av 10,000 kronor av manufaktur-lånefonden till resestipendier åt arkitekter och byggmästare för

byggnadstekniska studier i utlandet, något som emellertid varit en provisorisk åtgärd i avvidan på att, efter framställning till riksdagen, ytterligare medel för ändamålet kunna bli tillgängliga. Vidkommande det förslag, som nu bör göras till riksdagen angående anvisande av medel för resestipendier anser jag, att nyss omförmälda av doktor Göthlin gjorda framställning bör på så sätt föranleda avseende, att något mindre belopp också må kunna tilldelas, ej blott, såsom kommerskollegium ifrågasatt, arkitekter och byggmästare samt arbetare inom byggnadsfacket, utan även lämpliga personer med medicinsk-hygienisk utbildning. Anslaget i sin helhet torde böra sättas till 75,000 kronor och jämväl äskas å tilläggsstat för år 1920. De närmare bestämmelserna om villkoren för stipendiernas åtnjutande samt dessas fördelande torde böra ankomma på Kungl. Maj:t.

Medel för nu berörda ändamål torde böra beredas genom tillfällig upplåning för att sedermera ersättas av de genom hyresstegringsskatten inflytande medlen.

D. Vissa spörsmål i bostadsfrågan, som böra uppmärksammas, men ej nu föranleda särskilda framställningar till riksdagen.

Bostadssakkunniga hava i sin förutberörda framställning den 26 augusti 1919 framställt vissa erinringar beträffande sådana bestämmelser i de för olika samhällen i riket gällande byggnadsordningar, vilka inverka på byggnadssättet och byggnadskostnaden.

Ang. ny byggnadsstadga
m. m.

Jämväl *Svensk Byggnadsdag 1919* har antagit en till Kungl. Maj:t ingiven resolution angående revision av byggnadslagstiftningen m. m., vilken resolution är av följande lydelse:

»Svensk Byggnadsdag 1919 ansluter sig i huvudsak till de av arkitekt Melin i hans föredrag beträffande 'revision av byggnadslagstiftningen' framhållna synpunkterna och får som sin mening uttala:

att för olika samhällen i vårt land borde i byggnadsordningarna råda likartade bestämmelser i sådana hänseenden, där icke naturförhållandena eller eljest lokala hänsyn motivera en olikhet,

att särskilt hållfasthetsnormerna i byggnadsordningarna borde vara uppgjorda efter enhetliga principer,

att bestämmelserna i allmänhet i byggnadsstadgan för riket och byggnadsordningarna borde vara på sådant sätt avfattade att utan åsidosättande av berättigade krav på hållfasthet, värmeisolering, säkerhet mot eldfara o. s. v. allt sådant undvikes, som är ägnat att onödigtvis fördyra byggnadsarbetet,

att, då den revision av byggnadsordningarna med hänsyn till mera moderna principer och ett mera ekonomiskt byggnadssätt, som sedan rätt lång tid tillbaka i åtskilliga samhällen i vårt land framträtt som en allt mera tvingande nödvändighet, i de flesta fall uppskjutits i avvaktan på att den länge förväntade nya 'Byggnadsstadgan för riket' först måtte bli fastställd, byggnadsstadgans färdigställande må i möjligaste mån påskyndas.

I anslutning till denna resolution få undertecknade föreslå att Svensk Byggnadsdag ville uppdraga åt interimsstyrelsen att i underdånig skrivelse hos Kungl. Maj:t framföra dessa Svensk Byggnadsdags uttalade önskemål och anhålla, att sådana åtgärder vidtagas att de med framställningen avsedda syftena måtte bli förverkligade.»

Slutligen torde böra anmälas, att *byggnadsingenjören Josef Norén* i en den 17 september 1918 till Kungl. Maj:t avgiven inläga gjort vissa framställningar angående ett enklare och billigare byggnadssätt, närmast avseende att för femvåningshus vinna lättnader i gällande byggnadsföreskrifter. Inlägan hänför sig till en av Norén inom Stockholms stadsfullmäktige väckt motion.

Över nämnda framställning hava yttranden avgivits av vederbörande kommunala myndigheter i Stockholm, ävensom av Byggnadsstyrelsen, som i skrivelse den 29 januari 1920 erinrat om, att Stockholms stadsfullmäktige i anledning av motionen antagit vissa ändringar i stadens byggnadsordning, ävensom framställt vissa anmärkningar mot de framkomna förslagen, samt slutligen framhållit, bland annat, att frågan om åstadkommandet av billiga bostäder i hela dess vidd upptagits till prövning av ingenjörsvetenskapsakademien, som i underdånig skrivelse den 11 december 1919 anhållit om statsanslag för utförande av de undersökningar, som behövas för nämnda frågas besvarande.

Departements-
chefen.

Under erinran att frågan om sistnämnda anslag, för vilken medel beräknats i 1920 års statsverksproposition, blir föremål för vidare prövning av Kungl. Maj:t, efter föredragning av chefen för finansdepartementet, lär allenast här böra framhållas, att de av ingenjören Norén väckta spörsmålen även torde bli beakta vid slutligt förslag till byggnadsstadga för rikets städer.

I övrigt tillåter jag mig påpeka följande.

Sedan länge har en revision av nu gällande byggnadsstadga för rikets städer pågått. En särskild kommitté har varit för ändamålet tillsatt, vilken den 20 mars 1909 avgav sitt förslag. Efter vederbörliga remisser till de olika orterna kom ärendet till dåvarande överintendents-

ämbetet, som den 17 mars 1914 avgav ett helt nytt förslag till byggnadsstadga. Detta förslag har sedermera behandlats av bostadskommisionen, som, efter samarbete med sakkunniga utom kommissionens egen krets, framlagt nytt förslag i ämnet. Ärendet har härefter åter remitterats till 1916 års stadsplanelagskommitté. I följd härav och med hänsyn till den ytterligare beredning ett så vidlyftigt ärende, vari olika förslag föreligga, måste ägnas inom vederbörande statsdepartement, kan förslaget till ny byggnadsstadga icke detta år framläggas.

Det långa dröjsmålet med revisionen av byggnadsstadgan är att beklaga, då otvivelaktigt är, att en del lättnader och större friheter med avseende å byggnadssättet äro påkallade.

Åtgärder i sådant syfte, främst hänförande sig till de olika orternas byggnadsordningar, hava i regel anstått i avbidan på den förväntade nya byggnadsstadgan för riket. Antalet dispensärenden från byggnadsstadga och byggnadsordningar har under tiden befunnit sig i ständigt stigande. Med bostadsbristens överhandtagande hava också dispensererna blivit allt mera omfattande till sin innebörd. Det är därför högeligen önskvärt, att mera stabila förhållanden på detta område komma att inträda och att man därvid överallt beaktar de möjligheter, som kunna inrymmas till de lindringar av byggnadsföreskrifterna och som kunna förenas med ett stabilt och hygieniskt byggnadssätt.

I den mån sådana lindringar kunna redan nu införas genom administrativa föreskrifter lär det icke böra underlåtas. Utan samband med den allmänna revisionen av byggnadsstadgan och därav följande ändringar i de olika orternas byggnadsordningar lär emellertid lindringar av någon avsevärd betydelse för byggnadskostnaderna knappast kunna emotes.

Med de utredningar och framställningar, jag här haft att göra beträffande bostadsfrågans nuvarande läge i vårt land och de åtgärder från det allmännas sida, som omedelbart kunna företagas till den avstannade bostadsproduktionens återupptagande, har jag ingalunda velat framhålla, att allt blir gjort, som rimligen kan göras för uppnående av ordnade och stabila förhållanden på detta område.

Då jag här avsett att göra vissa uttalanden i bostadsfrågan i sin helhet för att vinna en allmän översikt över de olika, invecklade problem, som äro förenade med densamma, skall jag nu i korthet beröra några

*Andra frågor
att beakta för
bostadspro-
duktionens
säkerstäl-
lande.*

förhållanden, som, utan att framställning om anslag för ändamålet eller annat beslut nu behöver göras till riksdagen, dock kräva uppmärksamhet.

I flertalet av de ämnen, jag sålunda skall beröra, har framställning också gjorts i en till Kungl. Maj:t den 13 september 1919 inkommen skrift från *Södra Sveriges fastighetsägareförenings distriktsorganisation*. En del hava ävenledes varit föremål för behandling av *Svensk Byggnadsdag år 1919*, i anledning varav också vissa framställningar, på sätt jag får tillfälle längre fram närmare omförmäla, gjorts till Kungl. Maj:t.

*Fastighets-
kreditens
ordnande.*

Då den i förevarande avseende viktigaste frågan eller *fastighetskreditens ordnande i städer och stadslänkande samhällen* behandlats i annat sammanhang kan jag här helt lämna å sido detta spörsmål.

*Bostads-
inspektion.*

Frågan om en *effektiv bostadsinspektion* är av stor betydelse för vinnande av goda bostadsförhållanden. En var känner hur den ungdom, som växer upp i mörka, fuktiga bostäder, i källare och å bakgårdar, stannar i utvecklingen och är mer mottaglig än andra för sjukdomar. Den lekamliga bristen och vantrevnaden följes ovillkorligen av ett motsvarande sinnestillstånd, en nedtryckt och bitter stämning, som är blottad på livsglädje och blir dubbelt ödesdiger, då den drabbar individen i hans viktigaste och ömtåligaste utvecklingsstadium.

Överallt i utlandet förekommer en mer eller mindre omfattande bostadsinspektion; hos oss är den inskränkt till vissa allmänna bestämmelser i hälsovårdsstadgan. Ett tiotal städer ha dock anställt bostadsinspektörer, manliga eller kvinnliga, i allmänhet i intimt samband med hälsovårdstillsynen i övrigt. Den nya hälsovårdsstadgan av den 29 juni 1919 har (§ 8) upptagit vidgad rätt för vederbörande kommun att ingripa i bostadsförhållandena i syfte ej blott att utgallra otjänliga bostäder utan även att åvägabringa positiva förbättringar i byggnadssättet. I den blivande nya byggnadsstadgan för riket torde också komma att uppställas vissa minimifordringar å bostadslägenheter. Emellertid torde det, framgent som hittills, främst böra ankomma på kommunerna att genom sina byggnadsordningar eller särskilda beslut sörja för den bostadsinspektion, som alltefter stadens storlek och förhållanden i övrigt kräves.

Vad angår utgallring av mindervärdiga bostadshus hava bostads-sakkunniga särskilt framhållit, att syftet ej blott bör vara att undandraga bostadsmarknaden hälsovådliga bostäder, utan också att under tider av högkonjunktur på byggnadsmarknaden möjliggöra bildandet av en viss reserv av nya bostäder till följande lågkonjunkturer. Under dylika högkonjunkturer växer ledighetsprocenten merendels just i de

nya byggnaderna, tills en kris kommer produktionen att helt avstanna. Ofta är det endast ett relativt ringa överskott, som framkallar dylika för bostadsfrågan skadliga kriser. Om sålunda en lämplig utgallring av äldre för bostadsändamål mindre lämpliga hus härvid kunde i god tid verkställas, skulle å ena sidan högkonjunkturernas fördelar bättre kunna utnyttjas och å andra sidan kriserna mildras.

Då nu råder en så stor bostadsbrist flerstädes i landet och denna hotar att bli allt större, om ej kraftiga ingripanden från det allmännas sida äga rum, synes tyvärr för närvarande en effektiv utgallring av mindervärdiga bostäder icke vara möjlig. Sådan bör dock icke underlåtas i den mån bostadsproduktionen tager fart och man kommer över det prekära läge, vari vi nu befinna oss och varunder det i första hand gäller att skaffa befolkningen tak över huvudet.

En del andra angelägenheter gäller det vidare, på sätt bostadskommissionen och bostadssakkunniga framhållit, att ordna, innan man kan förvänta en tillräcklig och sund bostadsproduktion genom privat företagsamhet. En dylik, sammanhängande med kreditväsendet, rör *byggnadsborgnärernas rättsliga ställning*, varutinnan en utredning föreligger från bostadskommissionen. Jämväl Svensk Byggnadsdag 1919 har antagit en Kungl. Maj:ts delgiven resolution, däri påyrkats tillförsäkrande i lag av rätt för byggnadsleverantörer och byggnadshantverkare att vid nybyggnader få ersättning för sina leveranser jämsides med tomtförsäljaren.

*Byggnads-
borgnärers
rättsliga
ställning.*

Den spekulativa byggnadsverksamhet, som består däri, att en person, efter inköp av lämplig tomt, bebygger densamma och sedan snarast möjligt söker avyttra huset, för att sedan förnya samma procedur rörande ett nytt bygge, har till följd, helst då den, som ofta är fallet, bedrives av personer med ringa kapitaltillgångar, att företagaren behöver, förutom allmänna eller speciella kreditanstalter, anlita leverantörer av byggnadsmaterialier som förläggare. Med hänsyn till att duglig in-tecknings-säkerhet ej alltid kan påräknas för dessas fordringar och i allt fall sådan in-teckning vid en exekutiv auktion, därest företaget går i kull, ofta ej blir tillräcklig att säkerställa förläggaren mot förlust, bli va-materialleveranserna ofta »saltade» och byggnadskostnaderna därigenom oskäligt ökade. Nu berörda omständigheter, vilka givit anledning till missförhållanden och svårigheter av flera slag, mot vilka olika medel försökts å privat väg, göra sig särskilt gällande vid överproduktion av byggnader och då byggnadskostnaderna äro högt uppdrivna samt medverka således till byggnadskrascher.

De nuvarande rättsliga möjligheterna för byggnadsborgenären att freda sig mot andras riktande på deras bekostnad äro emellertid av synnerligen blygsam art. En lagstiftning på detta område är därför av stor betydelse för vidmakthållandet av en sund bostadsproduktion. Chefen för justitiedepartementet har, enligt vad jag erfarit, också uppmärksamheten inriktad på dessa förhållanden. Ärendet är under beredning i nämnda departement, men lagförslag i ämnet kan icke föreläggas 1920 års riksdag

Expropriationslagstiftningen.

Bostadssakkunniga hava också framhållit, att med den vändning, som bostadsfrågan i städer och stadsliknande samhällen numera erhållit, det synes böra tagas under överbäggande, huruvida icke gällande lag om *expropriation* bör utvidgas både i fråga om innehåll och tillämplighetsområde. Som bekant får enligt gällande lag numera expropriationsrätt medges »för att inom bebyggt område vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskeläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden».

För min del har jag icke ansett det påkallat att i detta sammanhang och för närvarande vidtaga åtgärder i det av bostadssakkunniga angivna syfte. Av de redogörelser för städernas och de stadsliknande samhällenas tomt- och markförhållanden, som förut lämnats (sid. 21—25), framgår, att i regel tillgång på bostadsmark icke saknas eller, där brist förefinnes, oftast kan fyllas genom upplåtelser från staten eller kyrkofonden. Några svårigheter för den byggnadsverksamhet, som staten nu bör främja, genom brist på byggnadsmark lära sålunda icke vara att förvänta.

Bostadsransonering.

Jag vill slutligen beröra den vid en del tillfällen framkastade tanken på genomförande medelst lagstiftning av en *tvångsransonering av bostäder*. Så vitt jag kunnat utröna, hava dylika åtgärder hittills vidtagits endast i två länder, nämligen i Finland och i viss mån i Tyskland, varjämte i Norge frågan under den allra sista tiden av statsmakterna upptagits till närmare behandling.

*Utlandet.
Finland.*

I *Finland* utfärdades den 12 september 1919 en lag angående hyresreglering, där 1 § föreskriver, att statsrådet äger utfärda bestämmelser bland annat angående största antalet rum, som lägenhetsinnehavare må använda, samt angående obegagnade och ledigblivande lägenheters tagande i användning och förmedling åt hyressökande. I statsrådets beslut den 27 september 1919 angående reglering av hyresärenden föreskrives i 23 §, att å ort, där hyresnämnd

finnes, kommunalfullmäktige kunna bestämma maximiantalet rum, som lägenhetsinnehavare får använda till bostad för sig. Dock må rumsantalet icke inskränkas mera, än att å varje familjemedlem kommer ett uppvärmbart rum och dessutom ett rum och kök gemensamt för hela familjen. Till nämnda rumsantal räknas likväl icke ämbetsbostad, ej heller de rum, som lägenhetsinnehavaren behöver med hänsyn till sitt ämbete, yrke eller näring. Höra en eller flera tjänare till familjen, skall antalet sådana icke inverka på rumsantalet, därest de icke faktiskt nyttja rummen såsom sin bostad. Kommunalfullmäktiges beslut härom liksom om de principer, enligt vilka lägenhetsinnehavaren obligatoriskt skall överlåta boningsrum till uthyrning genom hyresnämnden underordnad förmedling, skall underställas statsrådets prövning och avgörande.

Enligt meddelade uppgifter hade ännu i slutet av januari 1920 ingen kommun funnit sig föranlåten till åtgärder i syfte att praktiskt omsätta de ovan angivna principerna.

I den tyska hyresstegringslagstiftningen införde förbundsrådet genom en kungörelse av den 23 september 1918 (»Bekanntmachung über Massnahmen gegen Wohnungsmangel») en bestämmelse av huvudsakligt innehåll, att, då en hyresökande blivit anvisad en hyresledig lägenhet, men ej lyckats med hyresvärdens träffa avtal om dess förhyrning, hyresnämnden (Einigungsamt) i sådant fall kunde vidtaga åtgärder, med stöd av vilka ett hyresavtal emellan den hyressökande och hyresvärdens skulle anses träffat. I sak innebar detta sålunda, att hyresnämnden i vissa fall kunde i hyresvärdens ställe uthyra hyresledig lägenhet. Sedermera har lagstiftningen i fråga blivit ytterligare skärpt, nämligen genom en av riksministeriet den 22 juni 1919 utfärdad förordning (»Verordnung zum Schutze der Mieter»). Bland annat föreskrives i dess § 5, att om på grund av synnerlig brist på hyreslägenheter utomordentliga missförhållanden göra sig gällande, vissa statliga eller kommunala myndigheter äga vidtaga även andra åtgärder än de, som närmast röra hyresavtals giltighet, utgående hyresbelopp m. m. Sistnämnda bestämmelser av den 22 juni 1919 synas något svävande och i hög grad tänjbara. Uppenbarligen är det med stöd av här återgivna allmänna regler, som de kommunala myndigheterna, så vitt bekant dock endast i Berlin, infört en viss form av bostadsransonering.

Tyskland.

Sedan nämligen magistraten i Berlin utfärdat ett upprop till innehavare av större lägenheter att frivilligt upplåta delar därav till hyressökande, men detta icke lett till åsyftat resultat, har magistraten den 21 september 1919 meddelat vissa bestämmelser om åtgärder mot bostadsnöden, på grund av vilka stadgandena om tvångsupplåtelse av hyreslediga lägenheter skola anses tillämpliga även på överloppsrum. Sålunda kunna från oproportionerligt stora (»über-gross») lägenheter avskiljas och uthyras antingen hela lägenheter eller enstaka rum, dock blott för så vitt de kunna undvaras av innehavarna samt utan ombyggnadsarbeten lämpligen kunna på grund av sin belägenhet avskiljas och användas såsom fristående lägenheter och rum.

Enligt meddelade uppgifter tillämpas dessa bestämmelser så, att en familj anses böra få behålla åtminstone ett rum per familjemedlem samt därutöver ytterligare ett gemensamt rum. För »geistige Arbeiter», såsom läkare och advokater, lämnas vissa medgivanden att innehava större utrymmen. Även i övrigt lära bestämmelserna tillämpas under hänsynstagande till individuella förhållanden och talrika undantag göras från de allmänna reglerna.

Norge.

Slutligen har i *Norge* den 6 februari 1920 framlagts en provisorisk lag om tvångsfördelning av bostäder. Detta förslag innebär huvudsakligen, att kommunalstyrelse kan i förekommande fall hos Kungl. Maj:t begära tvångsfördelning av bostäder. Från dylik fördelning äro helt undantagna lägenheter på intill 4 rum. Eljest må sådan fördelning kunna äga rum av lägenheter, som till sitt rumantal överstiger antalet där boende med mer än 2. Kök räknas icke. Två barn under 10 år räknas som en person. Samma gäller om syskon under 20 år och av samma kön.

Förslaget har ännu ej prövats av stortinget.

Redan tidigare har i *Norge* förenings- och församlingslokaler genom lag kunnat avstås till härbärgen för husvillor. Lediga lägenheter kunde också på enahanda sätt övertagas för husvillor inhysande under vissa villkor. Dessa bestämmelser hava vunnit tillämpning i flera av Norges städer och i några få landsbygdskommuner.

Riksdagen.

För *vårt eget lands* vidkommande har frågan om bostadsransonering motionsvis framförts inom riksdagen. Sålunda väcktes vid 1918 års lagtima riksdag i båda kamrarna likalydande motioner, bland annat, om införande av bestämmelser om en tvångsvis genomförd bostadsransonering. Båda kamrarnas vederbörande utskott, nämligen första kammarens andra tillfälliga och andra kammarens tredje tillfälliga utskott, avstyrkte i avgivna utlåtanden motionerna, det senare utskottet efter att från socialstyrelsen och bostadskommissionen hava inhämtat yttranden, vilket likaledes gick i avstyrkande riktning. Båda kamrarna biföllo respektive utskotts hemställan och avslog motionerna, första kammaren utan votering och andra kammaren med 121 röster mot 64.

Vid 1919 års lagtima riksdag väcktes i andra kammaren ånyo motion, bland annat, rörande förevarande spörsmål. Andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, som i utlåtande behandlade denna och andra väckta motioner i bostadsfrågan, anförde, efter att hava berört ett annat spörsmål, i detta ämne följande:

»Men utskottet kan icke underlåta att i anslutning till den i herr Hages motion nr 305 framförda tanken på en bostadsransonering uttala, att i stadssamhällen, där någon nämnvärd del av befolkningen är hänvisad till uppenbarligen outhärdliga bostadsförhållanden, innehavare av större våningar borde kunna åläggas att avstå någon del av dessa, dock endast i de fall, där innehavet av sådana våningar tydligen endast tillfredsställer ett lyxbehov. Då utskottet gör detta, är det fullt medvetet om, att bostadsransoneringen kan försvaras endast som en ytterst extrem kristidsåtgärd, framtvingen av fullständigt olidliga omständigheter. Det synes emellertid utskottet, som om de olägenheter, vilka skulle drabba en familj med exempelvis 8 à 10 rum, därest denna skulle nödgas avstå från ett par eller tre av sina rum, vore att värdera som ett mindre ont, än att människor skola bo i skolsalar, där familjerna avskiljas från varandra allenast genom provisoriska avbalkningar. Utskottet är ingalunda blint för de praktiska svårigheter, som äro förenade med en bostadsransonering, men extrem nöd påkallar radikala åtgärder, vilka för övrigt enligt sakens natur, därest de tillgripas,

endast kunna bli av relativt snabbt övergående beskaffenhet. Det är uppenbart, att om man ser sig nödsakad att tillgripa en tillfällig bostadsransonering, man icke bör gå så långt, att familjer, som ha högst fem rum till sitt förfogande skulle kunna drabbas därav. Lika uppenbart är, att en lag om bostadsransonering icke utan vidare kan generellt tillämpas för alla städer. Det måste själfvallet överlämnas åt varje stad att själv besluta, huruvida lagen skall äga tillämpning inom dess område.»

Utskottet hemställde, att andra kammaren måtte för sin del besluta skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om vissa utredningar på bostadsfrågans område. Av den gjorda framställningen framgår ej direkt, att utredningsarbetet borde omfatta jämväl förevarande spörsmål, men synes, att döma av motiveringen, detta hava varit utskottets uppfattning. Såsom på annat ställe meddelats, biföll andra kammaren utskottets hemställan, varemot första kammaren, i överensstämmelse med dess andra tillfälliga utskotts förslag, beslöt att icke biträda nämnda beslut rörande begäran om utredning.

Jämväl hos Stockholms stadsfullmäktige framfördes år 1919 motion om åtgärder till åstadkommande av bostadsransonering. I häröfver avgivet utlåtande hemställde beredningsutskottet, efter förebragt utförlig utredning, att motionen ej måtte föranleda någon stadsfullmäktiges åtgärd. Med 84 röster mot 5 beslöto stadsfullmäktige den 17 december 1919 bifalla beredningsutskottets hemställan.

Stock-
holms
stadsfull-
mäktige.

De förhoppningar om ökad tillgång på bostäder, som förespråkarna för en bostadsransonering fästa därvid, förefalla överdrivna. Redan om man, såsom andra kammarens fjärde tillfälliga utskott vid förra årets lagtima riksdag synts förutsätta, skulle från en ransonering avskilja lägenheter upp till fem rum och kök, skulle man i själfva verket omedelbart avskilja den väsentliga delen av bostadsbeståndet. När sedan i större lägenheter skäligt utrymme lämnats åt de nuvarande hyresgästerna, skulle förvisso ett ytterst blygsamt antal rum återstå till ransonering. Det kan tryggt påstås, att en sådan bostadsransonering icke kan nämnvärt bidra till en lösning av bostadsfrågan eller ens till en avsevärd lindring i bostadssvårigheterna. Då Stockholm väl vore den stad, där en bostadsransonering närmast skulle tänkas vara av betydelse, är det ett tydligt erkännande av ransoneringens ringa betydelse för bostadsfrågan, att Stockholms stadsfullmäktige med en så överväldigande majoritet — en majoritet sammansatt av skiftande politiska och samhälleliga åsikter och inneslutande *alla* de närvarande 15 kvinnorna, vil-

Departements-
chefen.

ket i ett ämne som det förevarande bör läggas märke till — avvisat ransoneringstanken.

Vid denna frågas bedömande må också framhållas, att det synes klart, att det utrymme, som genom en ransonering skulle ställas till de bostadsbehövandes förfogande, bör i främsta rummet iordningställas till *fristående* bostadslägenheter. Det måste nämligen betonas, att den socialt sett vådligaste sidan av bostadsnöden är bristen på familjebostäder. De omändringsarbeten, som skulle krävas för att iordningställa sådana styckade lägenheter, skulle bli hindersamma för nyproduktion av bostäder och även på grund av sin dyrbarhet kräva att subventionsmedel ställdes till förfogande. Dylika medel komma dock till rationellare användning vid produktion av nya bostäder.

Givetvis kunna förhållanden tänkas, då en bostadsransonering trots allt måste tillgripas. Men den måste, efter min mening, betraktas såsom yttersta åtgärd.

Då det är att hoppas, att de åtgärder, som förut ifrågasatts, skola möjliggöra en bostadsproduktion, som relativt snabbt kan häva den svåraste bostadsbristen, har jag icke ansett mig böra upptaga förslag till lagstiftning om tvångsfördelning av bostäder bland de för ögonblicket aktuella åtgärderna i bostadsfrågan.

Jag skall vidare yttra några ord om tvenne andra frågor, som beröra åtgärder av betydelse för tillgång och efterfrågan på bostäder och vilka behandlats både av bostadskommissionen och bostadssakkunniga, nämligen spörsmålen om *bostadsförmedling* och om en *fortlöpande bostadsstatistik*.

*Bostads-
förmedling.*

Redan i samband med statens första åtgärder under kristiden i syfte att reglerande ingripa på hyresmarknaden framfördes tanken på bestämmelser om en ordnad kommunal bostadsförmedling. I skrivelse den 10 april 1916 till chefen för civildepartementet med förslag om inrättande av kommunala hyresnämnder för medling i vissa hyrestvister hade *statens bostadskommission* sålunda förordat vissa bestämmelser i ämnet. I stad, där hyresnämnder inrättades, skulle, enligt förslaget, jämväl kunna anordnas kommunal förmedling av mindre bostadslägenheter genom hyresnämndernas försorg. Nämnderna skulle därvid i främsta rummet söka anskaffa bostäder åt familjer med många barn. I syfte att tillförsäkra nämnderna erforderligt uppgiftsmaterial för denna förmedlingsverksamhet föreslog kommissionen bestämmelser om viss skyldighet för hyresvärd eller vice värd att anmäla hyresledighets inträde och upphörande.

I den huvudsakligen på grundval av kommissionens förslag utfärdade *kungl. förordningen om medling i vissa hyrestvister m. m. den 5 maj 1916* infördes också bestämmelser om villkorligt anordnad förmedling av mindre bostadslägenheter upp till fyra rum och kök. Emellertid uteslötos ur förordningen de av kommissionen föreslagna bestämmelserna om visst anmälningstvång. Nödiga uppgifter hade nämnderna i stället att införskaffa genom kungjorda anmaningar till hyresvärdar eller på annat lämpligt sätt.

Sedan någon tids erfarenhet vunnits rörande de resultat, som uppnåts med stöd av dessa bestämmelser, förordade bostadskommissionen ånyo, i skrivelse till chefen för civildepartementet den 16 januari 1917, bestämmelser om visst tvång att beträffande smålägenheter anmäla hyresledighets inträde och upphörande, allt i huvudsaklig överensstämmelse med vad kommissionen tidigare i sin ovan berörda skrivelse den 10 april 1916 föreslagit.

Den 27 februari 1917 utfärdades *kungl. förordning* i ämnet (*nr 64*), vari föreskrevs viss anmälningsplikt beträffande hyresavtals träffande och upphörande, såvitt anginge smålägenheter (högst 3 rum och kök). Förmedlingen genom hyresnämndernas försorg skulle ske avgiftsfritt.

Då *socialstyrelsen* och *bostadskommissionen* någon tid senare, den 4 april 1917, ansågo sig i gemensam skrivelse till chefen för civildepartementet böra avgiva förslag till särskilda lagstiftningsåtgärder mot oskälighyresstegring, upptogos i det angivna lagförslaget jämväl bestämmelser angående bostadsförmedling, vilka ingingo i den på styrelsens och kommissionens förslag grundade *propositionen (nr 356)* i ämnet till riksdagen. I propositionen anföres bland annat: Villkoret för en effektiv och förutseende bostadspolitik från kommunernas sida vore, att kommunen vid varje tillfälle hade en klar överblick av bostadsmarknadens läge. I detta hänseende vore det av vikt att man hade fortlöpande kännedom om hyresledigheters inträde och upphörande. Om än den föreslagna lagstiftningen mot oskälighyresstegring m. m. givetvis måste vara av tillfällig karaktär, torde det dock visa sig lämpligt, att bestämmelserna rörande anmälningsskyldighet ägde fortbestånd för framtiden.

Genom *lagen med vissa bestämmelser mot oskälighyresstegring m. m. den 25 maj 1917* erhöll bestämmelserna om anmälningsplikt och bostadsförmedling (12 och 13 §§) den utformning, som de sedermera, med smärre jämkningar i de senare utfärdade lagarna i ämnet, i allt väsentligt bibehållit. Enligt nämnda lag åligger det envar, som inom hyresnämnds verksamhetsområde för egen eller annans räkning uthyr omöblerad lägenhet, att hos hyresnämnd anmäla hyresledighets inträde

och upphörande, med avgivande jämväl av vissa uppgifter angående hyra. Anmälningsplikten gjordes sålunda obligatorisk inom alla områden, där lagen vore tillämplig, samt utsträcktes till att gälla alla omöblerade lägenheter, oberoende av storlek.

I 12 § föreskrevs, att i alla städer, där lagen ägde tillämpning, skulle, med ledning av ovan omförmälda anmälningar, genom hyresnämnd eller annan kommunal myndighet avgiftsfritt förmedlas uthyrning av omöblerade lägenheter, som omfattade intill fyra rum, kök däri inbegripet, och helt eller delvis vore avsedda till bostad. Härvid skulle särskilt eftersträvas att bereda barnrika familjer lämpliga bostäder.

I *lagen med vissa ändrade bestämmelser mot oskäligen hyresstegring m. m. den 14 juni 1918* infördes vidare i 15 § vissa bestämmelser, enligt vilka länsstyrelse kunde för område, där lagen ägde tillämpning, fastställa taxa för hyresförmedling. Denna bestämmelse åsyftade att stävja sådan hyresförmedling genom enskilda personer, vilken bedrevs mot ockerartade avgifter.

Departements-
chefen.

I det förslag till förlängd giltighetstid för lagstiftningen mot oskäligen hyresstegring m. m., som av chefen för justitiedepartementet nyss framlagts, har icke upptagits till någon väsentlig ändring av däri hittills innefattade föreskrifter angående viss anmälningsplikt vid hyresavtals träffande och upphörande samt i fråga om bostadsförmedling. Jag finner sålunda detta spörsmål icke vara ägnat att i detta sammanhang påkalla särskilda förslag.

I anslutning till vad redan i propositionen till 1917 års riksdag uttalades, anser jag mig dock böra framhålla, att förevarande föreskrifter intaga en viss särställning inom meranämnda lagstiftning. I motsats till övriga däri meddelade regler torde dessa icke böra bli av tillfällig natur. Tvärtom synes det vara ett redan långt före kristiden närt önskemål, åtminstone vad de större städerna angår, som därmed blivit uppfyllt. Utan tvivel kommer det sålunda städse att vara av stor betydelse, om den enskilde genom det allmännas medverkan beredes tillfälle att utan onödiga kostnader och arbete överblicka vad som verkligen finnes att tillgå till fyllande av ett så utomordentligt viktigt behov som det vilket rör bostaden. Jag finner det även sannolikt, att en dylik förmedlingsverksamhet från det allmännas sida knappast kan vinna behörig omfattning och bli till avsett gagn, med mindre den kan fotas på en viss anmälningsplikt från hyresvärdshåll. Förvisso skulle härur även kunna hämtas ett rikt siffermaterial, som på ett känsligt sätt skulle återspegla bostadsmarknadens fluktuationer, och som vid sidan av

andra bostadsstatistiska uppgifter kan bliva vägledande för det allmännas bostadspolitik och måhända i någon mån även för den enskilda bostadsproduktionen.

Det må icke förbises, att bostadsförmedlingsverksamheten hittills bedrivits under en tid, då bristen på hyreslediga lägenheter varit extraordinär. Det ligger i sakens natur, att den ofantliga disproportionen mellan utbud och efterfrågan på hyresmarknaden i viss mån vridit arbetet på sned redan från början, något som i och för sig självfallet icke varit att tillskriva de bostadsförmedlande organens sätt att handhava sin uppgift. Om sålunda å ena sidan den bostadsbehövande allmänheten vid sina hänvändelser till bostadsförmedlingskontoren säkerligen fått vidkännas åtskilliga missräkningar och å andra sidan hyresvärdarna, jämväl utan ifrågavarande medverkan, med största lätthet fått sina lediga lägenheter uthyrda, har måhända själva institutionens betydelse blivit något underskattad. Jag är dock övertygad om, att båda parterna, så snart bättre balans kommer att uppnås mellan utbud och efterfrågan, skola i stor utsträckning med tillfredsställelse använda sig av en dylik offentlig institution. Dock vill jag tillägga, att den väl knappast skulle behöva anordnas å sådana mindre orter, där en överblick över hyresmarknaden med lätthet kan vinnas på andra enklare vägar.

Bostadsvillkorens betydelse för de sociala förhållandenas gestaltning har länge inskränkt sig till dels redogörelser för bostadsförhållandena inom särskilda arbetargrupper, dels summariska uppgifter rörande nybyggda bostadslägenheter samt gällande hyrespris för smålägenheter, de förra avgivna av vederbörande byggnadsnämnder, de senare insamlade genom socialstyrelsens ombud. En genomgripande reformering av *bostadsstatistiken*, varigenom den för vårt lands vidkommande bragtes upp på fullt samma nivå, som i de i detta avseende mest framskridna länderna, skedde emellertid i samband med de undersökningar, som för några år sedan verkställdes av socialstyrelsen i samråd med bostadskommissionen. Grundläggande blevo härvid de i samband med mantalsskrivningarna för åren 1913 och 1914 anordnade bostadsräkningar, som avsågo 230 orter med tillhoppa c:a 1,411,000 invånare. Dessas resultat kompletterades bland annat genom detaljerade undersökningar rörande de mindre bemedlades bostadsförhållanden i vissa svenska städer (bostadsbeskrivningar) samt en såväl till tillkomsten som till avgången av bostäder hänsynstagande byggnadsverksamhetsstatistik, utvisande, huru bostadsbeståndet årligen förnyas och växer i samtliga städer, köpingar och municipalsamhällen.

Under kristiden har bostadsstatistiken erhållit nya arbetsuppgifter, nämligen i första hand att söka statistiskt belysa omfattningen och verk-

*Bostads-
statistik.*

ningarna av de vidtagna, delvis mycket ingripande krisåtgärderna från statens och kommunernas sida.

Sålunda hava socialstyrelsens årliga berättelser angående byggnadsverksamheten i stadssamhällena, varav jämväl för-tryck plägat offentliggöras i Sociala Meddelanden, lämnat fullständiga uppgifter rörande antalet tillkomna och avgångna hus, lägenheter och rum, såväl i allmänhet som särskilt för den s. k. allmännyttiga byggnadsverksamhetens vidkommande, varigenom bland annat åskådliggöras resultaten av den från det allmännas sida under åren 1917—1919 fullföljda subventionspolitiken. Vidare hava, på grundval av särskilda enquêter, utarbetats och i Sociala Meddelanden offentliggjorts redogörelser för hyresnämndernas verksamhet under åren 1917 och 1918, vilka jämväl äro avsedda att fullföljas med avseende på år 1919. Enär hyresnämnderna i förening med de samtidigt upprättade offentliga bostadsförmedlingsanstalterna i viss mån utbildats till centralorgan för bostadsmarknadens övervakande och reglering beträffande ett flertal särskilt större orter, kunna ur dessa berättelser värdefulla upplysningar hämtas rörande bostadsförhållandenas utveckling under kristiden.

Ger sålunda den hittillsvarande bostadsstatistiken en ganska trogen och tillförlitlig bild av vissa förhållanden och tendenser på bostadsmarknaden, skall det ej undandöljas, att den i viss mån bygger på vacklande grund, i samma mån som resultaten av 1912—1914 års bostadsräkningar, under inverkan av kristidens förändrade bostadssociala förhållanden, icke längre kunna anses som aktuella. Att avhjälpa denna brist torde få anses som den närmaste och mest maktpåliggande av den svenska bostadsstatistikens arbetsuppgifter. Också har socialstyrelsen gjort framställning om anvisande av anslag för anordnande i samband med mantalsskrivningarna i slutet av år 1920 av en allmän bostadsräkning i samtliga städer, köpingar och municipalsamhällen med över 5,000 invånare. Denna framställning har jämväl upptagits i statsverkspropositionen för 1921 under femte huvudtiteln, därvid hemställts om ett extra förslagsanslag för år 1921 för ändamålet av högst 75,000 kronor. I sammanhang härmed har sådan utvidgning av planen ansetts böra övervägas att under undersökningen skulle inbegripas vissa, intill större städer belägna förstadssamhällen. Förenämnda fråga blir sålunda i annat sammanhang föremål för riksdagens prövning.

Utgör således anordnandet inom den närmaste tiden av en tillräckligt omfattande och pålitlig bostadsstatistisk riksundersökning den svenska bostadsstatistikens för närvarande viktigaste och mest maktpåliggande uppgift, kan emellertid vid sidan härav även tänkas en utbyggnad av den-

samma i andra riktningar, i den mån arbetstekniska och ekonomiska skäl medgiva en sådan. Viss ledning härutinnan kan hämtas från Stockholms stads väl utbildade bostadsstatistik. Vid sidan av de vart femte år återkommande bostadsräkningarna samt de, i samråd med Stockholms stads hyresnämnders centralkansli, verkställda fortlöpande bearbetningarna av det från hyresnämnderna och bostadsförmedlingskontoret inkommande statistiska materialet, har sålunda stadens statistiska kontor under den senaste tiden, på grundval av husvärdarnas i slutet av varje år avgivna »huvudförteckningar med lägenhetsuppgifter», utarbetat årlig statistik såväl över antalet lediga lägenheter som över gällande medelhyror för olika lägenhetskategorier. Det ligger i sakens natur att, särskilt under en tid som den närvarande av hastiga och olikformiga förändringar inom bostadsmarknadens område, det skulle vara av mycket stort värde att hava tillgång till dylika årliga uppgifter ej blott för huvudstaden utan även för övriga större städer.

Det måste betecknas såsom en lycklig omständighet, att den offentliga bostadsstatistiken, som handhaves av socialstyrelsen, redan under åren närmast före världskrigets utbrott underkastades ett genomgripande nydaningsarbete. Ur denna statistik har stått att hämta ett omfattande och synnerligen värdefullt siffermaterial, ägnat att tjäna till ledning för och att belysa resultatet av de från det allmänna sida vidtagna åtgärderna på området. Även i fortsättningen lär det bli påkallat, att utvecklingen på bostadsmarknaden följes med synnerlig uppmärksamhet och göres till föremål för ingående statistisk behandling. Närmast kommer härvid visserligen i betraktande förhållandena under tiden för den ännu rådande bostadskrisens avveckling, under vilken det allmänna måste ingripa med utomordentliga medel. Men jämväl sedan behovet av kraftåtgärder en gång upphört, torde det ligga synnerlig vikt på, att icke det allmänna uppger strävandena att förbättra de mindre bemedlades bostadsvillkor. Kristidens extraordinära behov få icke undanskymma kravet på ett fortgående reformarbete under framtida mera normala förhållanden. Snarare torde det få anses bli kommande, ekonomiskt lugnare tiders uppgift att verka för en verklig höjning av bostadsstandarden, vilken, på sätt av föregående redogörelser framgår, i stort sett avsevärt sjunkit under krigsårens allt starkare framträdande bostadsnöd. Vid fråga om höjning av bostadsstandarden får det allmänna roll ingalunda inskränkas till endast den passiva åskådarens. Men skall det allmänna verka vägledande i spörsmål, där det rör sig om sådana ofantliga värden som på förevarande område, kräves förvisso, att intet

eftersättes, då det gäller att för åtgärdernas bedömande anskaffa nödigt siffermässigt underlag. Här komma utan tvivel att krävas ständigt nya, aktuella uppgifter, vilkas åvägabringande — det ligger i sakens natur — ej kan undgå att draga icke alldeles ringa kostnader för statsverket. Dessa kostnader torde dock icke böra ingiva alltför stora betänkligheter i betraktande av att det gäller att söka klokt och målmedvetet lämna direkta eller indirekta anvisningar om användningen av belopp, som komma att röra sig om hundratals miljoner kronor årligen.

Det bostadsstatistiska utredningsarbete, som socialstyrelsen har att ombesörja, torde alltså böra fortgå och än ytterligare utvecklas och fördjupas, så att därifrån städse skall stå att hämta så långt möjligt är fortlöpande, aktuella uppgifter om bostadsmarknadens läge och fluktuationer.

Emellertid har jag med hänsyn till de anslagsäskanden, som gjorts i årets statsverksproposition i syfte att möjliggöra företagande av nya allmänna bostadsräkningar, ej funnit påkallat att för närvarande framkomma med särskilda förslag angående ett slutgiltigt ordnande av den fortlöpande bostadsstatistiken. Bostadsräkningarnas resultat måste nämligen anses utgöra det grundläggande underlaget för varje annat fortlöpande bostadsstatistiskt utredningsarbete.

Kommunikationsväsendets utveckling.

Slutligen torde jag med några ord böra framhålla den stora betydelse, som ett *utvecklat kommunikationsnät* erbjuder framför allt för främjande av storstädernas byggnadsfråga. I den mån som tomterna i dessa städers mera centrala delar blivit bebyggda och betinga höga tomtpris samt affärslivet där koncentrerat sig, blir bostadsbyggandet, framför allt för de mindre bemedlade klasserna, hänvisat till stadens utkanter och till förstäder kring staden. Men ett huvudvillkor för att ett dylikt bostadsbyggande skall komma till stånd, då det är fråga om beredande av bostäder för personer, som hava sin dagliga sysselsättning eller sitt dagliga arbete inom själva staden eller i andra förstäder och samhällen, är, att kommunikationsförhållandena ordnas på ett praktiskt sätt, som medger snabba och billiga resor från hemmen till arbetsplatserna. I mån av minskad arbetstid för den kroppsarbetande klassen bliva möjligheterna för denna klass ökade att söka sin bostad i de mera perifera delarna av staden eller i förstäderna. Förstads- eller förorts- trafikens ordnande är därför en betydelsefull uppgift för de större städerna, och bör staten givetvis, vid planläggande av järnvägslinjer och vid trafikerande av befintliga linjer beakta de krav, som bostadsfrågans tillfredsställande lösning å respektive orter kan i detta avseende uppställa. Men

de huvudsakliga åtgärderna härutinnan ankomma givetvis på kommunerna genom anordnande av behövliga förortsbanor, närmast för spårvägstrafik.

Att särskilt för Stockholm järnvägstrafikens ordnande med hänsyn jämväl till de alltmer vidgade områden inom eller utom staden, som tagas i anspråk för bostadsbyggande, är av den största vikt, lär vara för en var uppenbart. Att härvid särskilda svårigheter uppresas sig med hänsyn till stadens belägenhet och det omgivande vattnet är klart. Såväl vid den slutliga planen för Stockholms bangårdsanordningar som vid förortsbanenätets ordnande, i vad staten därvid kan och bör medverka, böra jämväl de bostadspolitiska spörsmålen erhålla ett betydande utrymme.

I detta sammanhang har jag emellertid icke anledning att närmare ingå på dessa, redan under utredning varande frågor. Någon särskild framställning till Kungl. Maj:t angående åtgärder i kommunikationshänseende i samband med andra här föreslagna åtgärder mot bostadsnöden i städer och stadsliknande samhällen har jag således icke att göra.

* * *

Under återopande av allt vad jag sålunda anfört, får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen, **Förslag till riksdagen.**

1:o) att till uppförande av bostadshus för tjänstemän vid statens järnvägar, telegrafverket, postverket, statens vattenfallsverk och tullverket må av statsverkets fond av rusdrycksmedel tillsvidare och i enlighet med Kungl. Maj:ts närmare beslut disponeras *dels* för år 1921 ett belopp av 10,000,000 kronor, *dels ock* för år 1920 ett belopp av 7,500,000 kronor, med rätt för Kungl. Maj:t att även ett senare år disponera vad som av nämnda belopp ej åtgått ett föregående år;

2:o) att besluta, att en särskild fond, benämnd statens bostadslånefond, skall inrättas, från vilken fond, som skall förvaltas av statskontoret, lån efter de huvudsakliga grunder, som äro angivna i statsrådsprotokollet, må av Kungl. Maj:t beviljas kommuner med flera till visst bostadsbyggande, samt att såsom kapitalökning för denna fond anvisa *dels* för år 1921 ett reservationsanslag av 25,000,000 kronor, *dels ock* å tilläggsstat för år 1920 ett reservationsanslag av 15,000,000 kronor, båda beloppen att utgå av låne-

medel, ävensom, vid bifall härtill, förordna, att de i förslagen till riksstat för år 1921 och till tilläggsstat för år 1920 under rubriken »Fast upplåning» upptagna lånemedel skola höjas med motsvarande belopp;

3:o) att till understöd, i huvudsaklig överensstämmelse med i statsrådsprotokollet angivna grunder, åt kommuner med flera för uppförande av vissa bostadsbyggnader anvisa och till Kungl. Maj:ts förfogande ställa *dels* för år 1921 under femte huvudtiteln ett reservationsanslag av 6,500,000 kronor, att direkt utgå av hyresstegringskattemedel *dels ock* å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln ett reservationsanslag av 4,000,000 kronor, att utgå av tillfälliga lånemedel;

4:o) att för anordnande av pristävlingar om standardmateriel och därav föranledda åtgärder i enlighet med av Kungl. Maj:t närmare meddelade bestämmelser å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 25,000 kronor att utgå av tillfälliga lånemedel;

5:o) att till resestipendier åt arkitekter, byggmästare och arbetare i byggnadsfacket, ävensom åt personer med medicinsk-hygienisk utbildning, för studier i utlandet av bostadsfrågan å tilläggsstat för år 1920 under sjätte huvudtiteln anvisa och ställa till Kungl. Maj:ts förfogande ett reservationsanslag av 75,000 kronor att likaledes utgå av tillfälliga lånemedel; samt

6:o) att, vid bifall till vad under mom. 3:o), 4:o) och 5:o) föreslagits, besluta, att det i förslaget till tilläggsstat för år 1920 under rubriken »Tillfällig upplåning» upptagna belopp skall höjas med 4,100,000 kronor.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan täcktes Hans Maj:t Konungen lämna bifall; och skulle till riksdagen avlätas proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Conr. Falkenberg.

Bilagor.

Bilaga I.

P. M.

angående 1917—1919 års anslag till understöd av byggnadsverksamheten.

1917 års anslag.

Av de kommuner, vilka enligt Kungl. Maj:ts beslut den 27 april 1917 tilldelats statsbidrag av det utav 1917 års riksdag på extra stat för år 1918 anvisade förslagsanslag, högst 4 mill. kronor, till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter, hava följande kommuner icke fullföljt ansökningen om eller av annan orsak icke kommit i åtnjutande av sådant bidrag beträffande nedan angivna belopp:

Arvika	stad	kronor	13,545: —
Askersunds	»	»	3,666: 67
Bodens	»	»	22,000: —
Eslövs	»	»	9,103: —
Enköpings	»	»	17,000: —
Falkenbergs	»	»	17,000: —
Fösslövs socken	»	»	9,114: —
Göteborgs stad	»	»	35,200: —
Järfälla socken	»	»	20,000: —
Katrineholms stad	»	»	16,691: 20
Kungsörs köping	»	»	9,000: —
Landskrona stad	»	»	2,000: —
Lunds	»	»	5,500: —
Mariestads	»	»	10,000: —
Mjölby municipalsamhälle	»	»	18,000: —
Oskarshamns stad	»	»	12,706: 67
Oxelösunds municipalsamhälle	»	»	30,000: —
Stockholms stad	»	»	6,000: —
Uppsala	»	»	24,000: —
Umeå	»	»	2,000: —
Västerviks	»	»	15,100: —
Västerås	»	»	500: —

eller tillsammans kronor 298,126: 54

Orsaken varför förenämnda kommuner icke kommit i åtnjutande av de dem tilldelade understöden eller viss del därav har varit dels att kommunen icke

kunnat fullfölja de planerade byggnadsföretagen, ofta på grund av svårigheten att anskaffa byggnadsmateriel till rimligt pris, dels ock att vid byggnadsbyråns granskning av rapporter och besiktningsbevis det befunnits, att de för statsbidragets åtnjutande fastställda villkoren icke blivit till fullo uppfyllda, varför en del av bidraget måst återbäras.

Av de uppkomna besparingarna kronor 298,126: 54
har Kungl. Maj:t på därom av byggnadsbyrån gjord framställning tilldelat:

den 31 december 1917:

Karlskrona stad	kronor	26,000: —
Motala »	»	16,000: —
Trollhättans »	»	115,000: —

den 16 augusti 1918:

Västerviks stad	»	82,100: —
-----------------------	---	-----------

den 22 augusti 1919:

Bodens stad	»	6,000: —
Hallsbergs köping	»	13,000: —
Hudiksvalls stad	»	14,000: —
Ludvika »	»	20,000: —
		292,100: —

varför således för närvarande förefinnes en besparing å 1917 års anslag av kronor 6,026: 54

Med undantag av det Hallsbergs köping den 22 augusti 1919 tilldelade beloppet, 13,000 kronor, äro samtliga från 1917 års anslag beviljade statsbidrag utbetalda till vederbörande kommuner.

Av det hittills utbetalda understödsbeloppet..... kronor 3,980,973: 46
hava » 67,248: —
ännu icke kommit till användning för avsett ändamål, utan
hava vederbörande kommuner dels erhållit tillstånd, dels förklarat sig ämnat begära tillstånd att använda ifrågavarande belopp till andra byggnadsföretag än dem, för vilken bidragen ursprungligen beviljats.

Av 1917 års anslag hava alltså hittills..... kronor 3,913,725: 46

använts till statsunderstödda byggnader, innehållande tillsammans 7,675 eldstäder och således utgått med 510 kronor per eldstad.

Statsbidrag har erhållits, förutom för 36 egnahemsbyggnader, för 399 hyreshus, innehållande tillsammans:

17	lägenheter om 3 rum och kök
999	» » 2 » » »
2,100	» » 1 » » » och
193	» » 1 rum

Summa 3,309 lägenheter samt
14 butiker.

Det kommunala bidraget har uppgått till kronor 2,044,653:43 eller 267 kronor per eldstad. I nyssnämnda summa har, då kommun själv varit byggherre, såsom kommunalt bidrag upptagits det belopp, motsvarande halva statsbidraget, å vilket avkastning icke må beräknas under de tio första åren, sedan statsunderstödd byggnad tagits i bruk.

Den *beräknade* kostnaden för nämnda 7,675 eldstäder uppgick till kronor 21,865,271:79 eller omkring 2,850 kronor per eldstad.

Uppgift å *verkliga* byggnadskostnaderna har hittills inkommit beträffande byggnader, inrymmande 5,786 eldstäder, vilka dragit en kostnad av omkring 3,190 kronor per styck.

Nedanstående tablå upptager antalet statsunderstödda byggnader samt antalet eldstäder och byggnadskostnaden per eldstad i några av de städer, som erhållit statsbidrag av 1917 års anslag.

	Antal byggnader.	Antal eldstäder.	Byggnadskostn. per eldstad.	
Gävle	9	76	4,370	—
Eskilstuna	10	212	4,356	—
Västerås	27	398	4,055	—
Stockholm	8	917	4,029	—
Jönköping	3	208	3,948	—
Östersund	1	42	3,928	—
Göteborg	31	980	3,750	—
Sundsvall	16	90	3,526	—
Örebro	22	220	3,471	—
Nyköping	4	91	3,179	—
Norrköping	42	267	3,155	—
Linköping	3	113	3,130	—
Karlstad	2	99	2,328	—
Västervik	25	138	2,917	—
Skövde	2	72	2,778	—
Malmö	2	501	2,440	—
Oskarshamn	11	88	2,346	—
Halmstad	2	152	2,324	—
Kalmar	7	138	2,095	—
Landskrona	12	351	2,031	—
Borås	38	236	2,025	—

De statsunderstödda byggnaderna hava uppförts

av kommunen	å 15 orter
» bostadsbolag eller bostadsförening	» 26 »
» egnahemsbolag eller egnahemsförening	» 4 » samt
» enskilda personer... ..	» 14 »

I underdånig skrivelse den 22 juni 1918 med anledning av inkomna ansökningar om uppskov med statsunderstödda byggnadsföretags fullbordande framhöll byggnadsbyrån, att på grund av då pågående arbetskonflikter inom byggnadsfacket å skilda orter inom landet och till följd av de stora svårigheter, som mötte för anskaffande av byggnadsmaterial, det syntes vara att förvänta, att utom då föreliggande ansökningar flera andra kommuner nödgades göra framställning om uppskov med en del statsunderstödda byggnadsföretags påbörjade och avslutande utöver den i kungörelsen den 13 mars 1917 därför bestämda tider. Byggnadsbyrån hemställde därför att byrån måtte bemyndigas att under angivna förhållanden meddela skäligt uppskov beträffande tiden för byggnadsföretagens påbörjande och slutförande, dock med den inskränkning, att anstånd med byggnadsföretagens fullbordande icke finge beviljas längre än till den 1 oktober 1919. Genom nådigt brev den 16 augusti 1918 erhöll byggnadsbyrån sådant bemyndigande.

Längre eller kortare sådant uppskov har av byggnadsbyrån lämnats åt 13 kommuner. Därför har Kungl. Maj:t lämnat anstånd med fullbordandet av en statsunderstödd byggnad till den 1 oktober 1920.

1918 års anslag.

Av 1918 års riksdag anvisades å samma års tilläggsstat ett förslagsanslag av högst 3 mill. kronor till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter.

Av de 54 kommuner, som enligt Kungl. Maj:ts beslut den 16 augusti 1918 tilldelades understöd från berörda anslag, hava följande 12 kommuner icke fullföljt sina ansökningar beträffande hela eller en del av det beviljade statsbidraget nämligen:

Flens municipalsamhälle	kronor 28,000:—
Hälsingborgs stad	» 3,800:—
Härnösands »	» 36,000:—
Hässleholms »	» 9,000:—
Kalmar »	» 15,000:—
Lidingö köping	» 120,000:—
Lindesbergs stad	» 17,000:—
Ljusdals köping	» 33,000:—
Skara stad	» 20,000:—
Skellefteå »	» 8,200:—
Sollefteå »	» 30,000:—
Örgryte socken	» 17,000:—

eller tillsammans kronor 337,000:—

Av detta belopp har Kungl. Maj:t tilldelat

den 24 juli 1919:

Karlstads stad		kronor	19,600: —
Malmö »		»	99,555: 55
Söderhamns »		»	11,100: —

den 22 augusti 1919:

Borås stad		»	50,000: —	180,255: 55
------------	-------	---	-----------	-------------

varför ett belopp av kronor 156,744: 45

för närvarande återstår odisponerat av 1918 års anslag.

Beträffande användandet av såväl dessa besparade medel som förutnämnda besparingar å 1917 års anslag kommer byggnadsbyrån att under närmaste tiden avgiva underdånigt förslag. Ansökningar och förfrågningar om understöd hava nämligen inkommit från flera kommuner.

På grund av att föreskrivna handlingar icke inkommit till byggnadsbyrån hava av 1918 års anslag nedan angivna belopp ännu icke kunnat utbetalas,

till Borås stad		kronor	50,000: —
» Filipstads »		»	13,000: —
» Jönköpings »		»	8,000: —
» Stockholms »		»	64,000: —
» Vadstena »		»	10,000: —

tillsammans kronor 145,000: —

Av det hittills utbetalda beloppet		kronor	2,668,255: 55
hava		»	27,267: 12

ännu icke kommit till i ansökningarna uppgiven användning, utan komma vederbörande kommuner att göra framställningar om sistnämnda beloppes anvisande till andra byggnadsföretag

Av 1918 års anslag har således kronor 2,640,988: 43 använts till statsunderstödda byggnader, innehållande tillsammans 3,101 eldstäder.

Statsbidrag har alltså utgått med 848 kronor per eldstad.

För förenämnda understödsbelopp hava uppförts, förutom 26 egnahemsbyggnader, 258 hyreshus, med tillsammans

16 lägenheter om 3 rum och kök
491' » » 2 » » »
691 » » 1 » » » och
76 » » 1 rum

Summa 1,274 lägenheter samt
8 butiker.

Den beräknade kostnaden för nämnda 3,101 eldstäder har uppgivits till kronor 13,195,512: 16 eller 4,255 kronor per eldstad.

Bihang till riksdagens protokoll 1920. 1 saml. 264 häft. (Nr 314.)

Uppgifter å de *verkliga* kostnaderna för de med understöd från 1918 års anslag uppförda byggnaderna hava hittills inkommit endast från ett fåtal kommuner, varför den verkliga medelkostnaden per eldstad ännu icke kan uppgivas.

Det kommunala bidraget har uppgått till kronor 1,509,155: 34 eller omkring 487 kronor per eldstad.

De byggnader, för vilka understöd utgått av 1918 års anslag, hava uppförts

av kommun.....	å 21 orter
» bostadsbolag eller bostadsförening.....	» 16 »
» egnahemsbolag eller egnahemsförening	» 1 » samt
» enskilda personer	» 11 »

Enligt erhållet bemyndigande har byggnadsbyrån medgivit 12 kommuner uppskov med fullbordandet av vissa under uppförande varande statsunderstödda byggnader, dock högst till den 1 oktober 1920.

I nedanstående tablå äro för jämförelse sammanförda vissa uppgifter angående de byggnadsföretag, som erhållit statsunderstöd från 1917 och 1918 års anslag.

	1917 års anslag.	1918 års anslag.
antal hyreshus..... st.	399	255
» egna hem	36	26
» lägenheter..... »	3,309	1,274
» eldstäder	7,675	3,101
statsbidrag, hittills använt..... kr.	3,913,725: 46	2,640,988: 43
» per eldstad	510: —	848: —
kommunalt bidrag	2,044,653: 43	1,509,155: 34
» » per eldstad	267: —	487: —
Beräknad kostnad » »	2,850: —	4,255: —
Verklig » » »	3,190: — ¹⁾	²⁾

1919 års anslag.

Inom föreskriven tid hade ansökningar om understöd från det av 1919 års riksdag anvisade förslagsanslaget på 1919 års tilläggsstat av 2 mill. kronor till understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter enligt de i Kungl. kungörelsen den 13 juni 1919 fastställda grunder, inkommit från nedan upptagna kommuner med härefter angivna belopp.

Alingsås stad	kronor	50,000: —
Aringsås socken (Alvesta)	»	24,000: —
Bodens stad	»	46,000: —
Borås »	»	423,111: 11
Djursholms stad	»	100,000: —
Eslövs »	»	48,000: —
Falköpings »	»	30,000: —
Falu »	»	100,000: —
Gråmanstorps socken (Klippan)	»	2,000: —

¹⁾ Avser endast 5,786 eldstäder. ²⁾ Uppgifter ännu ej inkomna.

Gävle stad	kronor	149,333: —
Göteborgs »	»	296,000: —
Hallsbergs köping	»	26,666: 66
Halmstads stad	»	111,111: 11
Haparanda »	»	44,444: 44
Hedemora »	»	12,000: —
Hudiksvalls »	»	14,258: —
Huskvarna »	»	96,700: —
Hälsingborgs stad	»	148,333: 52
Jönköpings »	»	123,555: 55
Karlshamns »	»	130,000: —
Kristianstads »	»	62,000: —
Kristinehamns »	»	135,000: —
Laholms »	»	13,333: 33
Landskrona »	»	91,000: —
Lidköpings »	»	27,777: —
Linköpings »	»	143,777: 78
Ludvika »	»	40,000: —
Malmö »	»	261,333: —
Mariestads »	»	20,000: —
Norrköpings »	»	550,000: —
Nyköpings »	»	66,000: —
Nässjö »	»	70,000: —
Sala »	»	32,400: —
Skellefteå »	»	53,010: 48
Skänninge »	»	20,000: —
Stockholms »	»	1,583,242: 44
Stocksunds köping	»	32,000: —
Strömstads stad	»	12,000: —
Sundbybergs köping	»	100,000: —
Svedala »	»	33,333: 33
Säters stad	»	18,676: —
Söderköpings stad	»	42,000: —
Tranås »	»	50,000: —
Uddevalla »	»	88,888: 88
Uppsala »	»	141,599: 99
Vara köping	»	10,000: —
Vimmerby stad	»	10,000: —
Västerås »	»	110,000: —
Växjö »	»	159,911: 10
Ängelholms »	»	50,000: —
Orebro »	»	91,000: —
Östersunds »	»	93,700: —

eller tillsammans kronor 6,217,486: 72

motsvarande en byggnadssumma av omkring 28 miljoner kronor.

Genom beslut den 22 augusti 1919 beviljade Kungl. Maj:t nedannämnda 27 kommuner statsbidrag med följande belopp:

Falköpings stad	kronor	30,000:—
Gävle »	»	75,000:—
Göteborgs »	»	250,000:—
Halmstads »	»	48,000:—
Hälsingborgs »	»	44,000:—
Jönköpings »	»	43,000:—
Karlshamns »	»	50,000:—
Kristianstads stad	»	42,000:—
Kristinehamns »	»	24,000:—
Landskrona »	»	60,000:—
Lidköpings »	»	27,000:—
Linköpings »	»	70,000:—
Malmö »	»	150,000:—
Norrköpings »	»	150,000:—
Nyköpings »	»	37,000:—
Sala »	»	16,000:—
Stockholms »	»	565,000:—
Strömstads »	»	12,000:—
Svedala köping	»	26,000:—
Säters stad	»	18,000:—
Söderköpings »	»	21,000:—
Uddevalla »	»	27,000:—
Västerås »	»	25,000:—
Växjö »	»	45,000:—
Ängelholms »	»	15,000:—
Örebro »	»	50,000:—
Östersunds »	»	35,000:—
tillsammans kronor		1,985,000:—

Återstående del av anslaget, 15,000 kronor, undantogs för bestridande av kostnaderna för statens byggnadsbyrås verksamhet.

Av 1919 års anslag hava hittills utbetalts till 12 kommuner 751,000 kronor till understöd för uppförande av bostadshus med tillsammans 941 eldstäder och med en beräknad byggnadskostnad av omkring 4,125,000 kronor, motsvarande en medelkostnad av omkring 4,380 kronor per eldstad.

Ännu har icke meddelande ingått från någon kommun att de byggnadsföretag, till vilka statsbidrag erhållits, icke komma att fullföljas.

Kostnaderna för statens industrikommissions byggnadsbyrås och statens byggnadsbyrås verksamhet hava hittills uppgått till

år 1917 (²⁰ / ₃ — ³¹ / ₁₂)	kronor	9,238: 99
» 1818	»	11,048: 22
» 1919 (¹ / ₁ — ¹⁶ / ₁₂)	»	12,456: 36

I förestående summor ingår ett belopp av 1,246 kronor 73 öre, som enligt nådigt bemyndigande använts till inköp av erforderliga möbler.

Stockholm den 16 december 1919.

AXEL RYDIN.

Ordförande å statens byggnadsbyrå.

Bilaga II.

Förteckning över de orter, där lagen med vissa ändrade bestämmelser mot oskäligen hyresstegring m. m. ägde tillämpning den 1 december 1919.

Anm. I de orter som utmärkts med †, översteg den mantalsskrivna folkmängden vid 1916 års ingång 5,000, och ägde lagstiftningen vid dess första ikraftträdande (20/5 1917) därstädes omedelbar tillämpning; i övriga orter tillämpas lagen på grund av särskilda utav Kungl. Maj:t meddelade förordnanden.

*Stockholms stad †**Stockholms län:*

Södertälje stad †
 Norrtälje »
 Vaxholms »
 Lidingö köping †
 Sundbybergs » †
 Nynäshamns »
 Bromstens municipalsamhälle.
 Duvbo »
 Hesselby »
 Huvudsta »
 Nya Hagalunds »
 Lilla Alby »
 Råsunda »
 Rönninge »
 Tumba » samt
 Skräcklinge och Kastmyra.
 Nacka kommun.
 Botkyrka socken (visst område).
 Solna kommun (utom Bromstens,
 Duvbo och Hesselby municipal-
 samhällen).

Uppsala län:

Enköpings stad †
 Uppsala » †

Södermanlands län:

Eskilstuna stad †
 Katrineholms » †
 Nyköpings » †
 Strängnäs »
 Flens municipalsamhälle.
 Gnesta »
 Oxelösunds »

Östergötlands län:

Linköpings stad †
 Norrköpings » †
 Motala »
 Mjölby municipalsamhälle.
 Motala socken.

Jönköpings län:

Eksjö stad †
 Huskvarna » †
 Jönköpings » †
 Nässjö » †
 Tranås »
 Värnamo köping.
 Norra Sandsjö kommun (vissa delar).

Kronobergs län:

Växjö stad †
 Ljungby köping och kommun.
 Markaryds köping.
 Älmhults »
 Alvesta municipalsamhälle.
 Vislanda »
 Aringsås socken.
 Växjö landsförsamling.

Kalmar län:

Kalmar stad †
 Oskarshamns » †
 Västerviks » †
 Borgholms »
 Vimmerby »
 Mönsterås köping.

Gottlands län:

Visby stad †

Blekinge län:

Karlshamns stad †
 Karlskrona » †
 Ronneby »
 Sölvesborgs »
 Långö municipalsamhälle.

Kristianstads län:

Kristianstads stad †
 Hässleholms »
 Simrishamns »
 Ängelholms »
 Osby municipalsamhälle.
 Vilans »
 Äby—Klipans »
 Ästorps municipalsamhälle och Björnekulla socken.

Malmöhus län:

Eslövs stad †
 Hälsingborgs » †
 Landskrona » †
 Lunds » †
 Malmö » †
 Trälleborgs » †
 Ystads » †
 Ärlövs municipalsamhälle.
 Kävlinge »
 Svedala »

Hallands län:

Halmstads stad †
 Varbergs » †
 Falkenbergs »
 Laholms »
 Nyhems municipalsamhälle.

Göteborgs och Bohus län:

Göteborgs stad †
 Uddevalla » †
 Strömstads »
 Gårda municipalsamhälle †
 Krokslätt » †
 Lundens » †
 Mölndals » †
 Fässbergs kommun.
 Partille »

Älvsborgs län:

Alingsås' stad †
 Borås' » †
 Trollhättans » †
 Vänersborgs » †
 Ämål » †
 Ulricehamns »
 Herrljunga municipalsamhälle.

Skaraborgs län:

Falköpings stad †
 Lidköpings » †
 Mariestads » †
 Skara » †
 Skövde » †
 Tidaholms »
 Falköpings västra landskommun.

Värmlands län:

Karlstads stad †
 Kristinehamns » †
 Filipstads »
 Säffle köping.
 Kils municipalsamhälle.

Örebro län:

Örebro stad †
 Askersunds »
 Lindesbergs »
 Nora »
 Hallsbergs köping med vissa kringliggande områden av Hallsbergs och Kumla socknar.
 Kopparbergs köping.
 Kumla municipalsamhälle med visst omkringliggande område.

Västmanlands län:

Sala stad †
 Västerås » †
 Köpings »
 Arboga »
 Kungsörs köping.
 Heby municipalsamhälle.
 Hubbo kommun.

Kopparbergs län:

Falu stad †
 Avesta »
 Ludvika »
 Sätters »
 Borlänge köping.
 Morastrands »
 Krylbo municipalsamhälle.

Sollefteå stad.
 Örnsköldsviks »
 Säbrå kommun (vissa delar).

Jämtlands län:

Östersunds stad †

Gävleborgs län:

Gävle stad †
 Hudiksvalls » †
 Söderhamns » †
 Bollnäs köping.
 Llusdals »
 Högbo kommun.

Västerbottens län:

Umeå stad †

Norrbottens län:

Bodens stad †
 Luleå » †
 Haparanda »
 Kiruna municipalsamhälle.
 Gällivare »

Västernorrlands län:

Härnösands stad †
 Sundsvalls » †

Lagstiftningen mot oskälighyresstegring med mera har sålunda vunnit *omedelbar tillämpning* i 63 orter, av vilka den 1 december 1919 56 voro städer, 2 köpingar samt 5 municipalsamhällen. Vid samma tidpunkt hade lagstiftningen på grund av *Kungl. Maj:ts särskilda förordnande* blivit tillämplig i 83 orter, därav 28 städer, 14 köpingar, 28 municipalsamhällen samt 13 landskommuner eller delar därav. Till tvenne köpingar och till ett municipalsamhälle hade därvid hänförs vissa delar av angränsande landskommuner. Tillhoppa tillämpades lagen sålunda i 146 orter, därav 84 städer, 16 köpingar, 33 municipalsamhällen samt 13 landskommuner.

Städernas finansiella uppoffringar för

1		2	3	4	5	6
S t a d		Tomtförsäljningar		Kreditunderstöd och		
		Prisnedsättning (i runda tal)	Gratis- upplåtelse	Inteckningslån mot vanlig ränta	Byggnads- kreditiv	Lånegaranti
1	Boden ¹⁾	2)	—	144,000: —	—	—
2	Borås	110,000: —	—	—	—	—
3	Eskilstuna	1,550: —	—	708,161: —	—	—
4	Eslöv	—	—	—	17,850: —	—
5	Falköping	15,000: —	—	100,000: —	—	—
6	Falun	3)	—	160,850: —	—	155,000: —
7	Gävle	—	—	601,000: —	—	—
8	Göteborg	700,000: —	130,950: —	5,617,200: —	—	—
9	Halmstad	3)	—	(se kol. 7)	—	7) 120,000: —
10	Hedemora	4)	—	—	—	—
11	Hudiksvall	5,050: —	7,200: —	—	—	—
12	Hälsingborg	—	—	—	—	—
13	Jönköping	3)	—	27,000: —	5,000: —	—
14	Kalmar	—	—	—	—	—
15	Karlshamn	4,000: —	55,000: —	58,650: —	—	100,000: —
16	Karlskrona	—	—	270,000: —	—	—
17	Karlstad	45,000: —	—	126,750: —	—	—
18	Katrineholm	—	—	—	—	—
19	Kristianstad	3)	—	—	—	—
20	Kristinehamn	30,000: —	7) 2,000: —	275,000: —	—	—
21	Landskrona	—	—	284,194: 74	—	337,200: —
22	Lidköping	—	—	—	—	—
23	Linköping	2)	—	9) 2,072,500: —	(se kol. 4)	—
24	Ludvika	2)	—	—	—	250,000: —
25	Luleå	4)	—	9) 49,462: —	9) 272,008: 33	—
26	Lund	—	—	88,677: —	5,500: —	—
27	Malmö	—	—	99,000: —	—	—
28	Mjölby	—	7,210: —	—	—	—
29	Norrköping	138,600: —	—	1,047,700: —	—	—

* Summorna i följande tabellariska sammanställning, vilken grundats å från städerna till Kommunala kunnat konstateras, att samtliga utgifter ej medtagits; i något fall har måhända vid systematiseringen kunnat ifyllas.

¹⁻²²⁾ Se sid. 188.

Bilaga III.

bostadsfrågan under åren 1915 t. o. m. 1919. *)

7	8	9	10	11	12	13	
direkta understöd			Egen byggnads- verksamhet	Övriga upp- offringar ¹⁹⁾	Sammanlagda uppoftningar	Däraf har be- stritts genom uttaxering	
Subventionslån	Aktieteckning	Direkta understöd					
20,000: —	—	40,000: —	⁷⁾ 21,000: —	—	225,000: —		1
87,500: —	30,000: —	—	—	—	227,500: —		2
—	107,800: —	—	19,200: —	⁷⁾ 16,000: —	852,711: —	19,200: —	3
—	—	7,600: —	—	—	25,450: —	1,650: —	4
¹⁷⁾ 22,500: —	43,000: —	—	¹⁴⁾ 112,000: —	⁷⁾ 105,000: —	397,500: —	28,000: —	5
60,000: —	50,000: —	—	⁸⁾ 93,000: —	17,500: —	536,350: —	17,500: —	6
—	40,000: —	75,100: —	—	—	¹⁵⁾ 716,100: —	75,100: —	7
—	261,200: —	458,028: —	4,911,442: —	—	12,078,820: —	3,404,099: —	8
⁷⁾ ¹⁷⁾ 58,000: —	—	—	²²⁾ 98,888: —	—	276,888: —		9
¹⁸⁾ 7,000: —	16,000: —	—	20,000: —	—	43,000: —		10
—	—	—	107,560: —	⁷⁾ 30,000: —	149,810: —		11
96,854: —	—	—	1,835,000: —	⁷⁾ 490,000: —	2,421,854: —	⁷⁾ 408,000: —	12
134,776: —	44,500: —	⁸⁾ 7,500: —	—	—	218,776: —		13
—	74,200: —	—	—	—	74,200: —	52,500: —	14
—	100,000: —	—	—	—	317,650: —		15
¹⁸⁾ 28,605: 88	50,000: —	—	114,476: 13	⁷⁾ 12,000: —	475,082: 01	12,000: —	16
⁶⁾ ¹⁷⁾ 621,236: 12	¹⁸⁾ 37,000: —	—	78,801: 81	—	908,787: 93	²¹⁾	17
¹⁸⁾ 21,655: 40	—	—	—	—	21,655: 40		18
—	—	—	¹⁴⁾ 323,451: 58	—	323,451: 58	21,452: 58	19
—	34,000: —	⁹⁾ 69,080: —	99,960: 12	—	510,040: 12	10,000: —	20
¹⁸⁾ 110,079: —	—	141,191: 67	1,327,545: —	—	2,200,210: 41	4,391: 67	21
—	—	—	⁷⁾ ¹⁰⁾ 263,049: 93	—	263,049: 93	75,348: 03	22
¹⁷⁾ 158,050: —	27,000: —	—	—	⁸⁾ 500,000: —	2,757,550: —	²¹⁾	23
44,000: —	20,000: —	—	—	—	314,000: —		24
—	—	⁸⁾ 42,618: 33	450,762: 28	—	814,850: 94		25
¹⁸⁾ 5,750: —	—	—	190,000: —	—	289,927: —		26
¹⁸⁾	—	—	¹⁰⁾ 2,881,065: 59	—	2,980,065: 59	94,511: 12	27
¹³⁾ 100,000: —	—	—	17,000: —	—	124,210: —		28
166,600: —	¹⁸⁾ 50,000: —	97,319: 75	499,780: 25	—	²⁰⁾ 2,000,000: —		29

Centralbyrån inkomna uppgifter, torde få anses såsom ungefärliga minimisummor. I vissa fall har med säkerhet dubbelsummering förekommit. Kolumn 13 har med anledning av uppgifternas ofullständighet endast delvis

	1	2		3		4	5	6
		Tomtförsäljningar		Kreditunderstöd och				
		S t a d	Prisnedsättning (i runda tal)	Gratis- upplåtelse	Inteckningslån mot vanlig ränta		Byggnads- kreditiv	Lånegaranti
30	Nyköping		800: —	—	76,800: —	—	—	136,000: —
31	Nässjö		6,000: —	—	238,515: —	—	—	—
32	Oskarshamn		2)	—	—	—	—	—
33	Sala		—	—	—	—	—	—
34	Skara		—	6,900: —	30,000: —	—	—	—
35	Skellefteå		—	—	10,952: 37	—	—	—
36	Skänninge		—	5)	—	—	—	50,000: —
37	Skövde		—	5)	58,000: —	—	—	—
38	Stockholm		593,100: —	—	(ingår i kol. 7)	2,130,000: —	5,750,000: —	—
39	Strängnäs ¹⁾		2,693: 50	1,200: —	(se kol. 7)	—	—	—
40	Sundsvall		60,000: —	—	437,179: —	—	—	—
41	Säter		5)	—	—	—	—	—
42	Söderhamn		—	—	8,500: —	—	—	—
43	Södertälje		25,725: —	—	—	—	—	700,000: —
44	Sölvesborg		—	—	—	—	—	—
45	Tranås		—	—	97,000: —	—	—	—
46	Trollhättan		—	—	175,000: —	—	—	175,000: —
47	Trälleborg		—	—	—	—	—	—
48	Uddevalla		40,500: —	—	34,000: —	—	—	90,000: —
49	Umeå		5)	—	247,050: —	—	—	104,599: —
50	Uppsala		—	—	—	—	—	—
51	Vadstena		—	—	10,400: —	—	—	—
52	Varberg		—	9,000: —	—	—	—	—
53	Vimmerby ¹⁾		—	(ingår i kol. 7)	—	—	—	—
54	Vänersborg		—	8,000: —	59,000: —	—	—	¹¹⁾ 170,000: —
55	Västervik		—	27,103: 88	243,540: —	—	—	—
56	Västerås		—	—	950,000: —	—	—	300,000: —
57	Växjö		3,000: —	—	40,000: —	—	—	—
58	Örebro		—	—	490,000: —	—	—	—
59	Örnsköldsvik		—	13,083: 60	50,000: —	—	—	—
60	Östersund		—	—	—	—	—	—
	Summa		1,781,018: 50	267,647: 48	14,983,081: 11	2,430,358: 33	8,437,799: —	—

^{1—33)} Se sid. 188.

7	8	9	10	11	12	13	
direkta understöd			Egen byggnads- verksamhet	Övriga upp- offringar ¹⁹⁾	Sammanlagda uppoffringar	Därav har be- stritts genom uttaxering	
Subventionalån	Aktieteckning	Direkta understöd					
—	230,850: —	—	92,800: —	—	537,250: —		30
87,325: —	10,000: —	—	331,731: —	—	673,571: —	32,755: —	31
—	—	13,646: 67	—	—	13,646: 67		32
—	—	—	121,443: 45	—	121,443: 45	70,943: 45	33
—	—	11,000: —	—	—	47,900: —		34
—	—	—	35,376: 73	—	46,329: 10		35
—	5,000: —	9,000: —	—	—	64,000: —		36
15,000: —	—	—	7,000: —	—	80,000: —	2,000: —	37
¹⁷⁾ 6,009,860: —	—	—	9,809,500: —	—	24,292,460: —		38
¹⁸⁾ 5,387: —	—	—	44,606: 39	—	53,886: 89	9,606: 39	39
¹⁸⁾ 13,935: —	—	125,622: —	328,000: —	—	961,736: —	35,400: —	40
—	—	—	¹⁰⁾ 178,000: —	⁸⁾ 150,000: —	328,000: —	⁷⁾ 12,000: —	41
—	—	—	62,300: —	—	70,800: —	17,500: —	42
¹⁷⁾ 31,500: —	96,900: —	—	—	—	854,125: —	24,728: 41	43
—	—	—	58,034: 35	—	58,034: 35		44
—	—	—	—	—	97,000: —	1,455: —	45
32,500: —	25,000: —	—	—	73,437: 43	480,937: 43		46
—	—	—	—	9,692: 59	9,692: 59	9,692: 59	47
80,500: —	20,000: —	—	32,000: —	—	297,000: —		48
—	—	79,224: —	—	—	430,873: —	85,000: —	49
¹⁸⁾ 22,700: —	250,000: —	—	⁸⁾ 140,000: —	—	412,700: —	70,000: —	50
—	—	—	4,947: 74	—	15,347: 74	4,947: 74	51
—	—	—	151,000: —	—	160,000: —		52
11,000: —	—	—	—	—	11,000: —		53
16,000: —	4,500: —	—	—	—	257,500: —		54
¹⁸⁾ 1,422: 55	—	—	43,662: 74	—	315,729: 17	10,327: 80	55
¹⁷⁾ 115,996: —	²³⁾ 800,000: —	—	145,000: —	—	2,310,996: —	32,625: —	56
¹⁷⁾ 16,500: —	35,000: —	—	130,000: —	—	224,500: —		57
129,000: —	75,000: —	—	887,000: —	—	1,581,000: —		58
—	50,000: —	—	—	—	113,083: 60	35,000: —	59
—	—	—	630,000: —	—	630,000: —	70,000: —	60
8,331,231: 95	2,586,950: —	1,176,930: 42	26,696,385: 09	1,403,630: 02	68,095,031: 90	4,747,733: 78	

REGISTER

över huvudpunkterna i statsrådsprotokollet.

Utredningar i bostadsfrågan	Sid. 3
Växlingar i bostadsproduktionen och de faktorer, som bestämma denna produktion.....	5
Krigsårens åtgärder i bostadsfrågan	8
Förhållandena för närvarande å bostadsproduktionens område	17
Bostadsförhållandena i städer och orter med sammanträngd befolkning i december 1919	20
Lagstiftning till motarbetande av bostadsbristen	27
Plan för bostadsproduktionen för de närmaste åren	42
A. Bostadsbyggande för statstjänare	48
B. Statssubvention för bostadsbyggande genom kommuner och enskilda	77
Bostadssakkunnigas förslag den 1 mars 1919 angående hyresstegringskatt och subvention	77
Svenska stadsförbundets bostadsråds förslag till understödjande av bostadsproduktionen	83
Stadsfullmäktige i Göteborg	92
Bostadsföreningarnas organisationskommitté	95
Svensk byggnadsdag 1919	100
Andra förslag till bostadsfrågans främjande	101
Departementschefens förslag	102
Kreditfrågan	103
Statens bostadslånefond	105
Krishjälp (subvention) från staten	109
Departementschefen om subventionsformen	111
Fråga om åtgärder för prisreglering av byggnadsmaterial	122
Arbetsmarknaden	127
C. Tekniska förbättringar i byggnadsproduktionen, stipendier för studier i utlandet m. m.	131
Förbättringar i byggnadstekniken	132
<i>Bihang till riksdagens protokoll 1920. 1 saml. 264 häft. (Nr 314.)</i>	
61 20	25

	Sid.
D. Vissa spörsmål i bostadsfrågan, som böra uppmärksammas, men ej nu föranleda särskilda framställningar till riksdagen	155
Angående ny byggnadsstadga m. m.	155
Andra frågor att beakta för bostadsproduktionens säkerställande	157
Fastighetskreditens ordnande	158
Bostadsinspektion	158
Byggnadsborgenärers rättsliga ställning	159
Expropriationslagstiftningen	160
Bostadsransonering	160
Bostadsförmedling	164
Bostadsstatistik	167
Kommunikationsväsendets utveckling	170
Förslag till riksdagen	171
Bilagor:	
P. M. angående 1917—1919 års anslag till understöd av byggnadsverksamheten	173
Förteckning över de orter, där lagen med vissa ändrade bestämmelser mot oskäligen hyresstegring m. m. ägde tillämpning den 1 december 1919	181
Städernas finansiella uppoffringar för bostadsfrågan under åren 1915 t. o. m. 1919	185